

T.C.
HARP AKADEMİLERİ
STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ

YENİ-İŞLEVSELÇİLİK VE GÜVENLİK TOPLULUĞU TEORİLERİ
İŞİĞİNDA ŞANGAY İŞ BİRLİĞİ ÖRGÜTÜ

STRATEJİ VE STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Burak DİVARCI

Tez Danışmanı
Doç. Dr. R. Kutay KARACA

İSTANBUL – 2013

(BU SAYFA BOŞ BIRAKILMIŞTIR.)

TEZ TANITIM FORMU

YAZAR ADI SOYADI : Burak DİVARCI

TEZİN DİLİ : Türkçe

TEZİN ADI : Yeni-işlevselcilik ve Güvenlik Topluluğu Teorileri Işığında
Şangay İş Birliği Örgütü

ENSTİTÜ : Stratejik Araştırmalar Enstitüsü

ANA BİLİM DALI : Strateji ve Stratejik Araştırmalar Ana Bilim Dalı

TEZİN TÜRÜ : Yüksek Lisans

TEZİN TARİHİ : 28 Haziran 2013

SAYFA SAYISI : 185

TEZ DANIŞMANI : Doç Dr. R. Kutay KARACA

DİZİN TERİMLERİ : Şangay İş Birliği Örgütü, Orta Asya, Yeni-işlevselcilik,
Güvenlik Topluluğu

TÜRKÇE ÖZET : Bu çalışmada, Şangay İş Birliği Örgütü'nün kuruluşundan itibaren günümüze kadar olan gelişmeleri incelenerek, örgütün yapısı yeni-işlevselcilik ve güvenlik teorileri prensiplerine göre değerlendirilmiş ve örgütün ekonomi ve güvenlik alanındaki iş birliği yapısı analiz edilmeye çalışılmıştır.

DAĞITIM LİSTESİ : 1. Stratejik Araştırmalar Enstitüsüne
2. YÖK Ulusal Tez Merkezine

Bu tezin içerdiği hususlar bireysel görüşlerimi yansıtır. Türk Silahlı Kuvvetlerinin görüşlerini yansıtmaz.

Burak DİVARCI

T.C.
HARP AKADEMİLERİ
STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ

YENİ-İŞLEVSELCİLİK VE GÜVENLİK TOPLULUĞU TEORİLERİ
İŞİĞİNDA ŞANGAY İŞ BİRLİĞİ ÖRGÜTÜ

STRATEJİ VE STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Burak DİVARCI

Tez Danışmanı
Doç. Dr. R. Kutay KARACA

İSTANBUL – 2013

STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Burak DİVARCI'nın "Yeni-işlevselcilik ve Güvenlik Topluluğu Teorileri Işığında Şangay İş Birliği Örgütü" adlı tez çalışması, jürimiz tarafından STRATEJİ VE STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ana bilim dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan _____
Prof. Dr. Gülden AYMAN

Üye _____
Doç. Dr. Bekir GÜNAY

Üye _____
Doç. Dr. R. Kutay KARACA
(Danışman)

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

28/06/2013

Hasip SAYGILI
Dr. Kurmay Albay
Enstitü Müdürü

ÖZET

Çin, Rusya, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan ortak sınır üzerinde sağladıkları mutabakatı bölgesel bir iş birliği oluşumuna dönüştürmüş, bu oluşuma Özbekistan'ın katılması ile Şangay İş Birliği Örgütü kurulmuştur. Güvenlik alanında başlayan iş birliği, öncelikle ekonomi alanına yayılmıştır. Örgüt içerisinde bu iki alan öncü olmak üzere iş birliği derinleşirken, örgüt, pek çok farklı alanda iş birliği kurulmasını sağlayacak kurumsal bir etkileşim kanalı haline gelmiştir. Kurumsal yapısını geliştiren ve iş birliği alanlarını genişleten örgüte gözlemci ve diyalog ortağı statüsü ile katılımların artması, örgütün kurumsal kanallarının daha geniş bir coğrafyaya yayılmasına imkân tanımıştır. Bu yapısı ile örgüt, aralarında pek çok açıdan farklılıklar bulunan devletleri, pragmatik iş birliği modelinde buluşturabilmiş ve belirli alanlarda ortak bir uyum sağlanmasına öncülük etmiştir.

Örgütün yapısını ortaya çıkarma yönünde yapılan değerlendirmeler, örgütü Batı Avrupa merkezli kurumsal yapılar olan Avrupa Birliği (AB) ve NATO ile kıyaslamaktadır. Bu yapılardan ilki Batı Avrupa'nın ekonomik iş birliğini temsil ederken diğeri de güvenlik iş birliği için bir örnek oluşturmaktadır. Yeni-işlevselcilik ve güvenlik teorileri, liberal-demokratik normlar üzerine kurulmuş bu ekonomik ve güvenlik iş birlikleri temel alınarak geliştirilmiş, farklı bölgelerde uygulanabilirlikleri denenmiştir. Bu çalışmada bu iki teori ışığında Şangay İş Birliği Örgütü'nün ekonomik ve güvenlik iş birliği yapılanması araştırılmış; geçmiş özelliklerinin analizi sonucunda, muhtemel gelişim perspektifleri için bir fikir sunulmaya çalışmıştır.

Çalışmada; "Örgüt içerisinde ekonomik ilişkiler hangi şekilde ve boyutta sürdürülmektedir? Şangay İş Birliği Örgüt bir ekonomik bütünleşme gerçekleştirme potansiyeline sahip midir? Üye devletlerin gözlemlenebilir özellikleri incelendiğinde bu veriler, birleştirici mi ya da ayrıştırıcı bir etken olarak mı görülmelidir? Şangay İş Birliği Örgütü nasıl bir bölgesel güvenlik sistemi şekillendirmiştir? Bu güvenlik sisteminin ana öğeleri nelerdir ve güvenliğin sağlanmasına nasıl katkıda bulunmaktadır? Üye devletler nasıl bir uluslararası sistem ve güvenlik anlayışı ile bu sistemi şekillendirmiştir? Güvenlik sistemi bu devletlerin diğer devletle olan ilişkilerini nasıl etkilemektedir?" sorularına cevap aranmıştır.

SUMMARY

China, Russia, Kazakhstan, Kyrgyzstan and Tajikistan have transformed their consensus on the common border issue into a regional cooperation structure, and with the participation of Uzbekistan to this structure the Shanghai Cooperation Organization (SCO) has been established. The cooperation that started in security field, has spilled over to the economy field. On the one hand the cooperation within the organization has been deepening in this two areas, on the other hand became organization became an institutional transaction body that enables to cooperate in many various areas. The enlargement of the organization that has developed its institutional structure and varies its cooperation areas, with observers and dialogue partners allows the organization to spread its institutional channels to a broader area. Thanks to its current structure, the organization could gather the states, which have much more differences between each other, within the framework of pragmatic cooperation model and so it has pioneered the harmonization for certain areas on common grounds.

The evaluations intended for revealing the structure of the organization compare the organization with Western European centered organizations such as European Union (EU) and NATO. While the first one of these structures represents the economic cooperation of Western Europe, the other one set an example for security cooperation. New-functionalism and security communities theories were based on liberal and democratic norms and developed on the basis of economic and security cooperation and they were tested in different areas in terms of practicability. This study focuses on the economic and security cooperation structure of the SCO in the light of above-mentioned theories and tries to put forward an idea as a result of the analysis of historical features for potential development perspectives.

The study seeks for the answers of following questions: What is the type and scope of economic relations within the organization? Has SCO a potential to create an economic integration? When the observable variables of member states are analyzed, should these data be seen as integrating or disintegrating elements? What kind of regional security system has been formed by the SCO? What are the key elements of this security system and how do they contribute to ensure security? What kind of international system and security understanding of member states did shape the system? How security systems affect the relations of member states with other states?

İÇİNDEKİLER

	SAYFA
ÖZET	I
SUMMARY	II
İÇİNDEKİLER	III
KISALTMALAR	V
TABLolar LİSTESİ	VI
HARİTALAR LİSTESİ	VII
GRAFİKLER LİSTESİ	VIII
ŞEKİLLER LİSTESİ	IX
EKLER LİSTESİ	XI
ÖN SÖZ	XII
GİRİŞ	1
BÖLÜMLER	
BİRİNCİ BÖLÜM: ŞANGAY İŞ BİRLİĞİ ÖRGÜTÜNÜN TARİHSEL GELİŞİMİ	
1.1. ŞANGAY BEŞLİSİ ÖNCESİNDE ULUSLARARASI SİSTEM VE BEŞ DEVLET	6
1.2. ŞANGAY BEŞLİSİ; SINIRLARDA “GÜVEN İNŞASI”NDAN BÖLGESEL İŞ BİRLİĞİNE	12
1.3. KURULUŞUNDAN GÜNÜMÜZE ŞANGAY İŞ BİRLİĞİ ÖRGÜTÜ	21
İKİNCİ BÖLÜM: YENİ İŞLEVSELÇİLİK TEORİSİ İŞİNDA ŞANGAY İŞ BİRLİĞİ ÖRGÜTÜNÜN DEĞERLENDİRİLMESİ	
2.1. YENİ İŞLEVSELÇİLİK TEORİSİ VE BÜTÜNLEŞME KAVRAMI	90
2.2. ŞANGAY İŞ BİRLİĞİ ÖRGÜTÜ VE BÜTÜNLEŞME	94
2.3. ARKA PLAN KOŞULLARI	99
2.3.1. Ekonomik Birliğe Katılan Birimlerin Büyüklükleri	99
2.3.2. Karşılıklı İşlem/Etkileşim Oranı	102
2.3.3. Çoğulculuk	105
2.3.3. Elitlerin Tamamlayıcılığı	107
2.4. ARKA PLAN KOŞULLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	109

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: GÜVENLİK TOPLULUĞU TEORİSİ VE ŞANGAY İŞ BİRLİĞİ ÖRGÜTÜ	
3.1. GÜVENLİK TOPLULUĞU TEORİSİNİN GELİŞİMİ	113
3.2. GÜVENLİK TOPLULUĞUNUN SOSYAL ÖĞELERİ	118
3.3. ŞANGAY İŞ BİRLİĞİ ÖRGÜTÜ BİR GÜVENLİK TOPLULUĞU MU?	120
3.3.1. Topluluk Oluşturma Nedenleri	121
3.3.2. Şangay Ruhu ve Örgüt Normları	124
3.3.3. Kurumsallaşma Seviyesi	139
3.3.4. Şangay İş Birliği Örgütü İçin Güvenlik Topluluğunun Sınırları	142
3.4. ŞANGAY İŞ BİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NÜN ORTA ASYA GÜVENLİK TOPLULUĞU'NA KATKISI	150
SONUÇ	153
KAYNAKÇA	158
EKLER	-
ÖZGEÇMİŞ	-

KISALTMALAR

AB	: AVRUPA BİRLİĞİ
ABD	: AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ
ABM	: ANTİ-BALİSTİK FÜZE ANTLAŞMASI
AGİT	: AVRUPA GÜVENLİK VE İŞ BİRLİĞİ TEŞKİLATI
ASEAN	: GÜNEY ASYA ÜLKELERİ BİRLİĞİ
BDT	: BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU
BM	: BİRLEŞMİŞ MİLLETLER
BM GK	: BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GÜVENLİK KONSEYİ
EURASEC	: EURASIAN ECONOMIC COMMUNITY (AVRASYA EKONOMİK TOPLULUĞU)
KGAÖ	: KOLLEKTİF GÜVENLİK ANTLAŞMASI ÖRGÜTÜ
RATS	: BÖLGESEL TERÖRLE MÜCADELE YAPISI
ŞİÖ	: ŞANGAY İŞ BİRLİĞİ ÖRGÜTÜ
UNESCAP	: ASYA VE PASİFİK EKONOMİK VE SOSYAL KOMİSYONU

TABLÖLAR LİSTESİ

	Sayfa
TABLO-1 : LAFTA İÇİN ARKA PLANDAKİ KOŞULLAR VE İNCELEME KONULARI	99
TABLO-2 : EKONOMİK FAKTÖRLER	100
TABLO-3 : COĞRAFİ FAKTÖRLER	101
TABLO-4 : ŞİÖ ÜYE DEVLETLERİNİN DEMOKRASİ ENDEKSİ DEĞERLERİ	106
TABLO-5 : ARKA PLANDAKİ KOŞULLAR, İNCELEME KONULARI VE ŞİÖ	109

HARİTALAR LİSTESİ

	Sayfa
HARİTA-1 : ŞANGAY İŞ BİRLİĞİ ÖRGÜTÜ ÜYELERİ, GÖZLEMCİLERİ VE DİYALOG ORTAKLARI	144

GRAFİKLER LİSTESİ

	Sayfa
GRAFİK-1 : ŞANGAY İŞ BİRLİĞİ ÖRGÜTÜ ÜYELERİNİN TOPLAM TİCARET HACMİ (İTHALAT VE İHRACAT TOPLAMI) BAZINDA TİCARET ORTAKLARI (%)	104

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
ŞEKİL-1 : BÜTÜNLEŞME, EKONOMİK BİRLİK VE SİYASİ BİRLİK KAVRAMLARININ ŞEMALAŞTIRILMASI	91
ŞEKİL-2 : BÜTÜNLEŞME SÜRECİNİN ALT AŞAMALARI VE İNCELEME KONULARI	93
ŞEKİL-3 : MEVCUT YAPISI İLE ŞİÖ'NÜN BÜTÜNLEŞME SÜRECİ İÇERİSİNDEKİ YERİ	98
ŞEKİL-4 : BÜTÜNLEŞME SÜRECİ VE GÜVENLİK TOPLULUĞU OLUŞUMU	115
ŞEKİL-5 : KARL DEUTSH'UN TANIMINA GÖRE GÜVENLİK TOPLULUĞU TÜRLERİ	116
ŞEKİL-6 : ADLER VE BARNETT'İN TANIMINA GÖRE GÜVENLİK TOPLULUĞU TEORİLERİ AŞAMALARI VE ÖRGÜT İÇİ BAĞLAR AÇISINDAN TÜRLERİ	117
ŞEKİL-7 : “DIŞARIDAKİLER” İLE OLAN İLİŞKİLER AÇISINDAN GÜVENLİK TOPLULUKLARI	118

EKLER LİSTESİ

- EK-A** : HAAS VE SCHMITTER'İN ÇALIŞMASINDA LAFTA
ÖRNEĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ
- EK-B** : ŞANGAY İŞ BİRLİĞİ ÖRGÜTÜ ÜYELERİNİN
TİCARET ORTAKLARI VE ÖRGÜT BÖLGESİNDE
TİCARET

ÖNSÖZ

Şangay İş Birliği Örgütü, kapsadığı alan; üyeleri ile birlikte sahip olduğu ekonomik, askeri, siyasi potansiyel; sahip olduğu kurumsal iş birliği bağları ve Batı'nın uluslararası sistem ve güvenlik yaklaşımları karşısında alternatif sunması gibi nedenlerle Asya'da ön plana çıkan bir uluslararası organizasyon olmuştur. Türkiye'nin 2012 yılında diyalog ortağı olmasından önce bu örgüte akademik çevrede çok az ilgi gösterilmiştir. Bu durum Türkiye'nin diyalog ortağı olmasından sonrada bir süre devam etmiştir. Avrupa Birliği (AB) için bir alternatif olarak tartışılmaya başlanması ile beraber, akademik çevrede ve medyada örgüt üzerine yapılan araştırmalarda artış görülse de Türkiye içerisinde örgütün yapısını ve gelişimini analiz eden çalışmalar henüz kapsamlı analizler sunmamaktadır.

“Yeni-işlevselcilik ve Güvenlik Topluluğu Teorileri Işığında Şangay İş Birliği Örgütü” adlı bu çalışma, örgüt ile ilgili Türkçe kaynakların kısıtlı olması nedeni ile ağırlıklı olarak yabancı kaynaklara dayandırılmıştır. Özellikle örgüt ile ilgili antlaşmalar, bildirgeler gibi resmi belgelere, haber ajansları ve resmi kaynakların yayınlarına ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu bulguların ayrıntılı olarak incelenmesi, örgüt üzerine yapılan ve tezde istifade edilen diğer çalışma ve yorumların tutarlılığının kontrol edilmesini de sağlamıştır.

Bu tez çalışmasında örgütün gelişim süreci kronolojik olarak ele alınmıştır. Bunun yanında örgütün güvenlik ve ekonomik iş birliği yapısı analiz edilmeye ve bu konularda yapılacak daha ayrıntılı çalışmalara rehberlik edebilecek bir kaynakça oluşturulmaya çalışılmıştır.

Tez çalışmasının her safhasında desteğini benden esirgemeyen, bilgisi ile rehberlik eden ve enerjisi ile ilham veren tez danışmanım Doç. Dr. R. Kutay Karaca'ya minnet borçluyum. Ayrıca Orta Asya konusundaki bilgi ve analizleri ile çalışmamı yönlendiren Prof. Dr. Ahat Andican'a ve diğer saygıdeğer öğretim üyelerimize şükranlarımı sunuyorum.

Tez çalışmam boyunca çektiğim sıkıntıları benimle paylaşan, moral ve desteğini esirgemeyen eşim Esra'ya ve varlığı ile yaşama sevinci veren kızım Berra'ya teşekkürlerin en büyüğünü gönderiyor ve bu çalışmayı onlara ithaf ediyorum.

Burak DİVARCI

GİRİŞ

Şanghay İş Birliği Örgütü (ŞİÖ), Çin, Rusya, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan tarafından kurulan ortak güvenlik temelli bir uluslararası örgüttür. Örgütün temelleri 1996 yılında Özbekistan dışındaki üyelerince sınır güvenliğini sağlamaya yönelik bir anlaşma imzalanması ile atılmıştır. “Şanghay Beşlisi” olarak adlandırılan oluşum, 2001 yılında Özbekistan’ın katılması ile güvenliğin ve karşılıklı ilişkilerin geliştirildiği bir forum olmaktan çıkarak kurumsallaşma aşamasına giren bir iş birliği örgütü halini almıştır. Kurumsallaşma yönünde en büyük adımlar 2004 yılında atılmış; daimi bir sekreterlik yapısı oluşturularak, örgütün güvenlik organı Bölgesel Terörle Mücadele Yapısı (RATS) faaliyete geçirilmiştir. Aynı yıl örgüt, Birleşmiş Milletlerde “gözlemci statüsü” kazanmış ve uluslararası örgüt olduğu resmi olarak kabul edilmiştir.

Örgüt giderek artan oranda kurumsallaşırken, diğer yanda üye devletlerin uyum sağladığı iş birliği alanları yatay ve dikey olarak genişlemiştir. Örgüt içerisinde üye devletlerin iş birliğini başlattığı “güvenlik” konusu, 1996 yılında sınır güvenliği ve güven artırıcı önlemleri kapsarken, zamanla sınırlarda askeri gücün azaltılması, aşırıcılık, ayrılıkçılık ve terörizm kavramlarının güvenlik kapsamına dahil edilmesi, Bölgesel Anti-Terör Müdahale Grubu oluşumu, ortak tatbikatlar düzenlenmesi gibi yatay bir genişleme göstermiştir. Benzer şekilde 2001 yılından itibaren üzerinde durulmaya başlayan ekonomik iş birliği konusunda ortak projeler ve eylem planları geliştirilmiştir. Bölge içi ticaret hacmi genişlemiş ve karşılıklı yatırımlar artmıştır. Üyeler arasında iş birliğinin iki ana konusu güvenlik ve ekonomi alanında görülen bu dikey genişlemenin yanında, pek çok farklı konu örgütün siyasal karar kapsamına alınmıştır. Dolayısıyla iş birliği alanları yatay olarak da genişlemiştir.

Şangay İş Birliği Örgütü sadece kurumsal yapı ve iş birliği alanları açısından gelişme göstermemiş, aynı zamanda örgüte katılımların artmasıyla coğrafi olarak da genişletmiştir. Örgüte kurulduğu günden bu yana “üye” statüsü ile katılım olmasa da, örgüte dahil olmak isteyen yeni devletler sonradan oluşturulan “gözlemci üye” ve “diyalog ortağı” statüleri ile kabul edilmişlerdir. Moğolistan (2004), Hindistan, İran, Pakistan (2005) ve Afganistan (2012) gözlemci üye statüsünde; Beyaz Rusya ve Sri Lanka da (2009), diyalog ortağı statüsünde örgüte katılmışlardır. Türkiye’nin 2011 yılında “diyalog ortaklığı” için yaptığı başvuru, 2012 yılının Haziran ayında gerçekleştirilen Devlet Başkanları zirvesinde kabul edilmesi sonrasında, örgüt, 6 üye, 5 gözlemci üye ve 3 diyalog ortağı ile geniş bir coğrafya üzerinde konuşlanmıştır.

Türkiye'nin Şangay İş Birliği Örgütü'ne diyalog ortağı kabul edilmesi sonrasında, örgüt üzerine yapılan değerlendirmeler; örgütün AB'ye mi yoksa NATO'ya mı alternatif olduğu konularına odaklanmıştır. Tartışmalar ağırlıklı olarak AB ekseninde yürütülse de sonuçta, örgütün yapısal olarak AB'ye alternatif olamayacağı genel olarak kabul görmüş¹ ve güvenlik iş birliği üzerine yapılanması nedeni ile örgüt ağırlıklı olarak NATO'ya bir alternatif veya karşıt olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Örgütün, AB kıyaslaması ekonomik ve siyasi temellere dayanırken, NATO kıyaslaması da örgüt içerisindeki güvenlik iş birliğini sorgulamaktadır.

Ekonomi, Türkiye içerisindeki AB-ŞİÖ değerlendirmelerin merkezinde olsa da örgüt içerisinde ikincil iş birliği alanıdır. Dolayısıyla örgütün günümüze kadar gösterdiği gelişme sürecinin, ekonomik eksende nasıl şekilleneceği ve gelişmeye devam edeceği önemli bir konudur. Örgüt içerisinde ekonomik gelişmeler bir iş birliği seviyesinde mi kalacak yoksa bir ekonomik bütünleşme gerçekleşecek midir? Keza örgütün sağlayacağı bütünleşme hem örgütün hem de bölgenin geleceği üzerinde etkin olacaktır. "Bütünleşme" kavramı bir süreç olarak ele alınırsa, "ŞİÖ mevcut yapısı ile bu sürecin neresindedir? ŞİÖ içerisindeki iş birliği ortamı bütünleşme için yeterli midir? Üyeler arası ilişkiler bağı ve üyelerin mevcut özellikleri bütünleşmeyi kolaylaştıracak mıdır, yoksa bütünleşme önünde bir engel mi oluşturmaktadır?" soruları hâlâ cevap bekler durumdadır.

Yeni-işlevselcilik, Avrupa Birliği'nin erken safhalarını gözlemleyerek, bütünleşme süreçlerinin arka planda gerektirdiği koşulları belirlemeye çalışan bir teoridir. Teoriyi geliştiren Haas, teorinin Avrupa dışında geçerli olabilmesi adına, başka bölgeler üzerinde de uygulanabilecek bir bütünleşme modeli geliştirmeye çalışmıştır. Bu model, bütünleşmeyi üç bölüm halinde bir süreç olarak ele almakta ve her bölümde devletler grubunun taşıdığı gözlemlenebilir özellikleri inceleyerek, devletler gruplaşmasının siyasi birlik oluşumuna doğru yol alıp alamayacağını değerlendirmeye çalışmaktadır. Bu modelin Şangay İş Birliği Örgütü üzerinde uygulanması, örgütün bir bütünleşme gerçekleştirip gerçekleştiremeyeceği yargılarının bir analiz sonucunda dayanmasını sağlamıştır. Ayrıca örgütün incelenmesi sırasında değerlendirilecek olan bulgular, örgüt üyeleri arasındaki dinamiklerin bütünleştirici ya da ayrıştırıcı bir etken mi olduğunu ortaya çıkarmamızı sağlamıştır.

¹ "Dr. Bekir Günay Röportajı - Türkiye'nin Şanghay İşbirliği Örgütü'ne Üyeliği", 14.02.2013, **Hazar Strateji Enstitüsü**, http://www.hasen.org.tr/video galeri/index/108/dr_bekir_gunay_roportaji_turkiyenin_sanghay_isbirligi_orgutune_uyeligi, (erişim tarihi: 15.05.2013).

Şangay İş Birliği Örgütü için öncelikli iş birliği alanı güvenlidir. Örgüt, erken safhalarında ortak çıkar alanlarına odaklanmış ve sınırlı bir gündem ile iş birliğine başlamıştır. Adım adım gelişen örgüt, üyeler arası farklılıkları göz ardı ederek, eşitlik prensibi içerisinde, iletişim ve etkileşim için kurumsal bir yapı şekillendirmiştir. Örgütün tüm üyeleri reformlar yerine getirmesi gereken ve ekonomik gelişimi hedefleyen geçiş döneminde olan ülkelerdir. Başarılı bir geçiş dönemi gerçekleştirmelerinin bölgesel barış ve istikrar altında olabileceğinin farkında olan üye ülkeler, etkin bir bölgesel güvenlik sistemi oluşturmayı, diyalog yoluyla karşılıklı güven inşa etmeyi, uyum ve iş birliği içinde olmayı faydalı görmüşlerdir.² Özellikle egemenliklerine önem veren devletlerin bulunduğu bir alanda devlet inşası çok kolay bir şekilde savaşın inşasına dönüşebilecekken,³ Soğuk Savaş sonrasının tüm istikrarsızlaştırıcı etmenlerine rağmen, Şangay İş Birliği Örgütü üyeleri devlet inşası süreçlerinin 20. yılını her hangi bir savaş görmeden geride bırakmıştır. Aralarında uyuşmazlıklar ve çıkar ayrılıkları bulunan bu devletlerin savaştan bir dönem geçirmelerini sağlayan etmenler nelerdir? Şangay İş Birliği Örgütü bu konuda bir rol oynamış mıdır? Eğer bir rolü varsa, örgüt savaştan bir ortama nasıl katkıda bulunmuştur?

Örgüt üyeleri arasında çatışma yaşanmamasını sağlayan mekanizmalardan biri örgütün kurumsal çatısı altında oluşan güvenlik sistemidir. Ancak örgüt üzerine yapılacak kısa bir inceleme, örgüt yapısının ittifak, kolektif güvenlik veya güvenlik rejimi gibi bir bölgesel güvenlik sistemine uymadığını göstermektedir. Bu güvenlik sistemlerinden farklı bir yaklaşım getiren güvenlik topluluğu teorisi, Soğuk Savaş sonrası gelişmeler üzerine yeniden şekillendirilmiş haliyle, örgütün güvenlik yapılanmasının analiz edilebilmesi açısından uygun prensipler sunmaktadır.

Karl Deutsch'un 1950'lerde oluşturduğu teori, geçmişte oluşan güvenlik topluluklarını inceleyerek, Avrupa-Atlantik eksenine uygulanabilirliğini ortaya koymaya çalışmıştır. Teoriyi Soğuk Savaş sonrası şartlarda inşacı perspektif ile yeniden şekillendiren Adler ve Barnett, topluluk içerisindeki sosyal ilişki, norm, değer ve kimlik oluşumlarına odaklanmış; teorinin liberal-demokratik değerler taşımayan devlet grupları için de uygulanabilirliğini göstermişlerdir. Bellamy ise teori üzerinde yürüttüğü çalışmada, topluluk oluşumunun topluluk dışında kalanlarla ilişkileri nasıl etkilediği üzerinde durmuştur. Özellikle Bellamy'nin Batı Avrupa ve Güney Doğu Asya'daki mevcut güvenlik toplulukları üzerine yaptığı inceleme bu çalışmada

² Gao Fei, The Shanghai Cooperation Organization and China's New Diplomacy, *Netherlands Institute of International Relations*, Clingendael, 2010, s.8.

³ Andrew Hurrell, "An emerging security community in South America?", *Security Communities*, Emanuel Adler ve Michael Barnett, (der.), Cambridge University Press, 2000, 228-264, s.239.

Şangay İş Birliği Örgütü'nü değerlendiren izleyeceğimiz yöntem için referans olarak kullanılmıştır. Oluşum süreçleri; yapıları ve kurumsallaşma özellikleri; norm ve değerleri; üyeleri arasındaki ilişkilere ve üyelerin “dışarıdaki” diğer devletlerle olan ilişkilere etkisi gibi farklı açılardan, örgüt güvenlik topluluğu bakışıyla incelenmiş, uluslararası alandaki etki ve potansiyelleri değerlendirilmiştir. Ayrıca bu inceleme esnasında örgütün güvenlik yapılanmasına yönelik özellikleri tespit edilmiş, NATO ile yapılabilecek bir kıyaslama için gerekli bulguların ortaya çıkarılmasına olanak sağlanmıştır.

Bu çalışmanın birinci bölümünde, diğer bölümlerde kullanılacak bulguların elde edilmesi için yapılmış olan, örgüt gelişim sürecinin kapsamlı bir incelemesine yer verilmiştir. Bu değerlendirme örgütün resmi dökümanları temel alınarak ve incelenerek yapılmıştır. Bu devletlerin öncelikle Şangay Beşlisi oluşumuna neden ihtiyaç duydukları belirlenmeye çalışılmış, Şangay Beşlisi dönemi gelişmeleri ele alınacak ve ardından örgütün kurulma sürecinde günümüze kadar temel faaliyetleri ve gelişimi değerlendirilmiştir. Bu bağlamda örgütün sınırlı alanda başlayan iş birliğinin geniş bir iletişim ve iş birliği platformuna dönüştüğü, bölgede bir etkileşim mekanizması geliştirdiği ve bölgede etkinliğini giderek artırdığı görülmüştür.

İkinci bölümde Şangay İş Birliği Örgütü, yeni-işlevselcilik teorisi açısından değerlendirilmiş ve örgütün bütünleşme süreci içerisindeki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır. Öncelikli olarak yeni-işlevselcilik teorisinin bütünleşme kavramını nasıl tanımladığı ele alınmıştır. Ardından Şangay İş Birliği Örgütü'nün mevcut yapısı, teorisinin bütünleşme ve alt kavramları açısından değerlendirilmiştir. Son bölümünde ise teorisinin temel prensiplerinin başka bir örnek üzerinde uygulandığı model temel alınarak Şangay İş Birliği Örgütü örneği incelenmiştir. Yeni-işlevselcilik teorisi, örgütün Avrupa Birliği benzeri bir bütünleşme sürecine dönüşmesi önündeki engellerin ortaya çıkarılmasına imkân sağlamış, örgüt üyeleri arasında gelişmekte olan ekonomi iş birliğinin, ekonomik birlik yapısına dönüşmesinin mümkün olmadığını tespit edilmesine yardımcı olmuştur.

Üçüncü bölümde örgüt bölgesinde bir güvenlik topluluğu oluşturup oluşturmadığı araştırılacaktır. Teorisinin gelişimi ve detaylarının açıklanması sonrasında örgütün, oluşum ve kurulma nedenleri ve örgüt yapısına yansısı değerlendirilmiş; örgüt içi gelişen normlar ve kurumsal yapı incelenmiş ve örgüt bölgesinde şekillenen güvenlik topluluğu yapısının iç dinamikleri ve sınırları belirlenmeye çalışılmıştır. Örgütü bölgede, sadece üye devletleri kapsayan bir güvenlik topluluğu şekillenmesine katkı sağladığı görülürken, gözlemci ve diyalog

ortaklarını bu topluluğun dışında bırakan topluluk yapısı belirlenmiştir. Ayrıca örgütün NATO'ya alternatif veya karşıt bir güvenlik sistemi getirip getirmediği tartışmalarına ışık tutacak bulgular elde edilmiştir. Bölgede oluşan güvenlik topluluğunun, ittifak veya kolektif güvenlik yapılanmasını reddederek, yeni bir güvenlik anlayışı şekillendirdiği belirlenmiştir. Topluluğun, örgüt aracılığıyla sahip olduğu politik ve askeri kurumsal özellikleri nedeniyle, NATO'ya alternatif sunmasının veya karşılık oluşturmalarının mümkün olmadığı görülmüştür. Ayrıca bu çalışma, örgütün Batı ile asıl çatışma veya alternatif yaratma noktasının, Batı'nın uluslararası sistem ve güvenlik yaklaşımlarına dair sunduğu farklı bir anlayış olduğunu ortaya koymaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM ŞANGAY İŞ BİRLİĞİ ÖRGÜTÜNÜN TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1. ŞANGAY BEŞLİSİ ÖNCESİNDE ULUSLARARASI SİSTEM VE BEŞ DEVLET

SSCB'nin dağılması, uluslararası sistem ölçeğinde ve devletler boyutunda pek çok değişime neden olmuştur. İki kutuplu sistemin ideolojik temellere dayandırılan bloklarının geçerliliğini yitirmesi ile daha belirsiz yeni bir uluslararası sistem doğmuştur. Devletler, ideolojik eksenli sorumluluk ve yükümlülüklerin kalkmasıyla, ulusal çıkarlarını en üst seviyede elde etme amacı güderek, Soğuk Savaş dönemine göre çok daha bağımsız politikalar izlemeye başlamışlar ve daha önce dış politika açısından blok normlarına bağımlı olan devletlerin, bloklar dışındaki diğer aktörlere yönelik politika oluşturabilmesinin yolu açılmıştır. ABD'nin yeni sistemde tek süper güç olarak belirmiş ve tek kutupluluğu koruma mücadelesi vermeye başlamıştır. Ayrıca sistemdeki güvenlik algılamaları değişim göstererek, güvenlik kapsamına sokulan konuların sayısı artmıştır. Bunun yanında Sovyetler Birliği'nin dağılması ile sisteme yeni aktörlerin dâhil olması, dış politika trafiğini daha da yoğunlaştırmıştır. Sistemde yaşanan değişimler, beraberinde belirsizlikleri de getirmiştir.

Soğuk Savaşın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılması ile sistemde gerçekleşen dönüşüm¹ ve belirsizlik sürecinden en çok etkilenen coğrafya belki de Orta Asya olmuştur. Soğuk Savaş döneminde SSCB'nin bir parçası olmasından dolayı, bölge üzerine politika oluşturamayan devletler, yeni bağımsız cumhuriyetlerin ortaya çıkması ile beraber bölgedeki boşluğu değerlendirme çabasına girmişlerdir. Bölgeye artan yoğun ilginin, beraberinde rekabeti getirmesi ile bölge "Yeni Büyük Oyun"un² sahnesi olarak görülmeye başlanmıştır. Orta Asya'nın yeniden bir rekabet alanına dönüşmesi nedeni ile yapılan bu benzetmede; Amerika, Rusya ve Çin gibi

¹ Nye ve Welch, Soğuk Savaş'ın sona ermesini uluslararası sistem yapısında yarattığı değişiklikler nedeni ile 20. yüzyılın en büyük dönüştürücü olaylarından birisi olarak nitelendirmiştir. Joseph S. Nye ve David A. Welch, **Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak**, Çev. Renan Akman, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s.230

² "Yeni Büyük Oyun" olarak ifade edilen Orta Asya coğrafyasındaki politik mücadele, 19. Yüzyılda aynı coğrafyada gerçekleşen Çarlık Rusya'sı ile Britanya İmparatorluğu arasındaki rekabete atıf yapmaktadır. *Yeni Büyük Oyun*, Orta Asya'nın sadece *nesne olduğu* 19. Yüzyıldaki mücadelenin tekrarı olarak görülmemektedir. Yeni oyunda Orta Asya Devletlerinin bu mücadelenin hem odağında olduğu hem de oyunun koşullarını etkileyebilecek konumda bulundukları ifade edilmektedir. Dianne L. Smith, "Central Asia: A New Great Game?", **Asian Affairs: An American Review**, 1996, Cilt:23, 147-175, s.1.; Ayrıca benzer konudaki çalışmalar; Boris Rumer, **Central Asia: A Gathering Storm?**, M. E. Sharpe, New York, 2002., Rajan Menon, "The New Great Game in Central Asia", **Survival**, 2003, Cilt:45, 187-204., Richard Weitz, "Averting a new great game in central Asia", **The Washington Quarterly**, 2006, Cilt:29, 155-167.

büyük oyuncuların yanında; Türkiye, İran, Pakistan ve Hindistan gibi bölgesel etkinliğini artırmaya çalışan devletler de oyuna dâhil edilmiştir.³

Bölgede kendi politikalarını etkin kılmaya çalışan bu kadar aktörün bulunduğu bir yapıda, Orta Asya'nın yeni cumhuriyetleri; psikolojik, politik ve ekonomik olarak hazır olmadıkları bir bağımsızlık elde etmişlerdir.⁴ Baltık Cumhuriyetleri, Sovyetler Birliği'nden kendilerine daha fazla özgüven duyarak ve gelecekte olumlu beklentiler içerisinde ayrılırken, Orta Asya'da durum biraz daha farklı olmuştur. Bağımsızlık isteksizce karşılanmış, hemen hemen tüm Orta Asya Cumhuriyetleri birlik üyeliğinin devam etmesini istemişlerdir. Sovyet Döneminin birer ürünü olan bu cumhuriyetlerde, Baltık örneğinde olduğu gibi bağımsızlıkları sonrasında bir dayanak görevi görebilecek, Sovyetler Birliği öncesinden kalma bir devlet geleneklerine sahip değillerdir.⁵ Bu nedenle Orta Asya Devletleri açısından bağımsızlığın ilk yılları, SSCB'den miras kalan pek çok kurumsal ve yapısal sorunla birlikte, "devlet olma gayretinin yoğun olarak yaşandığı"⁶ bir dönem olmuştur.

Bağımsızlığı kazanmalarının ardından çok fazla miktarda ve büyük çapta sorunla karşı karşıya kalan bölge devletlerinde en önemli politik amaç istikrarlı rejimler kurmak olmuş; "istikrar" kavramının içeriğinde "rejimlerin devamlılığını sağlama" boyutu ağırlık kazanmıştır. Orta Asya liderleri, kendilerine kalan hantal yapıdaki Sovyet mirasının gerektirdiği yeni reformlardan önce, devlet otoritesinin güçlendirilmesine ve sağlamlaştırılmasına ihtiyaç duymuşlardır. Yapılacak pek çok yeni düzenlemenin tepki ile karşılaşılmadan uygulanabilmesi, dış yatırımlar için uygun ortamın yaratılabilmesi, yapılan yeni yatırımların istikrarsızlık etkisi ile boşa gitmemesi gibi nedenlerle hem politik hem de iç istikrarı sağlamaya çalışmışlardır.⁷ Bu istikrar arayışı, bölge liderlerinin merkezi politik sistemleri tercih etmeleri ile birlikte otoriter bir yönetim yapılanmasına dönüşmüştür.

Yeni devletlerin istikrarını tehdit eden unsurların başında demografik yapıları ve ekonomik sorunlar gelmektedir. Topraklarında önemli miktarda azınlık nüfusları bulunması bölge devletleri açısından potansiyel bir istikrarsızlık kaynağı olarak görülmüştür. Ayrıca pazar ekonomisine geçiş döneminde yaşanan ekonomik şoklar,

³ Weitz, a.g.e., s.155.

⁴ Güngör Turan, **Sovyet Sonrası Orta Asya Sosyalist Devletten Sosyal Devlete Geçiş**, TASAM Yayınları, İstanbul, 2006, s.35.

⁵ Arne Haugen, **The Establishment of National Republics in Soviet Central Asia**, Palgrave Macmillan, New York, 2003, ss.225-226. Roux, bu durumu tanımlamak için "Sovyet sosyalist cumhuriyetleri teknokratlarca gerçeklerden uzak olarak yapay ve tepeden inme bir biçimde oluşturulmuşlardı..." ifadesini kullanmıştır. Jean-Paul Roux, **Orta Asya Tarih ve Uygarlık**, Kabalıcı, İstanbul, 2001, ss.426-427.

⁶ Turan, a.g.e., ss.31-35.

⁷ Turan, a.g.e., ss.31-35.

politik istikrarı tehdit eder boyutlara ulaşmıştır. Yaşanan ekonomik sorunlar istikrarsızlığı körüklerken, yaşam standartlarında ve refah seviyesindeki düşüş bağımsızlığa karşı tepkilerin ortaya çıkmasına neden olacak seviyelere ulaşmıştır.⁸

Bunların yanında bir başka potansiyel istikrarsızlık kaynağı da sınırlardır. Orta Asya Devletleri'nin sınırları, Sovyetler Birliği tarafından etnik yapılar ve mevcut kimlikler dikkate alınmadan oluşturulmuş ve devamlılığı yine Sovyetler Birliği tarafından sağlanmıştır. Batılı düşünürler tarafından, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra hakim iradenin ortadan kalkması ile sınırların da geçerliliğini yitireceği ve yeni düzenlemeleri gerektireceği ifade edilmiştir.⁹ Azınlık oluşumları ile hassas durumlar ortaya çıkartabilecek olan bu yapay sınırlar, etnik çekişme ve ayrımcılık sorunlarına da neden olabilecek bir potansiyele sahip olmuştur. Bu hassasiyetin farkında olan bölge liderleri, Bağımsız Devletler Topluluğu bünyesinde imzaladıkları bazı anlaşmalarla eski Sovyet Cumhuriyetlerini ayıran sınırları kabul ederek, uyuşmazlıkları müzakerelerle çözme konusunda anlaşmışlardır.¹⁰ Bu sayede Orta Asya Devletleri, aralarında kısmi ve bölgesel uyuşmazlıklar olsa da birbirlerinden toprak talebinde bulunmamışlar ve sınırlarda yeni bir düzenlemeye gidilmesini talep etmemişlerdir.¹¹

Sovyetler Birliği'nin dağılması 1960 ve 1970'lerde çeşitli çatışmalara neden olan Sovyet-Çin sınırında da hassas bir durum ortaya çıkarmıştır. Her ne kadar Sovyetler Birliği ve Çin arasında sorunların çözülmesine yönelik sınır müzakereleri yürütülüyor olsa da bu müzakereler daha sonuçlanmadan Sovyetler Birliği dağılmış, Çin, dağılma sonrası dört yeni sınır komşusuna sahip olmuştur. Uzun süredir uyuşmazlık ve bir dönem çatışma kaynağı olan Çin-Sovyet sınırı; tarihten gelen problemlerinin yanı sıra, geçirgenliği ve belirsizliği ile yeni komşular arasında kurulacak ilişkileri engelleme veya kurulan ilişkilere zarar verme potansiyelini barındırmıştır. Ayrıca Jia bu potansiyelin ilgili devletlerin güvenliği açısından olduğu kadar bölgesel çapta da bir güvenlik tehdidi oluşturduğunu değerlendirmiştir.¹²

Sınır sorunları sadece güvelik tehdidi oluşturmakla kalmamakta aynı zamanda bölgede gelişebilecek ekonomik ve siyasi ilişkileri açısından bir engel oluşturmaktadır. Sınırlardaki belirsizliğin ortadan kalkması ve güvenli bir atmosferle

⁸ Turan, a.g.e., ss.34-42.

⁹ Haugen, a.g.e., s.225.

¹⁰ "Delimitation and Demarcation of State Border", *Window on Kazakhstan*, http://www.wok.kz/en/diplomatic_club/general/issues/delimitation, (erişim tarihi: 16.01.2013). Ayrıca Turan, Orta Asya Devletleri liderlerinin 1992'de Bişkek'de toplanarak sınır dokunulmazlığı konusunda anlaşma imzaladıklarını belirtmektedir. Bakınız.; Turan, a.g.e., s.35.

¹¹ Haugen, a.g.e., s.225.

¹² Qingguo Jia, "The Success of the Shanghai Five: Interests, Norms and Pragmatism", *Commonwealth Institute*, <http://www.comw.org/cmp/fulltext/0110jia.htm>, (erişim tarihi: 16.01.2013).

beraber istikrar ortamının yaratılması, “bölge ülkelerinin ekonomik kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesi için son derece önemlidir.” Bu sayede yeni cumhuriyetlerin, sınırdış oldukları bölgesel güçler arasında daha kolay bir şekilde denge siyaseti izleyebilecekleri değerlendirilmiştir.¹³

Soğuk Savaş sonrasında dönemde, devletlerin güvenliğine yönelik ortaya çıkan tehditler ve siyasi istikrar arayışları, bu devletleri Şangay Beşlisi¹⁴ tarzında bir oluşuma yönlendiren diğer bir etkidir. Güvenlik konusunda beş devletin paylaştığı ortak çıkarlar, devletlerin özellikle sınır sorunlarına yönelik müzakerelerinin sürmesi ve sonuçlanması yönünde adımlar atmalarını sağlamıştır. İlgili devletler hem sınır sorunları için çözüm arayışına hem de sınırlarda bir barış ortamı yaratabilme arayışlarına girmişlerdir.

Sovyetler Birliği dağılması sonrasında bölgede Çin açısından tehdit oluşturabilecek bir askeri güç kalmasa da bölgede çıkabilecek uyuşmazlıklar, çatışmaya dönüşme potansiyeline sahip olmuştur. Yaşanabilecek olası bir çatışma ise Çin'in bölgeye yönelik ekonomik hedeflerini doğrudan olumsuz etkileyeceği gibi Rusya'yı da bölgeye çekebilecek nitelik taşımıştır.¹⁵ Ayrıca bu dönemde Çin, sistemli bir şekilde dönüşüm ve modernleşme adımları atarken, diğer yanda Doğu Türkistan'da köktencilik olarak nitelendirdiği hareketlerle ve Tayvan'da ayrılıkçılık hareketleri ile mücadele etmektedir. Bunların yanında Batı'nın değer ve önceliklerini ülke yönetiminde geçerli kılması yönünde baskı gördüğü de belirtilmektedir.¹⁶ Bu konular Çin'in siyasal sistemi açısından sorunlar doğururken, Çin özellikle kuzey batı sınırında Sovyetler Birliği'nin dağılması ile ortaya çıkan belirsizlikleri ve bölgeye yönelik güvenlik kaygılarını ortadan kaldırmak ve komşuları ile ilişkilerini geliştirmek için bu kesimdeki uyuşmazlıkları sonlandırmaya çalışmıştır.

Çin, hızlı büyüyen ve istikrarını koruyan ekonomik gelişimi ve bölgeye yönelik izlediği “uyumlu komşuluk”¹⁷ politikası ile Asya'da etkisini artırmış ve imajını güçlendirmiştir. Bu sayede hem Rusya'ya olan tek taraflı bağımlılıklarını azaltmak isteyen hem de sosyo-ekonomik problemlerini aşmak için yeterli imkanlara sahip

¹³ R. Kutay Karaca, “Çin Halk Cumhuriyeti'nin Dış Politikasında Orta Asya”, M.Turgut Demirtepe ve Güner Özkan, (der.), **Uluslararası Sistemde Orta Asya Dış Politika ve Güvenlik**, USAK Yayınları, Ankara, 2013, 59-81, ss.68-69.

¹⁴ Şangay Beşlisi ileride daha da ayrıntılı değinileceği gibi Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan devletlerinden oluşmaktadır.

¹⁵ Karaca, “Çin Halk Cumhuriyeti'nin Dış Politikasında Orta Asya”, ss.68-69.

¹⁶ Jia, a.g.e.

¹⁷ Karaca, bu kavramı Çin'in Orta Asya'ya dönük izlediği politikayı tanımlamak için kullanmıştır. “Sorumlu güç” anlayışı ile Çin'in, tüm ülkeleri eşit gören ve bu ülkelerin sorunlu da olsa iç politikalarına karışmamayı öngören bir politika izlediğini belirten Karaca, bu komşuluk politikasının arka planında Çin'in bölgeye yönelik askeri, siyasi ve ekonomik güvenlik arayışının bulunduğunu ifade etmektedir. Karaca, “Çin Halk Cumhuriyeti'nin Dış Politikasında Orta Asya”, s.68.

olmayan¹⁸ Orta Asya Devletleri'nin ekonomik ve siyasi olarak aradığı desteği sağlayabilecek bir devlet olarak ön plana çıkmıştır.

Rusya ise gerçekleştirdiği ekonomik reformların başarısızlıkla sonuçlanması neticesinde ekonomik sıkıntılar yaşamıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında atılan demokratikleşme adımları ve kötüleşen ekonomik durum ülke içerisinde olumsuz ve kötümser bir hava yaratmıştır. Batı ve özellikle ABD, Rusya'nın uluslararası ekonomik yardımları kullanım tarzını ve Rusya'nın insan hakları uygulamalarını artan bir oranda eleştirmeye başlamışlardır. Bir yandan NATO doğruya doğru genişlemeye çabalarken, diğer yandan Rusya'nın Çeçenistan konusundaki tavrı açıkça kınanmaktadır. Batı'dan yoğunlaşarak gelen bu baskılar, Rusya'yı Çin'le ve diğer komşuları ile olan ilişkilerini geliştirerek iç sorunları üzerine yoğunlaşabilme arayışına itmiştir.¹⁹

Kazakistan, Tacikistan ve Kırgızistan da benzer şekilde iç ve dış sorunlarla mücadele etmişlerdir. Yeni bağımsızlıklarını kazanan bu devletler, devletin inşası ile yoğun derecede meşgul olmuşlardır. Zayıf olan ulusal kimliklerinin yanında, demografik yapıda görülen etnik çeşitlilik bu devletlerin siyasi gelişimlerini olumsuz etkileyerek; karmaşıklaştırmış ve gelişimlerini zorlaştırmıştır. Ayrıca Orta Asya'da tırmanışa geçen köktencilik, nüfus içerisinde karışıklıklar yaratarak, siyasi istikrar açısından önemli bir iç tehdit haline gelmiştir. Bu ortam içerisinde bu devletler, iç meselelere yoğunlaşabilmek ve tüm ve kısıtlı çabalarını iç meselelere yönlendirebilmek açısından, sınır konularındaki belirsizlik ve riskleri ortadan kaldırma arayışına girmişlerdir. Ayrıca karasal olarak Rusya ve Çin arasına sıkışan, denize doğrudan bağlantısı bulunmayan Orta Asya Cumhuriyetleri, hem aradıkları dış desteği sağlayabilmek hem de dışa açılabilme için bu iki devlete ihtiyaç duymuşlardır.²⁰

Bu beş devleti bir araya getiren bir başka özellik de Şangay Beşlisi'nin oluşum dönemlerinde bu devletlerin uluslararası alanda daha etkin aktörler olmak için verdikleri mücadeledir. Çin, 1990'ların ortalarından itibaren güvenlik anlayışında değişime giderek "bölgesel ve küresel güvenliğe daha proaktif, gerçekçi ve yapıcı" yaklaşmaya başlamış ve uluslararası örgütlenmelerin içerisinde yer almaya çalışmıştır.²¹ Ayrıca Tiannamen'de yaşanan olaylardan sonra, Batı'nın baskısı ve

¹⁸ Mehmet Dikkaya, "Sovyet Sonrası Dönemde Orta Asya'nın Sorunları ve Uluslararası Ekonomik Sisteme Entegrasyonu", M. Savaş Kafkasyalı, (der.), **Bölgesel ve Küresel Politikalarda Orta Asya**, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Ankara, 2012, 448-469, s.464.

¹⁹ Jia, a.g.e.

²⁰ Jia, a.g.e.

²¹ Karaca, "Çin Halk Cumhuriyeti'nin Dış Politikasında Orta Asya", s.66.

yoğun eleştirisi altında kalmıştır. Ekonomik büyümesi devam eden Çin, bir tehdit veya tehdit potansiyeli olarak değerlendirilmeye başlanmış, uluslararası sistemde kendisine olan bakışı değiştirmek istediğinden, Şangay Beşlisi oluşumunu barış ve istikrar açısından bir tehdit olmadığını göstermek için bir fırsat olarak değerlendirmiştir.²²

Dağılan Sovyetler Birliği'nin hukuki ardılı olan Rusya ise kendisine miras kalan sorunlarla mücadele etmektedir. Özellikle ekonomideki olumsuz gelişmeler sosyal düzeni tehdit ederken diğer yandan da ülkenin uluslararası sistemde etkinliğini korumasına veya artırmasına engel olmuştur. Ekonomik problemler Rusya'nın Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) içerisindeki etkin rolünü korumasını da güçleştirmiştir. 1990'ların başında kısa süre içerisinde ve hızla kaybettiği uluslararası etkinliği, bir üçüncü dünya ülkesiymiş gibi değerlendirilmesine neden olmuştur.²³ Dış politikada "Yakın Çevre Doktrini"²⁴ ile Avrasya'ya dönüş yapan Rusya, bu durumdan kurtulmak için etkinliğini artırıcı araçlar arayışına girmiştir.

Uluslararası sisteme yeni dâhil olan üç aktör Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan ise diğer Sovyet sonrası yeni cumhuriyetleri gibi kendilerini sistemde kabul ettirme mücadelesindedirler. Diğer devletlerin dikkatlerini çekmek, seslerini duyurmak, dış yatırımlar için ilgi çekmek ve bu sayede ekonomik gelişimlerini sağlamak gibi beklentileri olan üç devlet için uluslararası örgütlenmeler bir fırsat oluşturmuştur. Bunun yanında Rusya'ya olan ekonomik bağımlılıklarını azaltmaları için, sınır komşuları olan Çin ile sağlam bir ilişki temeli oluşturmaya çalışmışlardır.

Soğuk Savaş sonrası bölgeyi genel olarak tehdit eden en önemli problemlerden biri köktencilik olmuştur. Köktenci İslam hareketlerinin giderek saldırgan olmaya başlaması ve Orta Asya'da Müslüman nüfus üzerinde baskı oluşturması bölge ülkelerinin bundan etkilenmesine neden olmuştur. Nüfusun yanında bu hareketlerin, ülkelerin siyasi otoriteleri için de ciddi bir tehdit oluşturmaya başlaması, köktencilik, Orta Asya ülkeleri açısından dikkat edilmesi gereken en önemli güvenlik sorunları içerisine sokmuştur. Köktencilik merkezlerinden biri olan Afganistan'a yakınlığı, Tacikistan'da yaşanan iş savaş ve çatışma için önemli bir etken olurken; diğer devletler de bu köktencilik hareketlerinden olumsuz

²² Jia, a.g.e.

²³ Jia, a.g.e.

²⁴ Erel Tellal, "Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası: 'Yakın Çevre' ve 'Askeri Doktrin'", Baskın Oran, (der.), **Türk Dış Politikası Cilt: II**, İletişim, İstanbul, 2002, s.542

etkilenmişlerdir.²⁵ Orta Asya'da, Çin'de ve Rusya'da İslami köktencilik hareketleri terörist hareketler kapsamında bir güvenlik tehdidi olarak algılanmıştır.²⁶

Sovyetler Birliğinin dağılması ile Orta Asya'da ortaya çıkan değişimler, Soğuk Savaşın sona erişiyile uluslararası sistemde yaşanan dönüşüm; Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ı ortak bir noktada buluşturmuştur. Çin ile Sovyetler Birliği'nden diğer dört devlete miras kalan ortak sınırdaki sorunları çözmek için bir araya gelen devletler, aralarında gelişecek iş birliği platformunun temellerini oluşturmuşlardır.

1.2. ŞANGAY BEŞLİSİ; SINIRLARDAKİ “GÜVEN İNŞASI”NDAN BÖLGESEL İŞ BİRLİĞİNE

Uluslararası sistemde savaşlar, çoğunlukla ülkelerin çıkar mücadelelerinden dolayı çıkarken; bazen de kazalar, yanlış anlaşılmalara ve dikkatsizlikler kaynaklanan eylemler gibi açıklanması güç nedenler savaşları tetikleyici roller oynamıştır. Özellikle aralarında uyuşmazlıklar olan devletleri karşı karşıya getiren ve uluslararası krizlerin savaşa doğru tırmanma ihtimalinin olduğu “sıcak noktalar”, savaş için akut birer tehlike kaynaklarıdır.²⁷ Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra miras kalan sınır sorunları, bölgede *sıcak noktalar* ortaya çıkararak; bu noktalarda meydana gelebilecek bir yanlış anlaşılmanın dahi çatışmaya yol açabileceği potansiyele sahip olmuştur. Sınırlardaki belirsizliklerin bölge ülkeleri arasındaki ilişkiler açısından oluşturduğu bu tehdit, sınır müzakerelerinin devam ettirilmesi ve sonuçlandırılabilmesi için gösterilen çabanın en belirgin nedenlerinden biri haline gelmiştir.

Orta Asya'da Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında ortaya çıkan sınırlar, yeni devletlerin yanında Rusya ve Çin için de potansiyel bir istikrarsızlık kaynağı ve güvenlik tehdidi olarak algılanmıştır. Sovyetler Birliği ile Çin Halk Cumhuriyeti arasında sınırlardaki belirsizlikleri gidermek ve güven inşa edici tedbirleri belirlemek üzere görüşmelerin geçmişi 1960'lara kadar uzanmaktadır. Çin, sınırın yeniden düzenlenmesi konusunda ısrarcı bir tavır sergilerken, Sovyetler Birliği ise sadece küçük düzeyde teknik düzenlemeler yapmayı kabullenmiştir. İki ülke arasında baş gösteren sınır krizi, 1967 yılından itibaren çatışmaya dönüşmüştür. Çok sayıda askerin yaşamını yitirmesinin yanı sıra bu kriz nedeni ile nükleer silah kapasitesine

²⁵ R. Kutay Karaca, *Dünyadaki Yeni Güç Çin Tek Kutuptan, Çift Kutuba*, IQ Yayıncılık, İstanbul, 2004, s.110.

²⁶ Mariya Y. Omelicheva, *Counterterrorism Policies in Central Asia*, Routledge, New York, 2011, s.67.

²⁷ Nye ve Welch, a.g.e., ss.294-295.

sahip iki ülke topyekûn savaş durumuna gelmiştir. 1969 yılında başlayan barış görüşmeleri sınır sorununu çözememiş, sadece krizi sonlandırmak adına mevcut durumun muhafazasını sağlayacak ve olası sınır ihlallerini önleyecek kararlar alınmıştır.²⁸ Bu dönemden sonra taraflar, sınır sorununa yönelik zaman zaman görüşmeler gerçekleştirse de yapılan müzakereler sonrasında bir sonuç elde edememişlerdir. Yeltsin döneminde başlayan, “glasnost ve prestroyka”²⁹ ile sembolleşen ekonomik ve siyasal dönüşüm, iki ülke arasındaki ilişkilere de yansımış ve sınır müzakereleri hız kazanmıştır. 1989 yılının Mayıs ayında gerçekleştirilen Gorbaçov-Deng zirvesi, iki ülke arasındaki tatsızlık ve çatışmaların geride bırakılarak, ilişkilerin tamamen normale dönmesi üzerine odaklanmış ve bu sayede 1990 yılında sınır müzakerelerinde önemli gelişmeler kaydedilebilmiştir. İki ülke Nisan 1990’da sınırlarda kuvvet azaltılmasını ve güven inşa edici tedbirleri içeren³⁰ ve 16 Mayıs 1991’de aralarındaki sınırın *doğu kesiminde*³¹ sınır hattını (Heixiazi Adası hariç) belirleyen antlaşmalar imzalamışlardır.³²

Sovyet-Çin sınırının *batı kesimi* ise belirsizliğini korumaya devam etmiştir. Sovyetler Birliği’nin dağılması neticesinde sınırlarda ortaya çıkan yeni durum³³ belirsizliği daha da artırmıştır. Çin, daha önceki süreçte sadece Sovyetler Birliği ile müzakere yürütürken, dağılma sonrası müzakere masasında dört yeni devletle görüşme yapmak zorunda kalmıştır. Dış politika oluşturmada kurumsallaşma sıkıntısı çeken³⁴ Tacikistan, Kırgızistan ve Kazakistan, Çin’le olan sınır müzakerelerini Moskova’nın teknik desteğinde dörtlü bir grup olarak yürütmeye devam etmişlerdir. Bu Orta Asya Devletleri, Çin’le olan sınır sorunlarının varlığını kabul etmişler ve müzakereleri Rusya’nın odağında dörtlü bir grup olarak yürütmüşlerdir. Bu doğrultuda “4+1” formülü geliştirilmiş ve 1993’ten sonra bu formül ile düzenli toplanan iki komite oluşturulmuştur. Bu komitelerden biri ortak

²⁸ Ruslan Ermekulı Tütebayev, “Kazakistan ve Çin İlişkilerinin Tarihi ve Bugünü”, M. Savaş Kafkasyalı, Dr. (der.), **Bölgesel ve Küresel Politikalarda Orta Asya**, Ahmet Yesevi Üniversitesi, Ankara, 2012, 429-444, s.439.

²⁹ Glasnost (açıklık), perestroyka (yeniden yapılanma) olarak bilinen reformlar, Gorbaçov döneminde Sovyetler Birliği’nin içinde bulunduğu kötü durumun düzeltilmesi için oluşturulmuş iki boyutlu bir reform programıdır. Ancak bu reformlar bekleneni vermediği gibi Sovyetler Birliği’nin dağılma sürecini de hızlandırmıştır. Bu süreçte yaşanan gelişmelerin genel bir değerlendirmesi ve Orta Asya’ya yansımaları için bakınız; A. Ahat Andican, **Osmanlıdan Günümüze Türkiye ve Orta Asya**, Doğan Kitap, İstanbul, 2009, ss.508-511.

³⁰ Ayrıntılı bilgi için bakınız; Akihiro Iwashita, **A 4,000 Kilometer Journey Along the Sino-Russian Border**, Slavic Research Center, Hokkaido, 2004, s.179.

³¹ Ortada Moğolistan’ın bulunduğu Çin-Sovyet sınırı iki kesimden oluşmaktadır. Bu iki kesim çalışma boyunca doğu kesimi ve batı kesimi olarak ifade edilecektir.

³² Eric Hyer, “The Sino-Russian Boundary Settlement”, **IBRU Boundary and Security Bulletin**, 1996, Cilt:4, 90-94, s.92.

³³ SSCB’nin dağılması sonrası tek parça olan sınırın batı kesimi dörde bölünerek, Çin-Rus, Çin-Kazak, Çin-Tacik ve Çin-Kırgız sınırına dönüşmüştür.

³⁴ Lowell Dittmer, “Central Asia and the Regional Powers”, **China and Eurasia Forum Quarterly**, 2007, Cilt:54, 7-22. s.7.

sınırı belirleme üzerine çalışırken, diğer komite ileride “Şangay Beşlisi”nin çıkış noktasını oluşturacak; güven inşa etme ve kuvvet azaltma üzerine yoğunlaşmıştır.³⁵

Çin-Rus sınır uyuşmazlığı, politik ve ideolojik ayrışmalarla körüklenen tarihi çatışmaların bir parçasını oluşturmuştur.³⁶ Bunun yanında Soğuk Savaş’ın sona ermesi ile iki ülke açısından ortaya çıkan belirsizlikler,³⁷ iki ülke arasındaki uyuşmazlıkların bir çatışmaya dönüşme potansiyelini artırmıştır. Bu durum iki devletin sınırda istikrarı önemli miktarda askeri güç bulundurarak sağlamaya çalışmasına neden olmuştur. Sınırlarda konuşlu olan büyük miktardaki bu birlikler, özellikle dağılma sonrası ekonomik sıkıntılar yaşayan Rusya açısından bütçe için büyük bir yük oluşturmuş, sınırlarda belirsizliğin kalkması ve güvenin sağlanması (sınırlarda kuvvet azaltılmasına imkân sağlayarak) ile bu yükün ortadan kaldırılması amaçlanmıştır.³⁸ Soğuk Savaş sonrası dönemde oluşan ve belirsizliklerle körüklenen bu tip kaygılar bölge devletlerini çatışmalardan kaçınabilmek maksadıyla hareket etmeye yönlendirmiş; Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan’ın³⁹, Çin ile sürdürdüğü sınır müzakereleri 1996 yılında Şangay’da *Sınır Bölgesinde Askeri Konularda Güven İnşa Etme Antlaşması*⁴⁰ imzalamaları ile ilk sonucunu vermiştir.

1996 Antlaşması sınır hattını belirleyecek ve sınır uyuşmazlıklarını ortadan kaldıracak düzenlemeler getirmemiştir. Antlaşma daha önce Sovyetler Birliği ve Çin arasında 1990 yılında imzalanan benzer bir antlaşmaya atıf yaparak; *dört devletin, Çin ile olan sınırı üzerinde* “askeri konularda şeffaflık seviyesini artırma[k] ve güven inşa etme[k]” için alınacak tedbirleri içermektedir.⁴¹ Bunun yanında içeriği itibariyle sınırın her iki tarafında 100 km.lik kesimde, belirli büyüklükteki askeri tatbikat, atış,

³⁵ Iwashita, *A 4,000 Kilometer Journey...*, s.180.

³⁶ Hyer, a.g.e., s.90.

³⁷ Iwashita, bu belirsizlikleri; rejim dönüşümleri, ordunun yeniden düzenlenmesi ve konuşlandırılması, tarihin ve ideolojilerin yeniden gözden geçirilmesi, ekonomilerde ve çevresel faktörlerde radikal değişimler, politik sitemde düzensizlik, v.b.olarak ifade etmiştir. Bakınız: Iwashita, *A 4,000 Kilometer Journey...*, ss.4-5.

³⁸ Yana Leksyutina, “Russian-Chinese Relations: Rapprochment or Rivalry”, *Chair IBL Working Papers Series*, <http://soc.kuleuven.be/web/files/11/74/WP37-Leksyutina.pdf>, (erişim tarihi: 12.01.2013), s.14.

³⁹ Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan bundan sonra “dört devlet” olarak anılacaktır. Çin’in de konuya dâhil edildiği durumlarda “beş devlet” ifadesi kullanılacaktır.

⁴⁰ “Agreement Between the Russian Federation, the Republic of Kazakstan, the Kyrgyz Republic, the Republic of Tajikistan and the People’s Republic of China on Confidence Building in the Military Field in the Border Area”, 26.04.1996, *Official Documents System of the United Nations*, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N96/126/02/PDF/N9612602.pdf?OpenElement>, (erişim tarihi: 15.01.2013) Antlaşma metni yazar tarafından gayri resmi olarak çevrilmiştir.

⁴¹ Antlaşma sınır sorunlarını her boyutu ile ortadan kaldıracak kadar kapsamlı bir yapıya sahip değildir. Getirdiği tedbirler incelendiğinde, odak noktasını askeri birlik ve askeri eylemlerin sınırın diğer tarafındaki devlet açısından tehdit olarak algılanmasını önlemeye yönelik olduğu görülmektedir. Bu yapısı ile ilgili devletler arasında ekonomik, siyasi v.b. ilişkilerin kurulabilmesi ve bu ilişkilerin gelişebilmesi için gerekli güven ortamını tesis etme açısından bir başlangıç noktası oluşturmaktadır. Bakınız: “Agreement Between the Russian Federation, the Republic of Kazakstan, the Kyrgyz Republic, the Republic of Tajikistan and the People’s Republic of China on Confidence Building in the Military Field in the Border Area”, 26.04.1996, a.g.e.

yer değiştirme gibi askeri eylemlerle ilgili ön bildirim, sınırlama koşulları, şeffaflığı artırıcı bilgi paylaşımı gibi sınırlardaki hassasiyet seviyesini azaltacak önlemler getirmiştir. Bu antlaşmanın imzalanması ile beş devlet yöneticileri bir anlamda, sınırlarda komşu devlete yönelik düşmanca algılanabilecek ve tehdit oluşturabilecek herhangi bir askeri faaliyet gerekleştirmeyeceklerini kabul ve taahhüt etmişlerdir.

1997 yılında Moskova’da toplanan beş devletin liderleri, sınır konularındaki uyumlarını bir adım daha ileri götürecektir. *Sınır Bölgesinde Karşılıklı Askeri Kuvvet Azaltma Antlaşması’nı* imzalamışlardır. Bu antlaşma ile devletler sınır bölgelerinde konuşlandırılan askeri kuvvetlerin komşu devletlerce tehdit olarak algılanmasını önleyecek seviyelere çekmeye karar vermişlerdir. Ayrıca bu devletler birbirlerine karşı kuvvet kullanmamak, birbirlerini kuvvet kullanmakla tehdit etmemek ve tek taraflı olarak askeri üstünlük kurma çabasına girmemek konularında uzlaşarak; belirsizlik ve hassasiyetin olduğu ortak sınırda askeri rekabete girmeyecekleri konusunda anlaşmışlardır.⁴²

1996 ve 1997 yıllarında yapılan antlaşmaların en önemli özellikleri, Sovyet döneminden miras kalan ve sınır hattı üzerine yoğunlaşan belirsizlik ve güvensizlik algısını kırmaya yönelik tedbirler getirmiş olmalarıdır. Beş devlet, ileride, bu antlaşmalar tarafından belirlenen prensiplerin, şangay İş Birliği Örgütü üyesi devletler arasındaki ilişkilerin temelini oluşturduğunu açıklayacaklardır.⁴³ Bu iki antlaşma ile ilgili diğer bir önemli nokta beş devlet arasındaki sınır sorunlarını ortadan kaldıracak veya bu devletler arasındaki sınır hattındaki belirsizlikleri giderecek hükümler içermedikleri noktasıdır. Ayrıca antlaşmalar coğrafi olarak sadece dört devletin Çin ile olan sınırını kapsamakta olup, dört devletin kendileri arasındaki (örneğin Kazakistan-Tacikistan veya Tacikistan-Kırgızistan vs.) sınırlar antlaşmaların kapsamının dışındadır. Sovyetler Birliği döneminde tam belirgin hatlarla çizilmemiş olan bu sınırlar bugün hala, Kırgızistan, Tacikistan, Kazakistan ve Özbekistan arasındaki müzakere ve uyuşmazlıkların önemli bir kısmını oluşturmaktadır.⁴⁴ Bunun yanında Çin ile Rusya, Tacikistan, Kırgızistan, Kazakistan

⁴² Jia, a.g.e.

⁴³ şangay İş Birliği Örgütü Kuruluş Bildirgesi’nde, örgütün 1996 ve 1997 antlaşmaları temel alınarak kurulduğu ve bu iki antlaşma çerçevesinde iş birliğinin geliştiği ifade edilmiştir. “Declaration on the Establishment of the Shanghai Cooperation Organization”, 15.06.2001, **Official Documents System of the United Nations**, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/446/36/PDF/N0144636.pdf?OpenElement>, (erişim tarihi: 16.01.2013).

⁴⁴ Devam eden sınır sorunları için bakınız; “Tajikistan defines border with China”, 29.01.2011, **Central Asia Online**, http://centralasiaonline.com/en_GB/articles/caii/features/main/2011/01/29/feature-01, (erişim tarihi: 16.01.2013); “Kyrgyzstan wants to resume border delimitation”, 12.03.2011, **Central Asia Online**, http://centralasiaonline.com/en_GB/articles/caii/features/main/2011/01/29/feature-01, (erişim tarihi: 16.01.2013); “Demarcation of the Kyrgyz-Kazakh border will be considered in 2013”, 05.11.2012, **Kabar National News Agency Home Page**, <http://www.kabar.kg/eng/society/full/5455>, (erişim tarihi: 16.01.2013).

arasındaki sınır hattını kesinleştirmek üzere yapılan müzakereler uzunca bir süre ikili görüşmeler şeklinde devam ettirilmiş; sınır hatları pek çok anlaşma üzerine parça parça belirlenebilmiştir.⁴⁵

“Şangay Beşlisi”⁴⁶ olarak anılmaya başlanan oluşum, zirve şeklindeki toplantıları devam ettirmişlerdir. 1998 yılı zirvesi Kazakistan’ın Alma Ata şehrinde gerçekleşmiştir. Dört ülke hükümet başkanının ve Rusya adına Dışişleri Bakanı Ergeny Primakov’un katıldığı bu zirve sonucunda imzalanan *Alma Ata Bildirgesi*⁴⁷ ile bu devletler, aralarındaki uyum ve iş birliği konularının sadece askeri konularla sınırlı kalmayacağını göstermişlerdir. Bildirgede, ilgili devletler arasında gelişen iyi ilişkilerden duyulan memnuniyet dile getirilmiş; “egemenlik, toprak bütünlüğü, eşitlik ve iç işlerine müdahale etmeme”, kabul edilmiş evrensel prensipler olarak vurgulanmış; fikir farklılıkları ve uyuşmazlıkların çözüm yolu olarak “dostça danışma” ifade edilmiş; bölgede ve Asya’da istikrar, barış, huzur ve gelişme için “ikili ve çok yönlü ilişkilerin ve iş birliğinin geliştirilmesi” gerektiği belirtilmiştir. Üye devletler arasında, bu dönemden sonra “Şangay Ruhü”⁴⁸ olarak nitelendirilen ilişkinin temellerini oluşturan bu ifadelerin yanında; “...21.yüzyılda barış ve huzurun sağlanabilmesi için yeni ve rasyonel bir uluslararası politik ve ekonomik düzenin gerekli olduğu...”⁴⁹ da beş devlet tarafından kabul edilmiştir. Şangay Beşlisi, Alma Ata Zirvesi ile beraber askeri alanlar dışına çıkararak, ekonomik iş birliğini, köktencilik hareketleri ve sınır ötesi suçlar konusunda iş birliği gibi alanlarda da

⁴⁵ Rusya ile Çin arasındaki sınır hattı 1991 ve 1994 yıllarında imzalanan iki anlaşma ile belirlenmiştir. Diğer üç devlet Çin ile sınır müzakerelerini ikili görüşmeler şeklinde devam ettirmiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız; Iwashita, *A 4,000 Kilometer Journey...*, ss.180-181.

⁴⁶ “Şangay Beşlisi” beş devlet tarafından gerçekleştirilen toplantı şeklindeki zirvelerin resmi adı değildir. 1996 yılında yapılan ilk toplantı sonrası ilgili devlet liderleri yılda bir defa toplanmaya karar vermişlerdir. Bu zirve Batı’da yaygın olarak “Şangay Beşlisi” olarak sunulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bakınız; Zhao Huasheng, “Security Building in Central Asia and the Shanghai Cooperation Organization”, *Slavic Eurasia’s Integration into the World Economy and Community*, 2004, Vol.2, 283-314, s.283.

⁴⁷ “Joint Declaration by the participants in the Almaty Meeting – the People’s Republic of China, the Republic of Kazakhstan, the Kyrgyz Republic, the Russian Federation and the Republic of Tajikistan”, 03.07.1998, *Official Documents System of the United Nations*, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/202/53/PDF/N9820253.pdf?OpenElement>, (erişim tarihi: 16.01.2013).

⁴⁸ “Şangay Ruhü” ifadesi beş devlet tarafından resmi belgelerde de kullanılarak kavramsallaştırılmıştır. Şangay İş Birliği Örgütü’nün Kuruluş Bildirgesi’nde *Şangay Ruhü* için Şangay Beşlisi’nin gelişim sürecinde oluşan, karşılıklı güven, karşılıklı menfaat, eşitlik, ortak danışma, kültürel farklılıklara saygı ve ortak gelişme için temenni ile karakterize edilen, bölge ülkelerince yıllar süren iş birliği ile edinilmiş *paha biçilmez bir değer* olarak tanımlanmıştır. Ayrıca Şangay Ruhü’nün önümüzdeki yüzyılda da gelişerek Şangay İş Birliği Örgütü üyeleri arasındaki ilişkiler normu olacağı ifade edilmiştir. Bakınız; “Declaration on the Establishment of the Shanghai Cooperation Organization”, 15.06.2001, a.g.e.; Ayrıca Yuan Çin’in Orta Asya’ya dönük olarak, “yeni büyük oyun” ve “etki alanı mücadelesi” bakış açısını reddeden dış politika ilkeleri benimsediğini ifade etmiştir. “Şangay Ruhü”nun Çin’in örgüt içerisinde eşitliğe verdiği önemin bir yansıması olarak, örgütün gelişiminde rehber olması gerektiğini vurgulamıştır. Jing-Dong Yuan, “China’s Role in Establishing and Building the Shanghai Cooperation Organization (SCO)”, *Journal of Contemporary China*, 2010, Vol.19, 855-869, s.860. “Şangay Ruhü” ifadesi ve tanımlaması hakkında daha geniş bilgi için bakınız; Melkulangara K. Bhadrakumar, “China and Russia Embrace the Shanghai Spirit”, 16.06.2006, *Asia Times Online*, <http://www.atimes.com/atimes/China/HF16Ad01.html>, (erişim tarihi: 17.01.2013).; Matthew Oresman, “Catching the Shanghai Spirit”, *Journal of Social Sciences*, 2003, Vol.12.

⁴⁹ “Joint Declaration by the participants in the Almaty Meeting...”. 03.07.1998, a.g.e.

ilişkilerin gelişmesi yönünde görüş bildirmişlerdir. Ayrıca beş devlet arasında yapılan görüşmeler “4+1” müzakereler kalıbından çıkarak, üye devletlerin çok yönlü görüşmeler yaptığı bir forum niteliği kazanmıştır.⁵⁰

Dördüncü zirve, 1999 yılında Kırgızistan’ın Bişkek şehrinde düzenlenmiştir. Devlet Başkanları seviyesinde düzenlenen zirve sonucunda *Bişkek Bildirgesi*⁵¹ imzalanmıştır. Bildirgede, yıllık zirveler haricinde, beş devlet arasında çeşitli seviyelerde (hükümet başkanları, bakanlıklar, vs.) ve farklı alanlarda (dışişleri, savunma bakanlıkları gibi) ekonomik ve kültürel iş birliğine yönelik düzenli olarak irtibat kurulması ve istişarede bulunulması kararlaştırılmıştır. Böylece ilgili devletler arası kurulan iletişim ve irtibat kanallarının genişlemesinin önü açılarak, iş birliğinin farklı alanlara yayılması ve derinleşmesi için imkân sağlanmıştır. Ayrıca bildirgede Alma Ata Bildirgesi’ne göre egemenlik ve iç işlerine müdahale etmeme vurgusu daha fazladır. Özellikle insan haklarının iç işlerine müdahale için bir bahane olmaması gerektiği belirtilerek, uluslararası ortamda istikrar için çok-kutupluluğun gerekli olduğu ifade edilmiştir. “Adil ve rasyonel yeni bir uluslararası politik ve ekonomik düzen” inşa edilmesinin, tüm dünyada barışının korunması ve ortak ekonomik gelişme için gerekli olduğuna değinilerek, beş devletin gereken çabayı göstermekte kararlı olduğu açıklanmıştır.

Bu bildiride vurgulanan çok kutuplu dünya düzeni isteği ve iç işlerine müdahaleye karşı olan dış politika ilkelerini savunma, örgüt içerisinde Çin ve Rusya’nın etkinliğini gösteren önemli göstergelerdendir. İki ülke daha önce 1997 ve 1998 yıllarında imzaladıkları (ikili) ortak bildirgelerden sonra 1999 yılının Aralık ayında Çin-Rus Ortak Bildirgesi’ni yayınlamışlardır.⁵² Çin ve Rusya Devlet Başkanları’nca kabul edilen bildirge, iki ülkenin görüş birliğine vardığı konuları yansıtmaktadır: Tek kutuplu bir uluslararası sistemin reddedilmesi ve çok kutuplu bir sistem oluşturmak için çabalamak; BM’nin etkinliğinin azalmasına izin vermeyerek uluslararası alanda sorunların çözümlerinde daha aktif bir rol oynamasını sağlamak; “İnsan hakları devlet egemenliğinden daha üstündür” ya da “insani müdahale” gibi

⁵⁰ Jia, a.g.e.

⁵¹ “Bishkek Declaration of the Heads of State of the People’s Republic of China, the Republic of Kazakhstan, the Kyrgyz Republic, the Russian Federation and the Republic of Tajikistan”, 25.08.1999, **Official Documents System of the United Nations**, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/255/65/PDF/N9925565.pdf?OpenElement>, (erişim tarihi: 17.01.2013).

⁵² Bu ortak bildirgeden önce iki devlet arasında 23 Nisan 1997’de *Yeni Uluslararası Düzen ve Dünya Çapında Çok Kutupluluk Üzerine Çin-Rus Ortak Bildirgesi*, 10 Kasım 1997’de *Çin-Rus Ortak Bildirisi*, 23 Kasım 1998’de *Yeni Yüzyılın Başlangıcında Çin-Rus İlişkilerine Dair Ortak Bildiri* ve *Çin-Rus Zirve Sonuçları Üzerine Ortak Basın Açıklaması* yayınlanmıştır. Bu metinler 1999 yılında yayınlanan ortak bildirinin zeminini oluşturmaktadır. Bakınız: “Sino-Russian Joint Statement”, 10.12.1999, **Ministry of Foreign Affairs of the People’s Republics of China**, <http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjdt/2649/t15793.htm>, (erişim tarihi: 11.03.2013).

anlayışlarla bağımsız devletlerin egemenlik haklarının ihlal edilmesini karşı çıkmak. Bu konulara Şangay Beşlisi bildirgelerinde değinilmiş olması dikkat çekicidir.

“Şangay Beşlisi” adı altında zirve toplantıları devam ederken, ilgili devletler, aralarında imzalanan 1996 ve 1997 yıllarında imzalanan antlaşmaların uygulamalarını gözlemleyebilmek ve doğrulayabilmek için “Ortak Gözlem Grubu” oluşturmuşlardır. Ortak Gözlem Grubu bu görevlerinin yanı sıra, beş devlet askeri kuvvetleri arasında ortak tatbikatlar ve eğitimlerin icra edilmesi, tecrübe paylaşımı, seminer ve konferans gibi ortak faaliyetlerin⁵³ düzenlenmesi için çalışması planlanmıştır. Bunun yanında, Aralık 1999’da kamu ve ülke güvenliğinden sorumlu yetkililerden oluşan “Bişkek Grubu” toplanmış ve grubun yıllık düzenli olarak toplanması kararlaştırılmıştır.⁵⁴ Zirve toplantıları haricinde, ilgili devletler arasında uyum ve ilişkileri geliştirecek bu iki oluşum; kurumsallaşma açısından önem taşımaktadır.

Bir sonraki yıl (2000) önce dışişleri bakanları, hemen arkasından beş devletin devlet başkanları Tacikistan’ın Duşanbe şehrinde toplanmışlardır. Özellikle dışişleri bakanlarının toplanması, bölgesel ve uluslararası sorunların tartışılması ve bu sorunlara ortak bir yaklaşım geliştirilebilmesi açısından önemli görülmüştür.⁵⁵ Birer gün arayla toplanan iki zirve, aynı temel konular çerçevesinde gerçekleşmiş ve zirveler sonunda, bundan öncekilerde olduğu gibi bildirgeler⁵⁶ yayınlanmıştır. İlgili devletler arasında iş birliğine dönük olarak çıkan belirsizliklerle çözüm getirmesi aracılığı ile “Ulusal Koordinatörler Konseyi” kurulması kararlaştırılmıştır. Ayrıca başka bir kurumsallaşma örneği olarak gelişecek Bişkek’ten yönetilen bölgesel bir terörle mücadele yapısının kurulması yönündeki niyet dile getirilmiştir. Bunların yanında uluslararası ortamdaki çok kutupluluğa doğru gelişme vurgusu tekrar edilerek, beş devletin her türlü “yeni-müdahalecilik”⁵⁷ şekline ve insan hakları

⁵³ Duşanbe Bildirisi’nde bu grubun güven inşasına yaptığı katkı vurgulanırken, grubun yukarıda belirtilen faaliyetlere yönelik girişimlerde bulunduğu ifade edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız; “Dushanbe Declaration of the Heads of State of the People’s Republic of China, the Republic of Kazakhstan, the Kyrgyz Republic, the Russian Federation and the Republic of Tajikistan”, 05.08.2000, Official Documents System of the United Nations, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N00/532/53/PDF/N0053253.pdf?OpenElement>, (erişim tarihi: 16.01. 2013).

⁵⁴ Bates Gill ve Matthew Oresman, *China’s New Journey to the West*, Center for Strategic and International Studies, Washington, 2003, s.7. Bişkek Grubu altında ilgili devletlerin kanun uygulama organları ve özel servisleri arasında irtibat ve iletişim sağlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bakınız; “Dushanbe Declaration of the Heads of State...”, 05.08.2000, a.g.e.

⁵⁵ Bu nedenle Dış İşleri Bakanları’nın yıllık düzenli olarak toplanması kararı Duşanbe Deklarasyonu’nda beyan edilmiştir. Bakınız; “Dushanbe Declaration of the Heads of State...”, 05.08.2000, a.g.e.

⁵⁶ Duşanbe’de gerçekleştirilen Dış İşleri Bakanları ve Devlet Başkanları Zirvelerinin sonuç bildirgeleri Birleşmiş Milletler İnternet Sitesi’nde tek bir kaynak olarak yayınlanmıştır. Bakınız; “Dushanbe Declaration of the Heads of State...”, 05.08.2000, a.g.e.

⁵⁷ Kavram Dış İşleri Bakanları Zirvesi sonucu yayınlanan bildiride “neo-interventionsim” olarak kullanılmıştır. Bakınız; “Dushanbe Declaration of the Heads of State...”, 05.08.2000, a.g.e. Ayrıca 1999 yılında Mayıs ayında Amerika liderliğindeki NATO’nun, Kosova’ya düzenlediği hava müdahalesi

konularının iç işlerine müdahale bahanesi olarak kullanılmasına karşı oldukları ifade edilmiştir. Çin'in "Tek Çin"⁵⁸ politikasının ve Tayvan konusundaki prensiplerinin ve Rusya'nın Çeçenistan'daki durumun çözülmesine yönelik tutumunun, beş devlet tarafından desteklendiği açıklanmıştır.

Bugüne kadar beş devlet arasında ilişki dinamiklerini oluşturmaya yönelik pek çok adım atılmış olmasına rağmen, örgüt içerisindeki iş birliği, güvenlik odaklı olmaktan kurtulamamıştır. Her zirve sonrasında yayınlanan bildirilerde niyet açıklamaları yapılmış ama atılan kurumsallaşma adımları sınırlı kalmıştır. Özellikle 2000 yılında yapılan zirvede, ilişkilerin gelişiminde gelineen seviye tatmin edici olarak ifade edilmiş ama bunun yanında politik, diplomatik, ticari ve ekonomik, askeri, teknik ve diğer alanlarda etkileşimin artırılması gerektiği belirtilmiştir. Beş devlet tarafından çeşitli seviyelerde gerçekleştirilen düzenli toplantılardan ibaret olan oluşum, gelişmeler için yeterli olmamaya başlamıştır. Bunun yanında son zirveye, Rusya ve Çin'le sınır komşusu olmayan ve bölge dinamikleri açısından büyük öneme⁵⁹ sahip Özbekistan'ın gözlemci olarak katılması⁶⁰, yeni bir oluşuma gidilmesi

esnasında Belgrad'daki Çin Elçiliği de bombalanmıştır. Olayın "istenmeyen ve çok üzücü bir kaza" olarak açıklanması Çin açısından tatmin edici bulunmadığı gibi bu ülkedeki Amerikan karşıtlığını da körüklemiştir. Bunun yanında Kosovaya yapılan müdahale Çin tarafından "iç işlerine müdahale" kapsamında değerlendirilmiştir. Çin, "insan haklarının egemenlikten üstün tutulması" veya "insani müdahale" anlayışını kınamıştır. Bişkek'te düzenlenen zirvede açıklama yapan Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin, dünyanın barış içinde olmaktan uzak olduğunu ifade etmiş, "yeni-müdahalecilik" olarak adlandırdığı diğer devletlerin iç işlerine "insan haklarını koruma" adı altında karışma anlayışının ortaya çıktığını belirtmiştir. Bu anlayışı mevcut olan ve uzun sürede yerleşmiş olan uluslararası ilişki dinamiklerine zarar veren, *hegemonya ve güç mücadelesinin yeni bir şekli* olarak nitelendirmiştir. Bakınız; Henry Yuhuai He, *Dictionary of the Political Thought of the People's Republic of China*, M.E.Sharpe, New York, 2001, s.231. Bir devletin politik sistemine başka bir ülke tarafından müdahale edilmemesi, egemenliğine tecavüz edilmemesi ve içişlerine karışılmaması konuları Çin'in hassas olduğu ve asla taviz vermediği dış politika ilkelerindendir. Bakınız; Karaca, "Çin Halk Cumhuriyeti'nin Dış Politikasında Orta Asya", ss.68-69.

⁵⁸ "Tek Çin" politikası, Çin'in uluslararası kamuoyuna ilan ettiği, Çin ile diplomatik ilişki kurmak isteyen her devletin uyması gereken bir koşuldur. Bu koşula göre Çin halkını temsil eden tek yasal hükümet vardır ve eşitliğe, ortak çıkarlara, toprak egemenliğine saygı gösteren devletlerle ilişki kurmaya hazırdır. "Toprak egemenliğine saygı gösterme" prensibi, Tayvan yönetimi ile olan ilişkileri kesmeyi ve Tayvan Eyaleti'ni Çin'in bölünmez bir parçası olarak tanımayı gerektirir. Bakınız; R. Kutay Karaca, "Çin'in Dış Politika Anlayışı ve Türkiye – Sorunlar ve Öneriler", *Mekan, Kimlik, Güç ve Dış Politika*, S.Gülden Ayman, (der.), Yalın Yayıncılık, İstanbul, 2012, 151-176. ss.152-153. Bu politikanın bir ilke olarak ortaya çıktığı dönemde, Çin açısından en hassas konulardan biri Tayvan meselesi iken, günümüzde aynı politika Doğu Türkistan'ı da kapsayacak biçimde değerlendirilebilir. Çin ile diplomatik ilişki kurmak isteyen her devlet, Çin'in toprak bütünlüğüne saygı göstermeyi ve Doğu Türkistan'ın Çin'in ayrılmaz bir parçası olduğunu kabul ederek, buradaki ayrılıkçı hareketleri destekleyecek politikalar izlememeyi kabul etmektedir.

⁵⁹ Özbekistan, Orta Asya Cumhuriyetleri içerisinde en kalabalık nüfusa sahip olan devlettir. Ayrıca komşu devletlerde göz ardı edilemeyecek miktarlarda Özbek azınlıklar yaşamaktadır. Coğrafi olarak da Orta Asya'nın tam merkezinde yer almakta ve tüm Orta Asya Cumhuriyetleri ve Afganistan ile ortak sınırları bulunmaktadır. Kazakistan ve Türkmenistan'dan sonra en zengin doğal kaynaklara sahip olan Orta Asya Cumhuriyeti'dir. Ayrıca bu cumhuriyetler arasında en fazla askeri güce sahiptir ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasında sonra bölgede lider devlet olma mücadelesi verdiği düşünülmektedir. Dağılma sonrasında Rusya'dan bağımsız politikalar yürütebilmek adına, diğer cumhuriyetlere göre daha fazla çaba göstermiştir. 1999 yılında BDT'nin güvenlik kanadından çekilmiş ve askeri birlikleri ABD tarafından eğitime başlanmıştır. 11 Eylül sonrasında ABD'ye bölgede ilk üs öneren devlet olmuş ve bu ülke ile ilişkilerini "stratejik ortaklık" seviyesine kadar çıkarmıştır. Jyotsna Bakshi, "Russia and Uzbekistan Sign 'Treaty of Alliance Relations'", 27.12.2005, *Institute for Defence Studies and*

ihtiyacını doğurmuştur. Bu nedenle Duşanbe Deklarasyonu'nun en önemli noktası, "Şangay Beşlisi"nin pek çok alanda faaliyet gösteren, çok yönlü bölgesel bir iş birliği yapısına dönüşmesi gerektiğinin ifade edilmesi olmuştur. Huasheng, alınan "Beşli" yapıdan "bölgesel organizasyon" yapısına geçiş kararını, gelişim açısından "en doğal ve en anlamlı karar"⁶¹ olarak nitelendirmiştir.

Şangay Beşlisinin son zirvesi 2000 yılında Duşanbe'de gerçekleşen zirve olmuştur. 2001 yılında tekrar Şangay'da toplanan beş devlet liderine, Özbekistan Devlet Başkanı İslam Kerimov da katılmış, *Şangay İş Birliği Örgütü Kuruluştur Bildirgesi* yayınlanarak örgüt resmi olarak faaliyete geçmiştir.

Şangay İş Birliği Örgütü'nün Şangay Beşlisi oluşumunun temel alınarak kurulduğu görülmektedir. Şangay Beşlisi, beş devlet arasında silahsızlanma, güven artırma gibi konularda gelişme sağlayarak bu devletler arasındaki güvenlik ikilemlerini ortadan kaldırmıştır. Bu sayede beş devlet zamanlarını ve kısıtlı olan kaynaklarını kendileri için asıl önemli olan konulara ayırabilmişlerdir.⁶² Oluşum, devletler arasındaki sınır sorunlarının çözülmesine doğrudan katkı sağlamamış⁶³ olsa da Beşli içerisinde gelişen iletişim atmosferi, sınır hattını belirlemek üzere yapılan müzakerelerin devamlılığı açısından önemli rol oynamıştır. Bu sayede daha önce komşu devletler arasında çatışmaya neden olmuş 7000 kilometrelik sınır hattı, birkaç küçük kesim dışında; ciddi müzakereler sonucunda net bir şekilde belirlenebilmiştir. Karaca da ilgili devletler arası çözülen bu problemlerin, ilişkilerin gelişmesine katkı sağladığı görüşündedir.⁶⁴

Sınır sorunları üzerine başlayan müzakereler, beş devlet arasında karşılıklı bir güven ortamı oluşturacak tedbirlerin şekillenmesini sağlamıştır. Ayrıca yarattığı iletişim ortamı ile bölgesel bir iş birliği platformu meydana getirmiştir. Bu platformda beş devlet arasında sınır sorunları haricinde köktencilik, ayrılıkçılık ve terör gibi konuların yanı sıra uluslararası uyuşturucu ticareti gibi sınır aşan ortak sorunlar

Analyses, http://www.idsa.in/idsastrategiccomments/RussiaandUzbekistanSignTreatyofAllianceRelations_jbakshi_271205, (erişim tarihi: 18.03.2013).

⁶⁰ Özbekistan'ın katılımı ile organizasyonun terörle mücadele vurgusu ve dini gruplara gösterdiği önemin artışı ifade edilmektedir. Bakınız; Sergei Blakov, "Shanghai Cooperation Organization Prepares for New Role", 29.04.2002, **Eurasia Insight**, <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav042902.shtml>, (erişim tarihi: 18.01.2013).

⁶¹ Huasheng, "Security Building in Central Asia...", s.285.

⁶² Jia, a.g.e.

⁶³ Sınır hattını belirleme üzerine yapılan müzakereler, ikili görüşmeler şeklinde sürmüştür ve Şangay Beşlisi zirveleri kapsamında yapılmamıştır. Müzakereler sonucu sınır hattını belirleyen antlaşmaların 1996-2000 döneminde zirveler sırasında veya sonrasında yapılan ikili görüşmelerde onaylandığı görülmektedir. Bakınız; Jia, a.g.e.

⁶⁴ Karaca, **Dünyadaki Yeni Güç Çin...**, s.108.

üzerinde de görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Zirve sonuç bildirileri bu konularda beş devletin ulaştığı fikir birliğini somutlaştırmaktadır.

Şangay Beşlisi'nin çok yönlü bir iletişim ortamı yaratması dışında başka somut adımları da mevcuttur. Beş devlet arasında güven inşa etme, silahsızlanma, iş birliği gibi konularda bağlayıcı nitelikte antlaşmalar imzalanmıştır. Antlaşmaların uygulanmasını kontrol edebilmek maksadıyla bir çalışma grubu oluşturulmuştur. Beş devlet arasında gelişmesi beklenen iş birliği alanları belirlenmeye çalışılmış ve hedefler ortaya konulmuştur. Beşli içerisinde, uluslararası seviyedeki ilişkilerin temellerini oluşturan norm ve prensipler belirlenmiştir. Devlet başkanları seviyesinde yapılan zirvelerin yanı sıra, değişik kademelerde (kurumlar savunma bakanları, dışişleri bakanları, çeşitli seviyede teknik kademeler, vs.) gerçekleştirilen görüşmeler bu devletler arasındaki temasların artmasını sağlamıştır.⁶⁵

1.3. KURULUŞUNDAN GÜNÜMÜZE ŞANGAY İŞ BİRLİĞİ ÖRGÜTÜ

Çin, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya, Tacikistan ve Özbekistan⁶⁶ Devlet Başkanları 2001 yılının Haziran ayında Şangay'da bir araya gelmişlerdir. Zirve sonrasında iki önemli belge yayınlanmıştır. Bunlardan biri Şangay İş Birliği Örgütü'nün resmi olarak faaliyete geçtiğini ilan eden bildirgedir.⁶⁷ Bu bildirmede örgütün temel prensipleri, amaçları, hedefleri, öncelikleri, işleyiş mekanizmaları, uluslararası ilişkilere yaklaşımı, geliştirilmesi planlanan iş birliği alanları gibi konular yer almıştır. Ayrıca "Şangay Beşlisi"nin kabul ettiği bildiri ve belgeler doğrultusunda, bir sonraki yıl yapılacak zirvede imzalanması için bir *Şangay İş Birliği Örgütü Sözleşmesi* hazırlanması uygun görülmüştür.

Diğer önemli belge, *Terörizm, Ayrılıkçılık ve Köktencilikle Mücadele Üzerine Şangay Konvansiyonudur*.⁶⁸ Konvansiyon terörizm, köktencilik ve ayrılıkçılık konularını tanımlayarak, üye devletler arasında ortak sorunlar⁶⁹ olan bu konularda ortak bir algı yaratmıştır. Ayrıca üye devletlerin sorunları önlemek, teşhis etmek ve

⁶⁵ Jia, a.g.e.

⁶⁶ Bundan sonra "Üye Devletler" olarak anılacaktır.

⁶⁷ "Declaration on the Establishment of the Shanghai Cooperation Organization", 15.06.2001, a.g.e.

⁶⁸ "The Shanghai Convention on Combating Terrorism, Separatism and Extremism", 16.06.2001, **Şangay İş Birliği Örgütü Resmi İnternet Sayfası**, <http://www.sectsc.org/EN/show.asp?id=68>, (erişim tarihi: 18.01.2013).

⁶⁹ Terörizm, köktencilik ve ayrılıkçılık, Şangay Beşlisi'nin yayınladıkları bildirimlerde de sıkça değinilen konulardır. Bakınız; Alma Ata, Bişkek ve Duşanbe Bildirileri; Ayrıca bu konular "bölge ülkeleri[nin] tek başlarına çözüm üretmekte zorlan[dıkları] ya da çözüm konusunda iş birliğine gereksinim duy[dukları]" sorunlar olarak görülmüştür. "**Üç şeytan**" olarak da adlandırılan bu sorunlar, Şangay İş Birliği Örgütü'nün temel amacı olarak değerlendirilmektedir. Bakınız; R.Kutay Karaca, "The New Example for Regionalism; Shanghai Cooperation Organization", **Üç Deniz Havzası Ülkeleri Ortak Yönetim Kültürü ve Yeniden yapılanma Sempozyumu (13-16 Ekim 2011) Bildiriler Kitabı**, Kav Yayınevi, Temmuz 2012, s. 703.

bu kapsamda ortaya çıkan eylemleri bastırmak için alacağı önlemleri ve iş birliği yapacağı noktaları belirlemiştir. Konvansiyon *üç şeytanı*, ülkelerin güvenlik konuları kapsamına dâhil etmesi ile yeni bir güvenlik modeli oluşturmuş, bu yeni oluşum Çinli analistler tarafından Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası ilişkiler alanında görülen önemli bir gelişme olarak değerlendirilmiştir.⁷⁰ Konvansiyonun örgüt açısından getirdiği bir diğer yenilik, Kırgızistan'ın Bişkek şehrinde kurulması kararlaştırılan "Bölgesel Terörle Mücadele Yapısı"dır. Bu yapının konvansiyonda tanımlanan *üç şeytan* ile mücadele etmek olduğu belirtilirken, kurulması ve faaliyete geçmesi için ayrı bir anlaşma imzalanacağı ifade edilmiştir.

Güvenlikten sonra üye devletler arasında iş birliğinin yayıldığı diğer alan "ekonomi" olmuştur. Aynı yıl (2001) Eylül ayında Alma Ata'da toplanan hükümet başkanları, yayınladıkları bildirgede⁷¹ ağırlıklı olarak ticari ve ekonomik iş birliğinin gelişmesine değinmişler ve bu konuda bir protokol⁷² imzalamışlardır. Protokol, ilişkilerin devamlılığının ve geliştirilmesinin bir aracı olarak sunulmuştur. Ayrıca Hükümet Başkanları Zirvesini, örgüt çerçevesi içerisinde düzenli toplanan bir mekanizma olması, bu zirvede kabul edilmiştir.

11 Eylül 2001'de ABD'de gerçekleştirilen terör eylemleri sonrasında yaşanan gelişmeler hem uluslararası sistem boyutunda hem de bölgesel olarak Orta Asya boyutunda önemli değişikliklere neden olmuştur. Terör, uluslararası sistemin en önemli güvenlik tehdidi haline gelirken, terörle mücadele devletler arası koordinasyon ve iş birliğini gerektiren, bu yönde çaba göstermekten kaçınılamayacak bir konu haline gelmiştir. ABD yapılan saldırıları, tüm özgürlükçü, demokratik ülkelere karşı gerçekleştirilmiş bir saldırı olarak nitelemiş, saldırılardan hemen sonra uluslararası terörle savaşmak için kendi liderliğinde bir koalisyon oluşturma çabası pek çok ülke tarafından destek görmüştür. Askeri, diplomatik, ekonomik veya ticari boyutlarda verilen bu destekle 17 ülkeden yaklaşık 17000 kişilik bir kuvvet, terörle mücadele için ABD sorumluluğu altına girmiştir. Ayrıca ABD öncülüğünde aynı yıl (2001) Ekim ayında başlayan ve terörle mücadele kapsamında Afganistan'a yapılan müdahale için de 6000 kişilik çok-uluslu bir kuvvet

⁷⁰ Yuan, a.g.e., s.861.

⁷¹ "Statement on the Outcome of the First Meeting of Heads of Government of Member States of the Shanghai Cooperation Organization", 14.09.2001, **Official Documents System of the United Nations**, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/537/97/PDF/N0153797.pdf?OpenElement>, (erişim tarihi: 19.01.2013).

⁷² *Memorandum Between the Governments of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization on the Development of Regional Economic Cooperation and the Launching of a Process of Establishing Appropriate Conditions in the Sphere of Trade and Investment*; Protokolün içeriğine ulaşılammış olup, imzalandığına dair bilgi, ilgili zirve sonucunda yayınlanan bildirgeden alınmıştır. Bakınız; "Statement on the Outcome of the First Meeting of Heads of Government of Member States of the Shanghai Cooperation Organization", 14.09.2001, a.g.e.

toplanmıştır.⁷³ Ağırlıklı olarak Batı devletlerinden oluşan bu koalisyon kuvvetlerine, Şangay İş Birliği Örgütü üyeleri destek vermişlerdir.

“Sonsuz Özgürlük Operasyonu” adıyla Afganistan’a yapılan askeri müdahale sonrasında bölgedeki ABD askeri varlığı giderek artmıştır. ABD’ni teröre karşı yürüttüğü savaşta, Orta Asya Devletleri ile artan yakınlaşması, ilk başlarda Çin ve Rusya tarafından açık bir tepkiyle karşılanmamıştır. Rusya, Çeçenistan ve Dağıstan meselelerini, Çin ise Doğu Türkistan meselesini benzer kapsamda değerlendirerek, teröre karşı hassas bir tavır sergilemişlerdir. Orta Asya Devletleri ise ABD ile bilgi paylaşımında bulunmayı kabul etmişler, hava sahalarını açmışlar ve acil durum inişlerine müsaade etmişlerdir. Bunların yanında Özbekistan eski bir Sovyet hava üssü olan Karshi Khanabad (K-2) Üssünü, Kırgızistan Bişkek yakınlarındaki Manas Üssünü ABD kullanımına açmıştır. Tacikistan, Duşanbe yakınlarında az bir miktar kuvvet bulunmasına müsaade ederken; Kazakistan’ın üs önerisi, ABD tarafından geri çevrilmiştir.⁷⁴ Bu üslere ek olarak Afganistan ve Pakistan’da konuşlu bulunan birlikleri bölgedeki ABD askeri varlığını oluşturmuşlardır. Giderek artan bu varlık neticesinde ABD’li uzmanlar, tarihinde ilk defa ABD’nin bir “Avrasya Gücü” olduğu değerlendirmeye başlamışlardır. Bu görüşü destekleyen bir başka somut örnek ise Amerika’nın 2002 yılında yayınladığı ulusal güvenlik strateji belgesinde “Avrasya”yı Orta Doğu ile beraber ulusal çıkarları açısından en önemli bölge olarak belirtmesidir.⁷⁵ Teröre karşı başlatılan savaş, ABD’ye bölgeye yönelik hedeflerini gerçekleştirmesi ve etkinliğini artırması için uygun bir fırsat sunmuştur.⁷⁶ Bu dönemden sonra Amerika bölgede askeri varlığıyla fiili olarak yer alarak Orta Asya’da daha aktif bir rol oynamıştır.

ABD’nin Afganistan’da başlattığı terörizm mücadelesi ve ABD askerlerinin Orta Asya’ya girmesi, Şangay İş Birliği Örgütü’nün üstlenmeye çalıştığı bölgesel güvenlik rolünün sorgulanmasına neden olmuştur. Bölgede güvenlik konusunda kritik bir rol üstlenen örgüt içerisinde, bu döneme kadar terörizmle mücadele için bazı ortak kararlar alınmış olsa da örgütün henüz gerekli mücadele araçlarına sahip

⁷³ “International Contributions to the War Against Terrorism”, 07.07.2002, **US Department of Defense Website**, <http://www.defense.gov/news/Jun2002/d20020607contributions.pdf>, (erişim tarihi: 23.02.2013)

⁷⁴ Dittmer, a.g.e., ss.17-18.

⁷⁵ Alexei Fenenko, “Obama’s Central Asian strategy”, 27.08.2012, **Russian International Affairs Council Website**, http://russiancouncil.ru/en/inner/?id_4=715, (erişim tarihi:22.02.2013).

⁷⁶ Antonina Habova, “The Shanghai Cooperation Organization: A New Regional Mechanism for Combating Terrorism, Ethnic Separatism And Religious Extremism”, Marin Lessenski, (der.), **The War on Terror: Policy Implications**, Institute for Regional and International Studies, Sofia, 2003, s.96.

olmadığı değerlendirilmiştir. Bu düşünce üye devletleri önlem almaya sevk etmiştir.⁷⁷ 2002 yılının Ocak ayında üye devletler dışişleri bakanları bu gelişmeler üzerine *olağandışı* bir toplantı gerçekleştirmişlerdir. Zirve sonrası yayınlanan bildirinin⁷⁸ konusunu Afganistan'daki gelişmeler ve terörle mücadele oluştururken; bildiride Bişkek'te Bölgesel Terörle Mücadele Yapısının yakında tamamlanacağını ve bu yapının terörizme karşı yürütülen uluslararası mücadeleye katkı sağlayacağı belirtilmiştir.

Afganistan müdahalesi başladığında örgüt resmi olarak dört aydır faaliyettedir ve yaşanan gelişmeler örgütün kurumsallaşması için atılan adımların hızlandırmasını gerektirmiştir. Bu dönemde örgütün genel yapısını ve işleyişini düzenleyen resmi bir sözleşme henüz yürürlükte olmadığından; örgütün “boş bir müzakere kulübü” olarak görülmesi yerine, “teröre karşı yürütülen uluslararası mücadeleye önemli katkı sağlayacak geçerli bir kurum” olabilmesi için atılması gereken bu adım için çalışmalar hızlandırılmıştır. Örgüt sözleşmesinin yanında, işleyişi düzenleyen 30 civarında çok taraflı anlaşma hazırlanmış, Bölgesel Terörle Mücadele Yapısı oluşturulmaya çalışılmıştır.⁷⁹

2002 yılının Haziran ayında St. Petersburg'da toplanan devlet başkanları, iki önemli belgeye imza atmışlardır. İlki, örgütün yasal zemini oluşturan ve kurucu belgesi olan *Şangay İş Birliği Sözleşmesi*'dir.⁸⁰ Sözleşmede örgütün hedefleri ve görevleri, prensipleri, iş birliği alanları, temel organları ve bunların görevleri ile örgütün işleyişine yönelik diğer düzenlemeler yer almıştır. Bunların yanında Bölgesel Terörle Mücadele Yapısı (Bişkek) ve Örgüt Sekreterliği (Pekin) amaç ve işlevleri tanımlanarak, resmi olarak faaliyete geçirilmişlerdir.

2000 yılında kabul edilen örgütün kuruluş bildirgesinde ve 2001 yılında kabul edilen örgüt sözleşmesine göre örgütün temel amaç ve prensipleri tanımlanmıştır. Buna göre örgütün temel amaçları; Üye devletler arasında iyi komşuluğu, dostluğu ve karşılıklı güveni artırmak; bölgesel barış, güvenlik ve istikrarı sağlamak için beraber çalışmak; demokrasi, hukuk ve gerçekçiliği içeren yeni bir uluslararası siyasi ve ekonomik düzen kurulmasını desteklemek; terörizm, ayrılıkçılık ve aşırıcılığa

⁷⁷ “Shanghai Cooperation Organization Seeks to Strengthen Anti-Terrorism Component”, 07.01.2002, *Eurasia Insight*, <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav010802.shtml>, (erişim tarihi: 19.01.2013).

⁷⁸ “Joint Declaration by the Ministers for Foreign Affairs of the States Members of the Shanghai Cooperation Organization”, 07.01.2002, *Official Documents System of the United Nations*, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N02/222/45/PDF/N0222245.pdf?OpenElement>, (erişim tarihi: 19.01.2013).

⁷⁹ Blakov, a.g.e.

⁸⁰ “Charter of the Shanghai Cooperation Organization”, 07.06.2002, *Şangay İş Birliği Örgütü Resmi İnternet Sayfası*, <http://www.sectsco.org/EN/show.asp?id=69>, (erişim tarihi: 20.01.2013).

karşı ortak olarak mücadele etmek ve yasadışı uyuşturucu ticareti, silah ticareti, yasadışı göç ve sınır aşan yapıda olan diğer suçlara karşı savaşmak; siyaset, ekonomi, ticaret, bilim ve teknoloji, kültür, eğitim, enerji, ulaşım, çevre koruma ve diğer alanlarda etkin iş birliği geliştirmektir. Örgütün temel prensipleri ise; Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin amaç ve prensiplerine bağlı kalmak; diğer devletlerin egemenlik, toprak bütünlüğü ve bağımsızlığına saygılı olmak, iç işlerine müdahale etmemek, karşılıklı olarak kuvvet kullanmamak veya kullanmayla tehdit etmemek; üye devletler arasında eşitliği korumak, tüm sorunların müzakere yoluyla çözülmesini sağlamak; diğer devlet ve örgütlere karşı olmamak ve karşı gruplaşmamak; dış dünyaya açık olmak ve her türlü diyalog çeşidini gerçekleştirmek; diğer devlet ve uygun olan uluslararası veya bölgesel örgütlerle etkileşim ve iş birliğinde bulunmaktır.

Devlet Başkanları Zirvesi'nde onaylanan diğer belge ise Bölgesel Terörle Mücadele Yapısının (Regional Anti-Terrorist Structure – RATS) işleyişini düzenleyen antlaşmadır.⁸¹ Bu yapı üye devletlerin terörizm, ayrılıkçılık ve köktencilikle mücadele araçları arasında iş birliği ve koordinasyonu sağlamak amacıyla kurulması kararlaştırılmıştır. Bu işlevlerinin yanında terörle mücadeleye dönük tatbikatları hazırlaması ve düzenlemesi, bilgi toplama, analizi ve paylaşımı sağlaması gibi üç şeytana karşı mücadeleye dönük farklı görevler üstlenmesi de öngörülmüştür.

Zirve sonuç bildirgesinde, “Şangay Beşlisi” döneminde faaliyet gösteren Bışkek Grubu ve Ulusal Koordinatörler Konseyinin, yeni şekillenen bu örgüt yapılanması içerisinde çalışmalarına devam edeceği açıklanmıştır.⁸² Liderler, bu dönemden sonra müzakere konularının özellikle ticaret ve yatırımlar için uygun ortam yaratılması ve çok yönlü ekonomik ve ticari iş birliği için uzun dönemli bir program şekillendirilmesi üzerine olacağını ifade etmişlerdir. Bu kapsamda, ulaşım hatları, enerji projeleri, su kullanımı, enerji kaynaklarına ulaşım ve taşıma ve diğer ortak çıkar alanları iş birliği konuları içerisine dahil edilmiştir. 21. yüzyılda dünya düzeninin çok önemli problemlerin kolektif çözümü, hukukun üstünlüğü ve uluslararası ilişkilerin kademeli demokratikleşmesine dayanması gerektiği vurgulanmıştır. Bu bildiriye öncekilerden farklı kılan önemli kısmı, daha fazla sayıda uluslararası konu hakkında görüş bildirmesidir. Önceki bildirgelerde üye devletleri

⁸¹ “Agreement between the Member States of the Shanghai Cooperation Organization on the Regional Anti-Terrorist Structure”, 07.06.2002, **Human Rights in China**, <http://www.hrichina.org/content/5205>, (erişim tarihi: 20.01.2013).

⁸² 2002 yılı Devlet Başkanları Zirvesi sonrasında yayınlanan sonuç bildirgesi: “Declaration by the heads of State of the members of the Shanghai Cooperation Organization”, 07.01.2002, **Official Documents System of the United Nations**, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N02/429/84/PDF/N0242984.pdf?OpenElement>, (erişim tarihi: 20.01.2013).

doğrudan ilgilendiren konulara yer verilirken; bu bildiride Orta Doğu'daki kriz, Hindistan ve Pakistan arasındaki gerginlik, Kore Yarımadası'ndaki gelişmeler, Asya-Pasifik'te güvenlik ve istikrar gibi farklı coğrafyalara ait sorunlar hakkında ifadeler yer almıştır. Buradan hareketle örgütün ilgi alanının sadece kapsadığı coğrafya ile sınırlı kalmayarak, üyeler arasında küresel alana taşınmış sorunlara yönelik olarak da ortak bir kanaat oluşturulmaya çalışıldığı ifade edilebilir.

2002 yılının Kasım ayında Çin ve Kırgızistan, sınır hattında ortak bir terörle mücadele tatbikatı düzenlemişlerdir. Örgüt çerçevesinde düzenlenen ilk tatbikat⁸³ olmasının yanı sıra Çin'in, uzun yıllar sonra yabancı bir ülke topraklarında gerçekleştirdiği ilk ortak tatbikattır.⁸⁴ Örgüt açısından ise terörle mücadele görevinin resmi başlangıcı olarak değerlendirilmiştir.⁸⁵

Aynı ay içerisinde Dışişleri Bakanları Zirvesi gerçekleştirilerek, *Şangay İş Birliği Örgütü ile Diğer Uluslararası Örgütler ve Devletler Arasında İlişkileri Düzenleyen Geçici Çerçeve*⁸⁶ kabul edilmiş ve bir sonuç bildirgesi⁸⁷ yayınlanmıştır. Ayrıca Moskova'da bir tiyatro binasında gerçekleştirilen terör eylemi⁸⁸ karşısında aldığı önlemler nedeniyle Rusya'ya destek verilmiş; ayrılıkçılık ve terörizm arasındaki artan bağa dikkat çekilerek, dini, milli veya politik temellerle meşrulaştırılmalarının kabul edilemeyeceği açıklanmıştır. Bunların yanında önceki devlet başkanları zirvesinde olduğu gibi geniş bir yelpazede uluslararası sorunlara yer verilmiştir.

⁸³ "Good-Neighborly Ties Between China, Kyrgyzstan Develop Rapidly", 05.09.2003, **Xinhua News Agency**, http://news.xinhuanet.com/english/2003-09/05/content_1065031.htm, (erişim tarihi: 20.01.2013).

⁸⁴ Yuan, a.g.e., s.864.

⁸⁵ Pan Guang, "Shanghai Cooperation Organization in the Context of the International Antiterrorist Campaign", 2003, **Central Asia and the Caucasus**, Vol.21, No.3, p.53

⁸⁶ *Geçici Çerçeve* örgütün dış ilişkilerini düzenlemektedir. Diğer devlet ve uluslararası örgütlerin Dış İşleri Bakanları zirvesine davetli olarak katılabilmesi ve örgütle diplomatik ilişki kurabilmeleri aynı zamanda örgütün de diğer uluslararası örgütlerin faaliyetlerine temsilci gönderebilmesi için gerekli düzenlemeler yapılmıştır. "Shanghai Cooperation Organization", 07.01.2004, **Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China**, <http://www.fmprc.gov.cn/eng/topics/sco/t57970.htm>, (erişim tarihi: 02.04.2013). Örgüt sözleşmesine (2001) göre sadece bölge devletleri örgüte üye olabilmektedir. Bunun haricinde örgütle iş birliği içerisine girmek isteyen devlet ve uluslararası örgütlerle ilişkiler bu geçici çerçeve kapsamında yürütülmektedir. "Interim Scheme of Relations Between the Shanghai Cooperation Organization and Other International Organizations and States", 23.11.2002, **The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation**, <http://www.ln.mid.ru/bl.nsf/900b2c3ac91734634325698f002d9dcf/fc954f16bebf4643256c7c005adf8c?opendocument>, (erişim tarihi: 20.01.2013). Geçici çerçeve sayesinde örgütün BM ve ASEAN gibi örgütlerle irtibat kurabilmesinin önü açılmıştır.

⁸⁷ "Joint communiqué on the outcome of the meeting of the Foreign Ministers Council of the Shanghai Cooperation Organization", 23.11.2002, **Official Documents System of the United Nations**, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N02/726/68/PDF/N0272668.pdf?OpenElement>, (erişim tarihi: 20.01.2013).

⁸⁸ Rus birlikleri Çeçen direnişçiler tarafından bir tiyatrodan rehin tutulan vatandaşları kurtarmak amacıyla operasyon düzenlenmiştir. 50 direnişçi öldürülmüş, 117 rehine hayatını kaybederken 650 civarında rehine de gaz zehirlenmesinden etkilenerek kurtulabilmiştir. Bakınız; "Gas 'killed Moscow hostages'", 27.10.2002, **BBC News**, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2365383.stm>, (erişim tarihi: 20.01.2013).

Orta Asya'da sorunlar, bölge devletlerinin tek başlarına çözüm getiremeyeceği derecede bölgesel çapta yayılmıştır. Bölge devletleri, potansiyellerini ve kaynaklarını ortak bir çabaya yöneltebildikleri ve ortak stratejiler geliştirebildikleri ölçüde sorunların çözümü mümkün olacaktır. Oresman, Orta Asya Devletleri'nin bu durumu kabullenmeyerek kendi çıkarlarına ters davrandığını ifade etmiştir. Hem bu devletler arasında hem de örgüt içerisinde ortak bir anlayış geliştirilmesinin güçleşmesi, örgütün etkinliğini azaltıcı bir faktör olarak görülmüştür. Ayrıca 11 Eylül sonrasında, Amerika'nın bölgede Şangay İş Birliği Örgütü üyelerine göre, bu devletlerin güvenlik ihtiyaçlarına yönelik daha fazla başarı sağlaması; örgüt üyelerinin çabalarını yoğunlaştırmalarına ve örgütü meşrulaştırma girişimlerinin artmasına neden olmuştur. 2003 yılında Moskova'da yapılan Devlet Başkanları Zirvesi, bu çabaların bir sonucu olarak, örgütün bir "konuşma kulübünden", tam anlamıyla bir "uluslararası örgüt" olması için atılmış adım olarak değerlendirilmektedir.⁸⁹ Zirve sonrasında yayınlanan bildiride⁹⁰ örgütün bölgesel ve küresel eğilimler karşısında uygun zamanda ve uygun bir tepki olarak kurulduğuna değinilerek, örgütün sağlam bir yasal zemine oturtulduğu ifade edilmiştir. Önceden kurulan örgüt organları ile bu zirvede alınan; bir genel sekreter atanması, örgüt bütçesinin oluşturulması için çalışılması, örgüt sembolü ve örgüt bayrağı belirlenmesi ve daha önceki zirvelerde planlanan yapıların bir an önce faaliyete geçirilmesi gibi kararlar örgütün kurumsallaşmasını kısa sürede tamamlamaya yönelik adımlardır. Coğrafi sınırlama olmaksızın tüm devlet ve uluslararası organizasyonlarla, açıklık ilkesi doğrultusunda, *İlişkileri Düzenleyen Geçici Çerçeve* esaslarında irtibat kurmaya hazır olduklarını açıklamışlardır. Ayrıca örgütün bölgesel bir güvenlik sistemi kurulmasına aktif olarak katılmaya hazır olduğu, sadece kendi bölgesinde değil "bütün dünyada" güvenli ve sürekli gelişme için somut katkı yapabileceği ve yapması gerektiği ifade edilmiştir.

2003 yılının Eylül ayında toplanan Hükümet Başkanları Zirvesinde örgüt bünyesinde ekonomik iş birliği geliştirmeye dönük olarak *Çok Yönlü Ticari ve Ekonomik İş Birliği Programı* kabul edilmiştir. Bu programda ekonomik iş birliğinin hedefleri ve örgüt içerisindeki rolü şekillendirilmiş ve yirmi yıllık bir süreç içerisinde bölgede mal, sermaye, hizmet ve teknolojinin serbest dolaşımı için bir yön belirlenmiştir.⁹¹ Yine bu zirvede örgütün ilk bütçesi, 2004 yılı için, kabul edilmiştir.

⁸⁹ Matthew Oresman, "The Moscow Summit: Tempered Hope for the SCO", 04.06.2003, *Central Asia Caucasus Analyst*, <http://www.cacianalyst.org/?q=node/1205>, 7-8, (erişim tarihi: 22.01.2013).

⁹⁰ "Declaration by the heads of State of the members of the Shanghai Cooperation Organization, Moscow, 29 May 2003", 29.05.2003, *Official Documents System of the United Nations*, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N03/396/58/PDF/N0339658.pdf?OpenElement>, (erişim tarihi: 22.01.2013).

⁹¹ "History of Development of SCO", 21.08.2008, *Xinhua News Agency*, http://news.xinhuanet.com/english/2008-08/21/content_9572869.htm, (erişim tarihi: 22.01.2013). Ayrıca bu programın önemi üye

Bütçenin oluşturulması örgüt üyeleri arasındaki kararlılığı yansıtan önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir.⁹²

Şangay İş Birliği Örgütü üyelerinin karşı karşıya kaldığı sınır aşan tehditlerle mücadelede sadece özel kurumların faaliyetlerinin yetersiz kalması, savunma bakanlıklarının da örgüt içerisindeki terörle mücadele operasyonlarına katılmalarını gerektirmiştir.⁹³ Nitekim bu kapsamda atılan somut adımların bir diğer örneği, örgüt bünyesinde gerçekleştirilen ikinci tatbikat olan “İş Birliği 2003” tatbikatı olmuştur. İlk safhası Rusya, Kazakistan ve Kırgızistan birliklerinin ve Tacikistan gözlemcilerinin katılımıyla Kazakistan’ın Alma Ata bölgesinde, ikinci safha ise Çin ve Kırgızistan’ın katılımı ile Doğu Türkistan’da gerçekleştirilmiştir. 2001 Şangay Sözleşmesi’nin terörizm, ayrılıkçılık ve köktencilik ile mücadele üzerine olan şartlarını yerine getirmeyi amaçlayan bu tatbikata 1000’in üzerinde asker katılmış ve terörist grubu çevreleme ve etkisiz hale getirme, terörist kampını imha etme ve rehine kurtarma gibi terörle mücadele senaryoları gerçekleştirilmiştir. Bu tatbikatlara üye devletlerden sadece Özbekistan iştirak etmemiştir.⁹⁴

Tatbikatların kapsamı (tatbikatın düzenlendiği yer, katılan birliklerin niceliği ve niteliği, tatbikat kapsamında gerçekleştirilen senaryolar, vb.) bölgede köktencilik konusunda artan kaygıları yansıtmıştır. Çin ve Kırgızistan yetkilileri Doğu Türkistan İslami Hareketi konusunda kaygılarını dile getirmişlerdir. Bu grubun, Hizb ut-Tahrir ve Özbekistan İslami Hareketi gibi diğer gruplarla iş birliği içerisinde olduğunu iddia etmişlerdir. Özbekistan İslami Hareketi ise Afganistan’daki Taliban ve El-Kaide

devlet liderleri tarafından şu şekilde açıklanmıştır: “Belge sadece altı devlet arasında, 2020 yılına kadar, işleyen ortaklığın ilke, hedef ve görevleri hakkında genel bir anlayış yerleştirmekle kalmamış aynı zamanda bunları gerçekleştirmenin anlamını ve yollarını da belirlemiştir.” Bknz: “Tashkent Declaration by the Heads of State of the Members of the Shanghai Cooperation Organization”, 17.06.2004, *Official Documents System of the United Nations*, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/415/02/PDF/N0441502.pdf?OpenElement>, (erişim tarihi: 22.01.2013).

⁹² Oresman, “The Moscow Summit...”, s.8.

⁹³ “SCO Summit to Enhance Anti-Terror Cooperation: Russian Deputy”, 13.06.2006, *Xinhua News Agency*, http://news.xinhuanet.com/english/2006-06/13/content_4686971.htm, (erişim tarihi: 22.01.2013).

⁹⁴ Charles Carlson, “Central Asia: Shanghai Cooperation Organization Makes Military Debut”, 05.08.2003, *Radio Free Europe*, <http://www.rferl.org/content/article/1103974.html>, (erişim tarihi: 23.02.2013). Özbekistan bu dönemde örgüt içi gelişen iş birliklerinde pasif bir tutum sergilemektedir. Iwashita, bu tutumun, 11 Eylül ve topraklarında bulunmasına izin verdiği Amerikan varlığı nedeniyle olduğunu değerlendirmiştir. Amerika ile ilişkilerini geliştiren Özbekistan, Şangay İş Birliği Örgütü ile olan ilişkilerini ise azaltmıştır. Dış İşleri Bakanları Zirvesine (Mart 2003) düşük seviyede katılım göstermiş; aynı yıl (2003) içerisinde gerçekleştirilen bakanlar ve başkanlıklar seviyesinde çeşitli örgüt toplantılarına ise katılım göstermemiştir. Akihiro Iwashita, “The Shanghai Cooperation Organization and Its Implications for Eurasian Security: A New Dimension of ‘Partnership’ after the Post-Cold War Period”, 2004, *Slavic Eurasia’s Integration into the World Economy and Community*, Vol.2, 259-281, s.269.

grupları ile bağlantılı olmakla suçlanmıştır. Rusya ise uzun süredir devam eden Çeçen meselesini Doğu Türkistan'daki ayrılıkçı hareketlerle ilişkilendirmiştir.⁹⁵

Bu grupların birbirleri ile olan bağlantıları ve aralarındaki iş birliği, Şangay İş Birliği Örgütü üyeleri açısından ortak ve sınır-aşan bir tehdit oluşturmıştır. Örgüt içerisinde gerçekleştirilen tatbikatlar, ortak tehdide yönelik mücadele konusunda bu devletlerin azim ve kararlılıklarının somut birer göstergesi olarak değerlendirilmekte ve “güç gösterisi” olarak nitelendirilmektedir. Üye devletler, tatbikatlar sayesinde aşırıcılığın büyümesine yönelik hareketleri engellemeye ve çıkarlarını korumaya çalışmışlardır.⁹⁶ Bu noktada, kendisi de Özbekistan İslami Hareketi gibi terörist gruplardan dolayı tehdit altında olan Özbekistan'ın yapılan tatbikatların dışında kalması, üye devletlerin tatbikatları sadece terör veya ayrılıkçı hareketlere yönelik bir mücadele aracı olarak görmediklerini düşündürmektedir. Örgüt içi güvenlik bağlantıları yerine bu dönemde Amerika ile kurduğu askeri iş birliğine⁹⁷ önem veren Özbekistan, güvenlik araçlarından biri olan tatbikatların dışında kalmıştır. Bunun yanında Çin'in de tatbikatın askeri boyutundan çok siyasi boyutuna odaklandığı değerlendirilmektedir. Çin askeri gücü ile herhangi bir desteğe ihtiyaç duymadan her türlü terör veya ayrılıkçılık hareketini bastırabilecek durumdayken, tatbikatı kendi topraklarında ve askeri güç imkânları çok daha sınırlı olan Kırgızistan'la gerçekleştirmiştir. İki ülke arasında ortak tatbikat gerçekleştirirken amaçlanan; askeri birlikler arası koordinasyonu artırmak, tecrübe paylaşımında bulunmak, askeri birliklerin eğitim seviyelerini artırmak veya desteğe ihtiyaç duyulduğunda diğer devletin askeri gücünden yararlanmak gibi amaçlar, Çin örneğinde geri planda kalmaktadır. Çin'in asıl beklentilerinin, bölge devletlerinin dikkatini güvenlik konularına ve askeri konulara çekerek, bu devletlerle olan siyasi iş birliğini artırmak olduğu ifade edilmektedir.⁹⁸

Şangay İş Birliği Örgütü üyeleri, gelişen güvenlik ilişkilerinin yanında ekonomik ilişkilerinde gelişebilmesi için de adımlar atmışlardır. 2003 yılı Eylül ayında yapılan ikinci Hükümet Başkanları zirvesinde, *Şangay İş Birliği Üye Devletleri Arasında Ekonomik İş Birliği ve Çok Yönlü Ticari Programı* kabul edilmiştir. Bölgesel ekonomik iş birliği için 2001 yılında belirledikleri ana hedefler ve alanlar doğrultusunda,

⁹⁵ Carlson, a.g.e.

⁹⁶ Karaca, *Dünyadaki Yeni Güç Çin...*, s.110.

⁹⁷ Özbekistan ve Amerika 12 Mart 2002 tarihinde bir Stratejik Ortaklık ve İş Birliği Bildirisi imzalamışlardır. “Declaration on the Strategic Partnership and Cooperation Framework Between the United States of America and the Republic of Uzbekistan”, 12.03.2002, *Federation of American Scientists*, <http://www.fas.org/terrorism/at/docs/2002/US-UzbekPartnership.htm>, (erişim tarihi: 01.04.2013).

⁹⁸ Carlson, a.g.e.

2020'ye kadar ekonomik ve ticari iş birliğinin geliştirileceği öncelikli alanlar, temel hedefler ve uygulamaya dönük mekanizmalar belirlenmiştir.⁹⁹

2004 yılının Haziran ayında yapılan Devlet Başkanları Zirvesi, pek çok açıdan Şangay İş Birliği Örgütü için bir dönüm noktasıdır. Zirvenin hemen öncesinde daha önceden Bişkek'te (Kırgızistan) kurulması kararlaştırılan Bölgesel Terörle Mücadele Yapısı, zirvenin düzenlendiği Taşkent'de (Özbekistan) açılmıştır.¹⁰⁰ Örgütün sekreterlik organından sonra ikinci sürekli organı olan bu yapının faaliyete geçirilmesiyle, örgütün kuruluş aşamasını tamamladığı ve yeni bir pragmatik iş birliği dönemine girdiği ifade edilmiştir.¹⁰¹ Bölgesel Terörle Mücadele Yapısı, *üç şeytanla* mücadeleye dönük olarak hem üye devletlerin idari birimleri hem de diğer uluslararası örgütlerle koordinasyonu sağlayacak örgütün en önemli organını oluşturmaktadır. Uluslararası alanda üç şeytanla mücadele konusunda yasal dokümanlar oluşturulmasında rol oynaması beklenirken, üye devletler arasında da bilgi toplama, bilgileri analiz etme, bilgi bankası oluşturma, üç şeytanla mücadeleye dönük iş birliğini geliştirme, yine bu konuda konferanslar düzenleme ve tecrübe paylaşımına yardımcı olma gibi görevler yüklenmiştir.

Taşkent Zirvesi'nin bir diğer ürünü, Şangay İş Birliği Örgütü ile irtibat kurmak ve geliştirmek isteyen devletler, uluslararası örgütler ve diğer oluşumlar için oluşturulan "gözlemci statüsü"dür. Üyeler, egemenlik, toprak bütünlüğü, üye devletlerin eşit haklara saygı duyan, örgütün temel amaç, prensip ve eylemlerini tanıyan her devlet ve örgütün gözlemci statüsü için başvurabileceğini kabul etmişlerdir. Bu statüde örgüte katılan devlet veya örgütler, sadece dışişleri bakanları, bakanlar ve/veya alt birim başkanlıkları arasında yapılan açık (gizli olmayan) zirvelere iştirak edebilecektir. Hükümet başkanları veya devlet başkanları arasında yapılan açık zirvelere ise sadece davet edilirlse katılabilme hakkına sahiptirler. Gözlemciler, örgüt dokümanlarının hazırlanmasına ve imzalanmasına katılamayacakları gibi Örgüt Sözleşmesi'nin 4'üncü maddesinde belirtilen ve sadece kısıtlama getirilmeyen evrak ve kararlara erişebileceklerdir.¹⁰²

⁹⁹ "Tashkent Declaration by the heads of State of the members of the Shanghai Cooperation Organization", 17.06.2004, a.g.e.

¹⁰⁰ Bölgesel Anti-Terör Yapısı'nın St. Petersburg Zirvesinde (2001) Bişkek'te kurulmasına karar verilmiştir. Mayıs 2003'te gerçekleştirilen Devlet Başkanları Zirvesi sonrasında Özbekistan Devlet Başkanı İslam Kerimov, bu yapının Taşkent'de kurulmasını teklif etmiştir. Eylül 2003'te gerçekleştirilen Hükümet Başkanları Zirvesinde de yapının Taşkent'de kurulması kararlaştırılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bakınız; Iwashita, "The Shanghai Cooperation Organization and Its Implications...", ss.267-270.

¹⁰¹ "SCO launches regional anti-terrorist body", 17.06.2004, **Xinhua News Agency**, http://news.xinhuanet.com/english/2004-06/17/content_1531485.htm, (erişim tarihi:23.02.2013).

¹⁰² "The Regulations on Observer Status at the Shanghai Cooperation Organization", 24.04.2004, **Human Rights in China**, <http://www.hrichina.org/content/5223>, (erişim tarihi: 23.02.2013).

Gözlemci statüsü, yakın bir gelecekte örgüte yeni üye almaya sıcak bakılmamasına rağmen, örgüte ilgi duyan devletlerle ilişki kurabilmek için gerekli mekanizmayı oluşturmuştur.¹⁰³ Bu döneme kadar Hindistan, İran, Moğolistan ve Pakistan'ın Şangay İş Birliği Örgütü'ne üye olma niyetlerini belirtirken, örgütle gözlemci statüsü ile resmi bağ kuran ilk devlet Moğolistan (2004 yılında) olmuştur.

Zirvede imzalanan bir diğer resmi belge, *Yasadışı Uyuşturucu Madde Psikotropik*¹⁰⁴ Maddeler ve Hammaddeleri Trafiği Üzerine Antlaşmadır. Antlaşmanın uluslararası tehdit ve sorunlara karşı, örgüt çerçevesinde yürütülecek mücadele açısından çok önemli olduğu değerlendirilmiş;¹⁰⁵ örgütün Afganistan'ı uyuşturucu-karşıtı bir kuşakla çevrelemeye dönük uluslararası çabalara, aktif olarak katılmaya hazır olduğunun bir göstergesi olarak ifade edilmiştir.¹⁰⁶ İmzalanan bu antlaşma ile üç şeytana ek olarak, Orta Asya'da önemli bir sınır-aşan sorun olan "uyuşturucu trafiği"¹⁰⁷ konusu da resmi olarak örgütün güvenlik kapsamına sokulmuştur. Bu konuya Şangay Beşlisi süreci de dahil olmak üzere, her zirve bildirisinde bir tehdit olarak atıf yapılsa da antlaşma, bu sorunla mücadele yolunda atılan ilk somut adımdır.

Taşkent Zirvesi'nde bir önceki yıl (2003) kabul edilen *Çok Yönlü Ticari İlişkiler ve Ekonomik İş Birliği Programının* uygulamaya konulabilmesi için bir plan oluşturulması ve bu planın bir sonraki Hükümet Başkanları Zirvesinde onaylanması kararlaştırılmıştır. Üyeler arası ekonomik etkileşimi artıracak "sistemik bir adım" olarak ifade edilen plan; mal, sermaye, hizmet ve teknolojinin serbest dolaşımına giden gelişmeler için gerekli görülmüştür.¹⁰⁸ Ayrıca ekonomik etkileşimi artırıcı bir rol oynayacağı düşünülen beş alanda, çalışma grubu oluşturulmasına karar verilmiştir.¹⁰⁹ Bunların yanında Çin, ekonomik ve ticari ilişkileri artırmak amacıyla,

¹⁰³ "Overview of the Shanghai Cooperation Organization", 17.06.2004, *RIA Novosti News Agency*, <http://en.rian.ru/onlinenews/20040617/39763065.html>, (erişim tarihi: 23.02.2013).

¹⁰⁴ Keyif verici kimyasal maddeler, haplar vs.

¹⁰⁵ "Tashkent Declaration by the heads of State of the members of the Shanghai Cooperation Organization", 17.06.2004, a.g.e.

¹⁰⁶ "Declaration by the heads of State of the members of the Shanghai Cooperation Organization", 05.06.2005, *Official Documents System of the United Nations*, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/429/96/PDF/N0542996.pdf?OpenElement>, (erişim tarihi: 23.02.2013).

¹⁰⁷ Afganistan'a terörle mücadele kapsamında yapılan müdahale sonrasında uyuşturucu üretimi artış göstermiştir. Afganistan'da kurulan yeni yönetim ve burada mücadele eden koalisyon güçlerinin çabalarına rağmen bu konuda olumlu bir gelişme sağlanamamıştır. Afganistan'da üretilen uyuşturucunun bölge devletlerinin güvenliği açısından giderek ciddi bir tehdit oluşturması, Lukin tarafından bu antlaşmanın imzalanmasının en önemli nedeni olarak değerlendirilmiştir. Alexander Lukin, "The Shanghai Cooperation Organization: What Next?", 2007, *Russia in Global Affairs*, Vol.5, 140-156, s.142.

¹⁰⁸ "Tashkent Declaration by the heads of State of the members of the Shanghai Cooperation Organization", 17.06.2004, a.g.e.

¹⁰⁹ Beş çalışma grubu, e-ticaret, gümrükler, kalite kontrolü, yatırım teşvikleri ve ulaşımın hızlandırılması konularında faaliyet gösterecektir.

üye devletlere 900 milyon dolarlık kredi önermiştir.¹¹⁰ Ekonomik ilişkilerin artması, üye devletler arasında karşılıklı bağımlılık oluşturarak, siyasi karar dengelerini etkileyebilecek bir gelişmedir. Ayrıca Taşkent Zirvesi'nde örgüt içerisinde bir "bütünleşme süreci" oluşturma niyeti, ilk defa açıkça ifade edilmiştir. Bu amaç doğrultusunda bütünleşme sürecini hızlandıracak adımlara ek olarak; Gelişim Fonu ve İş Konseyi kurulması kararlaştırılmıştır.¹¹¹

Üye devletler, Taşkent Zirvesi'nde, örgütü hem bölgesel seviyede hem de uluslararası sistem seviyesinde nasıl daha etkin kılacaklarını tartışmışlardır.¹¹² Her devletin örgüte yönelik farklı beklentileri bulunması¹¹³, örgütün etkinliğinin artması önündeki en büyük engeli oluşturmaktadır. Bu farklılıklara rağmen üye devletler Afganistan konusunda ortak bir tutum sergileyerek, Afganistan Geçiş Yönetimi Başkanı Hamid Karzai'yi bu zirveye davet etmişlerdir. Afganistan örgütün mücadele yürüttüğü terörizm, köktencilik ve ayrılıkçılık hareketlerinin yanında uyuşturucu ticaretine bağlı sorunlar gibi sınır aşan bölgesel problemlerin ağırlık merkezini oluşturmuştur. Hem terörle mücadele kapsamında yapılan müdahale sonrası artan uyuşturucu üretimi hem de bölgede ABD ve NATO askerleri için bir meşruiyet kaynağı oluşturmaları nedeniyle, Afganistan'da yaşanan gelişmeler örgütü yakından ilgilendirmektedir. Kırgız Devlet Başkanı Akayev'in, zirvede kullandığı "Afganistan'a yardım etmek, kendimize yardım etmektir."¹¹⁴ İfadesi bu ilgiyi açıklamaktadır.

Devlet Başkanlarından sonra yıllık olarak düzenli toplanan ve örgütün en önemli ikinci organı olan Hükümet Başkanları zirvesi Eylül (2004) ayında Bişkek'te toplanmıştır. Hükümet Başkanları, örgüt yapısı oluşturma sürecinin tamamlandığı ilan ettikleri bu zirvede vergi, hidroenerji, petrol ve doğal gaz, insani konular ve diğer

¹¹⁰ Çin 900 milyon dolarlık krediyi kendi ihracat malları satın alınması karşılığında önermiş, kredi ekonomik ve ticari etkileşimi karşılıklı artıracak bir araçmış gibi sunulmuştur. "China offers 900 million US dollars in credit loans to SCO members", 18.06.2004, **Xinhua News Agency**, http://news.xinhuanet.com/english/2004-06/18/content_1532560.htm, (erişim tarihi:23.02.2013). Gerçekte bu kredi(ler) Çin'in *tek taraflı ekonomik bağımlılık* yaratmasının bir aracıdır. Artan ekonomik bağımlılık diğer devletlerin aldığı siyasi ve/veya askeri kararlara etken olabilecek seviyelere çıkması, Çin'in bu devletler üzerindeki etkinliği artırıcı rol oynayacaktır. Ayrıntılı bilgi için bakınız; Karaca, "Çin Halk Cumhuriyeti'nin Dış Politikasında Orta Asya", ss.72-75.

¹¹¹ "Tashkent Declaration by the heads of State of the members of the Shanghai Cooperation Organization", 17.06.2004, a.g.e.

¹¹² "Shanghai Cooperation Organization Summit Starts", 17.06.2004, **Xinhua News Agency**, http://news.xinhuanet.com/english/2004-06/17/content_1531543.htm, (erişim tarihi:23.02.2013).

¹¹³ "Chinese President Calls for Joint Efforts in Fighting Terrorism in Central Asia", 17.06.2004, **Xinhua News Agency**, http://news.xinhuanet.com/english/2004-06/18/content_1532578.htm, (erişim tarihi:23.02.2013).

¹¹⁴ "SCO Summit in Tashkent", 17.06.2004, **RIA Novosti News Agency**, <http://en.rian.ru/onlinenews/20040617/39763071.html>, (erişim tarihi:23.02.2013).

bazı alanlarda iş birliği sorunları tartışılmıştır.¹¹⁵ Zirvede ayrıca 2003 yılında kabul edilen *Çok Yönlü Ticari İlişkiler ve Ekonomik İş Birliği Programının* uygulamaya geçirilmesi için bir *Eylem Planı* oluşturulmuştur. Planda yer alan, 19'u enerji, 20'si ulaşım ve yaklaşık olarak üçte biri de eğitim, teknoloji ve bilim konularında iş birliğini kapsayan 127 proje ile program detaylandırılmıştır.¹¹⁶ Bu zirve sonucunda ortaya çıkan gelişmelerden de anlaşılacağı gibi örgütün artık kurumsallaşma kaygısını geride bırakarak, iş birliği alanlarını hem derinlik hem de miktar olarak artırma çabasına girmiştir.

Birleşmiş Milletler'e (BM) yapılan başvuru sonucunda, örgüt 2004 yılı Aralık ayında BM'de gözlemci statüsü¹¹⁷ elde etmiş ve uluslararası arenada da meşruiyet kazanmıştır. Ayrıca 2005 yılının nisan ayında ASEAN¹¹⁸ ve Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ile mutabakat anlaşmaları imzalanarak, Asya coğrafyası açısından iki önemli bölgesel örgütle iş birliği için bir zemin oluşturulmuştur. Guang, bu gelişmelerin, Şangay İş Birliği Örgütü'nün uluslararası alanda artan etkinliğinin önemli bir göstergesi olduğunu değerlendirmiştir.¹¹⁹

2005 yılının Şubat ayında üye devletleri dışişleri bakanları toplanarak, iş birliği alanlarını genişletmeyi tartışmışlardır. Örgüt bünyesinde gelişen güvenlik, ekonomi, ticaret ve yatırım iş birliklerinin yanında kültürel ve sosyal bağların da artırılması gerektiği vurgulanmıştır.¹²⁰ Dışişleri bakanları zirvesi, Kore Yarımadasındaki gelişmeler, Orta Asya'nın nükleer silahlardan arındırılmış bir bölge olması, örgütün

¹¹⁵ Mariam Arunova ve Vladimir Goriunkov, "The Shanghai Cooperation Organization: An Analysis of Its Sustainability and Development", *CA & CC Press*, <http://www.ca-c.org/journal/2004-06-eng/15.aru.primen.shtml>, (erişim tarihi:23.02.2013).

¹¹⁶ Nina Kulikova, "Economic Cooperation Within SCO", 03.05.2006, *RIA Novosti News Agency*, <http://en.rian.ru/analysis/20060503/47173696.html>, (erişim tarihi:23.02.2013).

¹¹⁷ Ocak ayında faaliyete geçen örgüt sekreterliği, 3 Şubat tarihinde BM'e gözlemci statüsü için başvuruda bulunmuştur. Bakınız; "Request for the inclusion of an item in the provisional agenda of the fifty-ninth session; Observer status for the Shanghai Cooperation Organization in the General Assembly", 03.02.2004, *Official Documents System of the United Nations*, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/250/34/PDF/N0425034.pdf?OpenElement>, (erişim tarihi: 23.02.2013). 2 Aralık 2004'de alınan 59/48 numaralı BM kararıyla, Şangay İş Birliği Örgütü'ne gözlemci statüsü verilmiştir. "Observer status for the Shanghai Cooperation Organization in the General Assembly", 02.12.2004, *Official Documents System of the United Nations*, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/479/14/PDF/N0447914.pdf?OpenElement>, (erişim tarihi: 23.02.2013).

¹¹⁸ ASEAN ve Şangay İş Birliği Örgütü sekreterlikleri arasında 21 Nisan 2005 tarihinde Endonezya'nın başkenti Cakarta'da, bir mutabakat antlaşması imzalanmıştır. Bu mutabakatta, İki örgütün de önceliklerine göre karşılıklı çıkar konuları üzerinde tecrübe ve bilgi paylaşımı öngörülmüştür. İki örgüt arasında, mevcut düzenlenen zirvelerle aynı zamanda veya karşılıklı zirvelere katılımı, yıllık olarak, görüş alış verişinde bulunulması kararlaştırılmıştır. Memorandum of Understanding Between the Secretariat of ASEAN and the Secretariat of SCO", 21.04.2005, *Official Website of ASEAN*, <http://www.asean.org/images/ASEAN-SCO-MOU.pdf>, (erişim tarihi:23.02.2013).

¹¹⁹ Pan Guang, "The Astana summit. A new stage in the development of the Shanghai Cooperation Organization", 2005, *Asia Europe Journal*, Vol.4, 501-506, s.505.

¹²⁰ "Joint communiqué of the meeting of the Council of Ministers for Foreign Affairs of the States members of the Shanghai Cooperation Organization", 25.02.2005, *Official Documents System of the United Nations*, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/273/01/PDF/N0527301.pdf?OpenElement>, (erişim tarihi: 23.02.2013).

BM, ASEAN ve BDT ile kurduğu bağlar, Tacikistan ve Kırgızistan'da gerçekleşecek olan seçimler gibi konular üzerine görüş beyan eden bir zirve bildirisi ile sonuçlanmıştır. Bu zirveden sonra, Haziran ayında düzenlenen Devlet Başkanları Zirvesi'ne kadar geçen sürede Orta Asya'da dinamiklerini derinden etkileyecek bazı gelişmeler yaşanmıştır.

Önce 2003 yılında Gürcistan'da, ardından 2004 yılında Ukrayna'da gerçekleşen iktidar değişiklikleri, 2005 yılı Şubat ayında Kırgızistan'a sıçramıştır. Muhalefet 25 Şubat'ta yapılan seçimlerde hile olduğunu iddia etmiş ve 28 Şubat'ta AGİT seçimlerin uluslararası demokrasi kurallarına uymadığını ilan etmiştir. Bunun üzerine muhalefet taraftarlarının başlattığı ayaklanmalar başkente kadar yayılarak, 4 Nisan'da Akayev'in istifası ile amacına ulaşmıştır.¹²¹ Kırgızistan'da yaşanan bu değişim, Orta Asya Devletlerinde bir sonraki hedef olma kaygısı yarattığı gibi bu devrimlerin baş mimarı olarak görülen ABD'ye karşı olan algıları da artırmıştır. Değişim yaşanan ülkelerde, ABD'nin harekete geçen muhalefeti açıkça desteklemesi ve hareketlerin kaynağının ABD destekli sivil toplum kuruluşları olarak görülmesi, bu ülkeye olan tepkileri artırarak; Orta Asya'daki diğer devletlerin temkinli yaklaşımlar sergilemesine neden olmuştur.

Aynı dönemde, Andican'da (Fergana Vadisi- Özbekistan) 13 Mayıs 2005'de, silahsız olduğu belirtilen göstericilere, gösterileri bastırmak maksadıyla güvenlik güçlerinin ateş açması, pek çok insan hayatını kaybetmiştir. Kerimov tarafından gösteriler, Kırgızistan'da iki ay önce gerçekleşen hareketin devamı ve kendi rejimi açısından önemli bir tehdit olarak algılanmıştır. Basit bir tepki gösterisi olmak yerine, "dış radikal İslami güçler"le bağlantılı olan bir köktencilik hareketi olarak gösterilerek, yapılan silahlı müdahale meşru kılınmaya çalışılmıştır.¹²² Rusya ve Çin, Özbekistan'a destek vermiş; yapılan gösterilerin köktencilik hareketleri ile bağlantılı olduğu görüşü paylaşılmış ve Özbekistan'ın müdahalesi haklı bulunmuştur. Batı ve ABD tarafından ise göstericilerin silahsız olması nedeniyle; gösteriler demokratik bir halk hareketi olarak algılanmış, yapılan müdahale bir "katliam" olarak nitelendirilmiş, devlet güçlerinin gereğinden fazla sert tepki verdiği ifade edilmiş, müdahalenin "insan haklarına aykırı" olduğu değerlendirilerek, Andican'da yaşananların

¹²¹ Saynur Giray Bozkurt, "Bağımsız Devletler Topluluğu'nda Renkli Devrimler-Kırgızistan Örneği", 2006, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt:1, 118-138, s.129.

¹²² Kerr, Kerimov'un gösterileri, "dış radikal İslami güçler"le ilişkilendirdiğini aynı zamanda da Kırgızistan'da iki ay önce gerçekleşen renkli devrimin kendi ülkesine yayılması olarak değerlendirdiğini belirtmiştir. David Kerr, "Central Asian and Russian Perspectives on China's Strategic Emergence", 2010, *International Affairs*, Vol.86, 127-152, s.144.

araştırılması için bir komisyon kurulması talep edilmiştir.¹²³ Artan uluslararası baskı, Kerimov'u Rusya ve Çin ile olan ilişkileri geliştirmeye yöneltmiştir.

Astana Zirvesi, bu gelişmeler üzerine Haziran ayında gerçekleştirilmiş; zirvede hem Şangay İş Birliği Örgütü açısından hem de Orta Asya açısından önemli kararlara imza atılmıştır. Özellikle zirve sonuç bildirgesinde yer alan aşağıdaki ifade, uluslararası sistemde örgütün etkinliğine dair bu dönemden sonra yapılan değerlendirmelerde önemli bir atıf kaynağı oluşturacaktır. Bildirgede;

“Bizler (Şangay İş Birliği Örgütü Üyeleri), Afganistan'daki terörle mücadele operasyonları gerçekleştiren uluslararası koalisyonun çabalarını destekliyoruz ve destekleyeceğiz. Afganistan'daki iç siyasi durumunun bugün olumlu yönde istikrarlı olduğunu belirtmek isteriz. Bazı Şangay İş Birliği Örgütü Üyeleri, topraklarındaki tesislerde, koalisyon üyelerinin askeri birliklerinin geçici olarak konuşlandırılmasına müsaade etmişler ve terörle mücadele operasyonlarına kolaylık sağlamak maksadıyla topraklarının ve hava sahalarının kullanımına izin vermişlerdir.

Afganistan'daki terörle mücadele operasyonlarının aktif askeri safhasının sonlanmış olması ışığında; Şangay İş Birliği Örgütü üye devletleri, terörle mücadele koalisyonu katılımcılarının, yukarıda değinilen tesislerin geçici kullanım süreleri ve Şangay İş Birliği Örgütü devletlerinin topraklarındaki askeri varlıkları için bitiş tarihlerini belirlemeleri gerektiğine inanmaktadırlar.”¹²⁴

Astana Bildirgesi'nde yer alan bu ifade ile üye devletler, koalisyon güçlerine verdikleri toprak, üs, hava sahası vs. kullanımı gibi ayrıcalıkların sonlanmasını istediklerini belirtmişler ve bunun için bir tarih belirlenmesini istemişlerdir. Karshi-Khanabad'da (Özbekistan) ABD'nin, Manas'da (Kırgızistan) ABD ve NATO'nun, Termez (Özbekistan) ve Kolub'da da (Tacikistan) NATO'nun tesisleri, Şangay İş Birliği Örgütü üyelerinin bildiride ifade ettikleri askeri varlığı oluşturmaktadır. Gerek koalisyonun güçlerinin öncülüğünü üstlenmiş olması gerekse Orta Asya'da en fazla askeri güce sahip olması nedeniyle koalisyon güçlerine yapılan bu çağrı, ABD'ye yönelik olarak algılanmıştır. Alınan bu karar, Orta Asya'da artık ABD askeri varlığının eskisi gibi hoş karşılanmayacağını göstergesi olarak değerlendirilmiştir.¹²⁵ Nikonov ise eski Sovyet coğrafyasında gerçekleşen Renkli Devrimlerin ve ABD'nin Afganistan ve Irak'ı işgalinin, üye devletlerin Orta Asya'da

¹²³ Gulnoza Saidazimova, “Uzbekistan: Andijon Prompted International Power Shift”, 12.06.2006, **Radio Free Europe**, <http://www.rferl.org/content/article/1068365.html>, (erişim tarihi: 25.02.2013).

¹²⁴ Metin yazar tarafından çevrilmiştir. Zirve bildirisinin tam metni için bakınız; “Declaration by the heads of State of the members of the Shanghai Cooperation Organization (Astana, 5 June 2005)”, 05.06.2005, **Official Documents System of the United Nations**, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/429/96/PDF/N0542996.pdf?OpenElement>, (erişim tarihi: 23.02.2013).

¹²⁵ Daniel Kimmage, “Central Asia: SCO -- Shoring Up The Post-Soviet Status Quo”, 08.06.2005, **Radio Free Europe** <http://www.rferl.org/content/article/1059771.html>, (erişim tarihi: 23.02.2013).

artan ABD etkinliğine tepki göstermelerine ve önceliklerini gözden geçirmelerine neden olduğunu belirtmiştir.¹²⁶

Üsleri boşaltma talebinin, ABD'yi hedef almadığı ve tüm koalisyon güçlerini kapsadığını vurgulayan Guang; örgütün konu üzerinde sadece görüş belirttiğine değinerek, kesin sonucun ilgili devletler arasında yapılacak çok yönlü veya ikili görüşmelere bağlı olduğunu ifade etmiştir.¹²⁷ Örgütün Astana Bildirisinden başka üslerle ilgili bir girişimi olmazken, üye devletlerden Özbekistan ve Kırgızistan üslerin mevcut statüsünü değiştirecek adımlar atmışlardır. Zirvenin hemen sonrasında, 29 Temmuz'da Özbekistan, ABD'ye bir nota vererek, 2005 yılı sonuna kadar topraklarındaki üslerin boşaltılmasını talep etmiştir.¹²⁸ Kırgızistan yönetimi ise, ABD askerlerinin Özbekistan'dan çekilmesi sonrasında Manas Üssü'nün artacak olan stratejik önemini bir koz olarak kullanmıştır. ABD ile yapılan müzakereler neticesinde bir protokol imzalanarak, Manas Üssü 2011 yılına kadar bu ülkenin kullanımına tekrar açılmış¹²⁹ ve Özbekistan'dan çekilen birlikler bu üsse kaydırılmıştır.

Astana Zirvesi'nin bir diğer önemli adımı, İran, Pakistan ve Hindistan'ın, örgüte gözlemci statüsü ile kabul edilmesidir. Resmi olarak faaliyete geçtiği 2001 yılından beri, yeni üye kabul edip etmeyeceği Şangay İş Birliği Örgütü hakkında önemli bir tartışma konusu olmuştur. Guang, örgütün bazı nedenlerden dolayı yeni üye alınmasına temkinli yaklaştığını belirtmiştir. Kurumsallaşma çabası içerisinde olmasından dolayı örgütün işleyişi düzene girmeden genişlemeye sıcak bakılmamıştır. Ayrıca faaliyete geçmesinden 3 ay sonra 11 Eylül olaylarının

¹²⁶ Vyacheslav Nikonov'dan aktaran; "Shanghai Cooperation Organization set to curb U.S. influence in Central Asia – Nikonov", 29.06.2005, **RIA Novosti News Agency**, <http://en.rian.ru/russia/20050629/40816328.html>, (erişim tarihi: 23.02.2013).

¹²⁷ Pan Guang, "The Astana summit...", s.503.

¹²⁸ Fenenko, a.g.e.

¹²⁹ ABD, koalisyon güçlerinin Afganistan'da gerçekleştirdiği operasyonları sürdürmek için Manas Üssü'nün çok önemli olduğunu değerlendirmektedir. 2001 yılından beri kullanılan üssün, ABD ve NATO için farklı alternatifleri mevcut olsa da kapasite, zaman, maliyet ve güvenlik gibi kriterler açısından Manas Üssü ön plana çıkmaktadır. Üs askeri operasyonlar için doğrudan kullanılmamakta, lojistik destek sağlamak amaçlı kullanılmaktadır. 2005'te Özbekistan'dan çekilmesinden sonra Manas, ABD'nin bölgedeki ana üssü haline gelmiştir. Hem Akayev yönetimi hem de Bakıyev yönetimi zaman zaman ABD'yi üssün kullanımı fesh etmek veya kısıtlamakla tehdit etmiştir. Kırgızistan yönetiminin bu çıkışlarının ardında Rusya ve Çin'in baskıları olduğu yönünde iddialar ortaya atılmıştır. 2006 yılında ABD ve Kırgızistan arasında, üssün her yıl yenilenen kontratlarla 2011 yılı Temmuz ayına kadar kullanımına müsaade edilmesi konusunda bir protokol imzalanmıştır. 2009 yılı Şubat ayında Kırgızistan üssün boşaltılmasını talep ederken, ABD bunun arkasında Rusya'nın baskısı olduğunu öne sürmüştür. Kararın, Rusya'nın yaptığı bazı ekonomik ve finansman yardımı sonrasında gelmesi bu iddiayı güçlendirmiştir. Temmuz ayında ABD ile bir yıllık kontrat imzalanmış, ABD üssü "Aktarma Mekezi" olarak adlandırmayı, daha fazla kira ödemeyi ve başka finansal destekler sunmayı kabul etmiştir. Yıllık kiranın 17 milyon dolardan 63 milyon dolara çıktığı ifade edilmektedir. "The Manas Challenge", 28.05.2010, **Second Line of Defence Website**, <http://www.sldinfo.com/weitz-on-kyrgyzstan/>, (erişim tarihi: 23.02.2013). Kırgızistan Devlet Başkanı Atambayev, Manas'ın 2014'den itibaren statüsün değişerek hiçbir ülkenin askeri üssü olmayacağını ve sivil bir havaalanı olması gerektiğini açıklamıştır. ABD'nin yanında Rusya'da 2003 yılından beri Kırgızistan'da bir üsse sahiptir. "Russia, Kyrgyzstan's bargain suits both", 20.09.2012, **The Voice of Russia**, http://english.ruvr.ru/2012_09_20/Russia-Kyrgyzstan-s-bargain-suits-both/, (erişim tarihi: 23.02.2013).

gerçekleşmiş, Orta Asya'ya giriş yapan ABD askeri varlığının örgüt açısından neden olduğu gelişmeler; örgütün hızla genişlemek yerine istikrarını sağlamlaştırma gereği duymasına neden olmuştur. Bunların yanında örgüt üyeleri yeni katılımlar konusunda farklı görüşlere sahip olmaları, oy birliği ile karar alınan örgüte yeni alımlar konusunda mutabakat sağlanmasını engellemiştir. Pakistan ve Hindistan'ın üye kabul edilmesi, bu iki ülke arasındaki sorun ve uyuşmazlıkların örgüt içerisine ithal edilmesi olarak görülürken; BM'nin yaptırım uyguladığı İran'a üyelik verilmesi, örgüte uluslararası kamuoyunda olan tepkileri artıracak değerlendirilmiştir.¹³⁰ Bu nedenle Şangay İş Birliği Örgütü coğrafyasına komşu olan bu devletler, "üye statüsü" ile değil, "gözlemci statüsü" ile örgüt bünyesine dahil edilerek; sınırlı bir bağ kurulmuştur. Yeni gözlemci üyeler alınarak örgütün genişlemeye sıcak bakmaya başladığı ve etkinlik alanını genişletmeye yönelik önemli bir adım atılmıştır. Weitz, üyeler arası bağların artması ve resmi gözlemcilerin katılması ile örgütün çok büyük bir jeopolitik potansiyele sahip olduğunu ve Avrasya'da çok önemli bir aktöre dönüştüğünü belirtmiştir.¹³¹

Zirve sonuç bildirisinde, daha önceki bildirilerde olduğu gibi güvenlik konularına ve tehdit algılarına yönelik iş birliğini genişletme yönünde yapılan açıklamalar bulunmaktadır. Üye devletler, uluslararası terörün önlenmesi için yasadışı silah, mühimmat, patlayıcı ve uyuşturucu ticaretinin, organize sınır-aşan suçların, yasadışı göç ve ticaretin engellenmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Terör, köktencilik ve ayrılıkçılık hareketlerinin finansmanının önünü kesmek adına, örgüt içerisinde para transferi ve finansman hareketlerinin izlenebilmesi için yaklaşım ve standartların acilen geliştirilmesi gerektiğini vurgulamışlardır.

Üye devletler diğer üye devletlerin çıkarlarına yönelik, kendi topraklarında gerçekleşen veya planlanan terör hareketlerini engelleyeceklerini açıklamışlardır. Bu konudaki iş birliğini daha da ileri taşıyarak; üye devletlerden birinin *iç yasal düzenlemelerine göre* terörist, ayrılıkçı ve ya aşırı hareketlerle bağlantısı bulunmasından dolayı şüpheli veya suçlu bulunan kimselere, kendi ülkelerinde destek vermeyeceklerini ve diğer üyeden talep gelmesi durumunda bu kimseleri geri iade edeceklerini ilan etmişlerdir. Geliştirilen bu yaklaşım örgütün güvenlik konseptine önemli bir katkıdır. Bu sayede bir ülkenin terör, ayrılıkçılık veya köktencilik etiketi altında yasakladığı veya suçladığı kişiler, Şangay İş Birliği

¹³⁰ Guang, "The Astana summit...", s.505.

¹³¹ Richard Weitz, "The Shanghai Cooperation Organization The Primakov Vision and Central Asian Realities", 2007, *The Fletcher Forum of World Affairs*, Vol.31, 103-118, s.104.

Örgütü'nün diğer üyeleri topraklarına sığınarak, kuracağı bağlantılarla faaliyetlerine buradan devam edebilme imkânını kaybetmiştir.

Astana Zirvesi'nde, Şangay İş Birliği Örgütü üyeleri, ortak tehdit algılarının en temel kaynağı niteliğindeki terörizm, ayrılıkçılık ve köktencilikle mücadelede, ortak bir sistem ve strateji geliştirebilmek adına karar almışlardır. İmzalanan, *Şangay İş Birliği Örgütü Üyeleri Arasında Terörizm, Ayrılıkçılık ve Köktencilik ile Mücadele İş Birliği Konsepti*¹³² ile bu mücadelenin amaçlarını, hedeflerini, prensiplerini, izlenecek yolu ve iş birliği şekillerini belirlemişlerdir. Bölgesel Terörle Mücadele Yapısı altında farkındalığı artırma, koordinasyonda ve bilgi paylaşımında bulunma; diğer üyeler için tehdit oluşturan unsurların kendi topraklarında faaliyet göstermelerine müsaade etmeme; caydırıcı nitelikte ortak tatbikatlar düzenleme gibi araçlar geliştirmişlerdir. Özellikle en belirgin ve etkin araç gibi görünen tatbikatlar, üyelere ani gelişecek ve büyük çapta terör olaylarının etkisiz hale getirilmesi için kolluk kuvvetlerinin hızlı bir şekilde ortak kullanımına yönelik bir yetenek kazandırmamaktadır. Ayrıca diğer küçük çapta gerçekleştirilecek bombalama, silahlı protesto gibi önceden belirlenmesi zor eylemleri, engellemek için de büyük çapta kuvvetlere ihtiyaç yoktur. Bu durum örgütün güvenlik alanında etkin bir ortak kriz-yönetim mekanizmasına ve müdahale araçlarına sahip olmadığının bir göstergesidir. İmzalanan bu konvansiyonla mücadele kapsamı genişletilmeye çalışılarak, ihtiyacı karşılamaya yönelik oluşturulması gereken daha etkin araçlar için ortak bir çerçeve belirlemişlerdir. Bunun yanında üye devletler konvansiyonda; kendi topraklarında yürütecekleri mücadele için kendi güçlerinden istifade edeceklerini; konunun örgüt kapsamında bir dış politika hedefi olarak değerlendirilerek uluslararası mekanizmalar geliştirmeye çalışacaklarını; çevik bir kriz önleme mekanizması için gerekli adımları atacaklarını ve gerekli modernizasyonları gerçekleştireceklerini, ulusal çıkarları ve uluslararası zorunluluklar doğrultusunda BM ve bölgesel organizasyonlarla aktif olarak terörle mücadele faaliyetlerine katılmak niyetinde olduklarını kabul etmişlerdir.

Ayrıca Astana Zirvesi'nde ekonomik ilişkilerin gelişmesi yönünde atılan adımlara da değinilmiştir. Daha önce örgüt içerisinde bütünleşme sürecinin gelişmesini istedikleri yönünde irade bildiren liderler; son zirvede "bütünleşme sürecini hızlandırıcı yeni bir araç" olarak belirttikleri, ŞİÖ İş Konseyi'nin¹³³,

¹³² "Concept of Cooperation between SCO Member States in Combating Terrorism, Separatism, and Extremism", 05.06.2005, *Human Rights in China*, <http://www.hrichina.org/content/5225>, (erişim tarihi: 23.02.2013).

¹³³ ŞİÖ İş Konseyi (SCO Business Council), üye devletlerin iş çevrelerinden en etkin olanlarını bir araya getiren, hükümet dışı bir organizasyondur. Kurulmasının temel amacı, örgüt bünyesinde ekonomik iş birliğini artırmaktır. Üye devletlerin iş ve finans yapıları arasında doğrudan bağlar kurarak, 2003'de kabul edilen Ticari ve Ekonomik İş Birliği Programı ile kararlaştırılan çok uluslu projelerin

kuruluşunu tamamlamak üzere olduğunu açıklamışlardır. Bunun yanında zirvede, ŞİÖ Gelişim Fonu'nun kurulmasını hızlandırmak ve ŞİÖ Bankalar Arası Konsorsiyum'un oluşturulması konusunda iş birliğini yoğunlaştırmak üzerine görüş bildirilmiştir. Zirve bildirisinde, Bankalar Arası Konsorsiyumun bölgesel iş birliği projelerinin uygulanması için gereken finansal desteği sağlayacağı öngörülmüştür. Ekonomik etkileşimi arttırmaya dönük bu girişimlerin yanında Çin, bir önceki yıl Taşkent Zirvesi'nde üye devletlere yaptığı 900 milyon dolarlık kredi teklifini yineleyerek; kredinin faiz oranları, zaman limitleri ve garanti şartları konusunda daha uygun şartlar sunmuştur.¹³⁴

Güvenlik ve ekonomik konularının yanında Astana Zirvesi'nde iş birliğinin geliştirilmesi gerektiği vurgulanan diğer konu kültürel ve sosyal alanlar olmuştur. Zirve bildirisinde, kültür, eğitim, spor ve turizm gibi konularda üye ülkeler arasında iş birliklerinin geliştirileceği vurgulanmıştır. Üyeler arası kültürel etkileşimi arttıracığı düşünülen ŞİÖ Sanat Festivali ve Fuarı, ilk defa zirve ile eş zamanlı olarak Astana'da düzenlenmiştir.¹³⁵ Çin, ekonomi alanında olduğu gibi kültürel alanda da üye devletlere bir teklif sunmuş, özel bir fon oluşturularak; 1500 kadar yönetim ve mesleki yeteneğe, değişik alanlarda üç yıllık bir eğitim verileceğini açıklamıştır.¹³⁶ Bu hamleler, coğrafi olarak genişleyen, güvenlik ve ekonomi alanlarında iş birliklerini derinleştiren örgütün, iş birliklerini farklı alanlara yayma çabası olarak görülmektedir.

Astana Zirvesi'nde iki ay sonra Çin ve Rusya arasında düzenlenen Barış Görevi 2005 Tatbikatı uluslararası gündemde ön plana çıkan diğer bir olaydır. Şangay İş Birliği Örgütü bünyesinde gerçekleştirilen tatbikat, Rusya ve Çin arasında düzenlenen ilk ortak tatbikat olma özelliği taşımaktadır. Diğer üye devletlerden ise sadece gözlemci seviyesinde katılımlar gerçekleşmiştir. Ayrıca tatbikata 10000 kadar askeri personel katılırken bunların 8000'i Çin, 2000'i Rus askerlerinden

hayata geçirilmesine katkıda bulunacağı değerlendirilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bakınız; "The Business Council of the Shanghai Cooperation Organisation", 28.04.2012, **Official Website of SCO Summit 2012**, http://www.scosummit2012.org/english/2012-04/28/c_131558680.htm, (erişim tarihi: 23.02.2013).

¹³⁴ "Hu Jintao Attends the Shanghai Cooperation Organization (SCO) Summit and Delivers an Important Speech", 05.07.2005, **Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China**, <http://www.fmprc.gov.cn/eng/topics/hzxcfels/t202787.htm>, (erişim tarihi: 23.02.2013).

¹³⁵ Bu etkinlik sonraki yıllarda da düzenlenmeye devam ettirilmiştir. Bakınız; "Background: Cultural Exchanges Among SCO Members", 06.07.2012, **China Central Television**, <http://english.cntv.cn/program/cultureexpress/20120607/105716.shtml>, (erişim tarihi: 23.02.2013).

¹³⁶ "Hu Jintao Attends the Shanghai Cooperation Organization (SCO) Summit and Delivers an Important Speech", 05.07.2005, a.g.e. Çin'in bir önceki yıl Taşkent Zirvesi'nde sunduğu ve 2005 yılındaki Astan Zirvesi'nde şartlarını iyileştirerek yinelediği finansal destek gibi sunulan eğitim desteği de Çin'in diğer ülkeler üzerinde etkinliğini arttırmak için bir araç olarak değerlendirilebilir. Sunulan bu eğitim imkânları ile Çin'in kendi kültürünü yaymaya çalışmaktadır.

oluşması ve bütçesinin çoğunluğunun Çin tarafından karşılanması,¹³⁷ tatbikatın hedef, senaryo ve kapsamının planlanmasında başat devletin Çin olduğunu göstermektedir. Rus ve Çinli yetkililer tatbikatın diğer devletlerce tehdit olarak algılanmaması için, BM prensipleri paralelinde icra edildiği ve üçüncü ülkelerin hedef alınmadığını açıklamışlardır.¹³⁸ Buna rağmen katılan birliklerin sayısının fazla olması, kullanılan silah sistemlerinin çeşitliliği ve konvansiyonel çapta olması, senaryonun geniş bir coğrafi kapsamda ve farklı birliklerin koordinasyonunu gerektiren büyük birlik harekâtlarına benzer olması, amacın sadece örgüt bünyesinde terör, ayrılıkçılık ve köktencilikle mücadele kapsamında olmadığını düşündürmektedir. Tatbikatı yakından izlemek isteyen ABD, gözlemci göndermek için başvurmuş ve talebi geri çevrilmiştir. Japonya, Güney Kore ve Tayvan ise senaryosu ve kapsamı nedeniyle tatbikatı endişe ile karşılamışlardır.¹³⁹

Haziran ayı içerisinde Rus-Çin sınırının son ihtilaflı kısmı (batı kesimi) üzerinde mutabakata varılarak, iki ülke arasındaki sınır sorunları ve belirsizlikleri tamamen çözülmüştür.¹⁴⁰ Temmuz ayında Çin Devlet Başkanı Rusya'yı ziyaret etmiş, ziyaret esnasında iki ülke arasındaki ilişkilerin "stratejik ortaklık" seviyesinde olduğunu onaylayan bir ortak bildiri¹⁴¹ yayınlamışlardır. Ağustos ayında ise nükleer silahlar hariç birçok konvansiyonel çapta silah sisteminin kullanıldığı "Barış Misiyonu 2005" tatbikatı gerçekleştirilmiştir. İki ülke arasında gelişen bu ilişkiler üzerine Flikke ve Wilhelmsen, düzenlenen tatbikat sayesinde Çin-Rus stratejik ortaklığında daha önceden eksik olan askeri iş birliği boyutunun, tamamlanmış olduğunu değerlendirmişlerdir.¹⁴² İki ülke arasındaki ilişki, "ittifak" seviyesinde olmasa da Çin ve Rusya, askeri güçlerini bir araya getirebilecek kadar yakın ilişki içerisinde olduklarını uluslararası kamuoyuna göstermişlerdir.

Şangay İş Birliği Örgütü, Eylül ayında (2005), kurduğu dış ilişkiler bağlamında ilk defa bir Birleşmiş Milletler Genel Kurulu toplantısına gözlemci olarak

¹³⁷ Marcel de Haas, "Russian-Chinese Military Exercises and Their Wider Perspective: Power Play in Central Asia", Ekim 2005, *The Clingendael Institute*, http://www.clingendael.nl/publications/2005/20051000_cscp_haas.pdf, ss.1-2, (erişim tarihi: 23.02.2013).

¹³⁸ "All Branches of Armed Forces Taking Part in Russian-Chinese Military Exercise", 18.08.2005, *RIA Novosti News Agency*, <http://en.rian.ru/russia/20050818/41178025.html>, (erişim tarihi: 23.02.2013).

¹³⁹ Haas, "Russian-Chinese Military Exercises and Their Wider...", s.3.

¹⁴⁰ "Backgrounder: Basic Facts About China-Russia Relations in Past Decade", 15.06.11, *Xinhua News Agency*, http://news.xinhuanet.com/english/database/2011-06/15/c_13931519.htm, (erişim tarihi: 23.02.2013).

¹⁴¹ İki ülke, yayınladıkları 21. Yüzyıl Dünya Düzeni Hakkında Çin-Rus Ortak Bildirisi ile tek kutuplu dünya düzeni yerine, çok kutuplu bir dünya ve yeni bir uluslararası düzen kurulmasında hararlı olduklarını açıklamışlardır. Ayrıca aralarındaki ilişkiyi "stratejik iş birliği ortaklığı" olarak nitelendirmişlerdir. "China-Russia Joint Statement on 21st Century World Order", 01.07.2005, *Political Affairs*, <http://politicalaffairs.net/china-russia-joint-statement-on-21st-century-world-order/>, (erişim tarihi: 23.02.2013).

¹⁴² Geir Flikke ve Julie Wilhelmsen, *Central Asia: A Testing Ground for New Great-Power*, Norwegian Institute of International Affairs, Oslo, 2008, s.22.

katılmıştır. Örgüt genel sekreterliğinden bir heyetin katıldığı toplantıda, örgüt genel sekreteri Şangay İş Birliği Örgütünü gelişim sürecini anlatan bir konuşma gerçekleştirmiştir. Bailes ve diğerleri bu durumun örgütün artan uluslararası prestijinin önemli bir göstergesi olduğunu değerlendirmiştir.¹⁴³ Örgüt BM Genel Kurul toplantılarına gözlemci olarak katılmasının yanı sıra, BM Asya-Pasifik Ekonomik ve Sosyal Komisyonu (UNESCAP), BM Kalkınma Programı (UNDP) ve BM öncülüğünde diğer bazı ajanslarla da irtibat kurmuştur.¹⁴⁴

Kasım ayında, yıllık olarak toplanan Hükümet Başkanları Zirvesi gerçekleştirilmiştir. Zirveye üye devletlerin hükümet başkanları ve ilk defa olarak gözlemci devlet temsilcileri katılmış ve zirvede örgütün artan uluslararası etkinliği vurgulanmıştır. Ayrıca örgütün sürekli iki organı olan Genel Sekreterlik ve Bölgesel Terörle Mücadele Yapısı'nın üst yöneticileri de toplantıda yer almışlardır. Zirvede güvenlik geri planda kalırken, ağırlıklı olarak ekonomik konular üzerinde yoğunlaşmıştır. Hükümet Başkanları ekonomik iş birliğine geliştirilmesi amacıyla; petrol ve doğal gaz arama ve boru hatları konusunda proje geliştirme; gümrüklerle ilgili yasal düzenlemeleri hızlandırma; ulaşım, telekomünikasyon, bilim, teknoloji ve tarım alanlarında geliştirilen proje önerilerini değerlendirme ve bu konularda iş birliğini artırıcı yasal düzenlemeleri gerçekleştirmeyi kararlaştırmışlardır.¹⁴⁵ Ayrıca ŞİÖ Bankalar Arası Konsorsiyum¹⁴⁶ ve ŞİÖ İş Konseyi'ni faaliyete geçiren anlaşmalar imzalanmıştır. Bu iki kurum, daha önce örgüt içerisinde kabul edilen ticaret ve ekonomi iş birliğini artırma planının uygulanabilmesi için gerekli mekanizmaları oluşturmuştur. Ekonomik iş birliği boyutunda bu gelişmeler yanında, kültür iş birliğinin gelişmekte olduğuna değinilmiş ve eğitim alanında yapılacak iş birliği için ilk adımlar atılması konusunda uzlaşmıştır.

¹⁴³ Alyson J. K. Bailes, Pál Dunay, Pan Guang ve Mikhail Troitskiy, "The Shanghai Cooperation Organization", Mayıs 2007, *Stockholm International Peace Research Institute*, http://www.voltairenet.org/IMG/pdf/SIPRI-Shangai_Coop_Org.pdf, (erişim tarihi: 23.02.2013).

¹⁴⁴ Şangay İş Birliği Örgütü Genel Sekreteri Zhang Deguang'ın konuşmasında bu kurumlarla kurulan irtibatlarla değinmiştir. Bakınız; "General Assembly, Sixtieth session, 8th plenary meeting, 16 September 2005", 16.09.2005, *Official Documents System of the United Nations*, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/429/96/PDF/N0542996.pdf?OpenElement>, (erişim tarihi: 23.02.2013).

¹⁴⁵ BBC Monitoring International Reports'dan aktaran; "Chinese news agency carries full text of SCO joint communique.", 26-27.11.2005, *Access My Library Website*, http://www.accessmylibrary.com/coms2/summary_0286-9824054_ITM, (erişim tarihi: 23.02.2013).

¹⁴⁶ Bankalar Arası Konsorsiyum, her örgüt üye devletinden bir banka ile antlaşma imzalamaktadır. Kurulacak bu irtibatlar sayesinde, bölgesel ticaret ve ekonomik iş birliğini artırmak için finansal destek yapısı sağlanmaya çalışılmıştır. "SCO holds 2006 summit in Shanghai", 15.06.2006, *Chinese Government's Official web Portal*, http://english.gov.cn/2006-06/15/content_310527_3.htm, (erişim tarihi: 20.03.2013). Bu konsorsiyum the Development Bank of Kazakhstan, the State Development Bank of China, the Bank for Foreign Economic Affairs of Russia, the National Bank of Tajikistan, the National Bank for Foreign Economic Affairs of Uzbekistan ve the Settlement and Savings company of Kyrgyzstan bankalarından oluşmaktadır.

Bu ay içerisinde gerçekleşen diğer bir gelişme de örgütün Afganistan ile ilişkilerini düzenlemek için imzaladığı (ŞİÖ-Afganistan İrtibat Grubu) protokoldür.¹⁴⁷ Şangay İş Birliği Örgütü ile Afganistan arasında kurulacak olan irtibatın yapısını şekillendiren protokole göre; Afganistan'ın örgüt genel sekreterliğinde daimi bir temsilci bulundurması, örgüt adına irtibatın ise Afganistan'daki Çin Büyükelçiliği aracılığıyla sağlanması öngörülmüştür. Kurulan bu irtibat mekanizması sayesinde, Şangay İş Birliği Örgütü kendi Afganistan politikasını geliştirmeye başladığı değerlendirilebilir. Tüm üye devletler açısından bir tehdit kaynağı görülen terör, ayrılıkçılık ve köktencilik hareketleri ile olan bağları, bölgeye olan coğrafi yakınlığı ve bölgede ABD ve NATO askerleri için bir meşruiyet kaynağı oluşturması gibi nedenlerle Afganistan, örgüt için göz ardı edilemeyecek bir devlet olmuştur. Bu nedenle diğer gözlemci üyelerle ve diğer uluslararası örgütlerle, yıllık zirve toplantılarında kurulan bağ yerine, Afganistan'la ayrı ve özel bir statü verilmiş ve bu sayede sürekli bir bağ kurulmuştur.

Şangay İş Birliği Örgütü üyeleri, örgüt bünyesindeki dördüncü tatbikatlarını 5-9 Mart 2006 tarihlerinde Özbekistan'da gerçekleştirmişlerdir.¹⁴⁸ Özbekistan, özellikle Afganistan'da başlayan operasyonları sonrasında ABD'nin bölgede daha aktif bir rol oynamasından, en çok istifade eden devlet olmuştur. İki ülke arasındaki ilişki stratejik ortaklık seviyelerine çıkmış ve Özbekistan askeri eğitim desteği de dahil olmak üzere ABD'den çeşitli yardımlar almıştır. İki ülke arasında artan güvenlik bağları neticesinde Rusya ve Çin'den diğer Orta Asya Cumhuriyetlerine göre daha bağımsız bir politika izlemiştir. Bu doğrultuda örgüt içerisindeki güvenlik iş birliklerine mesafeli yaklaşmış ve tatbikatlara katılmamıştır. Andican Olayları sonrası yönelen uluslararası baskı sonrasında güvenlik endişelerine yönelik yeni arayışlar içerisine girmiş; ABD'den uzaklaşarak, Çin ve Rusya ile yakınlaşmıştır. Bir önceki yıl kasım ayında Rusya ile bir İttifak İlişkileri Antlaşması imzalamış¹⁴⁹ ayrıca bu son tatbikatın ana aktörü ve odak noktası olmuştur. Hiçbir örgüt tatbikatına katılmayan Özbekistan'ın bir örgüt tatbikatına ev sahipliği yapmış olması, Şangay İş Birliği Örgütü'ne karşı olan tutumundaki değişimi yansıtmıştır.

¹⁴⁷ "Protocol on Establishment of the SCO-Afghanistan Contact Group between the Shanghai Cooperation Organisation and the Islamic Republic of Afghanistan", 04.11.2005, **Şangay İş Birliği Örgütü Resmi İnternet Sayfası**, <http://www.sectsco.org/EN123/show.asp?id=70>, (erişim tarihi: 20.01.2013).

¹⁴⁸ Tatbikatın amacı örgüt üyelerinin özel kuvvetleri arasında ortak operasyon gerçekleştirebilme kabiliyetini artırma olarak belirtilmiştir. Tatbikatın odağını Özbekistan özel kuvvetleri oluşturmuştur. Bakınız; Roger McDermott, "Uzbekistan Hosts SCO Anti-terrorist Drill", 14.03.2006, **The Jamestown Foundation**, [http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews\[tt_news\]=31474](http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews[tt_news]=31474), (erişim tarihi: 20.03.2013).

¹⁴⁹ "Putin, Karimov Sign 'Unprecedented' Alliance Treaty", 14.11.2005, **Radio Free Europe Ana Sayfası**, <http://www.rferl.org/content/article/1062937.html>, (erişim tarihi: 22.03.2013).

2006 yılının Mayıs ayında üye devletlerin meclis/parlamento başkanları, Moskova'da bir toplantı düzenlemişlerdir. Toplantının temel amacının, örgüt içerisinde imzalanan antlaşmalara yasal desteği sağlamak olduğu belirtilmiştir. Örgütün etkinliğinin hızla arttığı değerlendirilmeleri yapılırken, meclis başkanlarının bir araya gelmesi örgüt içerisinde bir parlamento yapısı oluşturma çabası olarak yorumlanmıştır.¹⁵⁰ Devlet Başkanları bu oluşumu desteklediklerini ve oluşumun parlamentolar arası etkileşimi artırıcı rol oynayacağını açıklamışlardır.¹⁵¹ Özellikle oluşumun toplanma amacı göz önünde bulundurulursa üye devletlerin, örgüt anlaşmalarının devlet parlamentolarında yasalaşması konusunda sıkıntıları olduğu değerlendirilebilir. Weitz, bu görüşü destekler nitelikte; ulusal yasalar, düzenlemeler ve standartlar arasındaki uyumsuzlukların, örgüt içerisinde imzalanan pek çok antlaşmanın uygulanmasını engellediğini belirtmiştir.¹⁵²

2006 yılı Devlet Başkanları Zirvesi Şangay'da gerçekleştirilmiştir. Zirveye üye devletlerin yanında, İran, Pakistan, Moğolistan ve Afganistan devlet başkanları seviyesinde katılım gösterirken, Hindistan Enerji Bakanı ile temsil edilmiştir.¹⁵³ Bu devletlerin yanında BDT ve ASEAN temsilcileri de zirveyi takip ederek, temaslarda bulunmuşlardır. Haziran ayında düzenlenen zirvede sonuç bildirgesinin yanında 5. Yıl Bildirgesi¹⁵⁴ de yayınlamıştır.

Zirvede güvenlik alanına dönük olarak; Uluslararası Bilgi Güvenliği Bildirisi¹⁵⁵ yayınlanmış; 2007-2009 yılları için Terörizm, Köktencilik ve Ayrılıkçılıkla Mücadelede İş Birliği Programı¹⁵⁶ oluşturulmuş, üye devletlerin topraklarında gerçekleştirilecek veya planlanacak ortak terörle mücadele faaliyetlerin prosedürleri düzenleyen bir

¹⁵⁰ "Moscow to Host First Meeting of SCO Parliamentarians", 11.04.2006, *The Journal of Turkish Weekly*, <http://www.turkishweekly.net/news/29595/moscow-to-host-first-meeting-of-sco-parliamentarians.html>, (erişim tarihi: 23.02.2013).

¹⁵¹ "Joint Communiqué of Meeting of the Council of the Heads of the Member States of the Shanghai Cooperation Organisation", 15.06.2006, a.g.e.

¹⁵² Weitz, "The Shanghai Cooperation Organization The Primakov...", s.106.

¹⁵³ Zirve toplantısında öncelikle üye devlet başkanları diğer katılımcılara kapalı bir toplantı gerçekleştirmişlerdir. Bu toplantı bitiminde gözlemci üyelerin ve örgütlerin temsilcileri devlet başkanlarına katılarak "büyük grup görüşmesi"ni gerçekleştirmişlerdir. Afganistan Devlet Başkanı bu görüşmeye ziveye ev sahipliği yapan ve dönem başkanlığını üstlenen Çin'in misafiri olarak iştirak etmiştir.

¹⁵⁴ "Declaration on the Occasion of the Fifth Anniversary of the Shanghai Cooperation Organization", 15.06.2006, *Official Documents System of the United Nations*, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/463/62/PDF/N0646362.pdf?OpenElement>, (erişim tarihi: 23.02.2013).

¹⁵⁵ *Şangay İş Birliği Örgütü Üyeleri Devlet Başkanları Uluslararası Bilgi Güvenliği Bildirisi* metni 5. Yıl Bildirgesi metni ile aynı kaynaktan elde edilebilir. Bakınız; "Declaration on the occasion of the fifth anniversary of the Shanghai Cooperation Organization", a.g.e.

¹⁵⁶ Aynı kapsamda oluşturulan ikinci programdır. İlk program, 2004-2006 yılları için, 30 Nisan 2004 tarihinde şekillendirilmiştir. Günümüze (2013) kadar, 2007-2009 ve 2010-2012 de dahil olmak üzere toplam üç program oluşturulmuştur. Programlar, Bölgesel Terörle Mücadele Yapısı'nın belirtilen yıllar arasındaki faaliyetleri için ana hatları belirlediği ifade edilmiş, içerikleri ise yayınlanmamıştır. Bakınız; "SCO Structure and Decision-Making Bodies", *Human Rights in China*, <http://www.hrichina.org/content/5197#IICv>, (erişim tarihi: 23.02.2013).

antlaşma imzalanmış; terörizm, ayrılıkçılık ve köktencilik hareketlerine karışmış insanların üye devletlerin topraklarına sızma yollarının belirlenmesi ve kontrol altına alınması üzerine bir antlaşma onaylanmıştır. Ayrıca Devlet Başkanları sonuç bildirisinde, terörizm, ayrılıkçılık ve köktencilik tehditlerine karşı mücadelenin, örgütün en önemli önceliği olduğu vurgulamışlardır.

Güvenlik boyutunda örgüt içerisinde görülen tüm bu gelişmelere rağmen önemli bir eksiklik, örgüt bünyesinde, ortak tehdit olarak belirlenen konularda veya yeni gelişen ani tehditlere karşı kısa sürede müdahale edebilecek bir reaksiyon mekanizmasının bulunmamasıdır. Örgütün en önemli karar mekanizması olan ve kritik ve önemli kararlara imza atan devlet başkanları zirvesi, sadece yıllık toplantılarla faaliyet göstermektedir. Bunun yanında güvenlik iş birliğine yönelik kurulan Bölgesel Terörle Mücadele Yapısı, sürekli bir organ olsa da bünyesinde ani reaksiyon kuvveti veya bir ön alma mekanizması bulundurmamakta, daha çok bilgi paylaşımı, bilgi depolanması, koordinasyon sağlama, tatbikatlar düzenleme gibi pasif faaliyetler yürütmektedir. Ani gelişen tehdit ve tehlikelere engel olabilecek sürekli bir mekanizmanın eksikliği bir anlamda; üyelerin kendi aralarında ortak bir tehdit algısı şekillendirmiş olsalar da henüz bu tehditlere yönelik ortak tepki gösterebilecek bir birlik oluşturmamalarının göstergesidir. Üye devletler, 5. Yıl Bildirisi'nde bu doğrultuda bir açıklama yapmışlardır. Bölgesel güvenliği tehdit eden acil durumlarda, hem ulusal çıkarlarını hem de örgütün çıkarlarını koruyabilmek amacıyla, üye devletlerin süratle birbirlerine danışarak etkin bir şekilde tepki vereceklerini belirtmişlerdir. Bunun yanında örgüt bünyesinde bölgesel bir çatışma önleme mekanizması oluşturmaya çalışacaklarını ilan etmişlerdir. Zirve Bildirisi'nde ise bölgesel güvenliği tehdit eden yeni gelişmelere karşı önlem almak üzere, bir mekanizma oluşturulması üzerinde görüş birliğine vardıklarını açıklamışlar ve sekreterliğe bir görev atfederek, alınacak önlemleri yasal zemine oturtulmasını sağlayacak bir antlaşma taslağı hazırlamasını istemişlerdir.

Zirvede örgütün sürekli organlarından biri olan sekreterlik yapısının adı, "genel-sekreterlik" olarak değiştirilerek, "giderek artan öneme sahip olan görevlerini yerine getirebilmesi" için daha da etkin bir yapıya kavuşturulmaya çalışılmış ve 2007-2009 yılları için yeni bir genel sekreter tayin edilmiştir.¹⁵⁷

Güvenlik ve kurumsallaşma yönünde yapılan bu düzenlemelerin yanında, ekonomik iş birliğini geliştirmeye yönelik adımlar da atılmıştır. Üye devletler, ŞİÖ

¹⁵⁷ "Joint Communiqué of Meeting of the Council of the Heads of the Member States of the Shanghai Cooperation Organisation", 15.06.2006, a.g.e.

Bankalar Arası Konsorsiyum Üye Bankaları Bölgesel Ekonomik İş Birliğini Destekleme Eylem Planı'nı ve *ŞİÖ İş Konseyi Kararnamesi'ni* onaylamışlardır. Zirve bildirgesinde, önceki yıllarda kabul edilen ekonomik program ve eylem planının, ekonomik ilişkilerin gelişimi açısından yasal zemini oluşturduğuna değinilerek; yeni şekillenen iki yapının, ŞİÖ İş Konseyi ve Bankalar Arası Konsorsiyum'un iş birliğini artırıcı rolü vurgulanmıştır. Üye devletler özellikle enerji, bilgi teknolojileri ve ulaşım konularını, diğer ekonomi konularına göre ön plana çıkarmışlardır. Deneme projelerinin oluşturulmaya başlanması, yeni bir safha olarak nitelendirilmiş ve üyeler arası derinleşen ekonomik ilişkilerin en önemli göstergesi olarak değerlendirilmiştir.¹⁵⁸ Bunların yanında devlet başkanları, zirve esnasında bölge ülkelerinden gelen girişimcilerle bir toplantı düzenlemişlerdir. Bölgesel ekonomik iş birliğini artırma yollarının tartışıldığı bu toplantı, yeni bir yapının ilk adımını oluşturmuştur. ŞİÖ Girişimciler Komitesi olarak anılan toplantıya, altı ülkeden 200 girişimci ve yetkili katılmış; 140'dan fazla işletme, oluşturulan bu komiteye üye olmuştur.¹⁵⁹

Ekonomiden sonra üye devletlerin, özellikle son dönemlerde geliştirmeye çalıştıkları iş birliği konusu kültürel alanlar olmuştur. Mayıs ayında oluşturulan ŞİÖ Forumu kültürel etkileşimi artırmaya yönelik araçlardan birisidir. Ayrıca Şangay Zirvesi'nde üyeler arasında eğitim iş birliğini geliştirmeye yönelik olarak bir antlaşma imzalanmıştır. Bu iki yapı, üyeler arası gelişecek kültürel etkileşimin zeminini oluşturmuştur.

2006 yılında Şangay İş Birliği Örgütü bünyesinde yıl içerisinde gerçekleştirilen ikinci tatbikat, Kazakistan ve Çin arasında 24-26 Ağustos tarihlerinde ki Tianshan-1 Tatbikatı'dır. Kazakistan ve Çin topraklarında icra edilen tatbikata, diğer üye devletler sadece gözlemciler göndermişlerdir.¹⁶⁰ Şangay İş Birliği Örgütü üyelerinden Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan aynı günlerde Kollektif Güvenlik Antlaşması Örgütü kapsamında Rubezh-2006 Tatbikatı'nı gerçekleştirmiş; KGAÖ'ne yakın bir zamanda dönüş yapmış olan Özbekistan ise bu tatbikata gözlemci seviyesinde katılım göstermiştir. İran'ın da bu dönemde kendi topraklarında bir tatbikat gerçekleştiriyor olması; dikkatlerin bölgeye yoğunlaşmasına neden olmuştur. Özellikle yakın coğrafyada gerçekleşen ve aynı zamanlara denk gelen KGAÖ'nün ve İran'ın tatbikatları, ABD varlığına ve amaçlarına bölgede

¹⁵⁸ "Joint Communiqué of Meeting of the Council of the Heads of the Member States of the Shanghai Cooperation Organisation", 15.06.2006, a.g.e.

¹⁵⁹ "SCO sets up Entrepreneurs' Committee", 15.06.2006, **Chinese Government's Official Web Portal**, http://english.gov.cn/2006-06/15/content_310795.htm, (erişim tarihi: 23.02.2013).

¹⁶⁰ "China, Kazakhstan to Hold Anti-terror Drill", 21.08.2006, **Chinese Government's Official Website**, http://www.gov.cn/misc/2006-08/21/content_366672.htm, (erişim tarihi: 23.03.2013).

yükselen tepki olarak algılanmıştır.¹⁶¹ Rubezh 2006 Tatbikatı'nın, Şangay İş Birliği Örgütü kapsamında gerçekleştirilen Tianshan-1 Tatbikatı ile resmi bir bağı bulunmamaktadır. Fakat konu, Çin dışındaki diğer Şangay İş Birliği Örgütü üyelerinin, güvenlik ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak, KGAÖ gibi farklı araçlar ve iş birlikleri içerisinde de bir arada olabildiğini göstermesi açısından önemlidir.

Şangay İş Birliği Örgütü içerisinde ikili veya çok yönlü olarak gelişen enerji iş birlikleri, örgüt gelişim sürecine de yansımıştır. Son dönem zirve bildirilerinde enerji iş birliklerinin artması gerektiği vurgulanırken, Şangay Zirvesi'nde (2006) Putin'in yaptığı "enerji kulübü" önerisi, konuyu hem örgüt gündeminde¹⁶² hem de örgüt üzerine yapılan çalışmalarda ön sıralara taşımıştır. Putin'in "ulaşım ve iletişim konularında daha yoğun iş birliği geliştirme gibi bir ŞİÖ enerji kulübü oluşturmanın da acil bir konu olduğuna inanıyorum." sözleri;¹⁶³ Rusya açısından bölgede enerji konularında etkinliğini artırma hamlesi olarak algılanmıştır. Rusya'nın oluşturulacak enerji kulübü sayesinde, Çin, ABD ve AB'nin bölgedeki girişimlerine engel olmayı hedeflediği değerlendirilmiştir.¹⁶⁴ Öneri sonrasında ortaya çıkan bir başka tartışma ise önerinin örgüt içerisinde bir OPEC oluşturma çabası olarak görülmesinden kaynaklanmıştır. İran da dahil edildiğinde örgüt, toplamda dünya doğal gaz rezervlerinin yarısına, petrol rezervlerinin ise dörtte birine sahip olan devletleri bünyesinde barındırmaktadır.¹⁶⁵ Her ne kadar bu devletlerin bu rezervleri ortak bir strateji veya politika altında yönetmelerinin çok güç olduğu değerlendirilse de, Putin'in bu yönde bir teklif sunması Batı'da endişe ile karşılanmıştır. Ayrıca İran ve Rusya arasında gaz fiyatlarını ve ana dağıtım güzergâhlarını ortak tespit etme konusunda imzalanmış bir mutabakat bulunması, benzer bir yaklaşımın örgüt bünyesinde sergilenebileceği düşüncesini kuvvetlendirmiştir.¹⁶⁶

Eylül ayında düzenlenen Hükümet Başkanları Zirvesi'nde enerji kulübü oluşturma girişimi daha ayrıntılı olarak tartışılmış ve öneriyi somutlaştırma adına

¹⁶¹ Michel Chossudovsky, "Russia and Central Asian Allies Conduct War Games in Response to US Threats", 24.08.2006, *Global Research*, <http://www.globalresearch.ca/russia-and-central-asian-allies-conduct-war-games-in-response-to-us-threats/3056>, (erişim tarihi: 23.03.2013).

¹⁶² Şangay Zirvesi'nde Putin'in yaptığı önerinin yanında, İran Devlet Başkanı Ahmedinejad, üye devletleri enerji kaynakları arama ve geliştirme konularını görüşmek üzere Tahran'a davet etmiş, Pakistan Devlet Başkanı Müşerref de ülkesinin enerji ve ticaret koridoru olarak örgüt üyeleri açısından jeo-stratejik öneminden bahsetmiştir. Bu ifadeler, gözlemci devletlerin de üye devletlerle enerji alanlarında iş birliğini geliştirme arayışında olduğunun göstergeleridir. "Russia Initiates SCO Energy Club", 21.06.2006, *RIA Novosti News Agency*, <http://en.rian.ru/analysis/20060621/49855458.html>, (erişim tarihi: 23.02.2013).

¹⁶³ "Russia's President Putin Proposes SCO 'Energy Club'", 15.06.2006, *RIA Novosti News Agency*, <http://en.rian.ru/world/20060615/49512082.html>, (erişim tarihi: 20.03.2013).

¹⁶⁴ Karaca, "The New Example for Regionalism...", s.706.

¹⁶⁵ Thrassy N. Marketos, *China's Energy Geopolitics The Shanghai Cooperation Organization and Central Asia*, Routledge, New York, 2009, s.45.

¹⁶⁶ "Russia Initiates SCO Energy Club", 21.06.2006, a.g.e.

adımlar atılmıştır. Hükümet Başkanları enerji alanının, pilot projeler oluşturularak iş birliğinin geliştirilmeye çalışılacağı öncelikli ekonomik konular içerisinde olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca bir çalışma grubu kurularak, enerji kulübünün uygulanabilirliği araştırması için görevlendirilmiştir. Teknik seviyede gerçekleşen bu başlangıç adımının yanında Kazakistan ve Rusya tarafından, üye devletlerin enerji bakanlıkları arasında 2007 yılında bir toplantı düzenlenmesi için teklif hazırlanacağı bildirilmiştir.¹⁶⁷

Rusya'nın öncülüğünde başlayan enerji kulübü girişimi, Kazakistan tarafından da destek görmüştür. Hükümet Başkanları Zirvesi'nde Kazakistan Hükümet Başbakanı Akhmetov, örgüt bünyesinde bir enerji stratejisi ve enerji kulübü oluşturmanın önemli olduğunu belirtmiştir. Ayrıca zirvede Rusya tarafından enerji alanına dönük olarak; doğal gaz irtibatlarının geliştirilmesi, nükleer enerji alanında iş birliğine gidilmesi ve örgüt üyeleri arasında elektrik alım-satımına imkan verecek elektrik iletim hat bağlantılarının yapılması şeklinde öneriler getirilmiş olması; tasarlanan enerji kulübü oluşumunun sadece hidrokarbon rezervlerini kapsamadığını göstermiştir. Hayata geçirilmeye çalışılan bu oluşum ile çok yönlü enerji iş birliğini artıracak; bölge enerji kaynaklarının ulaşım hatları ve küresel fiyatlar konusunda söz sahibi olacak; petrol, doğal gaz ve elektrik üretenleri, tüketenleri ve geçiş ülkesi konumunda bulunanları bir araya getirecek; enerji açısından kendi kendine yeterli olacak bölgesel bir yapı oluşturması tasarlanmıştır.¹⁶⁸

Enerji kulübü tartışmaları örgütün önemli gündem maddelerinden bir haline gelirken, örgütün hükümet dışı organlarından biri olan ŞİÖ İş Konseyi de bu konuda çalışmalar yürütmüştür. 2006 yılının Eylül ve Aralık aylarında düzenlenen toplantılarda, konsey bünyesinde gerçekleştirilebilecek ortak proje tasarıları görüşülerek, enerji kulübü oluşumuna katkı sağlaması için özel bir çalışma grubu kurulması kararlaştırılmıştır. Bu sayede iş çevrelerince, enerji kulübü şekillendirme sürecine dâhil olunarak, örgütün bu kapsamda geliştireceği stratejilerde ve projelerde etkin bir rol üstlenilmek istenmiştir.¹⁶⁹

Üye devletlerin enerji kulübü çatısı altında ortak bir enerji stratejisi yürütmesi, Şangay İş Birliği Örgütün etkinliğini bölgesel seviyeden küresel boyuta taşıyabilecek bir girişimdir. Her ne kadar kulübü oluşturmaya yönelik çalışmalar hız kazanmış gibi

¹⁶⁷ *Joint Communiqué of the Council of Heads of Governments (Prime Ministers) of the SCO Member Nations, 15 September 2006*; Bakınız "Full Text of Shanghai Cooperation Organization Joint Communiqué", 18.09.2006, *The Journal of Turkish Weekly*, <http://www.turkishweekly.net/news/38515/full-text-of-shanghai-cooperation-organization-joint-communique.html>, (erişim tarihi: 20.03.2013).

¹⁶⁸ "Energy Outcome of SCO Meeting in Dushanbe", 20.09.2006, *RIA Novosti News Agency*, <http://en.rian.ru/analysis/20060920/54104304.html>, (erişim tarihi: 20.03.2013).

¹⁶⁹ "The Business Council of the Shanghai Cooperation Organisation", a.g.e.

görünse de projenin hayata geçmesi önünde örgüt içerisinde bazı engeller mevcuttur. Rusya ve Çin gibi hem örgüt içinde hem de enerji piyasasında başat olan iki aktörün enerji alanındaki çıkarları birbiriyle çatışmaktadır. Bunun yanında örgüt üyeleri üretici, tüketici ve transit geçiş ülkesi konumunda bulunan, farklı özelliğe sahip devletlerdir ve enerji stratejileri arasında da derin farklılıklar mevcuttur. Bu nedenle örgüt bünyesinde enerji stratejileri uyumlaştırılmaya çalışılırken, üye devletler ulusal çıkarlarının zarar görmemesi için daha yoğun çaba göstermişlerdir. 2007 yılının Haziran ayında ilk defa olarak toplanan petrol ve enerji bakanları, enerji alanında iş birliği imkânları ve ulusal stratejileri uyumlaştırma konularını görüşmüşler ve toplantıdan net bir karar çıkmamıştır. Örgüt bünyesinde tek bir enerji politikası oluşturulması için çalışmaların daha alt bir düzeyde -teknik seviyede- devam etmesine karar verilmiştir.¹⁷⁰

2007 yılı Devlet başkanları Zirvesi, Ağustos ayında Bişkek'te gerçekleştirilmiştir. Üye devlet başkanlarının yanında, zirveye gözlemci üyelerden İran ve Moğolistan Devlet Başkanları ile Pakistan Dışişleri Bakanı ve Hindistan Enerji Bakanı katılmıştır. Afganistan Devlet Başkanı ve BM Genel Sekreter başyardımcısı ise zirveye davetli olarak iştirak etmişlerdir. Zirvenin en dikkat çekici noktalarından biri Türkmen Devlet Başkanı'nın zirveye davetli olarak katılmasıdır. Türkmenistan'ın ilk defa örgüt toplantılarından birine katılmış ve katılımın devlet başkanı seviyesinde gerçekleşmiştir.

Bişkek Zirvesi başlarken, örgüte yeni üye katılımları yönünde karar alınması beklenmiştir. İki yılı aşkın bir süredir gözlemci üye olarak örgütle yakın ilişkiler içinde bulunan devletlerden Pakistan ve İran'ın, örgüte daimi üye olabilmek için başvuruda bulunmuş olması¹⁷¹ bu beklentileri artırmıştır. Her ne kadar yeni üye alımları konusunda beklentiler artmış olsa da örgüt içerisinde görüş ayrılıkları örgütün genişlemesi önünde engel oluşturmuştur. Rusya'nın, İran ve Hindistan'ın üyelik taleplerini desteklerken, Çin'in ise bu devletler yerine Pakistan'ın örgüte üye olarak alınmasına sıcak baktığı değerlendirmeleri yapılmaktadır.¹⁷² Bu devletlerin üyelikleri önünde diğer bir engel ise örgüte yeni katılımların gayri resmi bir mutabakatla dondurulmuş olmasıdır.¹⁷³ Bişkek Zirvesi'nde Rusya Dışişleri Bakanı Lavrov, örgüte

¹⁷⁰ "Chronicle of Main Events at SCO in 2007", 31.12.2007, **Şangay İş Birliği Örgütü Resmi İnternet Sitesi**, <http://www.sectsc.org/EN123/show.asp?id=71>, (erişim tarihi: 26.03.2013).

¹⁷¹ "Central Asia: SCO Leaders Focus On Energy, Security, Cooperation", 15.08.2007, **Eurasinet**, <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/pp081607.shtml>, (erişim tarihi: 23.03.2013).

¹⁷² Marcel de Haas, **The Shanghai Cooperation Organisation Towards a Full-Grown Security Alliance?**, Netherlands Institute of International Relations, the Hague, 2007, s.10.

¹⁷³ Örgütün gücünü artırması, yapısını kuvvetlendirmesi, mekanizmalarının işleyişine odaklanması ve tecrübe kazanması gerektiği görüşleri, hem üye devletlerce hem de örgüt üzerine yapılan çalışmalarla desteklendiğinden; örgüte bu dönemde yeni katılımlar olmasına sıcak bakılmamıştır. 2006 yılının Mayıs

yeni üye almama durumunun devam edeceğini belirterek bunun yerine gözlemci üyelere daha yakın iş birlikleri önerileceğini ifade etmiştir. Ayrıca örgüte üye alınmasalar da kurulması tasarlanan enerji kulübüne dahil edilme ihtimallerinin yüksek olduğunu açıklamıştır.¹⁷⁴

Daimi üyelik konusunda tek istisna olarak Türkmenistan görülmüştür. Türkmenistan Devlet Başkanının zirveye katılıyor olması, zirvede bu ülkenin örgüte üyeliği yönünde bir karar alınacağını kanaatini doğurmuştur. Rusya ve Çin tarafından Türkmenistan'ın üyeliğine dair herhangi bir çekincenin belirtilmemiş olması,¹⁷⁵ Orta Asya devletleri içerisinde örgüte üye olmayan tek devlet olması, sahip olduğu doğal gaz rezervleri ile tasarlanan enerji kulübü için büyük önem taşıması gibi nedenlerle; üyelik talebinde bulunması durumunda, bu talebin olumlu karşılanacağı düşünülmüştür. Türkmenistan'ın örgüte üyelik ihtimalini değerlendiren Guang, Orta Asya'nın bir parçası olan bu devletin diğer gözlemci dört devlete göre kabul görme şansının daha fazla olduğunu belirtmiştir.¹⁷⁶

Bişkek Zirvesi'nde örgüte yeni üye alınması konusundaki beklentilere cevap verebilecek bir adım atılmamıştır. Alınan kararlar örgüt içyapısına dönük olmuştur. Devlet Başkanları, zirve sonuç bildirisinin¹⁷⁷ yanında üye devletler, iyi komşuluk, dostluk ve iş birliği ilişkileri üzerine bir antlaşma imzalamışlardır. Ayrıca Bölgesel Terörle Mücadele Yapısı'nın işleyişini belirlemek üzere 2002 yılında imzalanan antlaşmada bazı değişiklikler yapılmıştır.

Uzun Dönem İyi Komşuluk, Dostluk ve İş Birliği Antlaşması,¹⁷⁸ 2006 yılında Çin tarafından Şangay Zirvesi'nde sunulmuş bir önerinin sonucudur. Antlaşma, uzun dönem iyi ilişkiler geliştirmek, her devletin kendi geçmişinden gelen gelişim perspektifine saygı göstermek, egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı göstermek, bu ilkeleri kabul etmiş devletlere karşı ittifaklara veya saldırgan eylemlere

ayında toplanan dışişleri bakanları, gayriresmi olarak yeni üye alımının dondurulması üzerine mutabakata varmışlardır. Bu mutabakat 2006'da Şangay'da, 2007'de Bişkek'de ve 2010'da Taşkent'de yapılan Devlet Başkanları Zirveleri'nde tekrar edilmiştir. Alexander Lukin, "Should the Shanghai Cooperation Organization Be Enlarged?", 22.06.2011, *Russia in Global Affairs*, <http://eng.globalaffairs.ru/number/Should-the-Shanghai-Cooperation-Organization-Be-Enlarged---15245>, (erişim tarihi: 23.03.2013).

¹⁷⁴ "Moratorium on Admission to Shanghai Six to Hold - FM Lavrov", 16.08.2007, *RIA Novosti News Agency*, <http://en.rian.ru/world/20070816/71927153.html>, (erişim tarihi: 23.03.2013).

¹⁷⁵ Haas, *The Shanghai Cooperation Organisation Towards...*, s.10.

¹⁷⁶ Pan Guang, "Bishkek: SCO's Success in the Hinterland of Eurasia", 2007, *China and Eurasia Forum Quarterly*, Vol.5, 3-6, s.6.

¹⁷⁷ "Bishkek Declaration", 16.08.2007, *Official Documents System of the United Nations*, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N07/556/52/PDF/N0755652.pdf?OpenElement>, (erişim tarihi: 26.03.2013).

¹⁷⁸ "Treaty on Long-Term Good-Neighborliness, Friendship and Cooperation Between the Member States of the Shanghai Cooperation Organization", 16.08.2007, *Şangay İş Birliği Örgütü Resmi İnternet Sitesi*, <http://www.secsco.org/EN123/show.asp?id=71>, (erişim tarihi: 26.03.2013).

katılmamak, sınırlarda güven inşa etmek, sınırların dokunulmazlığını kabul etmek, güvenliği tehdit eden durumlar karşısında gereken tepkiyi gösterebilmek için diğer devletlerle de temasa geçmek gibi metni imzalayan devletler arasında ilişki dinamiklerini şekillendirecek prensip ve normları maddeleştirmiştir. Antlaşmada BM'nin hedef ve prensipleri, evrensel kabul görmüş uluslararası hukukun norm ve prensipleri ve 2002 yılında imzalanan Şangay İş Birliği Örgütü Sözleşmesi rehberliğinde hareket edilerek, örgüt içerisinde iyi ilişkiler gerçekleştirileceği belirtilmiştir. Bu ifade ile Şangay İş Birliği Örgütü Sözleşmesi, iyi ilişkilerin ve iş birliğinin geliştirilebilmesi için rehber bir belge olarak uluslararası kamuoyuna sunulmuştur. Ayrıca Çin Devlet Başkanı Bişkek Zirvesi'nde, iyi ilişki ve iş birliği geliştirmenin Çin diplomasisinin öncelikleri arasında olduğunu ve "Şangay Ruhı" ile ilgilenen her devletle, imzalanan bu antlaşma çerçevesinde iyi ilişkiler geliştirmek için ülke olarak hazır olduklarını ifade etmiştir.¹⁷⁹ Çin, antlaşma ile somutlaşan devletler arası ilişkilere dair prensip ve normları, Şangay İş Birliği Örgütü üyelerinin dışında, bunları kabul etmeye hazır olan diğer devletlere de sunmuştur.

Bişkek Bildirisi'nde ağırlığı güvenlik konuları oluşturmuş; güvenlik konuları içerisinde ise üye devletlerin, uluslararası alandaki tehdit ve sorunların çözüm yollarına, küresel bir güvenlik sistemi ve güvenlik anlayışının nasıl olması gerektiğine, BM'nin alması gereken rol ve BM'de yapılması gereken reformlara yönelik görüşleri ön plana çıkarmıştır. Bunların yanında bilgi ve iletişim teknolojilerinin bir tehdit olarak kullanılmasına karşı çıkarak, uluslararası bilgi güvenliğine katkı sağlamak için çalışacaklarını ifade etmişler; Afganistan merkezli uyuşturucu maddeleri bir tehdit olarak tanımlamışlar; bu tehdidin Orta Asya'ya dönük bir tehlike olmaması için Afganistan çevresinde bir "uyuşturucu karşıtı güvenli bölge" oluşturulması yönünde bir çağrıda bulunmuşlar; Afganistan'ı istikrara kavuşturmaya ve bu devletler olan ekonomik ilişkileri geliştirmeye örgüt olarak hazır olduklarını bildirmişlerdir. Bölgesel Terörle Mücadele Yapısı'nın etkin rolü ve potansiyeli konusundaki açıklamalarının yanında, kitle imha silahlarının yayılmasına karşı olduklarını belirterek; Orta Asya Devletlerince imzalanan Nükleer Silahlardan Arındırılmış Bölge Antlaşması'na¹⁸⁰ ve nükleer silahlara sahip devletlerle bu

¹⁷⁹ "The Summit of Shanghai Cooperation Organization Is Held in Bishkek Hu Jintao Delivers an Important Speech", 16.08.2007, *Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China*, <http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjdt/zyjh/t353202.htm>, (erişim tarihi: 26.03.2013).

¹⁸⁰ 8 Eylül 2006 tarihinde, Şangay İş Birliği Örgütü üyelerinden Kazakistan, Tacikistan, Kırgızistan ve Özbekistan'a Türkmenistan'ın da katılımıyla, beş devlet arasında Orta Asya Nükleer Silahtan Arındırılmış Bölge Antlaşması imzalanmıştır. Bişkek Bildirisi'nde Şangay İş Birliği Örgütü üyeleri tarafından, imzalanan bu antlaşmanın hem uluslararası hem de bölgesel barış ve istikrara katkı yaptığını ifade edilmiştir. Şangay Beşlisi döneminden beri zirve bildirilerinde zaman zaman değinilen Orta Asya'da nükleer silahlardan arındırılmış bir bölge oluşturma düşüncesi, örgütün sürekli desteklediği bir politika olmuştur. Şangay İş Birliği Örgütü üyelerinden Çin ve Rusya, dünyanın beş

antlaşma doğrultusunda protokoller imzalanmasına destek verdiklerini açıklamışlardır.

Terör, ayrılıkçılık ve köktencilikle mücadeleyi en temel amaç olarak gören Şangay İş Birliği Örgütü bünyesinde, 2007 yılı içerisinde, güvenlik alanındaki iş birliğinin örneğini oluşturan iki tatbikat gerçekleştirilmiştir. İlki Mayıs ayında, Bişkek'te düzenlenen "Issık Göl Terörle Mücadele 2007" tatbikatıdır. Üye devletlerin tamamının yanında, Bölgesel Terörle Mücadele Yapısı unsurları, gözlemci devletlerin, BDT terörle mücadele merkezinin ve KGAÖ'nün temsilcileri katılmıştır. Tatbikatın ana amacının, güvenlik kurumları, polis ve ordu birlikleri arasında; teröristlere, yasadışı militan gruplara ve yasadışı sınır geçişlerine karşı ortak operasyon yapabilme kabiliyetini geliştirmek olduğu ifade edilmiştir. Özellikle Kırgız askeri birlikleri üzerine odaklanan tatbikatta, 1999 ve 2000 yıllarında Batıken'de gerçekleşen olaylara¹⁸¹ benzer senaryolar icra edilmiş ve Kırgızistan'ın muhtemel bir iç karışıklığa karşı operasyon gerçekleştirebilme kabiliyeti denenmiştir.¹⁸²

Örgüt bünyesinde gerçekleştirilen ikinci tatbikat, daha kapsamlı bir katılımı, Bişkek Zirvesi ile aynı tarihlere planlanan Barış Görevi 2007 Tatbikatı'dır. Üye devletlerin tamamının askeri birlik gönderdiği ilk tatbikat olmuştur.¹⁸³ Çin ve Rusya topraklarında iki safha halinde icra edilen tatbikatta, Çin ve Rus birlikleri hem araç hem de sayı olarak çoğunluğu oluşturmuştur. Üye devletlerin yanında gözlemci üyeler İran, Hindistan, Pakistan ve Moğolistan temsilciler göndererek tatbikatı takip etmişlerdir.

Barış Görevi 2007 Tatbikatı, benzer isim altında Çin ve Rus birlikleri katılımıyla gerçekleştirilen Barış Görevi 2005 Tatbikatı'nın diğer bir serisidir. Tatbikat

nükleer gücü arasındadır. Ayrıca gözlemci üyeler Hindistan ve Pakistan nükleer silah sahibi iken, diğer bir gözlemci İran nükleer silah edinmeye çalıştığı için BM yaptırımlarına maruz kalmıştır. Örgütün kenar devletlerden Kuzey Kore, nükleer silahlarını bir tehdit unsuru olarak kullanması nedeniyle uluslararası alanda baskı görmektedir. Nükleer silahlar, bu silahlara sahip devletlerle çevrili bir coğrafyada bulunan örgüt açısından göz ardı edilemeyecek bir konu olmuştur. Buna rağmen nükleer silahtan arındırılmış bölge oluşumu, örgüt bünyesinde sadece bu desteği bildirgede ifade etmek ile sınırlı kalmış, oluşumu örgüt bünyesinde yasallaştıracak başka bir girişimde bulunulmamıştır.

¹⁸¹ 1999 yılında Özbekistan İslami Hareketi (ÖİH), Tacikistan topraklarından Kırgızistan'ın dağlık kesimlerinde saldırılar gerçekleştirmiş ve bazı köyleri işgal etmiştir. ÖİH'nin amacı Fergana Vadisi'nin Özbekistan'a ait olan kesimine ulaşarak, Kerimov'a karşı bir isyan başlatmak olmuştur. ÖİH'na karşı Kırgızistan iki aydan fazla bir süre gerçekleştirdiği askeri operasyonlar, ülkenin bu sorunla mücadeledeki yetersizliğini yansıtmıştır. Bir yıl sonra (Ağustos 2000) ÖİH, Özbekistan'ın Surkhandar Bölgesine saldırı gerçekleştirmiştir. 1999 ve 2000 yılında gerçekleşen olaylar bölgede istikrarı sağlamanın güçlüğü ve tehdit kaynaklarının sınır aşan boyutlarını göstermiştir. Sultan Akimbekov, "The Conflict in Afghanistan: Conditions, Problems, and Prospects", Boris Rumer, (der.), **Central Asia: A Gathering Storm?**, M.E.Sharpe, New York, 2002, 69-113, ss.93-95.

¹⁸² Roger McDermott, "Kyrgyzstan Hosts SCO Anti-Terrorist Exercises", 05.06.2007, **The Jamestown Foundation**, [http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews\[tt_news\]=32786](http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews[tt_news]=32786), (erişim tarihi: 27.03.2013).

¹⁸³ "Peace Mission 2007", 27.07.2007, **People's Daily Online**, <http://english.people.com.cn/90002/91620/91644/6225832.html>, (erişim tarihi: 27.03.2013).

senaryosu, uluslararası bir terör örgütünün yerleşik olduğu devlet topraklarından, komşu devlet içerisinde hükümet karşıtı bir ayaklanmaya destek vermesi üzerine kurulmuştur. Ayaklanmayı bastıramayan üye bir devletin, Şangay İş Birliği Örgütü Devlet Başkanları Konseyi'nden askeri destek istemesi ardından BM'den müdahale yetkisi alan konseyin, teröristlere karşı askeri müdahale gerçekleştirmesi öngörülmüştür.¹⁸⁴ Tatbikatın Bişkek Zirvesi ile aynı tarihlerde düzenlenmesi sayesinde, senaryoda planlanan şekilde siyasi karar mekanizması ile askeri karar mekanizması arasındaki irtibat bağı kurulabilmiştir.

Senaryo her ne kadar sınır aşan terör bağlantıları ile mücadele amacı doğrultusunda oluşturulsa da tatbikatın farklı siyasi amaçlar için gerçekleştirildiği değerlendirilmiştir. McDermott, tatbikatın NATO karşıtı bir askeri blok girişimi olarak algılanmış olmasına rağmen; Şangay İş Birliği Örgütü'nün askeri bir ittifak oluşturmaya çalıştığını gösteren çok az bulgu olduğunu belirtmiştir. Terörle mücadele kapsamında düzenlenen tatbikatlar, Batı'ya karşı örgütün Orta Asya'ya yönelen tehditlere karşı, yasal ve etkin olarak mücadele yeterliliğini yansıtmaktadır. Orta Asya devletleri açısından ise ABD ve müttefiki olan NATO'dan gelecek etki ve güvenlik desteğine daha az bağlanmaları yönünde mesaj içermektedir. Tatbikat, Rusya'nın diğer güçlerin artmakta olan etkilerine karşı, bölgedeki güvenlik çıkarlarını koruma çabası olarak da değerlendirilmiştir. 2005 yılında gerçekleştirilen ortak tatbikata 5 milyon dolarlık katkısı bulunurken, bu tatbikata 78 milyon dolarlık bir bütçe ayırması bu mücadelenin bir göstergesi olarak sunulmuştur.¹⁸⁵

Çin bölgede ülkelerin güvenlik ihtiyaçlarına yönelik faaliyet gösteren KGAÖ, BDT ve ŞİÖ gibi örgütlenmeler içerisinde sadece Şangay İş Birliği Örgütü üyesidir. Şangay İş Birliği Örgütü içerisinde güvenlik bağlarının gelişmesi için çaba gösterirken, üyesi olmadığı diğer örgütlerin, bölgedeki etkinliklerinin arttırmasını engellemeye çalışmıştır. KGAÖ'nden temsilciler, Mayıs ayında Kırgızistan'da gerçekleştirilen Şangay İş Birliği Örgütü tatbikatına katılmıştır. Ayrıca Rusya, Barış Misyonu 2007 Tatbikatı'nın iki örgüt arasında ortak olarak gerçekleştirilmesini istemiştir. Çin'in bu girişime karşı çıkmasıyla birlikte, tatbikat sadece Şangay İş Birliği Örgütü kapsamında gerçekleştirilmiş ve tatbikata KGAÖ adına sadece gözlemciler iştirak etmiştir. Bu dönemden sonra KGAÖ ve Şangay İş Birliği Örgütü arasında etkileşimi arttırmaya dönük bazı gelişmeler yaşanmıştır. Tacikistan Devlet

¹⁸⁴ Marcel de Haas, *The 'Peace Mission 2007' Exercises: The Shanghai Cooperation Organisation Advances?*, Defence Academy of the United Kingdom, Shrivenham, 2007, ss.2-3. Tatbikat senaryosunun 2005'de Andican'da gerçekleşen olaylara benzer bir kurguda olduğu belirtilmiştir. Roger N. McDermott, *The Rising Dragon: SCO Peace Mission 2007*, The Jamestown Foundation, Washington, 2007, s.3.

¹⁸⁵ McDermott, *The Rising Dragon...*, s.3.

Başkanı, Bişkek Zirvesi'nde bir öneri sunarak, KGAÖ ve Şangay İş Birliği Örgütü arasında bir iş birliği antlaşması imzalanmasını teklif etmiştir. Zirvede bu yönde bir sonuç çıkmamışsa da iki örgüt genel sekreterlikleri arasında, Ekim ayında bir mutabakat antlaşması imzalanmıştır. Örgütler arası etkileşimi artırmayı hedefleyen bu girişimin yanında Aralık ayında iki örgüt genel sekreteri bir araya gelerek kısa-dönem ortak bir eylem planı oluşturmak için çalışma gerçekleştirmişlerdir. KGAÖ genel sekreteri, örgütler arası son dönemde artan bu yakınlaşmanın, benzer güvenlik konuları üzerine bölgede faaliyet gösteren iki örgütün, çabalarını birleştirme amacı taşıdığını ifade etmiştir.¹⁸⁶ Kaczmarek ise bu yakınlaşmayı, Rusya'nın bölgedeki Çin etkinliğini kontrol altında tutma mücadelesinin bir parçası olarak değerlendirmiştir.¹⁸⁷

KGAÖ; BM, ASEAN ve BDT'den sonra Şangay İş Birliği'nin ilişki kurduğu dördüncü uluslararası örgüt olmuştur. İki örgüt arasında kurulan bağ NATO karşıtı bir girişim olarak algılanmış ve örgüt yetkilileri tarafından bu algıyı kırmaya yönelik açıklamalar yapılmıştır.¹⁸⁸ Şangay İş Birliği Örgütü'nün bu dönemde sadece Asya'ya dönük bölgesel organizasyonlarla irtibat kurma arayışında bulunmadığı, KGAÖ'nün yanında Avrupa Birliği (AB) ve Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı (AGİT) ile de temaslarda bulunduğu görülmektedir. Tüm bu bölgesel ve uluslararası yapılarla kurulan irtibatlar henüz başlangıç aşamasında ya da düşük seviyededir. Bu bağların gelişmesi sayesinde örgütün sorunlara çözüm getirme yeterliliğini artıracığı değerlendirilmiştir.¹⁸⁹

Şangay İş Birliği Örgütü'nün ABD, AB veya NATO karşıtı bir ittifakmış gibi sunulmasında kullanılan argümanlardan biri, Astana Bildirisi'nde yer alan topraklarındaki yabancı devlet askerleri varlıklarına yönelik ifadeler olmuştur. Örgütün bir blok veya ittifak oluşumu olarak algılanmasını istemeyen üye devletler, benzer bir ifadeyi sonraki yıllarda kullanmasalar da aynı düşüncüyü farklı bir şekilde dile getirmişlerdir. Bir önceki yıl (2006) yayınlanan 5. Yıl Bildirisi'nde, Şangay İş Birliği Örgütü'nün bölge istikrarı ve güvenliğini sağlamak için bağımsız olarak hareket edebileceği vurgulanmıştır. Bişkek Bildirisi'nde ise "Orta Asya'da güvenlik ve istikrar, ilk ve en önde olarak bölge devletlerinin kuvvetlerince sağlanmalı ve

¹⁸⁶ "Chronicle of Main Events at SCO in 2007", a.g.e.

¹⁸⁷ Marcin Kaczmarek, "Russia Attempts to Limit Chinese Influence by Promoting CSTO-SCO Cooperation", 10.17.2007, *Central Asia-Caucasus Institute*, <http://www.cacianalyst.org/?q=node/4716/print/071017Analyst.pdf>, (erişim tarihi: 27.03.2013).

¹⁸⁸ "Security Alliances Led by Russia, China Link Up", 06.10.2007, *Daily Times*, http://www.dailytimes.com.pk/default.asp?page=2007\10\06\story_6-10-2007_pg4_3, (erişim tarihi: 27.03.2013).

¹⁸⁹ Masayuki Masuda, "China's SCO Policy in the Regional Security Architecture", 21.12.2010, *The Tokyo Foundation*, <http://www.tokyofoundation.org/en/articles/2010/china2019s-sco-policy>, (erişim tarihi: 27.03.2013).

bölgede kurulu olan uluslararası örgütler aracılığıyla güvence altına alınmalıdır.” ifadesini kullanılmıştır. Bu ifadede Astana Bildirgesi’nde olduğu gibi bölge dışı güçlerin topraklarını terk etmeleri yönünde bir niyet belirtilmemiştir. Bunun yerine bölgede istikrarın öncelikle kendi güçleri ile sağlanabileceğini ifade etmişlerdir. Guang, bu ifadeyi; Şangay İş Birliği Örgütü’nün ve üyesi devletlerin, dış güçlerin yerine Orta Asya’da güvenliği sağlayan başat güç olma arzusu olarak değerlendirmiştir.¹⁹⁰

Bişkek Zirvesi’nde dikkat çeken bir başka nokta enerji konularının enerji güvenliği kapsamında değerlendirilmesi olmuştur.¹⁹¹ Enerji alanı, örgüt içerisinde geliştirilmeye çalışılan diğer ekonomik alanlara göre ön plana çıkarılmıştır. Bildiride enerji sektörünün önemine değinilirken, istikrarlı bir ekonomik büyüme ve güvenlik için bir temel oluşturduğu vurgulanmış ve bu alanda etkileşimin güçlenmesine önem verildiği ifade edilmiş; enerji iş birliklerinin gelişmesi, bölgede güvenlik ve istikrarı artırabilecek bir araç olarak sunulmuştur. Zirvede, Putin’in bir önceki yıl gerçekleştirdiği enerji kulübü teklifine yönelik herhangi bir değerlendirmeye yer verilmemiştir. Bunun yerine “ŞİÖ bünyesinde, enerji stratejilerinin uyumlaştırılması önemli bir konudur. ŞİÖ üyeleri, mevcut kaynakları, talebi, imkânları ve potansiyeli değerlendirerek; enerji-üreten, tüketen ülkelerle ve geçiş ülkeleri ile faydalı iş birliklerine ve enerji konularında diyalogu arttırmaya devam edeceklerdir.” ifadesi yer almıştır.

Ekonomik alandaki iş birliği girişimlerinin yanında örgüt bünyesinde düzenlenen kültürel faaliyetlerin sayısında bu dönemde artışlar görülmüştür. Bişkek Zirvesi ile eş zamanlı olarak üçüncüsü düzenlenen ŞİÖ Sanat Festivali artık rutin bir etkinlik olurken, yıl içerisinde üye devletlerin tamamından katılımların gerçekleştiği gezici fuarlar, müzik festivali, film festivali, uluslararası sanat forumu ve resim sergileri gibi faaliyetler gerçekleştirilmiştir.¹⁹² Artan faaliyetler üye devletlerin kültürel etkileşime önem verdiklerini ve bu konuda iş birliğini geliştirmeye çalıştıklarını göstermiştir. Bişkek Bildirisi’nde kültürel etkileşime yönelik bir ifade bulunmasa da liderler zirve esnasında yaptıkları önerilerle, iş birliği için istekli olduklarını belirtmişlerdir. Çin Devlet Başkanı, her alanda iş birliği ve karşılıklı değişimlerin gerçekleştirilmesi, özellikle gençlere yönelik değişim programlarının geliştirilmesi, Çin’de öğrenim görmek üzere üye ülke öğrencilerine Çin tarafından burs

¹⁹⁰ Guang, “Bishkek: SCO's Success...”, s.3.

¹⁹¹ Niklas Swanström, “Editors Note – The SCO and the Bishkek Summit”, 2007, *China and Eurasia Forum Quarterly*, Vol.5, No.3.

¹⁹² “Chronicle of Main Events at SCO in 2007”, a.g.e.

sağlanması, dil öğrenimlerini teşvik edilmesi gibi öneriler getirmiştir.¹⁹³ Rusya Devlet Başkanı ise örgüt bünyesinde bir üniversite kurulmasını teklif etmiştir.¹⁹⁴

Devlet Başkanları Zirvesi'nden sonra örgütün en önemli organı olan Hükümet Başkanları Zirvesi, Kasım ayında Taşkent'de toplanmıştır. Üye devletlerin hükümet başkanlarının yanında; gözlemci üyelerin, Afganistan ve Türkmenistan'ın temsilcileri zirvede bir araya gelmişlerdir. Zirvede güvenlik konuları geri planda kalırken, müzakereler üyeler arası ticareti, ekonomik ve kültürel iş birliğini artırma konuları üzerine yoğunlaşmıştır. Zirvede bir sonuç bildirgesinin¹⁹⁵ yanında üyeler arası gümrük işlemlerini düzenleyen bir antlaşma imzalanmıştır. Gümrük antlaşması, gümrük birliği için bir adım olarak değerlendirilmiş;¹⁹⁶ gümrük uygulamalarını uyumlaştırma ve ticari faaliyetleri kolaylaştırmak gibi başlangıç adımları hedeflenmiştir. Zirvede iş birliği alanlarını genişletmeye yönelik çalışmalar yapılmış; tarım, sağlık, çevre, eğitim, turizm, kara ve demiryolu taşımacılığı ve enerji alanlarına yönelik iş birliği olanakları değerlendirilmiştir.

Devlet Başkanları Zirvesi'nde görüşülecek konular üzerine odaklanan üye devlet dışişleri bakanları, 2008 yılının Haziran ayında Duşanbe'de bir araya gelmişlerdir. Bölgesel güvenliği sağlama, ekonomik iş birliğini geliştirme, bölgesel ulaşım iş birliğinin artırılması, Orta Asya su ve enerji kaynaklarının etkin kullanımı, kültürel iş birliğini yoğunlaştırma gibi konular görüşülmüştür. Zirvede, Tacikistan Dışişleri Bakanı, Duşanbe'de uyuşturucu ile bölgesel mücadele merkezi kurulmasını teklif etmiştir. Ayrıca bölgesel güvenliğin artırılabilmesi için Afganistan'la olan ilişkilerin ve bu ülkenin kalkınmasına verilecek desteğin artırılması gerektiğini dile getirmiştir.¹⁹⁷ Dışişleri bakanları tarafından değerlendirilen ve örgüt açısından önem taşıyan bir diğer konuda örgütün genişlemesi üzerine olmuştur. Örgütle bağ kurmak isteyen devletlere yönelik "diyalog ortağı statüsü" oluşturulması ve İki yıl önce bir mutabakatla durdurulan örgüte yeni üye alımı üzerine görüşmeler gerçekleştirilmiştir.¹⁹⁸

¹⁹³ "The Summit of Shanghai Cooperation Organization Is Held in Bishkek Hu Jintao Delivers an Important Speech", 16.08.2007, a.g.e.

¹⁹⁴ "Central Asia: SCO Leaders Focus On Energy, Security, Cooperation", 15.08.2007, a.g.e.

¹⁹⁵ "Joint Communiqué of Meeting of Council of Heads of Government of SCO Member States", 21.11.2007, **Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China**, <http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjdt/2649/t384191.htm>, (erişim tarihi: 26.03.2013).

¹⁹⁶ "SCO PMs Vow to Strengthen Co-op in Customs, Agriculture", 03.11.2007, **Xinhua News Agency**, http://news.xinhuanet.com/english/2007-11/03/content_7002311.htm, (erişim tarihi: 26.03.2013).

¹⁹⁷ Bahrom Mannonov, "Tajik Leader Offers Establishment of SCO Regional Antidrug Center in Dushanbe", 26.07.2008, **Asia Plus Media Grup**, <http://news.tj/en/news/tajik-leader-offers-establishment-sco-regional-antidrug-center-dushanbe>, (erişim tarihi: 12.04.2013).

¹⁹⁸ Alima Bissenova, "SCO Foreign Ministerial Meeting Kicks off in Tajikistan", 20.08.2008, **Central Asia-Caucasus Institute**, <http://old.cacianalyst.org/?q=node/4925>, (erişim tarihi: 12.04.2013).

Dışışleri bakanlarından sonra, devlet başkanları, sekizinci örgüt zirvesi için 28 Ağustos 2008 tarihinde, Tacikistan'ın başkenti Duşanbe'de toplanmıştır. Üye devlet başkanlarının yanında; İran Devlet Başkanı, Hindistan Enerji Bakanı, Moğolistan Dışışleri Bakanı, Pakistan Başbakan Danışmanı, gözlemci üyeleri temsil etmiş; Afganistan Devlet Başkanı, BM Genel Sekreteri Temsilcisi, BDT ve KGAÖ temsilcileri de zirveye davetli olarak katılmışlardır. Zirvede üye devlet başkanları Duşanbe Bildirgesi'ni imzalamışlar ve bir ortak bildiri yayınlamışlardır. Ayrıca zirvede örgüte yeni üyelerin alınması önemli gündem maddeleri arasında yer alırken, bu konuda örgütle bağ kurmak isteyen devletler için "diyalog ortağı" statüsünü oluşturan bir düzenleme kabul edilmiştir.

Örgüt üyeleri imzaladıkları Duşanbe Bildirgesi¹⁹⁹ ile uluslararası ve bölgesel bazı konular üzerinde görüşlerini açıklamışlardır. Bölgesel alana dönük olarak, Orta Asya'nın ekonomik ve jeopolitik öneminin arttığına dikkat çeken üye devletler; örgütün bölgede, istikrarı korumada, barış ve güvenliği sağlamada, çok yönlü ekonomik ve sosyal iş birliklerini kurmada katkı sağlayacağını belirtmişlerdir. Bunun yanında yasadışı uyuşturucu ticareti ve sınır aşan organize suçlar açısından Afganistan'da gelişen durum; bu duruma yönelik uluslararası çapta, BM ve Şangay İş Birliği Örgütü kapsamında yapılması gerekenler, Orta Asya'da nükleer silahlardan arındırılmış bölge oluşturma girişimi, bölgeye yönelik olarak diğer devlet ve örgütlerle ilişki ve iş birliği geliştirilmesi gibi konulara değinilmiştir.

Uluslararası alana dönük olarak, uluslararası sorunların çözümüne yönelik prensiplere, uluslararası ilişkilerde saygı gösterilmesi gereken konulara, kriz önlemede ve sorunların çözümünde BM'nin üstlenmesi gereken role değinilmiştir. Üye devletler, küresel ekonomik büyümede görülen yavaşlama nedeniyle yeni güvenilir bir para birimi ve finansal politika izlemek gerektiğini değerlendirmişlerdir. Sermaye akışlarının kontrol edilmesi, gıda ve enerji güvenliğinin sağlanması, bu yönde atılması gereken diğer adımlar olarak ifade edilmiştir. Ayrıca bildirgede, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi için temel standartlar tanımlayarak, daha önceki bildirgelerde reddettikleri "insan hakları ile mücadele adı altında iç işlerine müdahale edilmesi" anlayışının yerine, insan hakları uygulamalarının geliştirilebilmesi adına yeni yaklaşımlar belirlemişlerdir.²⁰⁰

¹⁹⁹ "Dushanbe Declaration of the Heads of the Member States of the Shanghai Cooperation Organisation", 28.08.2008, **Şangay İş Birliği Örgütü Resmi İnternet Sayfası**, <http://www.secsco.org/EN123/show.asp?id=90>, (erişim tarihi: 12.04.2013).

²⁰⁰ Bildirgede bu yönde beş madde sıralanmıştır: 1.Uluslararası yükümlülükler ve ulusal yasalar doğrultusunda insan hakları ve temel özgürlüklerin gözlemlerini geliştirmek ve ulusal azınlıkların haklarını güvenceye almak. 2.Uluslararası insan hakları antlaşmalarının uygulamalarına dönük tecrübe

Duşanbe Bildirgesi'nde öne çıkan başka bir konu üye devletlerin küresel füze savunma sistemine²⁰¹ ortak bir tutum sergileyerek açık bir şekilde karşı çıkmış olmalarıdır. İlk defa örgüt bünyesinde bu bildirge ile gündeme giren konu, Çin ve Rusya'nın bir süredir karşı çıktığı bir girişim olmuştur.²⁰² Üye devletler, uluslararası güvenliğin; karşılıklı güven, ortak fayda, eşitlik ve iş birliğine dayanması gerektiğini belirtmişlerdir. Buna karşılık füze savunma sistemi kurulmasının, stratejik denge sağlama, uluslararası silahlanmayı kontrol etme, nükleer silahsızlanmayı katkıda bulunma veya devletler arası güveni artırmaya dönük bir girişim olmadığını vurgulamışlardır.

Bildirgede Rusya açısından uluslararası bir soruna dönüşen²⁰³ Güney Osetya konusuna²⁰⁴ da yer verilmiştir. Üye devletler, Güney Osetya konusunda

paylaşımında bulunmak. 3.Mevcut antlaşmaları çok yönlü ve ikili insancıl antlaşmalar doğrultusunda uygulamak 4.BM bünyesinde insan hakları konusundaki istişare ve iş birliklerini yoğunlaştırmak 5.Şangay İş Birliği Örgütü'nün insani iş birliği ve insan haklarının geliştirilmesi konularıyla ilgili olarak diğer bölgesel örgütlerle ve bütünleşme kurumları ile irtibatını desteklemek. Bakınız; "Dushanbe Declaration of the Heads of the Member States of the Shanghai Cooperation Organisation", 28.08.2008, a.g.e.

²⁰¹ ABD, 2002 yılından itibaren Polonya ve diğer Avrupa ülkeleri ile görüşerek, füze savunma sistemi için Avrupa'da bir üs aramaya başlamıştır. "US considers Polish missile base", 17.11.2005, **BBC News Agency**, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4445284.stm>, (erişim tarihi: 12.04.2013). İran'dan gelebilecek uzun menzilli füze tehditlerine karşı, Avrupa'yı da kapsayacak şekilde genişletildiği ifade edilen bu sistem için Polonya ve Çek Cumhuriyeti'nin yanında İran'a yakın bir devlet, silah sistemleri ve radarlar için uygun merkezler olarak değerlendirilmiştir. Bu dönemde İran'dan Avrupa üzerine doğrudan ve açık şekilde bir füze tehdidinin bulunmaması, kurulmaya çalışılan sistemin Rusya'ya karşı olduğu izlenimini uyandırmıştır. Rusya bu sisteme karşı olduğunu belirterek, bu girişimin hem silahlanma yarışını tetikleyeceğini hem de Rusya-ABD ilişkilerine zarar vereceğini açıklamıştır. Steven A. Hildreth ve Carl Ek, "Long-Range Ballistic Missile Defence in Europe", 21.01.2009, **Congressional Research Service**, <http://fpc.state.gov/documents/organization/117795.pdf>, (erişim tarihi: 12.04.2013).

²⁰² Rusya ve Çin, ABD'nin Bush yönetiminde 2001 yılında, Anti-balistik Füze Antlaşması'ndan (ABM) çekilmesini, ABD'nin Ulusal Füze Savunma Sistemi'ni (NMD) kınayan açıklamalar yapmışlardır. Duşanbe Bildirgesi ile beraber Şangay İş Birliği Örgütü de Rusya ve Çin'in yaptığı ve "bölgedeki ABD çıkarlarına karşı" olarak nitelendirilen bu açıklamalara katılmıştır. Chaka Ferguson, "The Strategic Use of Soft Balancing: The Normative Dimensions of the Chinese-Russian 'Strategic Partnership'", 2012, **The Journal of Strategic Studies**, Vol.35, No.2, 197-222, s.209.

²⁰³ Alison, Rusya'nın Gürcistan'a 2008 yılında gerçekleştirdiği müdahalenin, Rusya'nın Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Batı ile olan ilişkilerindeki en belirgin krize neden olduğunu belirtmiştir. Roy Alison, "Russia resurgent? Moscow's Campaign to 'Coerce Georgia to Peace'", 2008, **International Affairs**, Vol.84, No.6, 1145-1171, s.1169.

²⁰⁴ Güney Osetya ve Abhazya, 1990'ların başından beri bağımsızlık mücadelesi veren Gürcistan sınırlarında yer alan otonom bölgelerdir. Bu bölgeler bağımsızlık için mücadele ederken, Gürcistan ise bölgelerin bu amaçlarını ayrılıkçılık hareketleri olarak tanımlamıştır. Paul Sonne, "Why does South Ossetia want independence?", 19.08.2008, **Georgian Daily** http://georgiandaily.com/index.php?option=com_content&task=view&id=6233&Itemid=6520, (erişim tarihi: 12.04.2013). Gürcistan ve Rusya arasında Güney Osetya konusunda uyuşmazlıklar olmuş, Gürcistan Rusya'yı ayrılıkçı olarak nitelendirdiği bölgeyi desteklemekle suçlamıştır. 8 Ağustos'ta Gürcistan birliklerinin Güney Osetya'ya girmesi üzerine Rusya da aynı gün içerisinde Gürcistan topraklarına askeri müdahalede bulunmuştur. 9 Ağustos'ta çatışma Abhazya'ya sıçramıştır. 12 Ağustos'ta Rusya tarafından birliklerinin bulunduğu konumu korumaları kararı alınarak, ilerlemeleri durdurulmuştur. Aynı gün Rusya Devlet Başkanı ve Fransa Devlet Başkanı arasında ateşkes için altı-madde belirlenmiştir. 15 Ağustos'ta Gürcistan, 16 Ağustos'ta da Rusya altı-maddelik bu planı imzalamışlardır. "Chronology of Events: the South Ossetia Conflict of August 2008", 04.08.2009, **RIA Novosti News Agency**, <http://en.rian.ru/analysis/20090804/155726775.html>, (erişim tarihi: 12.04.2013). Rusya, 26 Ağustos'ta –Duşanbe Zirvesi'nden iki gün önce- Güney Osetya ve Abhazya'nın bağımsızlığını tanımıştır. "Bush calls Russia's recognition of rebel regions 'irresponsible'", 27.08.2008, **RIA Novosti News Agency**, <http://en.rian.ru/world/20080827/116309835.html>, (erişim tarihi: 12.04.2013).

mevcut gerginlik durumundan kaygı duyduklarını belirtmişlerdir. Ayrıca ilgili taraflara mevcut problemlerini diyalog yürüterek, uzlaşmaya çalışarak ve müzakereleri kolaylaştırarak çözmeleri yönünde çağrıda bulunmuşlardır. Güney Osetya'daki çatışmayı bitirmeye yönelik belirlenen altı-maddeyi uygun gördüklerini belirterek, Rusya'nın bölgede barışı ve iş birliğini geliştirmedeki aktif rolünü desteklediklerini açıklamışlardır. Zirvede Rusya, gerçekleştirmiş olduğu askeri harekâtın ve iki bölgenin bağımsızlığını tanıma girişiminin, desteklenmesini beklemiş,²⁰⁵ örgüt üyelerince verilen destek ise sınırlı kalmıştır.

Rusya'nın Gürcistan'a gerçekleştirdiği askeri harekât ve Güney Osetya ve Abhazya'nın bağımsızlığını tanıması, çeşitli nedenlerden dolayı Şangay İş Birliği Örgütü üyelerince destek görmek yerine endişe ile karşılanmıştır. Çin, harekâtın başladığı günden itibaren "stratejik ortağı" Rusya'yı doğrudan destekleyen bir açıklama yapmaktan kaçınmıştır. Bin, Çin'in bu tutumunu "tarafsızlık" olarak değerlendirmiştir. Çin öncelikle çatışmanın bölgeye yayılmasından endişelenmiş, bu nedenle ilk tepkisi çatışmaya gerek olmadığı ve uyuşmazlığın barışçıl yollarla çözülmesi gerektiği yönünde olmuştur. Diğer bir nedenin, Gürcistan'ın en büyük destekçisinin ABD olması ve Çin'in ABD ile olan ilişkilerinin zarar görme endişesi ile tarafsız kalmayı seçmesi olarak değerlendirilmiştir. Çin, Rusya, ABD ve Gürcistan ile olan diplomatik ilişkilerinin bu çatışma nedeni ile zarar görmesini istemeyerek taraf olmaktan özellikle kaçınmıştır.²⁰⁶ Ayrıca Rusya'nın iki bölgenin bağımsızlığını tek taraflı olarak tanımış olmasının, Çin'in kendi ayrılıkçı bölgeleri olarak gördüğü Doğu Türkistan, Tayvan²⁰⁷ ve Tibet²⁰⁸ açısından da endişe yarattığı değerlendirilmiştir.²⁰⁹

²⁰⁵ Gregory Gleason, "The Russo-Georgian War and Great Power Politics", 2008, *Central Asia-Caucasus Analyst*, Vol.10, No.8, 6-8, s.7.

²⁰⁶ Yu Bin, "Guns and Games of August: Tales of Two Strategic Partners", 2008, *Cooperative Connections*, Vol.10, No.3, http://csis.org/files/media/isis/pubs/0803qchina_russia.pdf, (erişim tarihi: 12.04.2013).

²⁰⁷ Çin Tayvan konusundaki endişesini, Şangay İş Birliği Örgütü kapsamına taşımayı ve bu konuda üyelerin desteğini almayı başarmıştır. Örgüt 2008 yılında bir demeç yayınlarak, Tayvan'daki mevcut otoritenin BM'ye katılım için bir referandum düzenleyecek olmasına karşı çıktıklarını ifade etmiştir. Ayrıca demeçte Tayvan'ın Çin'in ayrılmaz bir parçasını oluşturduğu ve Çin'in Tayvan konusundaki politikasının örgüt tarafından desteklendiği ifade edilmiştir. "Chronicle of main events at SCO in 2008", 31.12.2008, *Şangay İş Birliği Örgütü Resmi İnternet Sayfası*, <http://www.sectsc.org/EN123/show.asp?id=66>, (erişim tarihi: 12.04.2013).

²⁰⁸ 17 Mart 2008'de örgüt adına yayınlanan demeçte, Çin'in Tayvan politikasının Şangay İş Birliği Örgütü'nce desteklendiği belirtilmiş ayrıca Tibet Otonom Bölgesi'ndeki yaşanan gelişmeler üzerine, örgüt genel sekreterliği 21 Mart'ta bir demeç daha yayınlamıştır. Bu demeçte, Tibet'in Çin'in ayrılmaz bir parçası olduğu belirtilmiş ve gerçekleşen bir parçasını bozucu olaylar karşısında Çin'in gerekli tedbirleri aldığı ifade edilerek, konunun Çin'in bir iç meselesi olduğu değerlendirilmesi yapılmıştır. Bakınız; "Chronicle of main events at SCO in 2008", 31.12.2008, a.g.e. Örgütün ayrılıkçılık kapsamında değerlendirilen Tayvan ve Tibet konusunda Çin'i destekler nitelikte açıklamalar yapmış olması, Şangay İş Birliği Örgütü üyelerinin ayrılıkçı hareketlere karşı hassasiyetlerinin somut bir göstergesidir. Ayrıca ayrılıkçılık hareketleri olarak görülen girişimler ve bu hareketleri bastırmaya yönelik müdahaleler, örgüt içerisinde bir iç mesele olarak değerlendirilmektedir. Ayrılıkçı hareketlerin örgüt dışı ülkelerce destek görmesi, toprak bütünlüğüne saygı göstermeme ve iç işlerine müdahale olarak görülmekte ve üye devletlerce tepki ile karşılanmaktadır.

Diğer üye devletler de Çin'e benzer kaygılar taşımışlardır. Toprak bütünlüğü konusuna önem veren Orta Asya Devletleri, ayrılıkçılık hareketleri kapsamında da değerlendirilebilen Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlıklarına mesafeli yaklaşmışlardır. Bunun yanında bu devletler Rusya'nın Gürcistan müdahalesini gerçekleştirme nedeni olarak, bölgedeki Rus vatandaşlarının güvenliğini gerekçe göstermesinden endişe duymuşlardır. Kendi içlerinde Rus nüfus bulundurmaları bu endişenin temel kaynağını oluşturmuştur. Ayrıca Rusya'nın müdahalesi, 1990'lardan beri bu ülke tarafından bölgede gerçekleştirilen en kapsamlı askeri harekât olmuş ve Rusya'nın gerektiğinde çıkarlarını korumak amacıyla bölgede askeri seçenekleri de değerlendirebileceğini göstermiştir. Bu nedenlerle Şangay İş Birliği Örgütü üyelerince Rusya'ya verilen destek sınırlı kalmıştır. Rusya'nın genel olarak barışı destekleme rolünden söz edilmiş, çatışmanın bitirilmesi desteklenmiş ve uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi tavsiye edilmiştir.

Duşanbe Bildirgesi'nde uluslararası alana dönük olarak yapılan bu görüş bildirilerinin yanında, üye devletler, örgütün uluslararası bağlarının geliştirilmesinden yana olduklarını açıklamışlar ve zirvede, örgütle bağ kurmak isteyen devlet ve uluslararası örgütlere ek imkânlar sunan "diyalog ortağı" statüsünü oluşturmuşlardır.²¹⁰ "Diyalog ortağı" statüsü, 2004 yılında oluşturulan "gözlemci" statüsüne göre örgütle daha esnek ve kısıtlı bağlar kurma imkânı sağlamıştır. Diyalog ortağı olmak isteyen devlet veya uluslararası örgütlerle, bir mutabakat antlaşması imzalanarak iş birliği geliştirilmesi hedeflenen alanların kararlaştırılması öngörülmüştür. Diyalog ortağının sadece mutabakatla belirlenen alanlara dönük olanlarda örgüt faaliyetlerine katılması ve sadece bu alanlara yönelik görüş bildirme imkânına sahip olması, karar süreçlerine ve karar mekanizmalarının dışında tutulması ve müsaade edilen -kısıtlama getirilmemiş- örgüt dokümanlarına ulaşabilmesi kararlaştırılmıştır. Diyalog ortağı statüsü, bu yapısıyla, örgüte tam üye olmak istemeyen devletlerin, ilgi duyduğu alanlarda ve kendi çıkarlarına paralel olarak, Şangay İş Birliği Örgütü ile irtibat kurmasına ve iş birliği geliştirmesine imkân sağlamıştır.

Rusya Devlet Başkanı Medvedev, yeni oluşturulan statünün, örgütün iş birliğine açık oluşunun net bir göstergesi olduğunu ifade etmiştir.²¹¹ Benzer bir ifade

²⁰⁹ Stephen Blank, "Xinjiang, China's Pressure Cooker", 2008, *Central Asia-Caucasus Analyst*, Vol.10, No.8, 3-5, s.5.

²¹⁰ "Regulations on the Status of Dialogue Partner of the Shanghai Cooperation Organisation", 28.08.2008, *Şangay İş Birliği Örgütü Resmi İnternet Sayfası*, <http://www.secsco.org/EN123/show.asp?id=64>, (erişim tarihi: 12.04.2013).

²¹¹ Dmitry Medvedev, "Speech at a Meeting of the Council of Heads of State of the Shanghai Cooperation Organisation (SCO)", 28.08.2008, *President of Russia Official Website*,

de üye devlet dışişleri bakanları tarafından kullanılmış, diyalog ortağı statüsü oluşturulması, örgütün açıklık politikasını sürdürmesinin bir parçası olarak sunulmuştur.²¹² Yeni bir üyelik statüsü oluşturma kararı, örgüt dışındaki devlet ve uluslararası organizasyonlar için yeni bir imkân yaratmışken, daimi üye olmak için başvurmuş olan gözlemci üyelerin beklentilerini karşılamamıştır. Pakistan daimi üye olabilmek için 2006 yılında başvuruda bulunmuş ve Pakistan Devlet Başkanı bu konudaki beklentilerini açıkça dile getirmiştir.²¹³ İran, 2008 yılının başında üyelik için girişimde bulunarak²¹⁴ Duşanbe Zirvesi'ne devlet başkanı seviyesinde ve yüksek derecede resmi yetkililerle önemli bir katılım gerçekleştirmiş ayrıca örgüte daimi üye olmak isteğini açıklamıştır.²¹⁵ Diğer gözlemciler Moğolistan ve Hindistan ise üyelik için daha mesafeli bir yaklaşım sergilemişlerdir. Örgütün genişlemesi önündeki en büyük engel yasal düzenlemelerin olarak ifade edilirken, Duşanbe Zirvesi'nde bu konuda bir çalışma grubu oluşturulması ve gözlemci üyelerle olan ilişkilerin artırılması kararlaştırılmıştır.²¹⁶

Zirvede, Duşanbe Bildirgesi'nin yanında ortak bir bildiri de yayınlanmıştır.²¹⁷ Bildiride, bir yıl önceki zirveden bu yana örgüt içerisindeki gelişmelere, ilerleyen süreçte geliştirilmesi planlanan iş birliği alanlarına ve imzalanan bazı antlaşmalara değinilmiştir. Ağırlıklı olarak güvenlik, ekonomi ve kültürel alanlarda iş birlikleri üzerinde durulurken, aynı zamanda tarım, eğitim, çevresel konular, insan kaynaklı doğal afetler gibi yeni alanlarda iş birliğinin geliştirilmeye dönük ifadeler yer almıştır.

Duşanbe Zirvesi'nin gündeminde en belirgin konu güvenlik üzerine olmuştur. Rusya Devlet Başkanı Medvedev, zirvede, teröre karşı yürütülen mücadelede örgütün bölgesel terörle mücadele yapılarının faal olduğunu belirterek, Pekin'de düzenlenmiş olan 2008 yılı olimpiyatlarının, üye devletlerin özel servisleri arasındaki

http://archive.kremlin.ru/eng/speeches/2008/08/28/1821_type82914_205843.shtml, (erişim tarihi: 12.04.2013).

²¹² "Chronicle of main events at SCO in 2008", 31.12.2008, a.g.e.

²¹³ "Gilani's firm stance at SCO forum to benefit Pakistan seeking full membership", 28.11.2008, **Associated Press of Pakistan**, http://app.com.pk/en/_index.php?option=com_content&task=view&id=123051, (erişim tarihi: 12.04.2013).

²¹⁴ "Iranian president heads to SCO summit in Tajikistan", 27.08.2008, **Xinhua News Agency**, http://news.xinhuanet.com/english/2008-08/27/content_9723646.htm, (erişim tarihi: 12.04.2013).

²¹⁵ "VP says Iran willing to win SCO membership", **Khabar Online**, <http://www.khabaronline.ir/detail/111172>, (erişim tarihi: 12.04.2013).

²¹⁶ Rusya Devlet Başkanı, zirvede yaptığı konuşmada, örgüte yeni üyelik başvuruları gelmekte olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Şangay İş Birliği Örgütü'ne yeni katılımları politik, yasal, örgütsel ve finansal açılarından değerlendirecek bir çalışma grubu kurulduğunu açıklamıştır. Medvedev, "Speech at a Meeting of the Council of Heads of State of the Shanghai Cooperation Organisation (SCO)", 28.08.2008, a.g.e.

²¹⁷ "Joint Communiqué of Meeting of the Council of the Heads of the Member States of the Shanghai Cooperation Organisation", 28.08.2008, **Şangay İş Birliği Örgütü Resmi İnternet Sayfası**, <http://www.sectSCO.org/EN123/show.asp?id=91>, (erişim tarihi: 12.04.2013).

iş birliğinin iyi bir örneğini oluşturduğunu vurgulamıştır.²¹⁸ Çin Devlet Başkanı da üye devletlerin olimpiyatlar esnasında gösterdiği güvenlik iş birliğini öven bir konuşma yapmış, gelecekte benzer organizasyonlar için de aynı iş birliğinin devam ettirilmesi çağrısında bulunmuştur.²¹⁹ Pekin Olimpiyatları'nın herhangi bir terör eylemi ile gölgelenmeden düzenlenmiş olması, bu iki lider tarafından örgüt içerisinde gelişen güvenlik iş birliğinin somut örneği olarak gösterilmiş ve bu düşünce ortak bildiriye de yansıtılmıştır.

Terörist faaliyetlerin en temel maddi kaynaklarından biri olarak değerlendirilen uyuşturucu kaçakçılığı; terör, ayrılıkçılık ve köktencilik konularından sonra güvenlik alanında ön plana çıkan diğer bir konu olmuştur. Rusya tarafından getirilen bir öneride, örgüt bünyesinde uyuşturucu ile mücadeleye dönük olarak ortak bir strateji ve program oluşturulması, bir mücadele mekanizmasının kurulması ve Afganistan'la olan iş birliğinin artırılması teklif edilmiş²²⁰ ve zirvede bu yönde adımlar atılmıştır. Duşanbe Bildirgesi'nde Afganistan'da gelişen durum, uyuşturucu trafiğinde ve sınır-aşan organize suçlarda görülen artış, bölgeye yönelik dış tehditler olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca bildirmede, üye devletler, Afganistan'da BM çatısı altında faaliyet gösteren Uluslararası Güvenlik Destek Gücü'nün (ISAF) bu konulara yönelik olarak daha önemli görevler üstlenmesini talep etmişlerdir. Örgüt olarak da Afganistan İrtibat Grubu'nun faaliyetlerini artıracaklarını ve örgüt bünyesinde Afganistan konusunda özel bir konferans düzenleyeceklerini açıklamışlardır. Bunların yanında ilgilenen devlet ve uluslararası örgütlerle, terör ve narkotik madde tehditlerine karşı yakın iş birliklerine devam edeceklerini ifade etmişlerdir.

Rusya'nın uyuşturucu trafiğine üzerine yoğunluk kazanmış önerilerinin yanında; Çin, üye devletlerin savunma birimlerinin değişik kademeleri arasında toplantılar düzenlenerek, güvenlik iş birliğinin derinleştirilmesini önermiştir. Ayrıca üye devletler içerisinde "üç şeytani güç" ve diğer sınır aşan yasadışı faaliyetlere yönelik suçlara bulaşmış olan kimselerin tutuklanması konusunda iş birliğinin artırılmasını talep etmiştir.²²¹ Çin'in bu önerilerine ortak bildiride yer verilmemiştir. Zirvede güvenlik alanında görülen diğer gelişmeler ise yasadışı silah ticareti

²¹⁸ Medvedev, "Speech at a Meeting of the Council of Heads of State of the Shanghai Cooperation Organisation (SCO)", 28.08.2008, a.g.e.

²¹⁹ "Chinese president makes proposal on regional peace, common prosperity among SCO members", 28.08.2008, *Xinhua News Agency*, http://news.xinhuanet.com/english/2008-08/28/content_9730025.htm, (erişim tarihi: 12.04.2013).

²²⁰ Medvedev, "Speech at a Meeting of the Council of Heads of State of the Shanghai Cooperation Organisation (SCO)", 28.08.2008, a.g.e.

²²¹ "Chinese president makes proposal on regional peace, common prosperity among SCO members", 28.08.2008, a.g.e.

konusunda iş birliği üzerine ve örgüt bünyesinde yapılacak tatbikatların düzenlenmesi üzerine²²² imzalanan antlaşmalar olmuştur.

Yıl içerisinde örgüt bünyesinde gerçekleştirilen bazı çalışmalarda ekonomik ilişkileri artırmaya dönük adımlar atılmış olsa da²²³ Duşanbe Zirvesi'nde sadece iş birliğinde gelineen seviyeye değinilmiş ve bazı önerilerde bulunulmuştur. Yatırım ve ticaret için uygun imkânların yaratılmış olması; ulaşım yollarının, transit geçiş imkânlarının, modern bilgi ve iletişim teknolojilerinin geliştirilmiş olması üyeler arası ticaret ve ekonomik iş birliğini artıracak olumlu dinamikler olarak vurgulanmıştır. Bunların yanında ŞİÖ Bankalar Arası Konsorsiyum ile Avrasya Gelişim Bankası arasında bir mutabakat imzalandığı duyurulmuştur. Ayrıca Medvedev tarafından örgüt içerisinde pek çok iş birliği fırsatının mevcut olduğu vurgulanırken, Enerji Kulübü girişiminin bunlardan biri olduğu ifade edilmiştir. Bunun yanında üye devletlerin enerji şirketleri arasında iş bağlantılarının kurulması, enerji kulübü kavramına dâhil edilmiştir.²²⁴

Güvenlik ve ekonomi alanlarından sonra zirvede en çok üstünde durulan iş birliği alanları kültürel ve sosyal konular oluşturmıştır. Yıl içerisinde, örgüt bünyesinde kültürel etkileşimi artırıcı nitelikte pek çok faaliyet gerçekleştirilmiş,²²⁵ zirvede ise üye devletler bu konudaki önerileri dile getirmiştir. Rusya tarafından ŞİÖ Üniversitesi projesinin gerçekleştirilmesinin, gençlik derneklerinin kurulmasının, eğitim alanlarında iş birliğine gidilmesinin, gençlere ve kültürel alanlara yönelik değişim programları uygulanmasının önemine değinilmiştir. Ortak bildiride bu görüşlere paralel olarak yapılan açıklamada, birebir değişim programlarının dostluk,

²²² "Agreement on the Procedure for Organizing and Conducting Joint Anti-Terrorist Exercises by Member States of the Shanghai Cooperation Organization", 28.08.2008, *Human Rights in China*, <http://www.hrichina.org/content/5229>, (erişim tarihi: 12.04.2013).

²²³ Ocak ayında ŞİÖ İş Konseyi, sağlık, çevre, turizm ve sigortacılık konularında projeler geliştirebilmek için görüşmeler gerçekleştirmiş, üye devletlerin bankaları arasında birebir bağlar kurulması konusuna özel önem vermiştir. Şubat ayında üyeler arası elektronik ticareti geliştirebilmek adına bir çalışma grubu toplantısı yapılmıştır. Mart ayında transit geçiş imkânları üzerine bir çalışma grubu toplanmıştır. Üyeler arası kurulmaya başlanan otoyollar ticaret imkânlarını geliştirirken, transit geçiş imkânları oluşturulması ve gümrük işlemlerinin kolaylaştırılması önem kazanmaya başlamıştır. Nisan ayı içerisinde yatırım teşvikleri üzerine toplanan çalışma gurubu bu konuda bir antlaşma taslağı için görüşmeler düzenlemiş ayrıca ŞİÖ Yatırım Bülteni oluşturma hazırlıkları yapılmış ve bir yatırım fuarı düzenlenmesi kararlaştırılmıştır. Çalışma gruplarınınca teknik seviyelerde yürütülen bu çalışmalar üye devletlerce desteklenen girişimler olmuş, antlaşmaların ve seçilen pilot projelerin uygulamaya geçebilmesi açısından gerekli olduğu ifade edilmiştir. "Chronicle of main events at SCO in 2008", 31.12.2008, a.g.e.

²²⁴ Medvedev, "Speech at a Meeting of the Council of Heads of State of the Shanghai Cooperation Organisation (SCO)", 28.08.2008, a.g.e.

²²⁵ Şubat ayında toplanan çalışma grubu, üye devletler arasında 2007 yılında imzalanmış olan kültürel iş birliğini geliştirme antlaşmasını uygulamaya geçirmek için bir plan taslağı oluşturmaya çalışmışlardır. Haziran ayında örgütün yedinci kuruluş yıl dönümünde, ŞİÖ Başarıları Fotoğraf Sergisi gerçekleştirilmiştir. Ayrıca yine aynı ay içerisinde Kültür Bakanları Zirvesi gerçekleştirilmiş, düzenlenecek kültürel faaliyetler görüşülmüştür. Şangay İş Birliği Örgütü bünyesinde, 4.ŞİÖ Sanat Festivali, ŞİÖ Kültür Konseri, 12. ŞİÖ Gezici Resim Sergisi gibi ortak katılımlı kültürel etkinlikler gerçekleştirilmiştir. "Chronicle of main events at SCO in 2008", 31.12.2008, a.g.e.

iyi komşuluk ve karşılıklı anlayış açısından anahtar rolü olduğu vurgulanmış, eğitim ve teknoloji alanında iş birliğine devam edileceği ve değişim programlarının geliştirileceği ifade edilmiştir.

2008 yılında gerçekleşen doğal afetler,²²⁶ büyük zararlara neden olurken; üye devletler arasında afetler sonrasında yapılan insani yardımlar, üye devletler arasında olumlu bir atmosfer yaratmıştır. Doğal afetlerin etkilerine karşı üyeler arasında iş birliği geliştirilmesi, Şangay İş Birliği Örgütü Sözleşmesi'nin ve 2007 yılında imzalanan Uzun Dönem İyi Komşuluk, Dostluk ve İş Birliği antlaşmalarının maddeleri arasındadır. Ayrıca üye devletler 2002 yılından bu yana doğal afetler konusunda iş birliklerini geliştirecek adımlar atmışlar,²²⁷ Duşanbe Zirvesi sonrasında yayınlanan ortak bildiride, örgüt bünyesinde Doğal ve İnsan Kaynaklı Afetlerde Yardım Merkezi kurulacağını açıklamışlardır. Doğal afetler konusunun yanında üye devletlerin iş birliğini geliştirme arayışı içerisinde olduğu diğer konular; sağlık, çevresel sorunlar, tarım ve eğitim olmuştur.

Bu dönemde eğitim alanında iş birliğinin derinleştiği görülmektedir. Eğitim alanında faaliyetlerini sürdürmekte olan bir çalışma grubunun yanında, Ekim ayında Kazakistan'da toplanan üye devlet eğitim bakanları iş birliğini daha ileri boyutlara taşımak için görüşmeler yapmışlar ve ŞİÖ Üniversitesi kurulması için bir niyet protokolü imzalamışlardır. Bu girişim ŞİÖ bölgesinde ortak bir eğitim alanı yaratma çabasının bir bölümünü oluşturmuştur. Bunun yanında Moskova'da "Sınırları Olmayan Eğitim" adı altında düzenlenen eğitim haftası etkinliği, aynı çabanın ürünü olarak sunulmuş; bu etkinliğe üye devletlerin yanında gözlemci üyelerde katılım göstermiştir.²²⁸

Güvenlik alanında derinleşen iş birliğinin somut örneklerinden biri "Volgograd Terörle Mücadele 2008" tatbikatıdır. İki safha halinde düzenlenen tatbikatın ilk bölümü Tacikistan, Özbekistan, Kazakistan ve Rusya'da gerçekleştirilirken, tatbikatın asıl safhası olan ikinci bölümü Rusya'nın Volgograd Bölgesi'nde gerçekleştirilmiştir. Rusya'nın Ulusal Anti-Terör Kurulu koordinasyonunda

²²⁶ Şubat ayında aşırı soğuklar Tacikistan'da ve Çin'de hayatı olumsuz etkilemiş ve örgüt genel sekreterliği bir açıklama yaparak; Şangay İş Birliği Örgütü üyesi devletlerin, doğal felakete maruz kalan devletlerin yanında olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Mayıs ayında Çin'in Sichuan Bölgesinde gerçekleşen deprem sonrasında tüm örgüt üyeleri ve gözlemci üyeler yardım malzemeleri göndermişlerdir. Kırgızistan da benzer bir felakete karşı karşıya kalmış, Ekim ayında gerçekleşen deprem sonrası üye devletler malzeme ve erzak yardımında bulunmuşlardır. "Chronicle of main events at SCO in 2008", 31.12.2008, a.g.e.

²²⁷ "China's Actions for Disaster Prevention and Reduction", **Chinese Government's Official Website**, http://english.gov.cn/official/2009-05/11/content_1310629_7.htm, (erişim tarihi: 12.04.2013).

²²⁸ "Chronicle of main events at SCO in 2008", 31.12.2008, a.g.e.

düzenlenen bu tatbikata, Çin ise sadece temsilci göndermiştir.²²⁹ Tatbikatın ikinci safhası Volgograd'da özel bir şirkete ait rafineride gerçekleştirilmiştir. Operasyon kuvvetinin kriz alanına müdahalesi, rehinerin kurtarılması ve teröristlerin etkisiz hale getirilmesi gibi hedefler belirlenmiş ve çevresel zarar riskine sahip bir tesiste operasyon gerçekleştirme yeteneği test edilmiştir.²³⁰ Rusya Federal Güvenlik Servisi'nce yapılan bir açıklamada Güney Osetya'daki duruma atıf yapılarak, uluslararası teröristlerin Rusya, Abhazya ve Güney Osetya'da eylemlerini artırabileceği ifade edilmiştir.²³¹ Tatbikata yönelik yapılan bu açıklama ve tatbikatın kapsamı, üye devletlerin kritik ve stratejik tesislere yönelik gerçekleştirilebilecek terör eylemlerinden endişe duymaya başladığı ve bu yönde iş birliği geliştirme ihtiyacı hissettiklerini düşündürmektedir. Ayrıca gözlemci devletlerden İran ve Pakistan'ın yanında, örgütle her hangi bir organik bağı bulunmayan Beyaz Rusya'nın da tatbikatı izlemiş olması, bu devletin örgüt faaliyetlerine ilgi duymaya başladığının bir göstergesi olmuştur.

Şangay İş Birliği Örgütü içerisinde gelişen güvenlik iş birliğinin en temel amacı terörizm, ayrılıkçılık ve köktencilikle mücadele etmek olmuştur. 2008 yılında gerçekleştirilen Duşanbe Zirvesi ile beraber örgüt üyelerin uyuşturucu kaçakçılığı ve sınır aşan organize suçları bölgedeki durumu karmaşıklaştıran dış tehditler olarak değerlendirmeye başladıkları görülmüştür. Duşanbe Bildirgesi'nde "Afganistan'da gelişen durum ve uyuşturucu madde kaçakçılığı alanının genişlemesi ve sınır aşan organize suçlar koordinasyonu artırmayı gerektirmektedir" açıklaması yapılarak, hem güvenlik konsepti içerisine yeni tehditler eklenmiş hem de bu tehditlerin kaynağının Afganistan'da yaşanan gelişmeler olarak görüldüğü açıkça ifade edilmiştir.²³² Afganistan'daki istikrarsızlık üye devletlerce kendilerine yönelik bir tehdit olarak algılandığından, Afganistan ilişkileri ve Afganistan'daki gelişmeler örgütün öncelikli güvenlik konuları arasında yer almıştır.²³³

İlk kurulduğu günden beri Şangay İş Birliği Örgütü, Afganistan'daki durumu²³⁴ kendi imkânları ile çözebilecek yeterlilikte ve kapasitede olamamıştır. Uluslararası

²²⁹ "Russian FSB warns of terrorist threat in Russia, Abkhazia, and South Ossetia", 05.09.2008, **REGNUM News Agency**, <http://www.regnum.ru/english/1050844.html>, (erişim tarihi: 12.04.2013).

²³⁰ "Military and Law Enforcement Cooperation between Member States of the Shanghai Cooperation Organization: Chart", **Human Rights in China**, <http://www.hrichina.org/content/5239>, (erişim tarihi: 12.04.2013).

²³¹ "Russian FSB warns of terrorist threat in Russia, Abkhazia, and South Ossetia", 05.09.2008, a.g.e.

²³² "Dushanbe Declaration of the Heads of the Member States of the Shanghai Cooperation Organisation", 28.08.2008, a.g.e.

²³³ "SCO seeks common ground on Afghanistan", 13.04.2009, **Oxford Analytica Daily Brief Service**, <https://www.oxan.com/display.aspx?ItemID=DB150402>, (erişim tarihi: 09.04.2013).

²³⁴ Afganistan'daki karmaşık yapı ve bölgeye olan etkileri için bakınız; Yves Lacoste, **Büyük Oyunu Anlamak**, Çev. İsmet Akça, NTV Yayınları, İstanbul, 2008, ss.270-279.

kamuoyuna ABD öncülüğünde kabul ettirilen askeri müdahale seçeneğini, gerçekleştirebilecek bir yapıda olmadığı gibi örgütün temel normları arasında bulunan “müdahale etmeme” anlayışı, örgütün bu tür sorunlarda askeri seçenekleri değerlendirmesine engel olmaktadır. Bunun yanında, Afganistan’da yaşanan iç karışıklıkların bölgeye yayılması ve kendileri açısından da bir tehlike oluşturmaya başlaması, üye devletleri 11 Eylül sonrasında ABD’nin askeri müdahale girişimini desteklemelerini kolaylaştırmıştır. Huasheng, örgütün Afganistan konusunda ortaya çıkan uluslararası uyuşmazlıklarda tarafsız kaldığını, askeri yöntemleri reddederek çözüm aracı olarak politik müzakere arayışında olduğunu değerlendirmiştir. Bu kapsamda örgüt Afganistan konusundaki çözüm arayışlarında uluslararası toplumun katılımını desteklemiş, BM’nin merkezi ve koordine edici rolü üstlenmesini istemiştir. 11 Eylül sonrasında, Afganistan’a gerçekleştirilen askeri müdahaleye açıkça karşı çıkılmazken; Taliban yönetiminin devrilmiş olması, sorunun çözüldüğünün düşünülmesine ve bölgede istikrarın hakim olacağı beklentilerinin artmasına neden olmuştur. Afganistan’da durumun beklenenin aksine gelişmesi sonrasında,²³⁵ örgütün bu konudaki tutumunda 2005 yılından itibaren değişiklikler görülmeye başlanmıştır. 2005 yılında BM Genel Kurulu’nda örgütün görüşleri yansıtılarak, politik istikrarın ve ekonomik gelişmenin, ulusal uzlaşının sağlanması, yolsuzluktan, terörden ve uyuşturucudan arındırılmış istikrarlı bir Afganistan kurulması gerektiği ifade edilmiştir. Bu girişimlerde BM’nin merkez rolü üstlenmesi ve Afganistan’ın iç işlerine müdahale edilmesinden kaçınılması istenmiş, BM koordinesindeki faaliyetlerin Afgan Hükümeti’nin onayı ile yürütülmesi çağrısında bulunulmuştur. Aynı yıl içerisinde oluşturulan İrtibat Grubu sayesinde, bu devletle bağ kuran Şangay İş Birliği Örgütü, başka bir devlete tanınmayan özel bir statü ile ilişkilerini yürütmeye çalışmıştır.²³⁶ Örgüt zirvelerine misafir devlet olarak iştirak eden Afganistan yönetimi, güvenlik desteğini ABD ve NATO’dan sağlamış ve üyelik veya gözlemcilik için örgüte başvurmaktan kaçınmıştır.²³⁷ Bu nedenle örgüt ve Afganistan arasındaki ilişkiler 2012 yılında Afganistan diyalog ortağı olarak kabul edilene kadar, İrtibat Grubu kanalıyla ve Afganistan devlet başkanının zirvelere katılmasıyla sağlanmıştır.

Afganistan kaynaklı terör ve uyuşturucu trafiğinin artış göstermesiyle²³⁸ beraber 2008 yılı, Şangay İş Birliği Örgütü’nün Afganistan’daki rolünü güçlendirmeye

²³⁵ İstikrar sağlanamamış olması, ekonomik gelişim görülmemesi, yeniden yapılanmada sıkıntılar yaşanması gibi...

²³⁶ Zhao Huasheng, *China and Afghanistan China’s Interests, Stances, and Perspectives*, CSIS, Washington, 2010, ss.9-12.

²³⁷ “SCO seeks common ground on Afghanistan”, 13.04.2009, a.g.e.

²³⁸ 2009 yılının Mart ayında BM tarafından hazırlanan rapora göre, Afganistan’daki güvenliğin kötüye gittiği belirtilmiş, 2001 yılından beri yapılan değerlendirmeler içerisinde, 2008 yılının en fazla şiddet olaylarının yaşandığı yıl olduğu ifade edilmiştir. Bir önceki yıla göre şiddet olaylarında %31 artış

çalıştığı yıl olmuştur. Devlet Başkanları zirvesinde bu ülke ile olan ilişki ve iş birliklerini artırma kararı alınmış ve bu yönde toplantılar gerçekleştirilmiş ve Rusya'nın öncülüğünde Moskova'da bir Afganistan Konferansı düzenlenmiştir.

BM desteğinde The Hague'da toplanacak olan benzer bir uluslararası konferansın birkaç gün öncesinde -27 Mart 2009'da- gerçekleştirilen Moskova Konferansı'nda, Şangay İş Birliği Örgütü'nün, Afganistan'daki durumu geliştirmeye yönelik uluslararası girişimler içerisindeki rolü şekillendirilmeye çalışılmıştır.²³⁹ G8, AB, NATO, KGAÖ, AGİT ve BM gibi uluslararası örgütlerin katılım gösterdiği konferans sonucunda ortak görüş bildiren bir sonuç bildirgesi yayınlanmıştır. Ayrıca Şangay İş Birliği Örgütü ve Afganistan arasında terör, uyuşturucu trafiği ve organize suçla mücadele için bir bildiri ve eylem planı kabul edilmiştir.²⁴⁰

Konferansın dikkat çekici özelliklerinden biri ilk defa Şangay İş Birliği Örgütü'nün bir faaliyetine, NATO ve ABD'nin katılmış olmasıdır. Örgüt üyeleri, Duşanbe Bildirisi'nde BM çatısı altında faaliyet gösteren ISAF'ın görev kapsamının, Afganistan'daki uyuşturucu maddelerle mücadele yönünde genişletilmesinin önemli olduğunu belirterek, bir anlamda ISAF'ın Afganistan'daki güvenlik sağlayıcı rolünü kabul ettiklerini göstermiş ve bu rolün kendi tehdit algılarına yönelik olarak da

görülmüştür. "The situation in Afghanistan and its implications for international peace and security", 10.03.2009, **Official Documents System of the United Nations**, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N09/256/04/PDF/N0925604.pdf?OpenElement>, (erişim tarihi: 12.04.2013). Taliban daha önceden etkisiz olduğu bölgelerde güç kazanmaya başlamış; Afganistan'da yaşanan iç karışıklığın yanında, Pakistan'da da şiddet olaylarının artması bölgede istikrarsızlığı artırmıştır. Meena Singh Roy, "Role of the Shanghai Cooperation Organisation in Afghanistan: Scope and Limitations", 2010, **Strategic Analysis**, Vol.34, No:4, 545-561, s.545.

²³⁹ Özellikle Rusya Moskova Konferansı'nın sonraki dönemde gerçekleştirilen Afganistan'a yönelik uluslararası faaliyetlerde dikkate alınmasını istemiştir. Rusya Dışişleri sözcüsü, Rusya'nın, The Hague'daki konferansta katılımcıların değerlendirmelerde bulunurken Moskova Konferansı sonuçlarını da dikkate almalarını umduğunu dile getirmiştir. Richard Weitz, "The SCO's Failure in Afghanistan", 16.02.2011, **Central Asia-Caucasus Institute**, <http://old.cacianalyst.org/?q=node/5494>, (erişim tarihi: 12.04.2013). Ayrıca The Hague'daki konferansa katılan Rusya Dışişleri Bakanı Sergei Lavrov konuşmasında, Moskova Konferansı'na geniş yer vererek, konferansta alınan kararların, The Hague Konferansı'nda yapılan çalışmalara katkı sağlayacağını umduğunu belirtmiştir. "The Main Points of the Speech of Russian Minister of Foreign Affairs Sergei Lavrov at the 'International Conference on Afghanistan: a Comprehensive Strategy in a Regional Context,' The Hague, March 31, 2009", 07.04.2009, **Ministry of Foreign Affairs of Russian Federation**, http://www.un.int/russia/new/MainRoot/docs/off_news/070409/newen1.htm, (erişim tarihi: 12.04.2013).

²⁴⁰ Şangay İş Birliği Örgütü Bünyesinde Düzenlenen Afganistan Özel Konferansı Bildirgesi; "Declaration of the special Conference on Afghanistan convened under the auspices of the Shanghai Cooperation Organization", 27.03.2009, **Şangay İş Birliği Örgütü Resmi İnternet Sayfası**, <http://www.sectsco.org/EN123/show.asp?id=98>, (erişim tarihi: 12.04.2013). Şangay İş Birliği Örgütü Üye Devletleri ve Afganistan İslam Cumhuriyeti Terörizm, Yasadışı Uyuşturucu Trafiki ve Organize Suçlarla Mücadele Demeci; "Statement by the Shanghai Cooperation Organization Member States and the Islamic Republic of Afghanistan on combating terrorism, illicit drug trafficking and organized crime", 27.03.2009, **Şangay İş Birliği Örgütü Resmi İnternet Sayfası**, <http://www.sectsco.org/EN123/show.asp?id=100>, (erişim tarihi: 12.04.2013). Şangay İş Birliği Örgütü Üye Devletleri ve Afganistan İslam Cumhuriyeti Terörizm, Yasadışı Uyuşturucu Trafiki ve Organize Suçlarla Mücadele Eylem Planı; "Plan of Action of the Shanghai Cooperation Organization Member States and the Islamic Republic of Afghanistan on combating terrorism, illicit drug trafficking and organized crime", 27.03.2009, **Şangay İş Birliği Örgütü Resmi İnternet Sayfası**, <http://www.sectsco.org/EN123/show.asp?id=99>, (erişim tarihi: 12.04.2013).

geniştirilmesini talep etmişlerdir. Ayrıca Moskova Konferansı'nın sonucunu yansıtan belgeler incelendiğinde, örgüte belirlenmeye çalışılan rolün, ISAF'a alternatif yaratmak olmadığı, aksine ISAF'ı tamamlayıcı bir rol üstlenmeye çalışıldığı ifade edilebilir. Terörle, uyuşturucu trafiğiyle ve organize suçlarla başarılı bir mücadele güç kullanımının yanında sosyo-ekonomik alana odaklanmayı da gerektirir ve Şangay İş Birliği Örgütü daha çok bu alana yönelik bir girişim gerçekleştirmiştir.²⁴¹ Bu bağlamda örgüt, Afganistan ve Afganistan'a komşu devletler arasında terörizm, uyuşturucu trafiği ve organize suçlarla mücadele amaçlı etkileşim için bir forum olarak sunulmuştur.²⁴² Ayrıca örgüt üye devletlerinin mücadelede teknik destek sağlamanın yanı sıra Afganistan'ın sosyal ve ekonomik rehabilitasyonuna yönelik çaba göstermesi de kararlaştırılmıştır.²⁴³

Şangay İş Birliği Örgütü'nün dokuzuncu zirvesi 15-16 Haziran 2009 tarihlerinde Rusya'nın Yekaterinburg kentinde düzenlenmiştir. Üye ve gözlemci üyelerin yanında, Afganistan Devlet Başkanı ile BM, BDT, Eurasec ve KGAÖ temsilcileri zirveye davetli olarak katılmışlardır. Zirvede örgütün uluslararası konulardaki görüşlerini yansıtan Yekaterinburg Bildirgesi;²⁴⁴ örgüt gelişiminin değerlendirildiği, ilerleyen süreçte atılacak adımlara değinen Devlet Başkanları Ortak Bildirgesi²⁴⁵ ve örgüt bünyesinde yürütülecek olan terörle mücadelenin yasal zeminini düzenleyen Şangay İş Birliği Örgütü Terörle Mücadele Konvansiyonu²⁴⁶ imzalanmıştır. Bunların yanında üye devletler arasında terörle mücadele görevlilerinin eğitimi; bölgesel barışı, güvenliği ve istikrarı tehlikeye sokan olaylar karşısında alınacak diplomatik önlem ve mekanizmalar; finansal iş birliği ve uluslararası bilgi güvenliği üzerine antlaşmalar kabul edilmiştir.²⁴⁷ Ayrıca zirvede uzun bir süreden beri ilk defa olarak genişleme yönünde bir adım atılarak, Beyaz Rusya ve Sri Lanka'ya diyalog ortağı statüsü tanınmıştır.

²⁴¹ "SCO seeks common ground on Afghanistan", 13.04.2009, a.g.e.

²⁴² "Statement by the Shanghai Cooperation Organization Member States and the Islamic Republic of Afghanistan on combating terrorism, illicit drug trafficking and organized crime", 27.03.2009, a.g.e.

²⁴³ "Plan of Action of the Shanghai Cooperation Organization Member States and the Islamic Republic of Afghanistan on combating terrorism, illicit drug trafficking and organized crime", 27.03.2009, a.g.e.

²⁴⁴ "Yekaterinburg Declaration of the Heads of the Member States of the Shanghai Cooperation Organisation", 16.06.2009, **Şangay İş Birliği Örgütü Resmi İnternet Sayfası**, <http://www.sectsko.org/EN123/show.asp?id=87>, (erişim tarihi: 20.04.2013).

²⁴⁵ "Joint Communiqué of Meeting of the Council of the Heads of the Member States of the Shanghai Cooperation Organisation", 16.06.2009, **Şangay İş Birliği Örgütü Resmi İnternet Sayfası**, <http://www.sectsko.org/EN123/show.asp?id=88>, (erişim tarihi: 20.04.2013).

²⁴⁶ "The Convention on Counter-Terrorism of the Shanghai Cooperation Organization", 16.06.2009, **Human Rights in China**, <http://www.hrichina.org/content/5230>, (erişim tarihi: 20.04.2013).

²⁴⁷ Bu antlaşmaların metinlerine ulaşılammıştır. Ortak bildiride bu antlaşmaların imzalandığı açıklanmıştır. Bakınız; "Joint Communiqué of Meeting of the Council of the Heads of the Member States of the Shanghai Cooperation Organisation", 16.06.2009, a.g.e.

2008 yılı Duşanbe Zirvesi'nin bitimi ile Şangay İş Birliği Örgütü'nün dönem başkanlığını devralan Rusya, Yekaterinburg zirvesine özel olarak hazırlanmıştır.²⁴⁸ Özel hazırlığının en belirgin nedeni kentin Şangay İş Birliği Zirvesi'nin yanında BRIC toplantısına da ev sahipliği yapmış olmasıdır. Brezilya, Rusya, Çin ve Hindistan arasında ilk BRIC toplantısı,²⁴⁹ Şangay İş Birliği Örgütü Devlet Başkanları Zirvesi'nden hemen sonra gerçekleştirilmiştir. İki önemli zirve ve eş zamanlı olarak şehirde gerçekleştirilen kültürel etkinlikler nedeniyle bölge, uluslararası alanda dikkatleri üzerine çekmiştir.

Yekaterinburg Bildirgesi'nde üye devletler, uluslararası sistemde önemli değişiklikler yaşandığına ve sistemin kaçınılmaz biçimde çok kutupluluğa doğru yöneldiğine dikkat çekmişlerdir. Sitemdeki değişimin yeni tehditleri ve sorunları ortaya çıkardığını değerlendirerek, ekonomik krizi uluslararası siteme yönelik beliren bu yeni tehditler içerisinde sıralamışlardır. Ayrıca küresel problemlerde bölgesel yaklaşımların önem kazandığını ifade ederek, Şangay İş Birliği Örgütü'nün potansiyel ve etkinliğini, küresel ve bölgesel sorunlara çözüm aramak için kullanacaklarını açıklamışlardır. Bunun yanında üye devletler "daha adil, eşit, iyi düzenlenmiş ve herkesi daha çok kapsayan; tüm katılımcıların çıkar dengesinin tam olarak sağlandığı ve tüm devletlere küreselleşmenin faydalarına eşit derecede erişim sağlayan bir uluslararası finansal yapı oluşturmak" istediklerini ifade etmişlerdir. Bu kapsam da zirvede krizin etkileri karşısında çözüm bulmak için görüşmeler gerçekleştirilmiş, bölgesel ticaretin, ekonomik ve yatırım iş birliklerinin artırılması konuları tartışılmıştır. Bu alanda yapılan en dikkat çekici öneri Rusya'dan gelmiştir. Rusya Devlet Başkanı, uluslararası para sisteminin, sadece doların güçlendirilmesi ile değil aynı zamanda yeni rezerv para birimleri yaratılarak ve zaman içerisinde ulus-üstü ödeme araçları ve yolları oluşturularak güçlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Aynı zamanda mevcut rezerv para olan doların beklenen işlevi yerine getirmediğini belirterek, dolara olan bağımlılığı azaltmak için karşılıklı

²⁴⁸ "Yekaterinburg gears up for SCO, BRIC summits", 14.06.2009, *Xinhua News Agency*, http://news.xinhuanet.com/english/2009-06/14/content_11540845.htm, (erişim tarihi: 20.04.2013).

²⁴⁹ Dört devletin baş harflerinin birleşimi ile oluşturulan BRIC kısaltması, ilk defa 2001 yılında bir akademik çalışmada ortaya atılmış ve bu dört devletin ekonomilerinin, 2050 yılı itibarıyla, şu anki en büyük ekonomiye sahip olan devletleri geride bırakacağı öngörülmüştür. Yaşanmakta olan küresel ekonomik kriz BRIC'in bir araya gelmesine neden olmuştur. İlk defa 2009 yılı Mart ayında, G20 zirvesi esnasında ortak bir açıklama yaparak, uluslararası finansal kurumların reforme edilmesi çağrısında bulunmuşlardır. Susan Houlton, "First BRIC summit concludes", *Deutsche Welle*, <http://www.dw.de/first-bric-summit-concludes/a-4335954>, (erişim tarihi: 20.04.2013). Yaşanan küresel finansal kriz ortamında, gelişmiş ülkelere göre daha iyi oranlarda ekonomik büyüme gösteren bu devletler, bir araya gelerek; iddialı olmaktan uzak, ortak bir bildiri yayınlamışlar ve aralarındaki ilişkilerin ve diyalogun devam edeceğini göstermişlerdir. Yu Bin, "Summitry: Between Symbolism and Substance", Temmuz 2009, *Comparative Connections*, http://csis.org/files/publication/0902qchina_russia.pdf, (erişim tarihi: 20.04.2013).

antlaşmalarda ulusal para birimlerinin kullanılmasını teklif etmiştir.²⁵⁰ Kazakistan Devlet Başkanı Nazarbayev aynı doğrultuda bir açıklama yaparak, ulusal bir para biriminin bölgesel veya küresel rezerv olarak kullanılmasının, o para birimine sahip olan devlete tek taraflı avantajlar sağladığına dikkat çekmiş ve örgüt bünyesinde ortak bir para birimi oluşturulması fikrini desteklemiştir.²⁵¹

Ekonomi konuları üzerine yoğunlaşan zirve sonucunda, üye devletler ortak bildiride açıkladıkları üzere; bölgesel ticareti, ekonomi ve yatırım iş birliğini artırma konusunda mutabakat sağlamışlardır.²⁵² Bunun yanında Yekaterinburg Bildirgesi'nde örgüt içerisinde gelişmekte olan ulaşım projelerine dikkat çekerek, hayata geçirilecek projeler sonrasında bölgenin, Avrupa ve Asya arasında ekonomik etkileşimi artıracak kıtalar arası bir köprü olacağını dile getirmişlerdir. Ayrıca üye devletler arasında şekillendirilen pek çok projenin hızlandırılacağı açıklanmıştır. 2008 yılı Ekim ayında gerçekleştirilen hükümet başkanları zirvesinde, Şangay İş Birliği Örgütü Üyeleri Arasında Çok Yönlü Ticaret ve İş Birliği'ni Geliştirme Programı'nı gerçekleştirmek için kabul edilmiş olan eylem planı güncellenmiştir. Örgüt bünyesinde, kabul edilen yeni eylem planı doğrultusunda Bankalar Arası Konsorsiyum ve İş Konseyi'ni de kapsayan toplantılar gerçekleştirilmiştir. Örgüt genel sekreteri Yekaterinburg Zirve'sinde yaptığı konuşmada ekonomi, sosyal ve insani alanlara dönük olarak 20 farklı alanda teknik seviyelerde çalışma gruplarının faaliyetlerini yürüttüğünü belirtmiştir.²⁵³ Teknik seviyelerde yürütülen bu çalışmalar ve ortak projeler geliştirilmesi, örgüt bünyesinde ekonomik iş birliğini artırıcı rol oynamıştır.

Yekaterinburg Zirvesi'nde zirve mekanizmasında yapılan bir değişikli ile üye devlet başkanları, gözlemci üye temsilcileri ile ayrı bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeden sonra daha önceki zirvelerde olduğu gibi sadece üye devlet liderleri toplanmış ardından da tüm temsilcilerin katıldığı genel bir toplantı yapılmıştır. Böylelikle örgütün ana karar mekanizması olan ve sadece üye devlet başkanları katılımı ile gerçekleştirilen toplantı öncesinde, gündemini oluşturan konular üzerinde gözlemci üyelerin görüşlerinin alınması sağlanmıştır. Gözlemci üyelerle iş birliği geliştirme arayışının bir yansıması olarak değerlendirilebilecek bu adımın yanında Bankalar Arası Konsorsiyum'un gözlemci üye devletlerin bankaları ile irtibat

²⁵⁰ "Medvedev calls for rules to admit new SCO members", 16.06.2009, *RIA Novosti News Agency*, <http://en.rian.ru/russia/20090616/155263660.html>, (erişim tarihi: 20.04.2013).

²⁵¹ "SCO summit shows there is no alternative to international cooperation", 16.06.2009, *RIA Novosti News Agency*, <http://en.rian.ru/analysis/20090616/155269503.html>, (erişim tarihi: 20.04.2013).

²⁵² "Joint Communiqué of Meeting of the Council of the Heads of the Member States of the Shanghai Cooperation Organisation", 16.06.2009, a.g.e.

²⁵³ "SCO Secretary-General Bolat Nurgaliyev's Speech at the Summit in Yekaterinburg", 18.06.2009, *The Central Web Portal of the SCO*, <http://infoshos.ru/en/?idn=4411>, (erişim tarihi: 20.04.2013).

kurabilmesi için bir düzenleme kabul edilmiştir.²⁵⁴ Böylece her üye devletten birer banka katılımıyla kurulan ağ sayesinde örgüt içerisinde finansman akış sistemini düzenleyen bu yapıya, gözlemci devletlerin de katılabilmesinin yolu açılmıştır.

Örgüt çatısı altında devam eden çok yönlü ilişkilerin yanında, zirve sürecinde ve zirve kapsamı dışında gerçekleştirilen ikili görüşmeler, bölge ülkeleri arası ilişkiler açısından önem taşımaktadır. Özellikle, Rusya-Çin liderleri arasında bu dönemde artan ikili görüşme trafiği dikkat çekicidir. İki ülke liderleri, yılda iki defa düzenli olarak gerçekleştirilen Çin-Rusya ikili zirvesinde, G8 zirvesinde, Şangay İş Birliği Örgütü zirvesinde ve BRIC toplantısında bir araya gelmişlerdir. Yoğunluk kazanan bu görüşmelerde, küresel ekonomik kriz etkisiyle %40 daralan iki ülke arasındaki ticareti geliştirme odak noktası olurken; görüşmelerin en belirgin sonucu Rusya ve Çin arasında kurulması kararlaştırılan petrol boru hattı olmuştur.²⁵⁵ Ayrıca bir diğer dikkat çekici ikili görüşme, gözlemci üyelerden Pakistan ve Hindistan'ın liderleri arasında gerçekleştirilmiştir. Mumbai'deki terör saldırılarının ardından ilişkilerinin gerginleşmesi sonrasında, iki ülke arasında yapılan ilk yüz yüze görüşme olmuş ve iki ülke arasında Şangay İş Birliği Örgütü sayesinde bir diyalog imkânı doğmuştur. Bu görüşmelerin yanı sıra Rusya; Pakistan'la ikili, Afganistan-Pakistan katılımı ile de üçlü zirve gerçekleştirirken, ağırlıklı olarak güvenlik konuları değerlendirilmiştir.²⁵⁶ Çin Devlet Başkanı ise Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan ve Pakistan liderleri ile ayrı ayrı ekonomi konularına odaklanan görüşmeler gerçekleştirmiştir. İkili görüşmelerde Rusya'nın güvenlik ve Çin'in ise ekonomi konularına odaklandığı görülmektedir.

Yekaterinburg Zirvesi'nde güvenlik alanında yapılan görüşmelerin öncelikli konusunu Afganistan olmuştur. Şangay İş Birliği Örgütü üyeleri Yekaterinburg Bildirgesi'nde, Afganistan'dan kaynaklanan uyuşturucu kaçakçılığı, terör ve organize suçların tüm uluslararası toplum için tehdit oluşturduğuna dikkat çekerek, örgüt üyelerinin BM ve kurumlarıyla, gözlemci üyelerle, Afganistan'la ve ilgilenen diğer devlet ve organizasyonlarla konu üzerindeki etkileşimi artırmak istediklerini açıklamışlardır. Ayrıca diğer devlet ve örgütlerle sıkı ilişkiler kurarak, Afganistan çevresinde bir uyuşturucuyla mücadele ve finansal güvenlik kuşağı oluşturma niyetinde olduklarını belirtmişlerdir. Aynı bildirmede örgüt üyelerinin küresel istikrarı ve ekonomik gelişimi sağlamlaştıran daha adil bir dünya düzeni kurmak istediklerini dile getirmeleri de göz önünde bulundurulursa, küresel anlamda bir tehdit kaynağı

²⁵⁴ "SCO Secretary-General Bolat Nurgalijev's Speech at the Summit in Yekaterinburg", 18.06.2009, a.g.e.

²⁵⁵ Bin, "Summitry: Between...", a.g.e.

²⁵⁶ Meena Singh Roy, "The 9th Shanghai Cooperation Organisation Summit: An Assessment", *Institute for Defence Studies and Analyses*, http://www.idsa.in/strategiccomments/The9thShanghaiCooperationOrganisationSummit_MSRoy_240609, (erişim tarihi: 20.04.2013).

olarak sundukları Afganistan konusunda; örgütün de söz sahibi olacağı daha aktif bir rol edinmeye çalıştıkları ifade edilebilir. Bunun yanında uluslararası seviyede, örgüt bünyesinde düzenlenen Moskova Konferansı'na benzer Afganistan konusunda toplantılar gerçekleştirilmiştir.²⁵⁷

Afganistan'da üretilerek bölge ülkeleri üzerinden dünyaya yayılan uyuşturucu maddeler Şangay İş Birliği Örgütü üyeleri arasında ortak mücadeleyi gerektirmiştir. Rusya İç İşleri Bakanı'nın yaptığı bir açıklamaya göre, 2008 yılında Şangay İş Birliği Örgütü Üye Devletlerinin polis güçleri tarafından, 27 uluslararası operasyon gerçekleştirilmiş, 41 kaçakçı gruba müdahale edilirken, 240 kilogram uyuşturucu ele geçirilmiştir. Şangay İş Birliği Örgütü içerisinde sınır aşan suçlarla mücadelenin bu somut örneği, örgüt genel sekterinin de ifade ettiği gibi askeri birlikler, kolluk kuvvetleri ve gizli servisler arasında iş birliği yapılması suretiyle gerçekleştirilmiştir.²⁵⁸ Ayrıca üye devletlerin uyuşturucu ile mücadele birimleri başkanları bir araya gelerek, uyuşturucu trafiğini kontrol altına almak için etkin bir mekanizma oluşturmaya çalışmışlar ve Bölgesel Terörle Mücadele Yapısı altında da bu yönde faaliyetler yürütülmüştür.²⁵⁹

Yekaterinburg Zirvesi, terörle mücadele alanında da bazı yenilikler getirmiştir. 2001 yılında Terör, Ayrılıkçılık ve Köktencilikle Mücadele Konvansiyonu'nu kabul eden, 2005 yılında da bu alanlara dönük bir iş birliği çerçevesi şekillendiren örgüt üyeleri, 2009 yılı zirvesinde bunlara ek olarak Terörle Mücadele Konvansiyonu'nu imzalamışlardır. Öncekilerden farklı olarak bu konvansiyonda, ayrılıkçılık ve köktencilik kapsam dışında tutulmuş, sadece terör konusuna odaklanılmıştır. Bu belge sayesinde örgüt bünyesinde yürütülecek terörle ortak mücadele için yasal bir zemin oluşturulmuş, iş birliğinin kurumsallaşması yönünde bir adım atılmıştır. Bunun yanında üye devletler arasında terörle mücadele birimleri personellerine ortak eğitim verilmesine imkân sağlayan bir antlaşmanın imzalandığı ortak bildiri aracılığıyla duyurulmuştur.

²⁵⁷ Mart ayında The Hague'da düzenlenen konferanstan sonra, Londra, İstanbul ve Kabil konferansları gerçekleştirilmiştir. Weitz, bu konferanslar nedeniyle Şangay İş Birliği Örgütü'nün kabul ettiği eylem planının çok az bir kısmının gerçekleştirilebildiğini ifade etmiştir. Diğer konferansların maddi desteğin yanında ortak projeler başlatmış olmasının Şangay İş Birliği Örgütü girişimlerini gölgelediğini değerlendirmiştir. Richard Weitz, "Assessing China's SCO Chairmanship", 31.10.2012, **China-United States Exchange Foundation**, <http://www.chinausfocus.com/foreign-policy/assessing-chinas-sco-chairmanship/>, (erişim tarihi: 05.05.2013).

²⁵⁸ Li Xing and Wang Linyan, "Economy, security top SCO agenda", 15.06.2009, **China Daily**, http://www.chinadaily.com.cn/china/2009-06/15/content_8282231.htm, (erişim tarihi: 20.04.2013).

²⁵⁹ "SCO Secretary-General Bolat Nurgaliyev's Speech at the Summit in Yekaterinburg", 18.06.2009, a.g.e.

Üyeler arası gelişen güvenlik iş birliğinin bir örneği Nisan ayında Tacikistan'da düzenlenen Norak Terörle Mücadele Tatbikatı olmuştur. Özbekistan'ın katılmadığı tatbikat, diğer beş üyenin terörle mücadele birlikleri ve özel kuvvetleri arasında gerçekleştirilmiştir. Ayrıca tatbikata AGİT, BM, ABD, Pakistan, İran, Hindistan adına temsilciler katılmıştır. Tatbikatın senaryosu, Afganistan sınırından, Tacikistan içerisine sızan bir grubun gerçekleştirdiği eylem üzerine kurulmuş, tatbikatın amacı da sınır bölgesinde sızma girişimlerinin engellenmesi üzerine odaklanmıştır. Ayrıca uçak kaçırma, kimyasal madde üretimi yapan bir fabrikanın ele geçirilmesi gibi terör eylemlerine karşı operasyon eğitimleri gerçekleştirilmiştir. Tatbikat sonrası yapılan resmi açıklamada, tatbikatın gerçekleştirildiği Tacikistan'ın uyuşturucu kaçakçıları için bir geçiş güzergâhı oluşuna dikkat çekilmiştir. Bunun yanında Özbekistan İslami Hareketi'nin (ÖİH) bölgede istikrarsızlığı artırdığı ifade edilmiştir. Tacikistan, Özbekistan ve Kırgızistan'ın ortasında yer alan Fergana Vadisi'ni²⁶⁰ ele geçirerek, İslami bir devlet kurmaya çalışması ve Özbekistan resmi güçleri ile girdiği mücadele terörizm olarak değerlendirilmiş ve durumun kötüleşerek bölgeyi tehdit ettiği belirtilmiştir.²⁶¹ Bu örgütle mücadele kapsamında, Tacikistan'da 10 ÖİH teröristinin yıl içerisinde eylem hazırlığında iken yakalandığı açıklanmıştır.²⁶² Bu gelişmeler göz önüne alındığında Tacikistan'da gerçekleştirilen tatbikatın üye devletlerin hem Afganistan'dan yönelen uyuşturucu kaçakçılığına hem de ÖİH'dan yönelen terör eylemlerine karşı bir iş birliği girişimi olduğu görülmektedir.

2009 yılı Temmuz ayında Çin'in Doğu Türkistan Bölgesi'nde başlayan olaylar, uluslararası kamuoyunun dikkatini bölge üzerine çekmiştir.²⁶³ Şangay İş Birliği Örgütü Genel Sekreterliği'nden bir demeç yayınlanarak, Sincan Özerk Bölgesi'nin Çin'in ayrılmaz bir parçası olduğunu ve yaşananların Çin'in iç meselesi olduğunu belirtilmiştir. Ayrıca yasalar doğrultusunda Çinli otoriteler tarafından alınan önlemlerin, hayatı en kısa sürede normale döndürmesini beklediklerini ifade etmişler ve terör, ayrılıkçılık, köktencilik ve organize suçlara yönelik mücadelede iş birliğini

²⁶⁰ Orta Asya'nın çok küçük bir kesimi olmasına rağmen zengin su yatakları ve verimli toprakları nedeniyle yaklaşık 10 milyon insanın yaşadığı bir bölgedir. Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan arasında kalan vadi hem bu ülkelerin ekonomileri için önemli bir bölgedir hem de bölgede 1989 yılından beri yaşanmakta olan etnik çatışmalar için uygun bir zemin yaratmaktadır. Andican, **Osmanlı'dan Günümüze...**, ss.515-516.

²⁶¹ "Norak-Antiterror' is a Military Training for SCO Anti-Terrorist Forces", 23.04.2009, **The Central Web Portal of the SCO**, <http://infoshos.ru/en/?idn=4086>, (erişim tarihi: 20.04.2013).

²⁶² Anna Malikova, "Uzbek Islamic Movement considered a threat to Central Asian security", 23.04.2009, **Central Asia Online**, http://centralasiaonline.com/en_GB/articles/caii/features/2009/04/23/feature-02, (erişim tarihi: 20.04.2013).

²⁶³ Bölgede iki etnik grup –Uygurlar ve Han Çinlileri- arasında yaşanan çatışma Urumçi'de 200 civarında insanın hayatını kaybetmesine neden olmuştur. Olayların gerçekleştiği Doğu Türkistan hem sahip olduğu doğal kaynaklar hem de Orta Asya enerji ve ticaretine açılan kapı olması nedeni ile Çin için büyük ekonomik öneme sahiptir. Bu nedenle Çin bölgede bir istikrarsızlık oluşması riskine karşı hassas davranmıştır. Altay Atlı, "The Role of Xinjiang Uyghur Autonomous Region in the Economic Security of China", **Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları**, Cilt.6, Sayı.11, 111-133, s.11.

artırmadaki kararlılık dile getirilmiştir.²⁶⁴ Çin tarafından terör ve ayrılıkçılık hareketleri kapsamında değerlendirilen bu olaylar, Şangay İş Birliği Örgütü bünyesinde de ortak bir tutumla tepki görmüş ve Çin'in eylemler karşısında aldığı tedbirler değerlendirilmekten kaçınılarak, sadece olayların yatışması yönünde temenni belirtilmiştir.

Örgüt içersinde güvenlik iş birliğini yansıtan bir diğer gelişme Çin ve Rusya silahlı kuvvetleri arasında Temmuz ayı içerisinde gerçekleştirilen Barış Görevi 2009 tatbikatıdır. Örgüt bünyesinde gerçekleştirildiği açıklanan bu tatbikat, 2005 ve 2007 yıllarında benzer isim altında ve benzer kapsamda icra edilen iki tatbikattan farklı olarak daha kısa bir zaman içerisinde planlanıp hazırlanmış olması; iki ülke silahlı kuvvetlerinin çok kısa bir süre içerisinde göreve hazır hale gelebilmesi olarak yansıtılmıştır.²⁶⁵ Bazı çalışmalarda, Çin ve Rusya arasında gerçekleştiriliyor olması nedeniyle tatbikatın geri planda pek çok farklı amaç aranmıştır. Tatbikatlar Şangay İş Birliği Örgütü'nün amaçlarına bağlı olarak Doğu Türkistan'da veya Tayvan'da gelişebilecek durumlara karşılık toprak bütünlüğünü koruma gayreti içerisinde değerlendirilmiştir. Ayrıca gelişmiş konvansiyonel çapta silah sistemlerinin kullanılması nedeniyle Rusya'nın Çin'e olan silah ticareti kapsamında, bir silah sistemleri sergisi olarak görülmüştür. Değerlendirilen bazı amaçlar ise yükselen iki gücün, sistemde tek hegemon olan ABD'ye karşı olan girişimleri kapsamındadır. İki ülkenin askeri bir ittifak oluşturmaya çalıştığı, ABD karşıtı bir askeri harekât senaryosu gerçekleştirildiği, ABD'yi Orta Asya'daki üslerinden dışarı atmak için hazırlık yapıldığı veya ABD'nin füze savunma sistemi hamlesine karşı ortak bir tavır geliştirildiği değerlendirilmiştir. 2009 tatbikatı ile belirmeye başlayan bir diğer amaç ise iki ülkenin Kuzey Kore'den doğabilecek bir kriz karşısında askeri müdahale hazırlığı yaptıkları olmuştur.²⁶⁶ Seri halinde devam eden Barış Görevi tatbikatlarının

²⁶⁴ "Chronicle of main events at SCO in 2009", 31.12.2009, **Şangay İş Birliği Örgütü Resmi İnternet Sayfası**, <http://www.sectsco.org/EN123/show.asp?id=182>, (erişim tarihi: 20.04.2013).

²⁶⁵ Önceki tatbikatlar için 10 aylık bir planlama süresi ayrılırken, 2009 tatbikatı sadece 4 aylık bir hazırlık sonrasında gerçekleştirilmiştir. "Peace Mission-2009' improves anti-terror response, Chinese military officer", 24.07.2009, **People's Daily Online**, <http://english.people.com.cn/90001/90776/90883/6709137.html>, (erişim tarihi: 20.04.2013).

²⁶⁶ Blank, özellikle 2009 tatbikatının bazı özellikleri nedeniyle Kuzey Kore'ye karşı bir harekât denemesi olarak değerlendirilebileceğine dikkat çekmiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız; Stephen Blank, "Peace-Mission 2009: A Military Scenario Beyond Central Asia", 20.08.2009, **The Jamestown Foundation**, [http://www.jamestown.org/programs/chinabrief/single/?tx_ttnews\[tt_news\]=35433&cHash=34ba0dd17](http://www.jamestown.org/programs/chinabrief/single/?tx_ttnews[tt_news]=35433&cHash=34ba0dd17), (erişim tarihi: 20.04.2013). Çin ve Rusya arasında 2012 yılına kadar gerçekleştirilen beş ikili-tatbikatın, dördü, örgüt bünyesinde gerçekleştirilmiştir. Resmi açıklamalarda bu dört tatbikatın terörle mücadele amacıyla planlandığı belirtilmiştir. Tatbikatların kapsamının, kullanılan silah sistemlerinin, icra edilen senaryoların konvansiyonel boyutta bir harekât özellikleri taşıması tatbikatların sadece terörle mücadele amacıyla gerçekleştirilmediği değerlendirmelerine neden olmaktadır. Örgüt dışında gerçekleştirilen tek tatbikat ise bir deniz kuvvetleri tatbikatıdır. Bu durum nedeniyle, Çin ve Rusya'nın aralarındaki askeri iş birliklerini geliştirmek için örgütü bir meşrulaştırma aracı olarak kullandıkları değerlendirilebilir.

yukarıda belirtilen bu amaçlar ışında değerlendirilmesiyle, iki ülke arasındaki stratejik ortaklık ön plana çıkarken, tatbikatların Şangay İş Birliği Örgütü ile olan bağlantısı geri planda kalmıştır.

Güvenlik alanında öncelikli konular arasında yer alması da zirve gündeminde yer bulan bir diğer konu bilgi güvenliği olmuştur. Örgüt içerisinde iş birliklerinin artması, üye devletler arasında pek çok alanda bilgi akışını gerektirmiştir. Ticaret, gümrük uygulamaları, bankalar arası uygulamalar, elektronik ticaret, güvenlik birimleri arası koordinasyon gibi alanlarda kurulan iş birliği ağı ve beraberinde artan bilgi paylaşımı ile üye devletler bu yönde önlem alma ihtiyacı hissetmişlerdir. Üye devletlerin bilgi güvenliği konusu üstünde durmalarının diğer bir nedeni de internetin beklenmeyen olayların tetiklenmesinde ve organize faaliyetlerin gerçekleştirilmesindeki rolü olmuştur. Hatta konunun bölgedeki önemine dikkat çekmek için siber tehditlerin; terör, ayrılıkçılık, köktencilik ve uyuşturucu kaçakçılığından sonra bölgedeki en tehlikeli beşinci güvenlik tehdidi olduğu değerlendirilmesi yapılmıştır.²⁶⁷ Örgüt içerisinde bu konuda yapılan çalışmalar, Şangay İş Birliği Örgütü Üye Devletleri arasında Uluslararası Bilgi Güvenliği Antlaşması ile sonuçlanmıştır.

Devlet başkanlarınca kabul edilen Yekaterinburg Bildirgesi, üye devletlerin uluslararası alana dönük görüşlerini yansıtmıştır. Bildirgede, silahsızlanma, nükleer silahlar, Kore Yarımadası'ndaki gelişmeler, insan kaynaklı felaketler, salgın hastalıklar gibi konulara yer verilmiştir. Bunların yanında üye devletler BM'ni uluslararası alandaki rolünü vurgulayarak, daha etkin bir mekanizma haline gelebilmesi için BM ve Güvenlik Konseyi'nin yapısında reform yapılması gerektiğini belirtmişlerdir. Ayrıca üye devletler bildirgede, “etnik kökene, dini ve diğer inançlara takılmadan, mezhepler ve uluslararası ilişkilerde medeniyetler diyaloguna, barış değerlerine, hoşgörüye, karşılıklı saygıya ve fikir birliğine bağlı olduklarını” ve “uluslararası teröre karşı yürütülen mücadelenin belirli her hangi bir dine karşı çıkma arasında paralellik kurulmasına karşı olduklarını” ifade etmişlerdir. Kültürel farklılıklara ve her ülkenin kendi geçmişine bağlı olarak farklı bir gelişme yolu

²⁶⁷ Aigerim Zikibayeva, *What Does the Arab Spring Mean for Russia, Central Asia, and the Caucasus?*, Center for Strategic and International Studies, Washington, 2011, ss.4-5. Üye devletler 2012 Pekin Zirvesinde yayınladıkları ortak bildiriye, bilgi ve iletişim teknolojilerinin politik, ekonomik ve sosyal güvenliklerine tehdit oluşturacak şekilde kullanılmasına ve internetin terörizm, köktencilik ve ayrılıkçılık ideolojilerini provoke etmek amacıyla kullanılmasına karşı olduklarını açıklamışlardır. Bilgi teknolojilerinin yukarıda ifade edilen amaçlarla kullanımı üye devletlerden tarafından iç işlerine müdahale etme ve devlet egemenliğine saygı göstermeme kapsamında değerlendirilmiştir. “Declaration of the Heads of State of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization on Building a Region of Lasting Peace and Common Prosperity”, 07.06.2012, *Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China*, <http://www.fmprc.gov.cn/eng/zxxx/t939149.htm>, (erişim tarihi: 05.05.2013).

seçmesine saygı duyduklarını daha önceki bildirgelerde ifade etmiş olmalarına rağmen, her hangi bir dini inancın hedef gösterilmesine karşı olduklarını ortaya koyan bir ifade ilk defa olarak bir örgüt metninde yer almıştır.

Devlet başkanlarının Temmuz ayında gerçekleştirdiği zirveden sonra Ekim ayında hükümet başkanları toplanmış ve ağırlıklı olarak küresel ekonomik kriz karşısında alınacak ortak tedbirleri tartışılmıştır. Üye devletlerin hükümet başkanları yanında gözlemci üyelerden ve Afganistan'dan da temsilcilerin katıldığı zirve sonucunda ortak bir bildiri yayınlanmıştır.²⁶⁸ Ortak bildiride güvenlik konularına yer verilmemiş, sağlık ve eğitim konularına çok az değinilmiş ve bildirinin tamamına yakınında ekonomik iş birliğini geliştirmeye dönük üzerinde mutabakat sağlanan görüşlere yer verilmiştir.

Hükümet başkanları, küresel ekonomik krizin etkilerinden korunmanın ve ekonomik gelişimi sağlamanın yolunu, örgüt bünyesinde karşılıklı ekonomik etkileşimi artırmak olarak görmüşler ve bu konuda ortak bir tutum geliştirdikleri bir belge imzalamışlardır.²⁶⁹ Örgüt içerisinde ekonomik kriz karşısında alınabilecek önlemlerin sıralandığı belge ile üyeler arası ekonomik etkileşimi ve ticareti artırma adına; gümrük süreçlerinin ve ticari işlemlerin kolaylaştırılması, ortak projelerin hızlandırılması ve artırılması, ulaşım altyapısının güçlendirilmesi, tarım üretiminin artırılması, ortak yatırımların teşvik edilmesi ve artırılması, ŞİÖ Özel Hesabı'nın oluşturulması²⁷⁰ gibi kararlar alınmıştır.

Hükümet Başkanları Zirvesi'nde dikkat çeken bir gelişme, Putin'in "enerji kulübü" teklifini tekrar dile getirmesi olmuştur. Enerjinin küresel gündemde önemli bir yeri olduğuna dikkat çeken Putin, Rusya'nın bu konudaki teklifini yineleyerek, örgüt bünyesinde enerji konularında sürekli diyalog mekanizması görevi üstlenecek bir enerji kulübü ya da forumu oluşturulmasını önermiştir. Enerji konusunda fikir

²⁶⁸ "Joint Communique of Meeting of the Council of the Heads of Government (Prime Ministers) of the SCO Member States", 14.10.2009, **Şangay İş Birliği Örgütü Resmi İnternet Sayfası**, <http://www.sectSCO.org/EN123/show.asp?id=145>, (erişim tarihi: 20.04.2013).

²⁶⁹ "SCO Joint Initiative on increasing multilateral economic cooperation in the field of tackling the consequences of the global financial economic crisis", 14.10.2009, **Şangay İş Birliği Örgütü Resmi İnternet Sayfası**, <http://www.sectSCO.org/EN123/show.asp?id=146>, (erişim tarihi: 20.04.2013).

²⁷⁰ Çin Hükümet Başkanı, yaptığı bir açıklamada kurulacak özel hesabın, ana iş birliği projelerinde oluşan finansman problemini çözme amacı taşıdığını ifade etmiştir. "Prime ministers' meeting of SCO member states fruitful, says premier Wen", 14.10.2009, **Xinhua News Agency**, http://news.xinhuanet.com/english/2009-10/14/content_12232078.htm, (erişim tarihi: 20.04.2013). Rusya adına Bankalar Arası Konsorsiyum'la ortak faaliyet yürüten Ulusal Gelişimi Bankası (Vnesheconombank) Müdürü, 6 trilyon dolarlık ortak yatırım hesabı oluşturmak için üye devletlerin mutabakat sağladığını belirtmiş, bu sayede tüm üye devletlerde 35 projenin hayata geçirilmesi için imkân yaratıldığını ifade etmiştir. "Shanghai security group agrees on \$6 bln common investment pool", 14.10.2009, **RIA Novosti News Agency**, <http://en.rian.ru/business/20091014/156464760.html>, (erişim tarihi: 20.04.2013).

alışverişinde bulunmanın, bölgedeki enerji iş birliğini artıracaklarını ifade etmiştir.²⁷¹ Putin'in önerisine rağmen örgüt içerisinde resmi bir girişim görülmezken, enerji kulübü oluşturma çalışmaları teknik seviyede yürütölmeye devam etmiştir.

22 Mayıs 2010'da Taşkent'de bir araya gelen üye devlet dışışleri bakanları, önemli bölgesel ve küresel sorunları, dünyadaki gelişmeleri, Orta Asya'da istikrar ve güvenliği geliştirme imkânlarını ve örgütün dış irtibatlarının genişletilmesi konularını görüşmüşlerdir.²⁷² Üye devletler küresel ekonomik krizin etkisinden halen kurtulamamış olsalar da zirvede güvenlik konuları ön plana çıkmıştır. Bunun en büyük nedeni Kırgızistan'da yaşanmakta olan iç karışıklıklardır.²⁷³

Örgüt Genel Sekreterliği tarafından 8 Nisan'da bir açıklama yapılarak; Kırgızistan'daki mevcut durumdan duyulan kaygı dile getirilmiştir. Diğer üye devletlerle yakın sınır komşusu ve örgüt üyelerinden biri olan Kırgızistan'ın; barış, güvenlik ve siyasi istikrar içerisinde olmasının, bölgenin tamamı için önem taşıdığı ifade edilmiştir. Ayrıca, Kırgızistan'da bir an önce düzenin ve ulusal ahengin sağlanmasının bölge barış ve istikrarı için faydalı olduğu belirtilmiştir.²⁷⁴

Yaşanan gelişmeler sonrasında, 22 Mayıs'ta toplanan Dışışleri Bakanları Konseyi, yayınladıkları ortak bildiride; Kırgızistan'daki istikrarsızlığın bölgeye yayılma potansiyeli taşımasından duydukları endişeyi dile getirmişlerdir. Bildiride, Şangay İş Birliği Örgütü bölgesinde güvenlik ve istikrarın, her üye devletin güvenlik

²⁷¹ "Putin pushes SCO countries to form energy forum", 14.10.2009, *RIA Novosti News Agency*, <http://en.rian.ru/russia/20091014/156460382.html>, (erişim tarihi: 20.04.2013).

²⁷² "Expert: Interest in working with SCO growing", 09.06.2010, *China Daily*, http://www.chinadaily.com.cn/china/2010sco/2010-06/09/content_9956261.htm, (erişim tarihi: 01.06.2013).

²⁷³ 2005 yılında gerçekleşen iç karışıklıklar sonrasında, Kırgızistan'da Kurmanbek Bakiyev Devlet Başkanlığı koltuğuna oturmuştur. Yönetime geçmesi ile Bakiyev'den politik ve ekonomik reformlar yapması beklenmiştir. Buna karşılık yönetim anlayışı giderek otoriterleşmiş, kritik kademelere ailesinden ve çevresinden insanlar yerleştirerek; siyasi, askeri ve güvenlik kurumlarında merkezi kontrolü güçlendirmiştir. Ülke içerisinde artan baskılar, popüler siyasi kişiliklerin tutuklanması ve fiyat artışları gibi çeşitli nedenler, ülkede Bakiyev'e yönelik tepkileri giderek artırmıştır. 2010 yılı Nisan ayında muhalefet liderlerinin tutuklanmaya başlaması üzerine muhalifleri destekleyen gruplar kamu ve polis binalarına saldırmış, 6 Nisan'da Hükümet Binası muhalif grupların kontrolüne geçmiş, Roza Otunbayeva başkanlığında geçici hükümet yönetimi fiili olarak ele geçirmiştir. Olaylar sonrasında ülkenin güney kesimine kaçan Bakiyev, 15 Nisan'da ülkeyi terk etmiş ve ertesi günde başkanlıktan resmi olarak istifa etmiştir.

Geçici yönetim göreve başladıktan sonra ülkede istikrarı sağlamada başarılı olamamış ve yeni karışıklıklar ortaya çıkmıştır. Özellikle ülkenin güney kesimlerinde Bakiyev'i destekleyen gruplar, yönetime tepki göstererek Oş, Celalabat ve Batiken'de hükümet binalarını ele geçirmişlerdir. Hükümet güçleri bu bölgelerde yaşayan Özbek topluluk liderlerinin de desteğiyle kontrolü sağlamaya çalışmışlar; ülke içindeki karışıklıklar rejim karşıtı hareketler olmaktan çıkarak, Kırgız ve Özbek gruplar arasında etnik çatışmaya dönüşmüştür. Matthew Stein, "Revolutions of Kyrgyzstan Timeline: An Open Source Look at Key Events", *Foreign Military Studies Office*, <http://fmso.leavenworth.army.mil/documents/Kyrgyzstan-Timeline-of-Events.pdf>, ss.8-10, (erişim tarihi: 27.04.2013).

²⁷⁴ Bakiyev'in resmen istifasından sonra, Örgüt Genel Sekreteri ülkedeki durumu yakından görmek üzere 18 Nisan'da Kırgızistan'a bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Geçici hükümet yöneticileri ile yapılan görüşmelerde, geçici hükümet örgüt bünyesindeki tüm sorumluluklarını yerine getireceğini ve gelecekteki planlı faaliyetlere katılım göstereceğini açıklamıştır. "Chronicle of main events at SCO in 2010", 31.12.2010, *Şangay İş Birliği Örgütü Resmi İnternet Sayfası*, <http://www.sectSCO.org/EN123/show.asp?id=255>, (erişim tarihi: 27.04.2013).

ve istikrarı ile yakından bağlantılı olduğuna dikkat çekilmiştir. Üye devletlerin, Kırgızistan'ın bağımsızlığına, egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı göstererek, gerekli destek ve yardımı sağlamaya hazır oldukları açıklanmışlardır. Ayrıca dışişleri bakanları, Orta Asya'da istikrarı artırma arayışında, terörizm, köktencilik, ayrılıkçılık, uyuşturucu kaçakçılığı, sınır aşan organize suçlar karşısında yürütülmekte olan iş birliğinin, "ortak müdahale etme" boyutuna taşınmak istendiğini açıklamışlardır.²⁷⁵

Zirve sonrasında yayınlanan Onuncu Devlet Başkanları Konseyi Bildirgesi'nde,²⁷⁶ Kırgızistan'da yaşanmakta olan iç karışıklıklara²⁷⁷ değinilmiştir. Bildirgede, örgütün konuya, devletlerin egemenliğine, toprak bütünlüğüne ve bağımsızlıklarına saygı gösterme prensibine bağlı kalarak yaklaşacağı dile getirilmiştir. Ayrıca yaşanan olayları bir iç karışıklık olarak gören üye devletler; olaya dışarıdan müdahale edilmesine karşı olduklarını, konunun diyalog ve müzakere ile çözülmesinden yana olduklarını ifade etmişlerdir. Bu kapsamda Kırgızistan'daki siyasi durumun en kısa sürede istikrara kavuşması için gerekli yardım ve desteği sağlamak istediklerini açıklamışlardır. Zirvede Kırgızistan'a herhangi bir kuvvet yardımı ön görülmezken, sadece insani yardım yapma konusunda uzlaşa sağlanmıştır.

Kırgızistan'da büyüyen kargaşa ve güvenlik güçlerinin kontrolü sağlamada yetersiz kalması, ülke yönetimini güvenliği artırıcı önlemler alma arayışına itmiştir. Bölgeye takviye birlikler gönderilirken, güvenlik güçlerine sert önlemler alması için yetki verilmiştir. Ayrıca Kırgızistan geçici yönetimi Rusya'ya resmi başvuruda

²⁷⁵ "Joint Communique of Meeting of the Council of the Ministers of Foreign Affairs of the SCO Member States", 22.05.2010, **Şangay İş Birliği Örgütü Resmi İnternet Sayfası**, <http://www.sectSCO.org/EN123/show.asp?id=221>, (erişim tarihi: 27.04.2013).

²⁷⁶ "Declaration of the Tenth Meeting of the Council of the Heads of the Member States of the Shanghai Cooperation Organisation", 11.06.2010, **Şangay İş Birliği Örgütü Resmi İnternet Sayfası**, <http://www.sectSCO.org/EN123/show.asp?id=255>, (erişim tarihi: 27.04.2013).

²⁷⁷ 9-10 Haziran günlerinde Osh kentinde Kırgız ve Özbek gençleri arasında başlayan bir kavga, giderek büyümüş Osh ve Celalabad'a yayılarak, iki etnik grup arasında çatışmaya dönüşmüştür. İki etnik grup arasındaki çatışmalarda zaman zaman güvenlik güçleri de hedef alınmış, pek çok can kaybının yaşanmasının yanı sıra evler, işyerleri ve altyapı tesisleri büyük hasara uğramıştır. Büyüyen olaylar karşısında hükümet güçleri kontrolü sağlamada yetersiz kalmıştır. Matthew Stein, "Rereading Charters: Security Organizations' Responses to the June 2010 Conflict in Kyrgyzstan, **Foreign Military Studies Office**, <http://fmso.leavenworth.army.mil/documents/Rereading-Charters.pdf>, ss.8-10, (erişim tarihi: 27.04.2013). Şangay İş Birliği Örgütü'nün 2010 yılı olağan Devlet Başkanları Zirvesi, olayların tırmanmaya başladığı bu dönemde, 10-11 Haziran günlerinde Özbekistan'ın Taşkent şehrinde toplanmıştır.

Kırgızistan'da yönetim değişikliğine neden olan olaylar, tüm bölge devletlerini endişelendirmiştir. Orta Asya Devletleri'nin sahip olduğu sosyal sorunlar, yaşanan küresel ekonomik krizin etkisiyle daha da derinleşmiştir. Sosyal problemlerin artması, Kırgızistan'da yaşanan olayların kendilerine sıçraması ihtimalini artırmıştır. Ayrıca ortaya çıkan istikrarsızlık, halen bu üye devletler açısından önemli bir tehdit olan üç şeytanın, yoğunlaşması ve yayılması için uygun bir zemin yaratmıştır. Sun Zhuangzhi, "SCO facts nail the Western lie", **China Daily**, http://www.chinadaily.com.cn/china/2010sco/2010-06/10/content_9958909.htm, (erişim tarihi: 27.04.2013). Bu nedenlerle, Kırgızistan'daki durumunu bir an önce normale dönmesini isteyen Şangay İş Birliği Örgütü üyeleri, Taşkent Zirvesi'nde Kırgızistan'a verilecek desteği görüşmüşlerdir.

bulunarak, olaylara müdahale etmesini talep etmiştir. Talep doğrudan Rusya'ya yapılsa da askeri desteğin, doğrudan Rusya tarafından veya KGAÖ aracılığıyla yapılması beklenmiştir.²⁷⁸ Rusya doğrudan müdahale etme seçeneğine mesafeli bir tutum sergilerken,²⁷⁹ KGAÖ'nün ancak BM Güvenlik Konseyi onayı ile müdahalede bulunabileceği ifade edilmiştir. Askeri birlik göndererek olaylara doğrudan müdahale edilmekten kaçınılmışsa da KGAÖ bünyesinde Kırgızistan'a kaynak ve özellikle güvenlik güçlerine yönelik ikmal maddesi desteği sağlanacağı açıklanmıştır.²⁸⁰ Olaylar bir dış müdahale gerçekleşmeden, Kırgızistan güvenlik güçlerince kontrol altına alınmıştır.

Kırgızistan KGAÖ yanında, Şangay İş Birliği Örgütü'nden de destek beklemiştir.²⁸¹ Kırgızistan askeri boyutta bir destek beklerken, Şangay İş Birliği Örgütü sadece insani yardım göndermiş ve geçici yönetime siyasi destekte bulunmuştur. Üye devletler insani yardım desteğini bir bütün olarak örgüt bünyesinde gerçekleştirmemiş, doğrudan Kırgızistan'a ikili ilişkiler çerçevesinde yardımda bulunmuşlardır.²⁸² Bunun yanında örgüt hükümet karşıtı ayaklanmaların çıktığı ilk safhada, kurulan geçici yönetime siyasi destek vermiştir. Ülkede yapılan referandum ve seçim süreçlerine gözlemciler görevlendirilmiş, bu faaliyetler gözlemlenerek, geçerliliklerini teyit edecek açıklamalarda bulunulmuştur.²⁸³ Bu sayede hem içerde hem de dışarıda meşruiyetini kabul ettirmek için çaba gösteren geçici yönetime, siyasi destek sağlanmıştır.

Taşkent Zirvesi'nde üye devletlerin halen Afganistan konusundaki endişelerini korudukları görülmüştür.²⁸⁴ Ortak bildiride Afganistan'daki karmaşık durumdan ciddi endişe duyduklarını ifade eden örgüt üyeleri; terör, uyuşturucu trafiği ve sınır aşan suçların tehdit oluşturmaya devam ettiğini vurgulamışlardır. Ayrıca Orta Asya'da güvenlik ve istikrar sağlanmasının, Afganistan'daki sorunlar

²⁷⁸ Sergei Blagov, "Russia, CSTO, SCO Struggle to Settle Kyrgyz Unrest", 28.06.2010, **The Jamestown Foundation**, [http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews\[tt_news\]=36539](http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews[tt_news]=36539), (erişim tarihi: 27.04.2013).

²⁷⁹ Aris, Rusya'nın 2008'de Gürcistan'a müdahalesinin, Orta Asya liderleri tarafından bölgede Rus etkinliğini yarma çabası olarak algılandığını belirtmiş ve müdahalenin örgütün iç işlerine karışmama prensibi ile çeliştiğini değerlendirmiştir. Stephen Aris, "The Response of the Shanghai Cooperation Organisation to the Crisis in Kyrgyzstan", 2012, **Civil Wars**, Vol.14., No.3, 451-476, s.471. Rusya'nın Kırgızistan'a tek başına askeri destek sağlaması, diğer bölge devletleri tarafından etkinliği yarma çabasının bir parçası olarak değerlendirilme potansiyeli taşımıştır.

²⁸⁰ Stein, "Rereading Charters:...", ss.4-5.

²⁸¹ "Kyrgyz Official Criticizes Foreign Partners", 11.08.2010, **Radio Free Europe**, http://www.rferl.org/content/Kyrgyz_Official_Criticizes_Foreign_Partners/2125164.html, (erişim tarihi: 27.04.2013).

²⁸² Aris, "The Response of the Shanghai...", ss.463-464.

²⁸³ "Chronicle of main events at SCO in 2010", 31.12.2010, a.g.e.

²⁸⁴ Bin, örgüt üyelerinin Afganistan'da kötüleşmekte olan durum nedeniyle, konuya daha kötümser bir yaklaşım sergilediklerini değerlendirmiştir. Yu Bin, "Reset under Medvedev: Zapad-Politik and Vostok 2010", 2010, **Comparative Connections**, Vol.12, No.2, 135-148, s.142.

çözülmeden mümkün olmadığını da belirterek, sorunların çözümünde BM'nin lider ve koordine edici rolünü savunmuşlardır.²⁸⁵

Zirvede onaylanan, yeni üye alım prosedürü, örgüte üye olmak isteyen bir devletin taşıması gereken özellikleri şekillendirmiştir. Buna göre daimi üye olacak devletin, Avrasya coğrafyasında yer alması, tüm örgüt üyeleri ile diplomatik ilişkiler içerisinde olması, üyelerle aktif ticaret ve ekonomi bağının bulunması, gözlemci veya diyalog ortağı statüsü taşıması ve BM yaptırımını altında bulunuyor olmaması gerektiği öngörülmüştür. Özellikle en son madde, örgüte katılma konusunda en aktif tutum sergileyen İran'ın üye statüsünü kazanması önünde en büyük engeli oluşturmaktadır.²⁸⁶ Bu maddelerin yanında örgüte katılmak isteyen devletlerin, başka bir devletle çatışma içerisinde bulunmaması koşulunun getirilmesi, Hindistan ve Pakistan için bir engel teşkil ettiği ifade edilebilir. Bunların dışında aday devletin bağlı olduğu uluslararası yükümlülüklerin, örgüt belgeleri ile çelişmemesi gerektiği öngörülmüştür.²⁸⁷ Ayrıca üye devletler ortak bildiride, örgütün üye sayısını artırabilmek için gerekli yasal düzenlemeleri oluşturma kararlılığını ifade etmiş ve Ulusal Koordinatörler Konseyi'nin örgüte katılacak devletler için üyeliğin yasal, örgütsel ve finansal boyutlarını düzenleyen standart bir mutabakat metni ve belgeler hazırlayacağını açıklamışlardır.

Yıl içerisinde örgütün BM ile olan ilişkilerini geliştirmeye dönük adımlar atılmıştır. Şangay İş Birliği Örgütü ve BM arasında 2009 yılı Aralık ayında iş birliğini düzenleyen bir belge imzalanmıştır.²⁸⁸ Bu belgede Şangay İş Birliği Örgütü'nün bölgede güvenliğin her yönüne hitap eden önemli bir forum olduğu belirtilmiş, geniş bir çerçevede örgütün bölgede katkı sağladığı iş birliği alanları tespit edilmiş ve örgüt genel sekreterlikleri arası iş birliğini geliştirmek için kurulacak irtibat kanalları belirlenmiştir. 2010 yılı ocak ayında iki örgüt genel sekreteri bir toplantıya katılmış ve

²⁸⁵ "Joint Communiqué of the Tenth Meeting of the Council of the Heads of the Member States of the Shanghai Cooperation Organisation", 11.06.2010, **Şangay İş Birliği Örgütü Resmi İnternet Sayfası**, <http://www.secsco.org/EN123/show.asp?id=255>, (erişim tarihi: 27.04.2013).

²⁸⁶ İran gözlemci üye olduğundan beri tüm zirvelere üst düzeyde katılım göstermişken, Taşkent Zirve'sine Ahmedinecad yerine dışişleri bakanı katılmıştır. "Iranian president rejects invitation to SCO summit — Lavrov", 11.06.2010, **RIA Novosti**, <http://en.rian.ru/world/20100611/159381127.html>, (erişim tarihi: 27.04.2013). Bunun en büyük nedeni olarak, Yeni Üye Alımları Prosedürü Hakkında Yönetmelik taslağı şekillendirilirken, aday devletin BM yaptırımını altında olmaması şartının açığa çıkması olduğu değerlendirilmiştir. Reset under Medvedev: Zapad-Politik and Vostok 2010; Rusya Dışişleri Bakanı Lavrov İran'ın örgüte üye olamayacağını ama bu maddenin İran'ın gözlemci üyeliği konusunda bir engel oluşturmadığını ifade etmiştir. "Countries under UN sanctions cannot join SCO — Medvedev", 11.06.2010, **RIA Novosti**, <http://en.rian.ru/world/20100611/159390139.html>, (erişim tarihi: 27.04.2013).

²⁸⁷ Alexander Lukin, "Should the Shanghai Cooperation Organization Be Enlarged?", 22.06.2011, **Russia in Global Affairs**, <http://eng.globalaffairs.ru/number/Should-the-Shanghai-Cooperation-Organization-Be-Enlarged---15245>, (erişim tarihi: 27.04.2013).

²⁸⁸ "Cooperation between the United Nations and the Shanghai Cooperation Organization", 18.12.2009, **Official Documents System of the United Nations**, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N09/472/81/PDF/N0947281.pdf?OpenElement>, (erişim tarihi: 23.02.2013).

toplantıda aralarındaki ortaklığı geliştirmek üzere görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Ardından genel sekreterler 5 Nisan'da Taşkent'de bir araya gelerek ŞİÖ/BM Genel Sekreterlikleri İş Birliği Ortak Bildirisi'ni imzalamışlardır. Aynı zamanda küresel sorunlar ve tehditlere yönelik olarak iş birliğini, bilgi paylaşımını ve kapasite inşasını geliştireceklerini açıklamışlardır.²⁸⁹ Taşkent Zirvesi sonrasında yayınlanan ortak bildiri ve Onuncu Yıl Bildirgesi BM ile kurulan bu ilişkilere değinerek, örgüt üyelerinin iş birliğini daha ileri boyutlara taşımak istediklerini ortaya koymuştur.

Şangay İş Birliği Örgütü üyeleri 2010 yılı ortak tatbikatını Kazakistan'da gerçekleştirmişlerdir. Barış Görevi 2010 adıyla düzenlenen tatbikata üye devletlerden Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'dan toplamda 5000'in üzerinde personel katılırken, Özbekistan temsilci göndererek sadece sembolik bir katılım gerçekleştirmiştir.²⁹⁰ Barış Görevi altında düzenlenmiş olması, daha önceki 2005, 2007, 2009 tatbikatlarını anımsatıyor olsa da 2010 tatbikatı; Rusya ve Çin'in yanında diğer üyelerin de katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda Rusya veya Çin dışında bir ülkede düzenlenmiş olması nedeniyle de serinin önceki tatbikatlarında ayrılmaktadır. Ayrıca bu tatbikat, Rusya ve Çin toprakları dışında gerçekleştirilen örgüt tarihinin en kapsamlı tatbikatı olmuştur.²⁹¹ Gerekli yasal düzenlemeye sahip olmadığı gerekçesiyle, 2007 yılında Çin askerlerinin topraklarından geçmesine müsaade etmeyen Kazakistan'ın, tatbikata ev sahipliği yapması ve Barış Görevi 2010 tatbikatına katılan diğer üye devlet birliklerinin Kazakistan topraklarında sorunsuzca taşınabilmesi, üye devletlerin askeri boyutta iş

²⁸⁹ "Joint Declaration on SCO/UN Secretariat Cooperation", **Şangay İş Birliği Örgütü Resmi İnternet Sayfası**, <http://www.sectsc.org/EN123/show.asp?id=198>, (erişim tarihi: 27.04.2013).

²⁹⁰ McDermott, Özbekistan'ın ŞİÖ yanında KGAÖ içerisindeki askeri iş birliklerine de benzer şekilde mesafeli yaklaştığına dikkat çekerek, bu durumu örgüt içerisinde tam anlamıyla bir fikir birliği oluşmadığının göstergesi olarak değerlendirmiştir. Roger McDermott, "China Showcases Expeditionary Military Power in Peace Mission 2010", 28.09.2010, **The Jamestown Foundation**, [http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews\[tt_news\]=36955](http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews[tt_news]=36955), (erişim tarihi: 27.04.2013). Özbekistan, diğer örgüt üyelerine göre ortak tatbikatlara mesafeli yaklaşmaktadır. Sadece 2006 yılında kendi topraklarında düzenlenen bir tatbikata birlik göndermiştir. Bunun dışında diğer üye devletlerin topraklarında yapılan tatbikatlarda gözlemci ile temsil edilmiştir. Özbekistan parlamentosu, örgüt içerisinde 2007 yılında tatbikatların planlanmasına yönelik yapılan düzenlemeleri, 2009 yılında yürürlüğe koymuştur. Ulusal yasaların ülke dışına asker göndermesini kısıtlamasından dolayı, parlamento tatbikatlara sadece temsilciler gönderilmesini kabul etmiştir. Julie Boland, "Learning from the Shanghai Cooperation Organization's 'Peace Mission-2010' Exercise", 20.10.2010, **Brookings Institution**, <http://www.brookings.edu/research/opinions/2010/10/29-asia-war-games-boland>, (erişim tarihi: 27.04.2013). Özbekistan'ın örgüt bünyesinde düzenlenen tatbikatlara katılmaması Rusya'nın Orta Asya'daki varlığından endişe duymasının bir sonucu olarak da değerlendirilmektedir. Weitz, Özbekistan'ın örgütün askeri alanda gelişmesine karşı olduğunu ve tatbikatları üye devletlerin güvenlik ihtiyaçlarına yönelik olarak görmediğini ifade etmiştir. Richard Weitz, "China's Growing Clout in the SCO: Peace Mission 2010", 08.10.2010, **The Jamestown Foundation**, [http://www.jamestown.org/program/chinabrief/single/?tx_ttnews\[tt_news\]=37018&cHash=0af06e912a](http://www.jamestown.org/program/chinabrief/single/?tx_ttnews[tt_news]=37018&cHash=0af06e912a), (erişim tarihi: 27.04.2013).

²⁹¹ Yu Bin, "Peace Mission 2010 and Medvedev's Visit to China", Ekim 2010, **Comparative Connections**, http://csis.org/files/publication/1003qchina_russia.pdf, , (erişim tarihi: 27.04.2013).

birliğini geliştirme ve kurumsallaştırma yönünde ulusal yasal düzenlemeleri gerçekleştirdiklerinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Üye Devletlerden, Çin, Kırgızistan ve Tacikistan, 2011 yılı Mayıs ayı içerisinde Çin'in Doğu Türkistan bölgesinde Tianshan-2-2011 Tatbikatını gerçekleştirmişlerdir. Çin tarafından planlanan bu tatbikata diğer örgüt üyeleri, Hindistan, Pakistan ve Moğolistan ise gözlemci seviyesinde katılım göstermiştir.²⁹² Tatbikat, harekâtın sevk ve idaresi, rehine kurtarma ve belirlenen bölgelerin teröristlerden temizlenmesi başlıkları altında üç safha halinde gerçekleştirilmiştir. Bölgesel Terörle Mücadele Yapısı başkanlığını yürüten Meng Hongwei tarafından yapılan açıklamada tatbikatın üç devletin ve örgütün, “üç şeytani güç”le mücadele etmekteki kararlılığını ve yeterliliğini yansıttığını değerlendirmiştir. Aynı zamanda Çin Kamu Güvenliği Bakan Yardımcılığı görevini de yürütmekte olan Meng, Çin'in diğer üye devletlerin ve bölgenin güvenliği açısından, üye devletlerin güvenlik birimleri ve kolluk kuvvetleri ile iş birliğini geliştirme arzusunda olduğunu ifade etmiştir.²⁹³

Şangay İş Birliği Örgütü'nün 11. devlet başkanları zirvesi Astana'da toplanmıştır. Örgütün kuruluş yıldönümü olan 15 Temmuz'a planlanan zirvede örgütün 10. yılı kutlanmıştır. Sembolik değeri yüksek olan Astana Zirvesi'nde örgütün geçmiş başarıları ön plana çıkarılmaya çalışılmış aynı zamanda örgüt gelişim sürecine yönelik gelecek beklentileri sıralanmıştır. Örgütün geçmişi, bugünü ve geleceğine dair görüşler güvenlik ve ekonomi alanlarında yoğunlaşırken; genel kanaat “...örgütün emekleme dönemini geride bıraktığı ve daha da olgunlaşacağı...”²⁹⁴ yönünde olmuştur. Orta Doğu'da ve Kuzey Afrika'da patlak veren Arap Baharı, ABD'nin Afganistan'dan çekilme kararı ve örgütün genişleme perspektifi gündemi etkileyen önemli meseleler olmuştur.

Zirve sonrasında yayınlanan Astana Bildirisi'nde, gündemde yer alan ve üye devletlerin görüş birliği vardığı bölgesel ve uluslararası konulara yer verilmiştir. 10 Bölümden oluşan bildirgenin, ilk iki bölümü örgütün geçmişteki başarıları ve gelişimi üzerine odaklanmıştır. Üçüncü bölümde uluslararası sistem, Japonya'daki doğal felaket, Kuzey Afrika ve Orta Doğu'daki gelişmeler ve örgütün uluslararası alanda üstlenmeye hazır olduğu rol hakkında üye devletlerin ortak görüşleri aktarılmıştır. Dördüncü bölüm üye devletlere göre BM'nin uluslararası sistemdeki rolü ve BM

²⁹² “Chronicle of main events at SCO in 2011”, *Şangay İş Birliği Örgütü Resmi Sayfası*, <http://www.sectSCO.org/EN123/Yolder.asp>, (erişim tarihi: 03.05.2013).

²⁹³ “China, Kyrgyzstan, Tajikistan conduct joint anti-terror drill”, 06.05.2011, *Xinhua News Agency*, http://news.xinhuanet.com/english2010/china/2011-05/06/c_13862763.htm, (erişim tarihi: 03.05.2013).

²⁹⁴ Yu Bin, “China-Russia Relations: Politics of Two Anniversaries”, 2011, *Comparative Connections*, Vol.13, No.2, <http://www.isn.ethz.ch/isn/Digital-Library/Publications/Detail/?lng=en&id=134927>, (erişim tarihi: 03.05.2013).

yapısının reforme edilmesi gerekliliği üzerinedir. Beşinci bölüm nükleer silahlar, silahsızlanma ve füze savunma sistemi konularında örgüt üyelerinin ortak tutumunu yansıtmıştır. Altıncı bölüm örgütün bölgesel güvenlikteki rolüne yoğunlaşırken; yedi, sekiz ve dokuzuncu bölümlerde sırasıyla güvenlik, ekonomi ve sosyal-kültürel alanlarda örgüt içerisindeki önceliklere ve beklentilere yer verilmiştir. Son bölümde ise örgütün iş birliklerini geliştireceği, kararlılıkla hedef ve prensipleri doğrultusunda faaliyet göstermeye devam edeceği ve bölgesinde barış, istikrar ve refahı sağlamak için amaç ve hedeflerini gerçekleştireceği ifade edilmiştir.²⁹⁵

Astana Zirvesi üye devlet başkanları, gözlemci üye devlet başkanları ve Afganistan Devlet Başkanını bir araya getirmiş, sadece Hindistan zirvede dışişleri bakanı seviyesinde temsil dirmiştir. Gözlemci üye statüsü kazandığı dönemden beri düzenlenmiş olan devlet başkanları zirvelerine devlet başkanı yerine, Hindistan Petrol ve Doğal Gaz Bakanı katılmıştır. BRIC zirvesiyle aynı dönemde düzenlenen Yekaterinburg Zirvesi bu konuda istisna oluşturmuş, ilk defa Hindistan Devlet Başkanı bir Şangay İş Birliği Örgütü zirvesine katılım göstermiştir. Hindistan'ın örgüte yaklaşımı son dönem gelişmeleri doğrultusunda değişerek, örgüte daimi üyelik için başvuruda bulunmuştur.²⁹⁶ Hindistan Dışişleri Bakanı, Astana Zirvesi'ne katılarak ülkesinin örgüt üyeliği konusundaki istekliliğini yansıtmıştır.

Hindistan'ın üyeliği konusunda örgüt içerisindeki en önemli destekçisi Rusya olmuştur. Rusya'nın Çin'in etkinliğini artırmasını dengeleme amaçlı olarak Hindistan'ın üyeliğini savunurken, Hindistan'ın daimi üyeliği konusunda en büyük engeli Çin olmuştur. Çin, standart ve prosedürlerinin yeterli olmadığını savunarak örgütün genişlemesine uzun bir süre sıcak bakmamıştır. Ancak Afganistan'daki ISAF güçlerinin 2014'te çekileceğinin açıklanması, Afganistan'daki istikrarsızlığın komşu bölgelere yayılması endişesini doğurmuş ve Çin'in örgütün

²⁹⁵ "Astana Declaration of the 10th Anniversary of the Shanghai Cooperation Organisation", 15.06.2011, **Şangay İş Birliği Örgütü Resmi Sayfası**, <http://www.sectsc.org/EN123/show.asp?id=294>, (erişim tarihi: 03.05.2013).

²⁹⁶ Hindistan, yabancı askerlerin çıkmasından sonra Afganistan'daki istikrarın sağlanmasında örgütün önemli rol üstlenebileceğini düşünmektedir. Afganistan'ı Orta ve Güney Asya arasında bir köprü olarak gören Hindistan, örgüt aracılığıyla bu ülkede sağlanacak istikrar sayesinde Orta Asya ile olan ekonomik, ticari ve enerji konularındaki bağlarının güçlendirme beklentisi içerisinde. Hindistan dışişleri bakanı, Şangay İş Birliği Örgütü coğrafyasının terörden arındırılmış bir bölge olmasını umduklarını dile getirmiştir. Pakistan'ı teröre verdiğini destekten ötürü eleştiren Hindistan, örgüt sayesinde Pakistan'ın bu yöndeki girişimlerinin engellenebileceğini değerlendirmiştir. Sandeep Dikshit, "India poised to join Shanghai grouping", 15.06.2011, **The Hindu**, <http://www.thehindu.com/news/national/india-poised-to-join-shanghai-grouping/article2107005.ece>, (erişim tarihi: 03.05.2013). Örgütün Afganistan konusuna müdahil oldukça, Pakistan'da yerleşmiş olan terör kaynaklarından dolayı Hindistan ile benzer görüşleri paylaşacağı değerlendirilmiştir. Ayrıca Hindistan örgütün Bölgesel Terörle Mücadele Yapısı ile kurduğu iş birliğini geliştirme arayışında olmuştur. Bu yapı sayesinde bilgi paylaşımının terörle mücadele faaliyetlerinde katkı sağlayacağını değerlendirmiştir. Sandeep Dikshit, "Plans to upgrade Afghanistan in SCO of interest to India", 15.06.2011, **The Hindu**, <http://www.thehindu.com/news/national/plans-to-upgrade-afghanistan-in-sco-of-interest-to-india/article2101859.ece>, (erişim tarihi: 03.05.2013).

genişlemesine karşı olan tutumunun gözden geçirmesine neden olmuştur.²⁹⁷ Örgütün altı yıllık yeni üye kabul etmeme mutabakatının kaldırılması, Afganistan'da kötüleşen duruma ve ABD öncülüğündeki koalisyon güçlerinin ülkeden çekileceğini açıklamasına bağlanmaktadır. Kazakistan Dışişleri Bakanı, Afganistan'da gerginliğin artarak bölge için tehdit kaynakları oluşturmaya devam edeceğini ifade etmiş ve Usama Bin Ladin'in öldürülmesinin yeni bir terör dalgasına neden olabileceğini değerlendirmiştir.²⁹⁸

Şangay İş Birliği Örgütü üyeleri, Afganistan'ın güvenlik ve istikrarının bölge güveliği açısından büyük öneme sahip olduğunu Astana Zirvesi'nde bir kez daha vurgulamışlardır.²⁹⁹ Dönem başkanlığını yürüten Nazarbayev, Afganistan'ın bölgenin geleceğini anahtarı olduğunu belirtmiş, koalisyon güçlerinin çekilmesi ile örgütün Afganistan'ın yüz yüze kalacağı pek çok sorunu göğüslemek zorunda kalacağını ifade etmiştir. Bunun yanında Rusya, Afganistan'ın kendi iç güvenliğini sağlamada yetersiz kalacağını düşünmektedir. NATO'nun sorumluluğu devretmesi sonrasında durumun giderek kötüleşeceği ön görülerek, Şangay İş Birliği Örgütü'nün Afganistan'daki duruma katkı sağlayacak yeterliliğe sahip olmadığı değerlendirilmektedir. Rusya Devlet Başkanı'nın Şangay İş Birliği Örgütü Özel Temsilciliği görevini yürüten Leonid Moiseyev, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'da yürüttüğü 10 yıllık savaşın travmaları nedeni ile Rusya ve Orta Asya Devletleri'nin Afganistan içerisinde güvenlik konusunda etkin olmak istemediklerini ifade etmiştir. Aynı zamanda Afganistan sınırları boyunca faaliyet göstermeye hazır olduklarını ve gözlemci üyelerin potansiyelini bu yönde kullanmak istediklerini açıklamıştır. Afganistan içerisinde ise örgüt üyelerinin, ekonomi konuları odağında ve bireysel olarak girişimlerde bulunmak istediğini değerlendirmiştir.³⁰⁰

Örgütün Astana Zirvesi öncesinde gözlemci üye olmak için başvuran Afganistan'la bağları geliştirmek istenmesinin en temel nedenlerinden biri de bölgede sorun yaratan uyuşturucu kaçakçılığı konusu olmuştur. Afganistan'da artan uyuşturucu üretimi, bölge ülkelerini uyuşturucu kaçakçılığında birer geçiş güzergâhı

²⁹⁷ Vladimir Radyuhin, "SCO: 10 years of evolution and impact", 14.06.2011, *The Hindu*, <http://www.thehindu.com/opinion/lead/sco-10-years-of-evolution-and-impact/article2101857.ece>, (erişim tarihi: 03.05.2013).

²⁹⁸ Vladimir Radyuhin, "Afghanistan may join SCO", 15.05.2011, *The Hindu*, <http://www.thehindu.com/news/international/afghanistan-may-join-sco/article2021578.ece>, (erişim tarihi: 03.05.2013).

²⁹⁹ Astana Zirvesi'nde yayınlanan Devlet Başkanları Ortak Bildirisinde Afganistan'da çözüm getirilmeyen durumun ülkedeki mevcut gerginlik ve karmaşa ile artış göstermesinin, bölgesel güvenlik ve istikrar açısından temel bir tehdit kaynağı olduğu ifade edilmiştir. "Joint Communiqué of meeting of the Council of the Heads of the Member States of the Shanghai Cooperation Organisation commemorating the 10th anniversary of the SCO", 15.06.2011, *Şangay İş Birliği Örgütü Resmi Sayfası*, <http://www.sectsc.org/EN123/show.asp?id=293>, (erişim tarihi: 03.05.2013).

³⁰⁰ Radyuhin, "SCO: 10 years of evolution and impact", a.g.e.

olmaları nedeni ile etkilerken ayrıca giderek yayılan uyuşturucu madde kullanımı bu devletlerin sosyal yapıları için de tehdit oluşturmuştur.³⁰¹ Bu tehdit karşısında daha etkin mücadele etme girişiminde olan örgüt üyeleri, Astana Zirvesi'nde "uyuşturucu tehdidinin Şangay İş Birliği Örgütü bölgesindeki olumsuz etkisini önlemek" maksadıyla 2011-2016 yılları için uyuşturucuyla mücadele stratejisini kabul etmişlerdir.³⁰²

Astana Zirvesi'nde Afganistan'ın gözlemci üyelik başvurusunun yanında Pakistan ve Hindistan'ın daimi üyelik başvuruları da görüşülen konular arasında yer almıştır.³⁰³ Konuyla ilgili zirve öncesinde bir açıklama yapan Rusya Dışişleri Bakanı, yeni üye alımlarıyla ilgili son kriterin Astan Zirvesi'nde üye devlet başkanlarınca kabul edileceğini, Hindistan ve Pakistan'ın üyeliği konusunda bir karar çıkmasının henüz mümkün olmadığını açıklamıştır.³⁰⁴ Astana Zirvesi'nde örgütün genişlemesi konusunda yasal zemini güçlendiren bir adım atılmış ve örgüte üyelik başvurusu yapan aday devletler için yükümlülükler mutabakatı hazırlanmıştır. Zirve sonrasında yayınlanan ortak bildiride kullanılan, mutabakatın "genişlemenin yasal zeminini daha da geliştirdiği" ifadesi, yapılan bu düzenlemenin Lavrov'un belirttiği gibi son yasal düzenleme olmadığını düşündürmektedir. Ayrıca ortak bildiride, genişlemeye yönelik gerekli yasal, idari ve finansal düzenlemelerin yapılabilmesi için Ulusal Koordinatörler Kurulu'nun ve özel çalışma grubunun faaliyetlerini sürdüreceğinin açıklanması, yeni üye alımları konusunda "yasal düzenleme eksikliğinin" engel oluşturmaya devam edeceğini göstermiştir.

Şangay İş Birliği Örgütü'nün onikinci devlet başkanları zirvesi 6-7 Temmuz 2012 tarihlerinde Pekin'de gerçekleştirilmiştir. Zirveye üye devlet başkanları;

³⁰¹ "Russia's Medvedev, Afghanistan's Karzai to talk cooperation", 15.06.2011, **RIA Novosti News Agency**, <http://en.rian.ru/world/20110615/164618652.html>, (erişim tarihi: 03.05.2013). Kırgızistan yönetimi uyuşturucu kaçakçılarının topraklarında şiddet yarattığını düşünmekte ve bu şebekeleri 2010 olaylarının sorumluları arasında görmektedir. Talgat Kirbetov ve Yelena Sorokina, "SCO summit calls for aid to Afghanistan, more co-operation", 15.06.2011, **Central Asia Online** http://centralasiaonline.com/en_GB/articles/caii/features/politics/2011/06/15/feature-02, (erişim tarihi: 03.05.2013). Afganistan dünya genelinde eroin hammaddesinin %80'ini üretmektedir. Ülke içinde siyasi çatışmaları finanse etmek için kullanılan uyuşturucu madde ticareti, dünya çapında da aşırı dinci hareket ağlarını beslemektedir. Lacoste, a.g.e., s.270. Tacikistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Rusya, Afganistan'dan gerçekleşen uyuşturucu ticaretinde "Kuzey Rotası" denilen kuşakta yer almaktadırlar. Özellikle Rusya toprakları, uyuşturucunun Avrupa'ya aktarılmasında kullanılmaktadır. "Shanghai Cooperation Organization ministers to meet in Kazakhstan", 28.04.2011, **RIA Novosti News Agency**, http://en.rian.ru/military_news/20110428/163745669.html, (erişim tarihi: 03.05.2013).

³⁰² "Astana Declaration of the 10th Anniversary of the Shanghai Cooperation Organisation", 15.06.2011, a.g.e. Ayrıca Kosyrev, Afganistan dahil edilmedikçe örgütün uyuşturucu ile mücadele stratejisinin başarıya ulaşamayacağını değerlendirmiş, bu nedenle örgütün Afganistan'ı önce gözlemci üye olarak kabul edeceğini ardından da daimi üye yapacağını öngörmüştür. Dmitry Kosyrev, "Afghanistan will join SCO - eventually", 16.05.2011, **RIA Novosti News Agency**, <http://en.rian.ru/analysis/20110516/164058413.html>, (erişim tarihi: 03.05.2013).

³⁰³ "Afghanistan wants to join 6-nation Shanghai alliance as observer", 14.05.2011, **RIA Novosti News Agency**, <http://en.rian.ru/world/20110514/164023393.html>, (erişim tarihi: 03.05.2013).

³⁰⁴ Radyuhin, "Afghanistan may join SCO", a.g.e.

Pakistan, İran ve Moğolistan Devlet Başkanları ve Hindistan Dışişleri Bakanı yanında Afganistan ve Türkmenistan Devlet Başkanları davetli olarak katılmıştır. Çin'in ev sahipliği ve başkanlığında düzenlenen zirve, on yılını geride bırakmış olan örgütün yeni bir on yılda etkinliğini artırma çabasının bir göstergesi olmuştur.

Zirvede dünyadaki önemli gelişmeler üzerine görüşmeler gerçekleştirilirken, örgütün geleceğine yönelik strateji planları oluşturabilmek adına hedefler ve görevler tanımlanmaya çalışılmıştır. Zirve sonunda yayınlanan *Kalıcı Barış ve Ortak Refahın Hâkim Olduğu Bir Bölge İnşa Etme Bildirgesi*'nde,³⁰⁵ örgüt liderlerinin mutabakata vardığı politik değerlendirmelere yer verilmiştir. Uluslararası sistemin giderek artan oranda çok-kutuplu bir görünüm sergilediği değerlendirilen bildirmede, üye devletlerin sistemde güncel tehditler olarak gördüğü konular sıralanmıştır.³⁰⁶

Bildirmede dikkat çekici bir başka nokta ise üye devletler tarafından dünyada “tüm devletlerin çıkarlarına saygı gösterilen bölünmez bir güvenlik alanı” ve “yeni bir güvenlik tanımlaması” oluşturmak gerektiğini ifade etmiş olmalarıdır. Bu kapsamda füze savunma sistemi kurulması yine eleştirilmiş, nükleer silahsız bir dünya görüşü savunulmuş ve uzayda silahlanmaya karşı çıkılmıştır. Ayrıca bilgi güvenliğine değinilerek; internet, bilgi ve iletişim teknolojilerinin güvenliği tehdit edici ve tehditleri provoke edici biçimde kullanılmaması gerektiği vurgulanmıştır.

Bölgesel sorunlar üzerinde de görüşmeler gerçekleştiren Şangay İş Birliği Örgütü üyeleri, bölgesel konuların bölge devletlerince çözülmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Bölgede güvenliği sağlayacak mekanizmalar ve önlemler oluşturulmasının, bölge devletlerin kararlarıyla olması gerektiği değerlendirilerek; bölge dışı devletlerin müdahalelerine karşı çıkmışlardır. Bu doğrultuda örgüt üyesi veya bölgede yer alan bir devletin barış, istikrar ve güvenliğini tehdit eden bir olay karşısında; örgüt üye devletlerin, örgütün *ilgili dokümanlar* ışığında, zamanında ve duruma uygun politik-diplomatik adımları atması gerektiğini belirtmişlerdir.³⁰⁷ Pekin Zirvesi'nde “Bölgenin Barış, Güvenlik ve İstikrarını Tehlikeye Atan Durumlar Karşısında Alınacak Politik-Diplomatik Önlemler ve Mekanizmalar” adı altında bir karar imzalanarak yukarda ifade edilen *ilgili dokümanlar* arasına dâhil edilmiştir. Kararla birlikte örgütün ortak erken uyarı, kriz yönetimi, etkileşim ve ortak faaliyet

³⁰⁵ “Declaration of the Heads of State of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization on Building a Region of Lasting Peace and Common Prosperity”, 07.06.2012, a.g.e.

³⁰⁶ Mevcut dünya ekonomik yapısında geniş çaplı yeni bir ekonomik ve finansal krizin meydana gelebileceği ifade edilmiş ayrıca terörizm, uyuşturucu trafiği, sınır aşan suçlar, gelişim dengesizlikleri, gıda yetersizliği, iklim değişikliği ve kitle imha silahlarının yayılması, bölgesel ve yerel çatışmaların ortaya çıkardığı tehdit ve sorunlar mevcut tehditler olarak belirtilmiştir. Bildirmede sıralanan bu konular üyeler arasında ortak tehdit algılamaları yaratılması açısından önem taşımaktadır.

³⁰⁷ “Declaration of the Heads of State of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization on Building a Region of Lasting Peace and Common Prosperity”, 07.06.2012, a.g.e.

yürütme yeterlilikleri geliştirilmek amaçlanmıştır.³⁰⁸ Bu sayede 2010 yılında Kırgızistan'da yaşanan olaylara benzer gelişmeler karşısında, örgüt üyeleri ortak bir tutum geliştirebilmek; krizi çözmeye yönelik ortak politikalar üretebilmek ve atılacak ortak diplomatik adımları şekillendirebilmek adına yasal bir zemin hazırlamıştır.

Üye devletler, ortaya çıkabilecek krizler karşısında daha etkin mekanizmalar kurma arayışında bulunmalarının yanında, ikili ve çok yönlü iş birlikleri ile mevcut tehditlerle olan mücadelelerini, artıracaklarını açıklamışlardır.³⁰⁹ Terörizm, ayrılıkçılık, köktencilik, uyuşturucu kaçakçılığı, silah kaçakçılığı, yasadışı göç gibi konularda ortak mücadele yürüten örgütün, güvenlik alanında belirecek yeni tehdit ve sorunlara da karşılık vereceği ifade edilmiştir. Örgütün bu tehditlerle yürüttüğü mücadelenin bir plan dâhilinde gerçekleşmesi için Pekin Zirvesi'nde üye devletler tarafından 2013-2015 yıllarını kapsayan terör, ayrılıkçılık ve köktencilikle mücadele programı kabul edilmiştir.

Pekin Zirvesi'nin örgüt açısından getirdiği en belirgin yenilik Afganistan'a gözlemci, Türkiye'ye diyalog ortaklığı statüsü verilmesi olmuştur. Afganistan'ın başvurusu, mevcut gelişmeler nedeni ile bu devletin örgütle daha yakın ilişkiler araması olarak görülürken; örgütün başvuruyu kabul etmesi, Afganistan kaynaklı konuların artık örgütün bir dış meselesi olmaktan çıkarak kurulacak kurumsal bağlar sayesinde iç meselesi haline gelmesi olarak değerlendirilmiş ve örgütün Afganistan üzerindeki sorumluluğu ve etkisinin artacağı ifade edilmiştir.³¹⁰ Türkiye ise kurduğu diyalog ortağı bağı sayesinde örgüt bünyesindeki iş birliklerine katılma olanağı bulurken, örgütün iş birliği coğrafyasının genişlemesine katkı sağlamıştır.

Bildirgede üye devletler her iki ülke ile ilgili açıklamalarda bulunmuşlardır. Afganistan'ın terör ve uyuşturucu kaçakçılığından arınmış, bağımsız, tarafsız, barışçıl ve müreffeh bir ülke inşa etme çabalarına verilen destek ifade edilmiştir. Bunun yanında uluslararası toplumun Şangay İş Birliği Örgütü ile bağ kurma arayışlarının arttığına dikkat çekilerek, Türkiye'nin diyalog ortağı statüsünün kabul edildiği açıklanmıştır.³¹¹

Afganistan ve Türkiye'nin de katılımıyla, 6 üye devlete karşılık 8 gözlemci ve diyalog ortağına sahip olan Şangay İş Birliği Örgütü'nün genişlemeye dönük tutumu

³⁰⁸ Andrei Akulov, "The SCO 2012 Shanghai Summit – on the Way to New World Order", 08.06.2012, **Strategic Culture Foundation**, <http://www.strategic-culture.org/news/2012/06/08/sco-2012-shanghai-summit-way-new-world-order.html>, (erişim tarihi: 09.05.2013).

³⁰⁹ "Declaration of the Heads of State of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization on Building a Region of Lasting Peace and Common Prosperity", 07.06.2012, a.g.e.

³¹⁰ Zhao Huasheng, **China and Afghanistan China's Interests...**, s.14.

³¹¹ "Declaration of the Heads of State of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization on Building a Region of Lasting Peace and Common Prosperity", 07.06.2012, a.g.e.

daha fazla sorgulanmaya başlamıştır. Peyrouse, örgütün genişleme açısından bir krizde olduğunu değerlendirirken,³¹² Weitz bu durumu bir “ikilem” olarak nitelendirmiştir.³¹³

Pekin Zirvesi’nde Şangay İş Birliği Örgütü üyeleri bazı uluslararası konularda da değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Gözlemci üyelerden İran’ı çevreleyen gelişmeler konusunda duydukları endişeyi dile getirmişlerdir.³¹⁴ İran’ın artan ABD yaptırımları ve devam eden AB ambargosu karşısında, destek arayışı içerisinde olması ve yaptırımlara karşı çıkan Çin’e zirve kapsamında bir ziyaret gerçekleştirmesi, uluslararası ortamda dikkat çekmiştir.³¹⁵ Örgüt üyeleri İran konusunun güç kullanarak çözülmesinin kabul edilemez olduğunu açıklayarak, bu tür girişimlerin bölge ve hata dünya güvenliğini tehdit edebilecek tahmin edilemez ve ciddi sonuçları olabileceğini değerlendirmişlerdir. Ayrıca taraflara çatışmayı tırmandırıcı kısıtlama ve söylemlerden kaçınmaları çağrısında bulunmuşlardır. Bunun yanında örgüt üyeleri konuyla ilgili BM Güvenlik Konseyi Kararları’nın uygulanmasını talep etmişler ve P5+1 Ülkeleri ile İran³¹⁶ arasında diplomatik çözüm arayışlarını desteklediklerini ifade etmişlerdir. İran’a da çağrıda bulunan üye devletler, İran’ın uluslararası toplumun sorumlu bir üyesi olarak barış ve refahın sağlanmasında önemli bir rol oynamasını beklediklerini belirtmişlerdir.³¹⁷ Örgütün bu tutumu özellikle Çin’in ve Rusya’nın İran konusundaki tutumu ile paralellik göstermiştir. Çin, İran’a konusunda alınan BM kararlarının uygulanması gerektiğini savunurken, ikili yaptırımlar aracılığıyla diğer ülkelerin İran’la normal bir şekilde ticari ilişkiler kurmasının zorlaştırılmasına ve ticari ilişkilere zarar verilmesine karşı çıkmıştır.³¹⁸ Bunun yanında Rusya’da İran’a yapılan tek taraflı yaptırımlara karşı

³¹² Sébastien Peyrouse, “Central Asia’s Long-Term Questions Remain Unanswered After the Shanghai Cooperation Organization Summit”, 2012, *The German Marshall Fund of the United States*, http://www.gmfus.org/wp-content/blogs.dir/1/files_mf/1342192327Peyrouse_ShanghaiSummit_Jul12.pdf, s.1, (erişim tarihi: 09.05.2013).

³¹³ Richard Weitz, “Global Insights: The SCO’s Expansion Dilemma”, 15.11.2011, *World Politics Review*, <http://www.worldpoliticsreview.com/articles/10668/global-insights-the-scots-expansion-dilemma>, (erişim tarihi: 09.05.2013).

³¹⁴ “Declaration of the Heads of State of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization on Building a Region of Lasting Peace and Common Prosperity”, 07.06.2012, a.g.e.

³¹⁵ Ben Blanchard, “Iran’s Ahmadinejad to visit as China slams new sanctions”, 23.05.2012, *Reuters News Agency*, <http://www.reuters.com/article/2012/05/23/us-china-iran-idUSBRE84M05A20120523>, (erişim tarihi: 09.05.2013).

³¹⁶ P5+1 Ülkeleri, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin daimi üyeleri ABD, Rusya Federasyonu, Çin Halk Cumhuriyeti, Fransa ve İngiltere’nin yanında Almanya’dan oluşmaktadır.

³¹⁷ “Declaration of the Heads of State of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization on Building a Region of Lasting Peace and Common Prosperity”, 07.06.2012, a.g.e.

³¹⁸ Blanchard, a.g.e.

olduğunu ve altılı grup ile İran arasında yapılan müzakereleri desteklediğini açıklamıştır.³¹⁹

Pekin Zirvesi'nde örgüt içi bir düzenleme olarak Orta-Vadeli Gelişim Stratejisi kabul edilmiştir. Planla birlikte örgütün pratik ve etkili bir iş birliği platformuna dönüştürülmesi amaçlanmıştır. Planın üye devletlerin örgütü uzun dönemli geliştirmedeki ve genel stratejik konularda fikir birliği sağlamadaki kararlılığını yansıttığı değerlendirilmiştir.³²⁰ Çin planının şekillendirilmesinde öncü rol oynamıştır. Bu sayede yeni bir on yıla giren örgütün, gelişim stratejisini belirlemede en büyük katkı, örgütün dış politika önceliklerinden birini oluşturduğunu açıklayan Çin tarafından yapılmıştır. Ayrıca Çin, örgüt genel sekreterliğini Pekin'de yeni bir binaya taşıma kararı almıştır. Bunun yanında örgüt içerisinde özel bir hesap oluşturulması ve gelişim bankası kurulması çalışmalarına öncülük etmiştir. Çin, örgüt içerisindeki etkinliğini, dönem başkanlığında da istifade ederek artırmaya çalışmıştır.³²¹

Şangay İş Birliği Örgütü'nün 2012 yılındaki en dikkat çekici faaliyeti Pekin Zirvesi olmuştur. Bunun dışında Tacikistan'da Barış Görevi 2012 Tatbikatı düzenlenmiştir. Tatbikata Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'dan 2000 civarınca personel katılmıştır. Bu, Barış Görevi serisi içerisindeki tatbikatlarda, en düşük sayıda personel katılımı olmuştur. Özbekistan tatbikatın dışında kalmayı tercih etmiş ve sadece gözlemci göndermiştir. Özbekistan'ın bu tutumu Tacikistan'la arasında çeşitli sebeplerden dolayı yaşanan gerilimle ilgili olduğu değerlendirilmiştir.³²² Bu değerlendirmenin yanında Özbekistan'ın Şangay İş Birliği Örgütü bünyesinde düzenlenen tatbikatlara mesafeli yaklaşması, göz ardı edilmemelidir. Özbekistan 14 tatbikat içerisinde sadece 2006 yılında bir tatbikata ev sahipliği yapmış, bunun dışında üç tatbikata birlik bazında katılım göstermiştir. McDermott, Özbekistan'ın Şangay İş Birliği Örgütü içerisindeki ayrışmayı gösterdiğini değerlendirmiştir. Özellikle Barış Görevi 2012 tatbikatına katılmak için Tacikistan'a

³¹⁹ "Moscow slams Iran sanctions", 06.06.2012, *The Voice of Russia*, http://english.ruvr.ru/2012_06_06/77249763/, (erişim tarihi: 09.05.2013).

³²⁰ "SCO Summit to Approve Midterm Development Plan", 23.05.2012, *RIA Novosti News Agency*, <http://en.rian.ru/world/20120523/173634241.html>, (erişim tarihi: 09.05.2013).

³²¹ Jagannath P. Panda, "The Beijing SCO Summit: Not a Routine One for China", 29.05.2012, *Institute for Defence Studies and Analyses*, http://www.idsa.in/idsacomments/TheBeijingSCO_Summit_jppanda_290512, (erişim tarihi: 09.05.2013).

³²² Özbekistan Tacikistan arasında su sorunu nedeni ile gerginlikler yaşanmaktadır. Ayrıca iki ülke arasında sınır hattı yaşanan sorunlarına bir de Özbekistan'ın sınır hattına mayın döşemesi eklenmiştir. Roger McDermott, "Uzbekistan Snubs SCO Peace Mission 2012", 19.06.2012, *The Jamestown Foundation*, [http://www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnews\[tt_news\]=39512&cHash=1cc07b4763a665f2fc68ad93ef7dd250](http://www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnews[tt_news]=39512&cHash=1cc07b4763a665f2fc68ad93ef7dd250), (erişim tarihi: 09.05.2013).

geçiş yapmak isteyen Kazakistan birliklerine izin vermemesi bu görüşü destekleyen somut bir örnek teşkil etmiştir.³²³

³²³ A.g.e.

İKİNCİ BÖLÜM

YENİ İŞLEVSELCİLİK TEORİSİ İŞİNDA

ŞANGAY İŞ BİRLİĞİ ÖRGÜTÜNÜN DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. YENİ İŞLEVSELCİLİK TEORİSİ VE BÜTÜNLEŞME KAVRAMI

Yeni-işlevselcilik teorisi, Avrupa bütünleşmesi tecrübesinden yararlanarak bütünleşme süreçleri için genel hipotezler ortaya koymaya çalışan bir teoridir. Ernst B. Haas, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu üzerine yaptığı çalışmasında işlevselcilik (functionalism) teorisinden etkilenerek, dönemin baskın teorileri olan realizm ve liberalizme bir alternatif olarak yeni-işlevselciliğin prensiplerini ortaya koymuştur.³²⁴ Daha sonra yeni-işlevselcilik üzerine pek çok çalışma yapılmış³²⁵ ve teori 1950'lerin başından 1990'lara kadar Avrupa bütünleşmesi üzerine yapılan teorik tartışmaların odağında yer almıştır. Rasmond'a göre Avrupa Birliği'ni ve Avrupa bütünleşmesinin elementlerini açıklamaya yönelik kendi yaklaşımlarını geliştirmeye çalışanlar, teoriyi "öteki" olarak kullanmışlardır.³²⁶ Bu da yeni-işlevselciliğin bütünleşme teorileri içerisinde, özellikle Avrupa örneğinde, ön plana çıkmasını ve değer kazanmasını sağlamıştır.

Teorinin bütünleşmeye dönük temel prensiplerini incelemeden önce bütünleşme kavramına yaklaşımını değerlendirmek gerekir. Literatürde, bütünleşme üzerine oluşturulan ilk teorilerde bütünleşme konseptinin nasıl olması gerektiği üzerine yapılan birçok tartışmada, bütünleşmenin bir süreç mi yoksa bir nihai ürün mü olduğu üzerinde durulmuştur. Kavramı bir sonuç olarak alan tanımlamalarda, siyasi aktörlerin bir araya gelerek yetkilerini devrettikleri yeni oluşuma odaklanılmış ve bu oluşum açıklanmaya çalışılmıştır. Bütünleşmeyi bir süreç olarak ele alanlar ise yeni oluşumdan ziyade bu oluşumu ortaya çıkaran zamana (gelişmelere) ve olaylara odaklanmışlardır.³²⁷

Haas, bütünleşmeyi, "siyasi bütünleşme, farklı ulusal özelliklere sahip çeşitli siyasi aktörlerin; bağlılık, beklenti ve siyasi eylemlerini ulus devletlere egemen olan

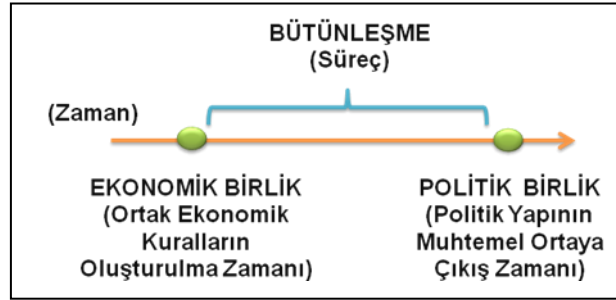
³²⁴ Ernst B. Haas yeni-işlevselciliğin temellerini oluşturduğu ilk eserini 1958'de yayınlamıştır. Ernst B. Haas, *The Uniting of Europe: Political, Social and Economic Forces, 1950-1957*, Stanford University Press, Stanford, 1958. Bu tarihten sonraki çalışmalarında, teorinin Avrupa Toplulukları dışındaki bütünleşme süreçleri için de geçerli olabilmesi için farklı bölgelerde ve farklı topluluklarda teoriyi uygulayarak geliştirmeye çalışmıştır. Haas'ın diğer çalışmalarına yönelik genel bilgi için bkz. Ben Rasmond, "The uniting of Europe and the foundation of EU studies: Revisiting the neofunctionalism of Ernst B. Haas", *Journal of European Public Policy*, 2005, Vol.12, 237-254.

³²⁵ Bu konuda çalışma yapanlar: Leon Lindberg, Philippe Schmitter, Stuart A. Scheingold, Joseph Nye, Robert Keohane, Lawrence Scheineman'dır.

³²⁶ Rasmond, a.g.e, s.240.

³²⁷ Daha fazla bilgi için bakınız: Finn Laursen, "Theory and Practice of Regional Integration", *Jean Monnet/Robert Schuman Paper Series*, 2008, Vol.8, 2-23.

ve ulus devletlerin meşruiyetini kendinde toplayan yeni bir merkeze aktardıkları süreçtir” şeklinde tanımlamaktadır.³²⁸ Haas, geliştirdiği yeni-işlevselcilik teorisinde, bütünleşmeyi bir süreç olarak ele almış; bu süreci daha net açıklayabilmek içinde “ekonomik birlik” ve “siyasi birlik” kavramlarını kullanmıştır. Yaygın kullanımda, özellikle ekonomistler arasında bütünleşme kavramı, Haas’ın ekonomik birlik olarak tanımladığı kavramın yerine kullanılmaktadır. Yeni-işlevselci bakış açısında ekonomik birlik, üretim faktörlerinin serbest dolaşımı önündeki engellerin kaldırıldığı bireyler-üstü bir oluşumdur. Bütünleşme kavramını bir sonuç olarak ele alanlar ise kavramı, Haas’ın “siyasi birlik” olarak tanımladığı kavramın yerine kullanmaktadırlar. Teoriye göre siyasi birlik, aktörlerin daha önceden var olan ulus-devlet yapılarına has ve birbirinden farklı tanımlamaların ötesine geçmiş olarak oluşturdukları bir üst siyasi yapıdır. Bu iki kavramı Şekil-1’deki gibi bir zaman düzlemi içerisine yerleştirirsek, bütünleşme; bu iki oluşum arasında geçen zaman dilimi ve bu süreçte, sonucu (siyasi birliği) meydana getirmek için gerçekleşmesinin zorunlu olduğunu düşündüğümüz olaylardır.³²⁹

Şekil-1: Bütünleşme, Ekonomik Birlik ve Siyasi Birlik Kavramlarının Şemalaştırılması

Bu süreç ekonomik birlik aşamasından başlar. Tarihteki bütünleşme oluşumları incelendiğinde ortak pazar veya gümrük birliği gibi ekonomik birlik oluşumlarından önce siyasi birlik sağlandığı az görülen bir örnektir. Bütünleşme hareketlerinin pek çoğunda siyasi bağların kurulması ekonomik birlik potansiyeliyle veya birliğin oluşumuyla eş zamanlı olarak gelişmiştir. Aktörlerin ekonomik birlik oluşturma konusunda istekli olması, siyasi birlik yolunda resmî veya gayri resmî adımların atılmasını sağlamıştır.³³⁰

Bütünleşmenin nasıl oluşacağı, hangi şartlar altında gerçekleştiği, bütünleşme teorilerinin temel problemleri içerisindedir. Haas, bütünleşme teorilerinin planlı,

³²⁸ Haas, a.g.e., s.16.

³²⁹ Ernst B. Haas ve Philippe Schmitter, “Economics and Differential Patterns of Political Integration: Projections about Unity in Latin America”, *International Organization*, 1964, Vol.18, 705-737, s. 710.

³³⁰ Haas and Schmitter, a.g.e., s. 705.

özdevinimsel³³¹ veya müzakereye dayalı olabileceğini belirtmiş ve teorisinin temel prensiplerini özdevinimsel bütünleşme üzerine kurmuştur. Teoride, ekonomik birlik oluşumu, siyasi birlik oluşumunun önüne alınmıştır. Aktörler arasında ekonomik birlik çatısı altında, münferit sektörlerde veya belirli alanlarda başlayan ekonomik ilişkilerin diğer alanlara da yayılarak (yayılma etkisi) siyasi birlik oluşturma yolunda bir gelişim göstereceği öngörülmektedir. Bu modeli destekleyen alt hipotezlerden bir tanesi; münferit bir ekonomi alanında alınacak siyasi kararların (birlik geneli için veya bütün aktörleri kapsayacak şekilde) başka alanları etkilemesi ve etkilenen alanlarda yeni siyasi kararlar alınmasını tetiklemesi, ekonomik ilişkilerin artan bir oranda siyasallaşmasını sağlayacaktır. Artan siyasallaşmanın, aktörlerin ekonomik temelde başlayan ilişkilerinde giderek daha fazla ortak politikalar üretmelerine neden olacağı ve bu ortamın da siyasi birlik oluşturmaya için gerekli altyapıyı sağlayacağı öngörülmektedir.³³²

Haas, yeni-işlevselcilik teorisinin temel prensiplerini şekillendirdiği 1950'li yıllarda, ekonomik alanda oluşturulan ulus-üstü bütünleşmelerin, kaçınılmaz şekilde ve belki de neredeyse belli belirsiz küçük adımlarla, siyasi birliğe doğru yol alacağını değerlendirmiştir.³³³ Bu değerlendirme, Charles de Gaulle'un, 1960'ların ortalarında, Fransa adına izlediği politikaların Avrupa bütünleşme sürecine negatif etkisi nedeniyle yeniden gözden geçirilmiştir. Charles de Gaulle tarafından Fransa adına izlenen politikalar ulusal çıkarların ön plana çıkmasına yol açmıştır. Keza yeni-işlevselcilik teorisi de ulusal çıkarları ve ulusal özellikleri fazla göz ardı ettiği eleştirilerine maruz kalmıştır. Bu eleştiriler Haas'ın teoriyi "arka plan koşulları" teorisi olarak yeniden şekillendirmesine neden olmuştur.³³⁴

Haas ve Schmitter, ekonomik ve sonrasında siyasi birliğin oluşmasını devam eden bir süreç olarak ele almışlar ve ortak bir pazar kurmak amacıyla oluşturulan Latin Amerika Serbest Ticaret Birliğini (Latin American Free Trade Association-LAFTA) incelemişlerdir. Çalışmalarında, gözlemlenebilir değişkenleri inceleyerek, ekonomik birlik ile muhtemel son ürün olan siyasi birlik arasındaki bağı değerlendirmişlerdir. Bunu ortaya koyabilmek için değişkenlerin incelenmesini üç aşamaya ayırmışlardır. İlk aşamada (arka plan koşulları) ekonomik birlik oluşmadan

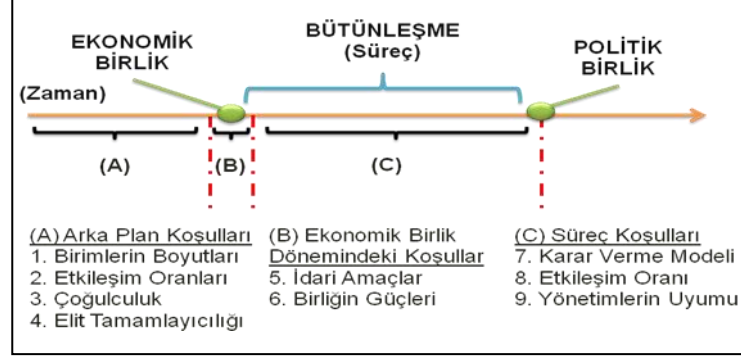
³³¹ Özdevinim: "Üretimin, yönetimin ve toplumsal olarak zorunlu öbür süreçlerin insanın doğrudan doğruya katılması olmadan başarılmasını olanaklı kılan en yüksek uygulamalı gelişme aşaması." Özdevinim, **Büyük Türkçe Sözlük**, <http://tdkterim.gov.tr/bts/>, (erişim tarihi: 04.12.2012). Kavram, Haas'ın "automaticity" kavramının yerine kullanılmıştır. Kavramın tanımında yer alan "insanın doğrudan doğruya katılması olmadan" kısmının vurgulanması gerekmektedir. Bu kısım yeni-işlevselcilik teorisinin önemli bir parçasıdır. Kendi iç dinamikleri ile gelişen bir yapıyı ön plana çıkarmaktadır.

³³² Haas ve Schmitter, a.g.e., ss. 716-717.

³³³ Haas, a.g.e., s. 316.

³³⁴ Rasmond, a.g.e., s. 17.

önceki değişkenleri değerlendirmişler, ikinci aşamada ekonomik birliğin müzakere edildiği veya devreye girdiği esnadaki değişkenleri (ekonomik birlik dönemindeki koşullar) ele almışlardır. Son aşamada, ekonomik birlik uygulanmaya başladıktan sonraki süreç (bütünleşme süreci) boyunca belirgin olan değişkenleri (süreç koşulları) incelemişlerdir.³³⁵ Şekil-2’de aşamalar ve her aşamaya ait alt başlıkları oluşturan inceleme konuları görülmektedir.

Şekil-2: Bütünleşme Sürecinin Alt Aşamaları ve İnceleme Konuları

İncelemenin yapıldığı dönemde LAFTA’nın üç yıllık bir örgüt ve üyeler arasında bir serbest ticaret bölgesinin bile oluşturulamamış olduğu dikkat çekicidir. Ancak serbest ticaret bölgesi oluşturulması için bir tarihin belirlenmesi nedeniyle LAFTA ekonomik birlik oluşturma döneminde kabul edilmiştir. Çalışmada, LAFTA örneği üç aşamada ve toplamda dokuz başlık altında incelenmiştir. (Şekil-2) Başlıklar altında yapılan incelemeler sonucunda *düşük, karışık veya yüksek* olmak üzere başlıklara bir değer ataması yapılmıştır. Başlık değerleri üzerinden her aşamanın değeri tespit edilmiş ve yine aşama sonuçlarının ortalaması genel bir sonuç elde etmek için kullanılmıştır. (Bakınız Ek-1)

Haas ve Schmitter’in hazırlanmış olduğu bu model, Şangay İş Birliği Örgütü’nün bütünleşmeyi gerçekleştirip, gerçekleştirmeyeceği konusunda yargıda bulunmamızı kolaylaştırmaktadır. Bu formüllerde değişkenleri uygun yerlerine oturtmak, örgütün gelişim sürecine yönelik öngörülerin bir analize dayanmasını sağlayacaktır.

³³⁵ Haas ve Schmitter, a.g.e., s. 711.

2.2. ŞANGAY İŞ BİRLİĞİ ÖRGÜTÜ VE BÜTÜNLEŞME

ŞİÖ'nün, Haas ve Schmitter'in hazırlanmış olduğu model içerisindeki yeri ancak örgütün sürecin neresinde olduğunu belirleyerek ortaya konulabilir. Dolayısıyla örgütün ekonomik ve/veya siyasi birliği sağlayıp, sağlamadığını araştırmak gerekecektir.

Model bir gelişim sürecini ortaya koyduğundan ilk safhâlar ekonomik birlik, son safhâları ise siyasi birliğin oluşturulması üzerinedir. Modeldeki konumunun tespit edilebilmesi için ŞİÖ'nün öncelikle en son safha özelliklerini taşıyıp taşımadığı araştırılacak, bu özelliklere sahip olmadığı tespit edilmesi durumunda daha erken safha olan ekonomik birlik özellikleri ile uyumu değerlendirilecektir. Bu sayede ŞİÖ'nün günümüzdeki yapısı ile bütünleşme süreci açısından gelişim düzeyi tanımlanabilecektir.

Başarılı bir siyasi birlik için tanımlamaların (değer, amaç, çıkar, vs.) ulus-devlet üzerinden değil birlik kimliği üzerinden yapılması gerekmektedir. Ulus-üstü seviyedeki kurumsal karar mekanizması alt birimlerin kararları üzerinde doğrudan etken, bağlayıcı ve kapsayıcı olmalıdır. Bu açıdan incelendiğinde ŞİÖ içerisinde karar mekanizmasının en yüksek organı “Devlet Başkanları Konseyi”dir. Belirlenmiş bir rotasyona göre sırayla, üye devletlerden birinin ev sahipliği ve başkanlığında, yılda bir defa olmak üzere toplanan bu Konsey; devlet başkanları seviyesindeki toplantılardan ibarettir. Yılda bir toplanması nedeni ile süreklilik özelliğine sahip bir karar mekanizması değildir. Konsey, tüm önemli konularda talimatların düzenlenmesi ve kararların alınmasından, örgütün öncelik ve faaliyet alanlarının ve iç düzenleme ile yükümlülüklerle yönelik ana konuların belirlenmesinden, diğer devletlerle ilişkilerden ve en güncel uluslararası konuları değerlendirmekten sorumludur.³³⁶ Örgütün karar mekanizması tüm ulusal politika oluşum süreçlerine etken olacak genel bir kapsama sahip değildir. Örgütün karar verme mekanizmasının AB gibi bir parlamento tavsiyesinden yoksun olması ve doğrudan “Devlet Başkanları”nın yetkili kılınması karar sürecinde ulus-devlet değerlerinin, birlik değerlerine göre ön plana çıkmasına neden olmaktadır.

ŞİÖ bünyesinde alınan kararlar bağlayıcı değildir. Örgüt'ün kuruluş bildirgesinde, örgüt organlarıncı alınan kararların üye devletlerce “yerine getirilmesi gerektiği” belirtilmiş ancak bir yaptırım konulmamış ya da kontrol mekanizması

³³⁶ “Charter of the Shanghai Cooperation Organization”, 07.06.2002, a.g.e. Bildirgenin 4'üncü maddesinde kurumsal yapılar tanımlanmış, 5'inci maddesinde de Devlet Başkanları Konseyi'ne ait tanımlamalar yapılmıştır.

oluşturulmamıştır.³³⁷ Örgüte bu doğrultuda yöneltilen eleştirilerden biri, pek çok antlaşma imzalanmış olmasına rağmen çok azının uygulamaya konulmuş olmasıdır. Özbekistan, örgüt içinde konulara odaklanmada görülen eksiklik ve mutabakata varılan antlaşmaların uygulamaya konulmasındaki ağır tutumla ilgili memnuniyetsizliğini dile getirmiştir.³³⁸ Bağlayıcılığın olmaması, örgüt kararlarının üye devletlerin politikalarında etkinliğini kısıtlamakta, üye devletlere ortak kararlar dışında birlikten ayrı olarak hareket edebilme imkânı sağlamaktadır.

Üye ve gözlemci ülkelerin örgüt içerisinde yer alma amaçlarına bakıldığında daha çok siyasi temeller taşıdığı görülmektedir. Bu temel bir birlik olma üzerine değil, bir konu üzerinde ortak düşünmeyi amaçlamaktadır. Ülkeler örgüt içinde yer alarak Batıdan kendi yönetim usullerine gelecek tenkitleri bertaraf edeceklerini ummaktadırlar. Bu nedenledir ki örgüt, Şangay Beşlisi'nden beri diğer ülkelerin iç işlerine karışmama ilkesini ısrarla savunmaktadır. Bu durum üye devletlerin ortak kararlar dışında birlikten ayrı olarak hareket etmesini daha da kolaylaştırmaktadır.³³⁹

Üye ülkeler arasında diğer bir ortak yan ise neredeyse üyelerin tamamının ayrılıkçılık tehdidiyle karşı karşıya kalmasıdır. Dolayısıyla örgüt vasıtasıyla rejimlerine yönelik saldırıları engellemeyi düşünen ülkeler aynı zamanda ulusal bütünlüklerini de korumayı amaçlamaktadırlar. Bu amaçla, 2001 yılında kurulması kararlaştırılan Bölgesel Terörle Mücadele Yürütme Kurulu 2004 yılında faaliyete geçmiştir. *Şangay İş Birliği Örgütü Üye Devletleri Arasında Bölgesel Terörle Mücadele Yürütme Kurulu Antlaşmasına*³⁴⁰ göre hareket eden kurul vasıtasıyla örgüt; terörizm, ayrılıkçılık ve köktencilikle mücadelede sert önlemler almıştır. Bu amaçla birçok askerî tatbikat icra edilmiştir.³⁴¹

Ülkeler bu tatbikatlara katılıp, katılmamaya kendi ulusal çıkarlarını ön planda tutarak karar vermişlerdir. Özellikle Orta Asya Cumhuriyetleri bu tatbikatları bölgesel ile küresel güçleri dengelemek amacıyla kullanmışlardır. Bu saptamaya verilecek en

³³⁷ Madde 17, Kararların Yerine Getirilmesi. Bakınız: "Charter of the Shanghai Cooperation Organization", 07.06.2002, a.g.e.

³³⁸ Shirin Akiner, *The Shanghai Cooperation Organisation: A Networking Organisation For A Networking World*, Global Strategy Forum, London, 2010, s.24.

³³⁹ Karaca, "The New Example for Regionalism...", s. 704.

³⁴⁰ 7 Haziran 2002'de Petersburg Zirvesi'nde imzalanan Şangay İş Birliği Örgütü Sözleşmesi'nin 10. Maddesi bu yapının amaç ve görevlerinin üye devletler arasında imzalanacak ayrı bir antlaşma ile belirleneceğini kararlaştırmıştır. Yine aynı zirvede Şangay İş Birliği Örgütü Üye Devletleri Arasında Bölgesel Terörle Mücadele Yürütme Kurulu Antlaşması imzalanmıştır. Üyelerin önemli tehditler olarak tanımladıkları terörizm, ayrılıkçılık ve köktencilik karşı mücadele için oluşturulan kurulun işleyişi bu antlaşma ile düzenlenmiştir. "Agreement Between the Member States of the Shanghai Cooperation Organization on the Regional Anti-Terrorist Structure", 07.06.2002, a.g.e.

³⁴¹ Örgüt bünyesindeki tatbikatların çoğu ikili veya üçlü gruplar hâlinde gerçekleştirilmektedir. İlk olarak 2002 yılında tatbikat icra etmeye başlayan üyeler, son tatbikatın gerçekleştirildiği 2012 yılına kadar toplam 14 tatbikat gerçekleştirmiştir. Bu tatbikatlara ait bilgiler ilk bölümde sunulmuştur.

güzel örnek Özbekistan'ın izlediği politikalar. Mayıs 2005 tarihinde yaşanan Andican olaylarına kadar örgütün askerî faaliyetlerine katılmayan Özbekistan; 2005 yılında gerçekleştirilen Devlet Başkanları Zirvesi bildirgesini doğrudan etkilemiştir. Bildirgede, Afganistan'daki iç siyasi durumun gelişme gösterdiği, bu nedenle koalisyon güçlerince ŞİÖ üyeleri tarafından sağlanmış olan tesislerin boşaltılması ve askerî birliklerin varlıklarını sonlandırmaya yönelik tarih belirlenmesi gerektiği belirtilmiştir.³⁴² Bildirgeye rağmen anılan konuda örgütün ortak bir politika sergileyemediği görülmektedir. Özbekistan, bir ay sonra Karshi-Khanabad üssünün boşaltılmasını talep etmiş olsa da Kırgızistan-Manas üssünün yeniden kiralınması konusunda ABD ile anlaşmıştır.³⁴³

Yukarıdaki örnekler Şangay İş Birliği Örgütü içerisinde bölgesel bir kimlik oluşmadığının göstergeleridir. Ulusal egemenliğe büyük önem veren üye devletler, örgütün etkinliğini artırmasını egemenliklerinin kısıtlanması olarak görebilmektedir.³⁴⁴ Ayrıca örgüt içerisinde alınan kararlara bağlılık açısından esneklikler sergilenmesi, örgüt yapısının henüz siyasi bir birlik oluşturmaktan uzak olduğunu ortaya koymaktadır. Bütünleşme süreci göz önünde bulundurulduğunda, Şangay İş Birliği Örgütü'nün süreç içerisindeki konumunu daha alt safhalarda aramak gerekmektedir. Bu noktada akla gelen soru, örgütün ekonomik birlik koşullarını taşıyıp taşımadığıdır.

Rusya, örgütün temel alanının bölgesel güvenlik olması üzerinde dururken, Çin, ekonomik iş birliğini ön planda tutmaktadır. Çin, örgüt içerisinde ekonomik iş birliğinin gelişmeden siyasi yaklaşımların sağlanamayacağı üzerinde durmaktadır. Ancak Rusya, Çin'in izlediği bu politikanın Orta Asya ve Rusya'ya ekonomik nüfuz elde etmek için araç olarak kullanıldığı korkusunu duymaktadır. Nitekim bölge ülkelerinin enerji kaynaklarının Çin'e doğru akmaya başlaması ve bu ülkelerin enerji karşılığında Çin mallarına olan talepleri, Rusya'yı korkusunda haklı çıkarmaktadır.³⁴⁵

Çin'in izlediği ekonomik temelli politikalar örgüte üye Orta Asya devletlerine ihtiyaçları olan finansman ve yatırım desteğini sunmaktadır. Nitekim bu ülkeler bağımsızlık sonrası Rusya'ya olan bağımlılıklarını azaltmanın temel yolunu Çin ile kurdukları ekonomik ilişkilerde aramışlardır. Bunun yanında Çin'in başka ülkelerin iç işlerine karışmama politikası, bu ülkeleri ekonomik ilişkinin siyasi boyutu

³⁴² "Declaration by the Heads of State of the Members of the Shanghai Cooperation Organization", 05.06.2005, a.g.e.

³⁴³ Kin-Ming Liu, "The Most Dangerous Unknown Pact", 13.06.2006, *The New York Sun*, <http://www.nysun.com/opinion/most-dangerous-unknown-pact/34366/>, (erişim tarihi: 13.02.2013).

³⁴⁴ Bin, "Reset under Medvedev: Zapad-Politik and...", s.141.

³⁴⁵ Karaca, "The New Example for Regionalism...", s. 709.

olmayacağına inandırmaktadır. Dolayısıyla siyasi açıdan farklı anlayışlara sahip olmak, ekonomik ilişki kurmayı ve geliştirmeyi engellememektedir.

Çin, Orta Asya Cumhuriyetlerine ve Rusya'ya, Batıya alternatif bir finansman kaynağı sunuyor olsa da tek taraflı ekonomik etkinliğini artırması bu devletler tarafından endişe ile karşılanmaktadır.³⁴⁶ Çin örgüt içerisinde kültürel etkileşimi kendisine karşı olan algılamaları kırmak için bir araç olarak kullanmaktadır.³⁴⁷

Üye devletler arasında ekonomik ilişkilerin birlik bazlı değil ikili anlaşmalarla sürdürülen bir ilişki olduğu görülmektedir. Her ne kadar Devlet Başkanları Konseyi, ekonomi bakanları, üst-düzey devlet yetkilileri ekonomik iş birliği planlarını koordine etmek için yıllık olarak toplanıp, örgüt içerisinde ekonomik iş birliğini geliştirmeye yönelik çeşitli kararlar ve eylem planları belirlenseler de³⁴⁸ bu adımlar, ekonomik birliğe özgün veya ekonomik birliği amaçlayan adımlar olmaktan uzaktır. Üyeler arasında ekonomik iş birliği üzerine geliştirilen projelerin ağırlıklı olarak ikili ilişkiler boyutunda olması³⁴⁹ üyelerin henüz bir ekonomik birlik oluşturmak amacıyla hareket etmediklerini ortaya koymaktadır. Kurulan İş Konseyi ve Bankalar Arası Konsorsiyum ekonomik bütünleşmenin sağlanmasının adımı olarak gösterilse de³⁵⁰, bunlar örgütün bir ekonomik birlik haline dönüşmesinden çok örgüt içerisinde karşılıklı ekonomik ilişkilerin bir temele oturtulmasını sağlamak amacıyla kurulmuşlardır.

³⁴⁶ Rusya ve Orta Asya Devletleri, Çin'in ekonomik gücüne yönelik endişeler taşımaktadır. Rusya, Çin'in Orta Asya'da ekonomik etkinliğini artırmasını kendi çıkarlarına karşı bir gelişme olarak görmektedir. Diğer yandan Orta Asya Devletleri açısından Çin'in tek taraflı üstünlük kurması, Rusya'nın bölgedeki ekonomik etkinliği yitirmesi, bunun sonucunda Çin ile Rusya arasındaki manevra alanlarını kaybetmeleri anlamını taşımaktadır. Stephen Aris, *Russian-Chinese Relations through the Lens of the SCO*, Russia/NIS Center, Paris, 2008, s.13

³⁴⁷ Bin, Çin açısından Orta Asyalıların kalplerini ve düşüncelerini kazanmanın, altyapı projelerine yatırım yapmak ve bu projeleri tamamlamaktan daha zor olduğunu ifade etmiştir. Bu nedenle Çin örgüt içerisinde özellikle gençlere dönük uzun dönemli kültürel ve eğitim projelerini desteklemektedir. Bin, "China-Russia Relations: Succession, SCO, and...", s.135. Çinli liderler yaptıkları zirve konuşmalarında 2007 yılında imzalanan Uzun Dönem İyi Komşuluk, Dostluk ve İş Birliği Antlaşması'na sürekli olarak atıf yapmakta ve örgüt içi güven bağlarının gelişmesi için çalışmaktadır.

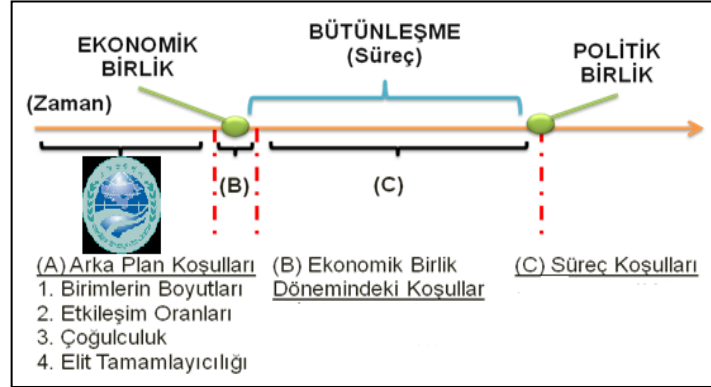
³⁴⁸ Bu konudaki gelişmeler için bakınız: Lukin, "The Shanghai Cooperation Organization: What Next?", a.g.e.; Nicklas Norling and Niklas Swanström, "The Shanghai Cooperation Organization, trade, and the roles of Iran, India and Pakistan", *Central Asian Survey*, 2007, Vol.26, 429-444, ss. 431-432.

³⁴⁹ Lukin, "The Shanghai Cooperation Organization: What Next?", s. 144. Şangay İş Birliği Örgütü üyeleri arasında enerji ve ekonomi konusunda antlaşmaların, örgüt bünyesinde olmaktan çok ikili ilişkiler çerçevesinde imzalanması; örgüt mevcut olmasa da bu antlaşmaların gerçekleştirilebileceğini düşündürmektedir. Artyom Matusov, "Energy Cooperation in the SCO: Club or Gathering?", 2007, *China and Eurasia Forum Quarterly*, Vol.5, No.3, 83-99, s.85.

³⁵⁰ Gelişen ekonomik ilişkiler ve bütünleşme için stratejik bir yapı tesis edildiğini ifade eden Nazarbayev, İş Konseyi'ni ve Bankalar Arası Konsorsiyum'u bu yapının parçaları olarak vurgulamıştır. "Medvedev Urges SCO to Open Account to Finance Major Projects", *Interfax: Central Asia&Caucasus Business Weekly*, 2011, June 21, (erişim tarihi: 01.03.2013).

Örgütün ekonomik anlamda AB tarzı bir ortak pazar yaratması zor gözükmemektedir. Ülkeler hâlâ ulusal pazarlarını koruma politikalarından vazgeçmemektedir. Bunun yanında üye ülkeler arasındaki siyasetin yarattığı karşılıklı şüphe, AB tarzı bir ekonomik iş birliğinin önündeki önemli engellerden biridir.³⁵¹

Tanımlamalardan yola çıkarak oluşturduğumuz bütünleşme süreci şemasına dönersek, ŞİÖ'nün siyasi veya ekonomik birlik özellikleri taşımadığı için şemadaki konumunu ekonomik birlik oluşumu öncesi olarak belirlemek gerekmektedir. (Şekil-3) Bu konum, Haas'ın bütünleşme modelinde, ekonomik birlik oluşmadan önceki koşulların (arka plan koşulları) kapsamına girmektedir. ŞİÖ içerisinde arka plan koşullarını incelenmesi örgütün mevcut yapısının ayrıntılarına dair fikirler sunacağı gibi, gelişme sürecinde örgütün ekonomik birlik oluşturma potansiyelini veya birlik oluşumunun önündeki engelleri değerlendirebilmemizi de sağlayacaktır. Bu bağlamda çalışmanın bu bölümünde Haas ve Schmitter'in LAFTA'ya uyguladıkları arka plan koşullarını Şangay İş Birliği Örgütü'ne uyarlanmaya çalışılmıştır.

Şekil-3: Mevcut Yapısı ile ŞİÖ'nün Bütünleşme Süreci İçerisindeki Yeri

³⁵¹ Karaca, "The New Example for Regionalism...", s. 710.

2.3. ARKA PLAN KOŞULLARI

Haas ve Schmitter, ekonomik birlik öncesi koşulları incelemek için ekonomik birliğe katılan birimlerin büyüklüklerini, karşılıklı işlem/etkileşim oranlarını, çoğulculuk anlayışlarını ve elitlerin bu konulardaki tamamlayıcılığını incelemiştir. Araştırmacılar bu dört koşulu LAFTA'ya uyarlamaya çalışmış ve Tablo-1'deki sonuçlara ulaşmışlardır.

Tablo-1: LAFTA için Arka Plandaki Koşullar ve İnceleme Konuları³⁵²

Arka Plandaki Koşullar	LAFTA Örneği
1)Ekonomik birliğe katılan birimlerin büyüklükleri	Karışık
2)Karşılıklı işlem/etkileşim oranı	Karışık
3)Çoğulculuk	Karışık
4)Elitlerin tamamlayıcılığı	Karışık
Genel Sonuç:	Karışık

Tablo-1'de görüldüğü üzere Haas ve Schmitter, her koşulu düşük, karışık veya yüksek şeklinde ayrı ayrı değerlendirmiş ve sonunda genel bir yargıya ulaşmaya çalışmışlardır. Bu yargıların taşıdığı anlam, siyasallaşmaya uygun bir ortam oluşturulup, oluşturulamayacağını ortaya çıkarmak için gereklidir. Nitekim yüksek derecede etkileşim oranına sahip, benzer büyüklüklerin ve güçlerin birbirine yakın olması (derecesi "yüksek"tir), yüksek derecede çoğulcu olan ve elitlerin tamamlayıcılığının belirgin olduğu (derecesi "yüksek"tir) ekonomik ilişkiler siyasallaşmaya uygun ortam yaratmaktadır. İlişkilerin siyasallaşmasının bir süreç yönelmesi, örgütlerin siyasi birliğe doğru yol alması için önemli bir etken olarak görülmektedir.³⁵³

2.3.1. Ekonomik Birliğe Katılan Birimlerin Büyüklükleri

Gelişen ekonomik ilişki içerisindeki aktörlerin büyüklükleri ve güçlerinin karşılaştırılması ilk incelenmesi gereken konudur. Burada önemli olan birimlerin sadece askerî gücü veya endüstriyel kapasitesi değildir. Birliğin yapısına ve içeriklerine uygun olarak, ekonomik ilişkilerin bir ekonomik birlik sağlamasına katkı yaratabilecek özelliklerin, birimler arasındaki göreceli ağırlığıdır. Yani güvenlik kaygılarından ve ittifak oluşturma amacından uzak, ekonomik bir birlik oluşturma amacı ile bir araya gelmiş birimlerin nükleer silah kapasitelerinin karşılaştırılması bir

³⁵² Haas ve Schmitter, a.g.e., s.720.

³⁵³ Haas ve Schmitter, a.g.e., ss.712-717.

anlam ifade etmemektedir. Devletler arasındaki nisbi benzerliklerin/farklılıkların ortaya konabilmesi için sanayileşme seviyesi, Kişi Başı Gayri Safi Millî Hâsıla (GSMH), ekonomik büyüme oranları, ithalat ve ihracat kapasiteleri gibi konularda karşılaştırma yapılmalıdır.³⁵⁴

Tablo-2: Ekonomik Faktörler

Ekonomik Veriler	GSMH (milyon \$) 2011*	GSMH Artış Oranı (%) 2011**	Kişi Başı GSMH (\$) 2010***	İthalat (milyon \$) 2011****	İhracat (milyon \$) 2011****	İthalat/ihracat Dengesi (milyon \$) 2011****
Üye Ülkeler						
Rusya	3.031.337	4,3	1.4832,60	288.557,02	485.644,64	197.087,62
Çin	11.347.459	9,2	7.368,68	1.585.196,60	1.833.416,60	248.220,00
Kazakistan	218.393	7,5	11.004,03	21.026,38	78.865,56	57.839,18
Kırgızistan	13.348	5,7	2.187,03	8.925,81	1.108,90	- 7.816,91
Tacikistan	16.327	7,4	2.123,86	4.678,70	919,10	- 3.759,60
Özbekistan	97.116	8,3	3.136,90	5.487,69	1.0562,08	- 5.074,39

(* Trade Profiles of Countries, World Trade Organization³⁵⁵, **World Economic Outlook 2012³⁵⁶, ***Nation Master³⁵⁷, ****Eurostat³⁵⁸)

Tablo-2’de belirtilen ekonomik faktörlerin mümkün olduğunca birbirine yakın olmasının, bütünleşme sürecine olumlu katkı sağlayabilecek bir etken olduğu kabul edilmektedir. ŞİÖ içerisinde yer alan ülkeler incelendiğinde Sanayileşmiş Ülkeler Grubuna (G8) dâhil Rusya ile gösterdiği gelişim ile dünyanın en büyük ikinci ekonomisi konumuna gelen Çin’in toplam GSMH’sı diğer dört ülkenin toplamının 40 katıdır. İhracat rakamları incelendiğinde Çin’in toplam ihracatı diğer ülkelerin toplamının neredeyse 3,5 katıdır. Ticaret dengesine bakıldığında Çin’in sağladığı denge ancak diğer ülkelerin toplamının sağladığına eşittir. Bu veriler ekonomik anlamda devletler arası ayrışmanın çok fazla olduğunu göstermektedir. Nitekim Çin’in 2012 yılı içerisinde üye ülkelere verebileceğini açıkladığı 10 milyar dolarlık kredi³⁵⁹ neredeyse Kırgızistan ile Tacikistan’ın GSMH’sına yakındır. Ayrıca bu kredi tek başına bu iki ülkenin ticaret açığını kapatabilecek seviyededir. Dolayısıyla bu

³⁵⁴ Haas ve Schmitter, a.g.e., s.711.

³⁵⁵ “Trade Profiles”, 2012, **World Trade Organization**, <http://stat.wto.org/CountryProfile/WSDBCountryPFReporter.aspx?Language=E>, (erişim tarihi: 04.12.2012).

³⁵⁶ “World Economic Outlook October 2012”, **International Monetary Fund**, Washington, 2012.

³⁵⁷ “GDP per capita, PPP > Current International By Country”, 2010, http://www.nationmaster.com/graph/eco_gdp_per_cap_ppp_cur_int-per-capita-ppp-current-international, (erişim tarihi: 04.12.2012).

³⁵⁸ Kaynakta veriler Euro para birimi cinsinden olup Amerikan Doları dönüşümü için “1 Euro = 1,3 ABD Doları” kur oranı esas alınmıştır. İthalat ve ihracat verileri için bakınız: “EU Bilateral Trade and Trade with the World”, 2011, **Eurostat**, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/international_trade/data/database, (erişim tarihi: 02.02.2013).

³⁵⁹ “China offers 10-bln-USD SCO loan”, 07.06.2012, **Xinhuanet**, http://news.xinhuanet.com/english/china/2012-06/07/c_131637089.htm, (erişim tarihi: 04.03.2013).

lkeler üzerinde kurulan ekonomik üstünlük, siyasi yaptırımları kolaylaştırıcı hale getirmekte ve siyasi birlikten ziyade Çin ve Rusya'nın siyasi isteklerini yerine getiren grup tanımlaması doğru hle gelmektedir.

Tablo-3: Coğrafi Faktörler

Coğrafi Faktörler	Nüfus 2011*	Yüzölçümü (km ²)**	Yoğunluk (nüfus/ Yüz lm)	İşsizlik Oranları 2010***
şİ ye lkeler				
Rusya	141.930.000	17.075.400	8,31	8,4
Çin	1.344.130.000	9.572.900	140,40	4,3
Kazakistan	16.558.000	2.724.900	6,07	6,6
Kırgızistan	5.507.000	199.900	27,54	8,4
Tacikistan	6.977.000	143.100	48,75	-
Özbekistan	29.341.000	447.400	65,58	-

(*Trade Profiles of Countries, World Trade Organization³⁶⁰, **Nation Master³⁶¹, ***Dünya Bankası³⁶²)

Bunun yanında örgüte ye ülkelerin nfuslarındaki dengesizlik dikkat çekicidir. (Tablo-3) Çin, diğer ye devletlerin nüfuslarının toplamından neredeyse 7 kat fazla nüfusa sahiptir. Özellikle Rusya ve Kazakistan'ın mevcut coğrafi büyüklükleriyle örtüşmeyen nüfus yoğunluğu ve Çin'in bölgedeki nüfus potansiyeli dikkate alındığında ye devletlerin serbest dolaşıma sıcak yaklaşmayacakları aşıkrdır. Çin'in yanında Orta Asya lkelerinde hatırı sayılır bir zbek nüfusun varlığı da bu düşünceyi doğrulayacaktır. İnsan ve iş gücünün ekonomik birlik oluşturmada serbest dolaşıma açılacak faktörlerden bir tanesi olduğu düşünüldüğünde, örgüt için bu verilerin üretim araçlarının serbestçe dolaşmasına izin verilmesi anlamına gelecek olan ekonomik birliğin önündeki en önemli engellerden biri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Rusya'da demografik sorunlar, önemli bir güvenlik tehdidi olarak algılanmaktadır. Ölüm oranından daha düşük olan doğum oranları neticesinde, 140 milyon olan nüfus giderek azalmaktadır. Aynı zamanda nüfus yoğunluğu düşük olan doğu kesimlerinden batı kesimlerine doğru yaşanan göç nedeni ile doğu kesimlerinde nüfus yoğunluğunda düşüş gözlemlenmektedir. Sınırın Rusya tarafında azalan nüfusa karşılık, Çin-Rus sınırı boyunca 300 milyon, Çin'in kuzeydoğusunda ise 102 milyon Çinli yaşamaktadır. Buna ek olarak Rusya topraklarında içerisinde ise 6,5 milyon Çinlinin yaşadığı değerlendirilmektedir. Bu rakam toplam nüfusun

³⁶⁰ "Trade Profiles", 2012, a.g.e.

³⁶¹ "GDP per capita, PPP > Current International By Country", 2010, a.g.e.

³⁶² "Unemployment, total (% of total labor force)", 2010, **Dünya Bankası**, <http://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.ZS>, (erişim tarihi: 02.03.2013).

yaklaşık %5'ine denk gelmektedir. Engellenemeyen bir iç göçle boşalan bölgede, sınırın hemen diğer tarafında yer alan yoğun Çinli nüfusu, Rusya açısından potansiyel bir “Çin tehlikesi” olarak algılanmaktadır.³⁶³

Ekonomik ve coğrafi faktörler arasındaki derin farklılıklara üyelerin etnik, din ve dil gibi ayrıştırıcı özelliklerini de eklediğimizde, grubun ayrışık (heterojen) bir yapıda olduğu değerlendirilmektedir. Bu başlık altında bağdaşıklık (homojenlik) göstermeyen birimler için yapacağımız değerlendirme “düşük” olacaktır.

2.3.2. Karşılıklı İşlem/Etkileşim Oranı

Birimler arası benzerlik ve farklılıkları ortaya koyduktan sonra üyeler arasındaki etkileşim oranı değerlendirilecektir. Bu oranın yüksek olmasının, ekonomik ilişkilerin önünde engel olarak görülen kısıtlamaların kaldırılmasını kolaylaştıracağı ve ileride oluşacak birliğin daha homojen bir yapıda olmasını sağlayacağı öngörülmektedir. Üyeler arasındaki ticaret rakamları, işçi ve sermaye hareketleri, öğrenci değişimleri gibi konular incelenerek üye devletler arasındaki karşılıklı etkileşim hakkında bir değerlendirme yapılabilir.³⁶⁴ Birimler arasında bu alanlarda gelişecek güçlü bağlar, ekonomik birlik için gerekli ve önemli araçlardır.

ŞİÖ, üyelerin güvenlik temelinde bir araya geldiği bir örgüt olsa da tek etkinlik alanı güvenlik olmamıştır. Örgüt içerisinde ekonomik iş birliğini geliştirme ve ticaretin kolaylaştırılması önemli konulardan biri hâline gelmiştir. Örgütün kurulduğu ve kurumsallaşma adımlarının atıldığı 2001 yılındaki zirvede üyeler arasında bölgesel ekonomik iş birliği konusunda uzlaşma protokolü imzalanmıştır. Bu protokolü 2003 yılında Karşılıklı Ticaret ve Gelişim Programı'nın imzalanması izlemiştir. 2004 zirvesinde 127 projeyi (19 tanesi enerji iş birliği, 20 tanesi ulaşım iş birliği, üçte biri de eğitim, bilim ve teknoloji alanlarında iş birliği üzerine) kapsayan bir eylem planı ile program detaylandırılmıştır.³⁶⁵ Bu programın temel amacı mal, hizmet ve teknolojinin serbest dolaşımı için üye devletlerin uygun koşulları sağlamaya çalışmasıdır.³⁶⁶ Aynı yıl Çin, programın hemen başlayabilmesi için Orta Asya Devletleri'ne 900 milyon dolarlık bir kredi sağlayacağını duyurmuştur. Program 2005 yılında Hükümet Başkanları Konseyi'nce uygulamaya konulmuş, 2008 yılında yine hükümet

³⁶³ Mehmet Arslan, “Rusya Federasyonu'nun Federatif Yapısı ve Demografik Nitelikleri”, Eyüp Büyüakıncı ve Eyüp Bacanlı, (der.), **Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Yirmi Yıl Sonra Rusya Federasyonu**, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2012, 13-66, ss.56-61.

³⁶⁴ Haas ve Schmitter, a.g.e., s. 711.

³⁶⁵ Norling and Swanström, a.g.e., ss. 431-432.

³⁶⁶ Ruslan Maksutov, “The Shanghai Cooperation Organization: A Central Asian Perspective”, 08.2006, **Stockholm International Peace Research Institute**, <http://archives.sipri.org/contents/worldsec/Ruslan.SCO.pdf>, s.12, (erişim tarihi: 04.12.2012).

başkanları tarafından güncellenmiştir. Bunun yanında Bankalar Arası Konsorsiyum ve ŞİÖ İş Konseyi gibi hükümet dışı kurumlar oluşturulmuştur. Özellikle Bankalar Arası Konsorsiyum, üye devletler arasında sermaye dolaşımı, yabancı yatırımların ve bankacılık faaliyetlerinin akışının kolaylaşması gibi katkılarla üyeler arası etkileşimi artırıcı rol oynamaktadır. İş Konseyi ise iş çevreleri arasında diyalog kurulmasına yardımcı olmayı ve yatırımların gelişmesine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. ŞİÖ Gelişim Bankası ve ŞİÖ Özel Hesabı oluşturma çalışmaları ise halen devam etmektedir. Ortak projeler için finansman desteği sağlayacak olan bu oluşumlar, diğerleri ile beraber örgüt içerisinde ekonomik etkileşimi artırıcı mekanizmaları teşkil etmektedir.

Bunların yanında bölge devletlerini birbirine bağlayan enerji yatırımları ve geliştirilen ulaşım altyapıları etkileşimi artırıcı diğer faktörlerdir.³⁶⁷ Lukin, her ne kadar bu gelişmelerin bir kısmını ikili ilişkiler çerçevesinde gerçekleştirebilecek projeler olarak değerlendirse de³⁶⁸ önemli olan nokta ŞİÖ içerisinde sağlanan iş birliği sayesinde gerçekleşen gelişmelerin, üyeler arasında ticari ilişkilere ve etkileşimlere katkıda bulunmasıdır.

ŞİÖ üye devletleri arasındaki ticaret hacmi incelendiğinde, (Ek-2’de üye ülkelerin ticaret hacimleri verilmektedir. Ayrıca Grafik-1 bu veriler doğrultusunda hazırlanmıştır.)³⁶⁹ özellikle Çin’in, örgütsel dönüşümün yaşandığı 2001 yılından itibaren, üye devletlerle olan ticaretini 10 yıl içerisinde yaklaşık yedi kat civarında artırdığı görülmektedir. Bu artışın Çin’in toplam dış ticaretindeki artıştan daha fazla oranda olması,³⁷⁰ örgütün üye devletleri arasında ticaretin gelişmesine olumlu katkı sağladığını göstermektedir.

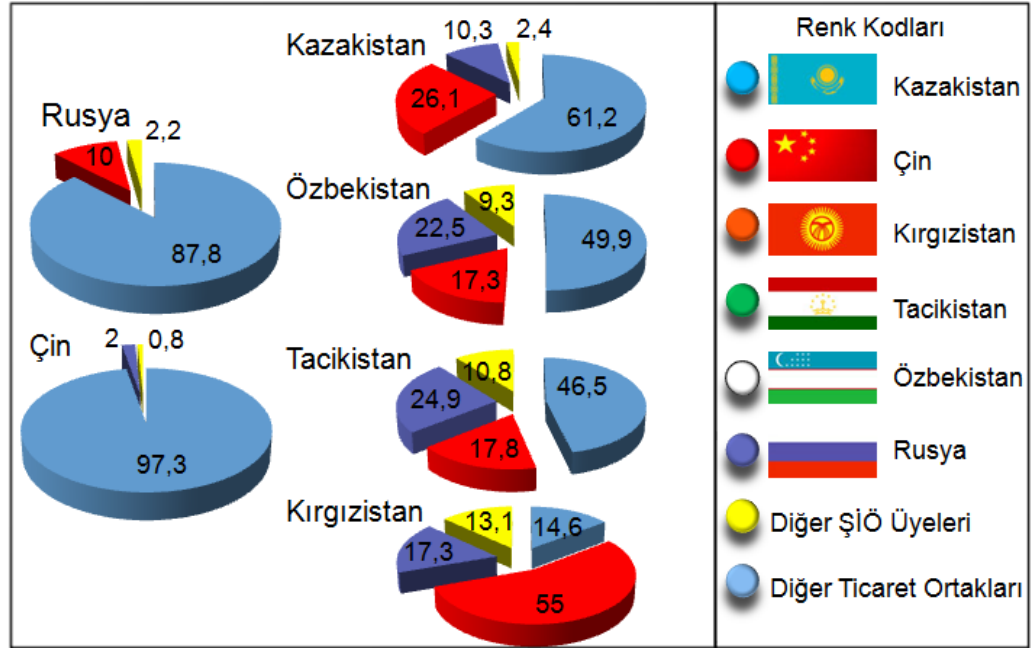
³⁶⁷ Çin, Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan arasında faaliyete geçen ve hâlâ geliştirilme çabaları devam eden Çin-Orta Asya Doğal Gaz Boru Hattı için bakınız: “Construction on third line begins for Central Asia-China Gas Pipeline”, Mart 2012, *Pipelines International*, http://pipelinesinternational.com/news/construction_on_third_line_begins_for_central_asia-china_gas_pipeline/066998/, (erişim tarihi: 04.12.2012).; Rusya ve Çin arasında faaliyete geçen Rusya-Çin Petrol Boru Hattı için bkz: “China-Russia Oil Pipeline Sees One Year Anniversary of Cooperation”, 01.01.2012, *Xinhua News Agency*, http://news.xinhuanet.com/english/china/2012-01/01/c_131338672.htm, (erişim tarihi: 04.12.2012).; gelişen ulaşım altyapıları için Ines F. Ruiz Palmer, “China’s Perceptions of Post-Soviet Russia and Central Asia: The Evolving Role of the Shanghai Cooperation Organization”, *Shanghai Institutes for International Studies*, http://www.sis.org.cn/Sh_Yj_Cms/Mgz/200804/20093261555411DOB.PDF, (erişim tarihi: 04.12.2012). s. 99.

³⁶⁸ Lukin, “The Shanghai Cooperation Organization: What Next?”, s. 144.

³⁶⁹ Bu bölümde verilen rakamlar, EK-2’de bir tablo halinde verilmektedir. Rakamlar, Eurostat kaynağından alınmıştır. “EU Bilateral Trade and Trade with the World”, 2012, a.g.e.

³⁷⁰ Çin Dışişleri Bakanı Yardımcısı, Çin’in Şangay İş Birliği Örgütü üyeleri ile olan ticaretinin 10 yılda 12,1 milyar dolardan 90 milyar dolar civarına çıktığını açıklamış ve bu artışın Çin’in toplam dış ticaretinden fazla bir oranda olduğu ifade etmiştir. “Special Report: SCO at 10: Charting a modern Silk Road of security and prosperity”, 15.06.2012, *Xinhua News Agency*, http://news.xinhuanet.com/english2010/china/2011-06/15/c_13931506_2.htm, (erişim tarihi: 09.05.2013).

Artan ticarete rağmen söz konusu hacim Çin'in toplam ticaretin ancak %3'üne denk gelmektedir. Sovyetlerin dağılmasından sonra Orta Asya devletleriyle temel konularda ilişkilerini bağımlılık yaratmak üzerine inşa eden Rusya'nın üyelerle olan ticareti toplam ticaretinin % 12'sine tekâmül etmektedir. Ancak her iki ülke için de ticaret hacminde diğer devletler küçük yekûn tutmaktadır. Rusya için %12'lik hacmin %10'u Çin ile olurken, Çin için %3'lük ticaret hacminin %2'si Rusya ile yapılmaktadır.

Grafik-1: Şangay İş Birliği Örgütü Üyelerinin Toplam Ticaret Hacmi (İthalat+İhracat) Bazında Ticaret Ortakları (%)³⁷¹

Örgüt içerisindeki küçük ortaklara bakıldığında; Kazakistan'ın üye ülkelerle yaptığı ticaretin toplam ticaretine oranı %40'tır. Bu oranın neredeyse %37'sini Çin ve Rusya (%26-%11) ile yapılan ticaret karşılamaktadır. Özbekistan toplam ticaretinin %50'sini üye ülkelerle yaparken, bu hacmin yaklaşık %40'ı Rusya ve Çin (%22,5-%17,3) ile yapılmaktadır. Tacikistan'ın toplam ticaretinde üye devletlerle yapılan ticaret %53,5'tur. Bu oranın neredeyse %43'ü Rusya ve Çin (%24,9-%17,8) ile yapılmaktadır. Kırgızistan için tam bir bölgesel bağımlılıktan söz edebiliriz. Kırgızistan toplam ticaretinin %85,4'ünü üye ülkelerle gerçekleştirmektedir. Bu ticaret hacminin %72,3'ü Çin ve Rusya (%55-%17,3) ile gerçekleşmektedir. Ticaret

³⁷¹ Grafik şu şekilde okunmalıdır; Rusya'nın toplam dış ticaret hacminde ("Rusya" başlıklı grafik), Çin (kırmızı ile gösterilen dilim) 2010 verilerine göre %10 paya sahiptir. Diğer Şangay İş Birliği Örgütü üyelerinin (sarı ile gösterilen dilim; Rusya örneğinde, Rusya ve Çin haricindeki diğer örgüt üyelerini kapsamaktadır.) Rusya'nın toplam dış ticaret hacmindeki payı sadece %2,2'dir. Rusya, toplam dış ticaretinin %87,8'ini Şangay İş Birliği Örgütü bölgesi dışında gerçekleştirmektedir. "Diğer ŞİÖ Üyeleri" terimi, o ülke grafiğinde ismi geçmeyen üye ülkeler için kullanılmıştır. "Diğer Ticaret Ortakları" terimi, örgütün 6 üyesi dışındaki tüm ülkeleri kapsamaktadır. Bu grafik "EU Bilateral Trade and Trade with the World", 2012, a.g.e. kaynağından alınan veriler doğrultusunda hazırlanmıştır.

rakamları dikkate alındığında Çin ve Rusya'nın diğer küçük üyeler üzerinde tam bir ekonomik bağımlılık yarattığı söylenebilir. Bunun yanında bu iki ülke, örgüt içerisinde kurulan ekonomik organlar vasıtasıyla birbirleriyle olan ticareti de geliştirmektedir. Dolayısıyla üyeler arasında ekonomik ilişkilerin gelişmesi bu tek taraflı bağımlılık sayesinde Çin ve Rusya'nın dört devlet üzerindeki etkinliğini arttırıcı bir rol oynayacak ve bu durum küçük üyelerin siyasi anlamda da iki devletin etkisine girmesine neden olacaktır. Ayrıca Çin ve Rusya bu ülkelerdeki doğal kaynakları elde etme için yapılan rekabette bir adım öne geçmektedirler. Böylece başka bir gücün ekonomik anlamda bölgeye girişini daha kolay bertaraf edebileceklerdir.

ŞİÖ üye devletleri arasında kültürel etkileşimi arttırıcı projeler de geliştirilmektedir. Üye devletlerin Kültür Bakanları 4-7 Temmuz 2012 tarihleri arasında dokuzuncu kez toplanmışlardır.³⁷² Bu toplantılarda ülkeler arasında tarihsel bağların güçlendirilmesinde yapılabilecek projeler görüşülmüştür. Bu projeler içerisinde öğrenci değişimleri önemli görülmüştür. ŞİÖ Ticaret Konseyi bünyesinde çeşitli ticaret sektörlerinin uzman ihtiyaçlarını karşılamak üzere ulusal üniversiteler arasında bir koordinasyon çalışması yapılmaktadır.³⁷³ Ayrıca 2009 yılında ŞİÖ Sosyal Bilimler Üniversiteleri Konseyi kurularak, üye devletlerin üniversiteleri arasında ortak bir eğitim alanı oluşturulmaya çalışılmış, bölgesel çalışmalar, dil bilimleri, çapraz kültürel etkileşimi gibi alanlarda eğitim programları uygulanmaya başlanmıştır. Bu sayede öğrenci ve öğretim elemanı değişim programlarının uygulanması da kolaylaştırılmıştır.³⁷⁴ Kültür ve eğitim alanındaki faaliyetler dışında bu sene ilk defa Sağlık Bakanları Astana'da toplanmışlardır.

Yukarıda verilen rakamlar ve aktarılan gelişmeler ışığında üye devletler arası etkileşimin; ekonomik anlamda Çin ve Rusya adına bir bağımlılık ve tek taraflılık yarattığı, kültürel ve eğitim alanlarında ise giderek artış gösterdiği görülmektedir. Bu bağlamda üyelerin karşılıklı işlem/etkileşim oranı için bu bulgular doğrultusunda yapılacak değerlendirme "karışık" olmalıdır.

³⁷² "SCO Culture Ministers gather in Beijing", 07.06.2012, **Şangay İş Birliği Örgütü Resmi İnternet Sayfası**, <http://www.sectsc.org/EN123/show.asp?id=335>, (erişim tarihi: 03.04.2013).

³⁷³ "The Business Council of the Shanghai Cooperation Organisation", 28.04.2012, a.g.e.

³⁷⁴ Anna Zharkaya, "Integration of the SCO Humanities Universities", 02.06.2009, **The Central Web Portal of the SCO**, <http://infoshos.ru/en/?idn=4322>, (erişim tarihi: 04.12.2012).

2.3.3. Çoğulculuk

ŞİÖ üzerinde yaptığımız incelemede, birimler arası farklar ile birimler arası etkileşimi değerlendirdikten sonra ele alacağımız diğer konu üye devletler arasındaki mevcut çoğulculuğun çeşidi ve derecesidir. Üye devletler içerisinde, işlevsel olarak kendine özgü, evrensel, kazanç amaçlı grupların yer alması bütünleşme süreci için önemli görülmektedir. Bu grupların var olmamasının, bütünleşmeyi olanaksız kılacağı söylenemez ancak sürecin doğasında değişime sebep olabilir ki bu da bütünleşmenin gerçekleşmesini daha da zorlaştıracaktır.³⁷⁵

Tablo-4: ŞİÖ Üye Devletlerinin Demokrasi Endeksi Değerleri³⁷⁶

EIU Demokrasi Endeksi	Kategori Kaynakları						
	Dünya Sıralaması*	Toplam Derece**	Seçim Süreci ve Çoğulculuk**	Yönetimin İşlevselliği**	Siyasi Katılım**	Siyasi Kültür**	Sivil Özgürlükler**
Hibrid Rejimler							
Kırgızistan	106	4.31	5.75	1.14	5.00	4.38	5.29
Rusya	107	4.26	5.25	3.21	5.00	3.13	4.71
Otoriter Rejimler							
Kazakistan	132	3.30	1.33	2.14	3.33	4.38	5.29
Çin	136	3.14	0.00	5.00	3.89	5.63	1.18
Tacikistan	149	2.51	1.83	0.79	2.22	6.25	1.47
Özbekistan	164	1.74	0.08	0.79	2.22	5.00	0.59

(* 165 bağımsız devlet ve iki bölge arasındaki sıralamadır. ** Bu kategoride değerlendirmeler 10 üzerinden yapılmıştır.[10:En Yüksek, 0:En Düşük])

Economist Intelligence Unit'in (EIU) ülkelerin demokrasilerini değerlendirdiği çalışmasına göre Rusya ve Kırgızistan hariç diğer ŞİÖ üyelerinin yönetimleri otoriter rejimler olarak tanımlanmıştır. Tüm devletler içinde yapılan genel sıralamada en son sıralarda yer alan üye devletler, bir alt kategori olarak ele alınan "Seçim Süreci ve Çoğulculuk" kategorisinde de düşük değerlendirme sonuçlarına sahiptirler.

ŞİÖ'nün uluslararası alanda etkin olan Batının küresel normlarını kabul etmemesi literatürde sıkça vurgulanan bir konudur. Bailes ve diğerleri, bu konunun artık "klişeleşmiş bir analiz" olduğunu ifade etmiştir.³⁷⁷ Konu üzerine çalışmasında vurgu yapan Ambrosio ise örgüt bildirgesinde ve kuruluş belgelerinde "demokrasi"ye değinilmediğini, bunun yerine üye devletlere "iç işlerinde müdahale etmeme" ve "devlet egemenliğine saygı gösterme" ifadelerine ağırlık verildiğini belirtmiştir.

³⁷⁵ Joseph S. Nye, "Comparing Common Markets: A Revised Neo-Functionalist Model", *International Organization*, 1970, Vol.24, 796-835, s. 817.

³⁷⁶ "Democracy Index 2010", 2010, *The Economist Intelligence Unit*, http://graphics.eiu.com/PDF/Democracy_Index_2010_web.pdf, (erişim tarihi: 04.12.2012).

³⁷⁷ Bailes, Dunay, Guang ve Troitskiy, a.g.e.

ŞİÖ'nün kendi norm ve değerlerini yaratarak bu normlar içerisinde demokrasinin yer almadığı değerlendirmesinde bulunmuştur.³⁷⁸

Bunun yanında örgüt üyeleri Batı'nın "demokrasi" yaklaşımını ve çoğulculuk göstergeleri olan toplum içerisindeki farklı görüş gruplarını kendi devlet bütünlüklerine bir tehdit olarak görmektedirler. Özellikle eski Sovyet coğrafyasında gerçekleşen "Renkli Devrimler", otoriter rejim yapılarının muhalefet hareketlerine ön alarak baskı uygulama konusunda daha da hassas davranmalarına neden olmuştur. Bu nedenle çoğulculuk unsurları olarak görülen bağımsız hükümet dışı organizasyonlar, bağımsız basın kalıntıları, Batı örgütlerinin bürolarının varlığı birer endişe kaynağına dönüşmüştür.³⁷⁹

Üye devletler, örgütün "güvenlik" tanımlamasının merkezine henüz daha ilk yıllarda yerleştirdiği "terörizm, köktencilik ve ayrılıkçılık" ile mücadele kavramlarının iç tehditlere odaklı olması, üye devletlerin öncelikli olarak rejimlerine yönelik tehditleri bertaraf etmeyi amaçladıklarını göstermektedir. Bu noktada ortaya çıkabilecek çoğulculuğa yönelik girişimler bu üç kavram içerisinde yer bulabilmekte ve kolayca sessiz hale getirilebilmektedir. Dolayısıyla örgüt, çoğulculuk yapısı açısından "düşük" olarak değerlendirilmektedir.

2.3.4. Elitlerin Tamamlayıcılığı

Arka Plan Koşullarından son olarak incelenecek alt başlık, ulusal elitlerin bütünleşme sürecine yönelik beklenti ve değerlendirmelerinin sürece katkısıdır. Yeni-işlevselcilik teorisine göre, ulusal yapıda yönetimde etkisi bulunan elitler, bütünleşme sürecine benzer beklenti ve tutumla yaklaştıkça, ulusal sınırı aşan ortaklıkların kurulması ve bölgesel kimliklerin kabul edilmesi kolaylaşacaktır. Elitler grubuna devletin kendine özgü yapısına göre, askerî liderler, işçi liderleri, sermaye gruplarının yöneticileri gibi politika oluşum yapısına ve hatta hükümetin varlığının devamına etken olabilecek gruplar dâhil edilebilir.³⁸⁰

Bütünleşme süreci ile ortaya çıkan yeni birlik oluşumunun yeni düzenlemeler getirmesi kaçınılmazdır. Örnek olarak, ulusal ekonomik yapıların yeniden düzenlenmesi gerekecek, birliğe göre tanımlanacak yeni güvenlik anlayışı doğrultusunda güvenlik güçlerinin yeniden yapılandırılması istenebilecektir. Ulusal

³⁷⁸ Thomas Ambrosio, "Catching the 'Shanghai Spirit': How the Shanghai Cooperation Organization Promotes Authoritarian Norms in Central Asia", *Europe-Asia Studies*, 2008, Vol.60, 1321-1344, ss. 1327-1328.

³⁷⁹ Vitali Siliński, "Survival of the Fittest: Domestic and International Dimensions of the Authoritarian Reaction in the Former Soviet Union Following the Colored Revolutions", *Communist and Post-Communist Studies*, 2010, Vol.43, 339-350, s. 342.

³⁸⁰ Haas ve Schmitter, a.g.e., s. 712.

seviyede beklentilerini uyumlaştırmış elitlerin, ortaya çıkacak bu yeni ulus-üstü durumlara karşı koyarak anlaşmaları engellemeye ve hatta koşulları geriye döndürmeye çalışması, bütünleşme sürecine olumsuz etki yapacaktır. Bu tür bir tepkinin, bütünleşme sürecinde etkili olabilmesi için Schmitter'in de belirttiği gibi üye devletlerin demokratik yapıda olması gerekir ki³⁸¹ bu ülkeler Rusya ve Kırgızistan dışında otoriter rejim olarak kabul edilmektedir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Orta Asya Devletleri, politik üstünlüğü ele geçirmek isteyen elitlerin mücadelelerine sahne olmuş, bu mücadele Tacikistan'da iç savaşa dönüşürken; Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan yöneticileri bu çatışmanın kendi bölgelerine sıçraması ihtimalinden endişe duymuş ve muhalif görüşlere olumsuz yaklaşmışlardır.³⁸² Kurumsallaşmamış devlet yapıları nedeni ile yeni bir aktör olarak siyasi sahneye çıkmanın sıkıntılarını yaşayan yönetimler, egemenliklerini ve mevcut güçlerini sağlamlaştırmak için adımlar atmışlardır. Rejimler giderek katılaşan bir otoriter yapıya dönüşmüş, karar sürecine etken olabilecek bir elit grubu kalmayacak şekilde muhalif görüş ve hareketler ortadan kaldırılmıştır. Sadece Kırgızistan, demokratikleşme adımları atma konusunda gelişme gösterebilmiştir.

2001 yılında imzalanan ŞİÖ Bildirgesi, egemenliğe karşılıklı saygı, bağımsızlık, devlet sınırlarının bütünlüğü, sınırların değişmezliği, saldırmazlık, iç işlerine müdahale etmeme, uluslararası ilişkilerde güç kullanmama veya kullanmakla tehdit etmeme gibi normlara vurgu yapmıştır. Bu normlar Çin Dış Politikası'nın daha geniş kapsamlı söylevleri olarak görülmektedir. ŞİÖ'nün kurumsallaştırdığı, Çin'in uluslararası barış ve güvenliğe yönelik fikirlerini yansıtan bu normlar, Rus elitlerinin de uluslararası ilişkilere yaklaşımını yansıtmaktadır.³⁸³ Örgüt içerisinde güvenliğin dar anlamı ile statülerin ve düzenin devam ettirilmesi olarak algılanması,³⁸⁴ ayrıca bölgeye iç işleri konuları bahane edilerek müdahale edilmemesi, üye devletlerin hem yönetim hem de yönetime yakın elitlerin ortak fikir birliğine vardığı bir konudur. Fakat bu ortak zemin bütünleşme süreci için yeterli değildir. Üye devletler bünyesindeki elitlerin etkinliği, bütünleşmeye dönük atılacak adımlara uyum sağlayarak/sağlayamayarak, sürece katkı sağlayabilecek veya engel olabilecek bir

³⁸¹ Arne Niemann ve Philippe C Schmitter, "Neofunctionalism", Antje Wiener and Thomas Diez, (ed.), *European Integration Theory*, Oxford University Press, Oxford, 2009, 45-66, s.51.

³⁸² Vladimir Babak, Demian Vaisman and Arhey Wasserman, *Political Organization in Central Asia and Azerbaijan*, Frank Cass Publishers, London, 2004, s. 7.

³⁸³ David Lewis, "Who's Socialising Whom? Regional Organisations and Contested Norms in Central Asia", *Europe-Asia Studies*, 2012, Vol.64, 1219-1237, ss. 1223-1224.

³⁸⁴ Maksutov, a.g.e., s.14.

yapıda değildir. Bu yüzden bu alt başlık için yapılacak değerlendirme “düşük” olacaktır.

2.4. ARKA PLAN KOŞULLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Yukarıda dört başlık altında yaptığımız incelemeye göre örgüte uygulanan Arka Plan Koşulları sonucunda örgüt için genel sonuç düşük çıkmaktadır.

Tablo-5: Arka Plandaki Koşullar, İnceleme Konuları ve ŞİÖ

1. Arka Plan Koşulları	LAFTA Örneği	ŞİÖ Örneği
1)Ekonomik birliğe katılan birimlerin büyüklükleri	Karışık	Düşük
2)Karşılıklı işlem/etkileşim oranı	Karışık	Karışık
3)Çoğulculuk	Karışık	Düşük
4)Elitlerin tamamlayıcılığı	Karışık	Düşük
Genel Sonuç:	Karışık	Düşük

Üye devletlerin güçleri ve büyüklükleri arasındaki farkların fazla olması, üye devletler arasındaki işlem ve etkileşimlerin henüz gelişme aşamasında olması, düşük seviyedeki çoğulculuk anlayışı ve elitlerin tamamlayıcılığının yetersiz seviyede kalması örgütün ekonomik bütünleşmeyi sağlasa bile siyasallaşmasını engelleyecektir.

ŞİÖ zemininde üye devletler arasında kısmi alanlarda başlayan ekonomik ilişkilerin, yayılma göstererek tüm ekonomik alanları kapsayan bir ekonomik birlik oluşumuna dönüşmesi önünde ayrıştırıcı engeller mevcuttur. Örgüt içerisinde kabul edilen bazı dokümanlarda,³⁸⁵ mal, hizmet ve teknolojinin serbest dolaşımı bir hedef olarak sunulmuştur. 2003 yılında kabul edilen Karşılıklı Ticaret ve Gelişim Programı aynı hedef doğrultusunda atılan somut bir girişimdir. Ancak Orta Asya Devletleri ve Rusya'nın Çin'e serbest dolaşım verme yönünde çekinceleri mevcuttur. Serbest dolaşım nedeniyle Çin işletmeleri ve ucuz iş gücünün ekonomik hedef ve gelişimlerini ve hatta ekonomik yapılarını korumalarına engel olacağını değerlendirmektedirler. Bu nedenle Çin'in ŞİÖ serbest ticaret bölgesi oluşturma

³⁸⁵ 2006 yılında örgütün kuruluşunun 5. Yılı olması nedeniyle ortak bir bildiri yayınlamışlardır. Bu bildiri de üye devletlerin öncelikli ekonomik alanlarda bölgesel projeler geliştirerek, ticaret ve yatırımlar için uygun ortam yaratarak Çok Yönlü Ticaret ve Ekonomik İş Birliği Programı'nın uygulanması için çaba göstereceklerini; bu sayede gelişen ilişkilerin adım adım mal, sermaye, hizmet ve teknolojinin serbest dolaşımının sağlanacağını ifade etmişlerdir. “Declaration on the Occasion of the Fifth Anniversary of the Shanghai Cooperation Organization”, 15.06.2006, a.g.e. Çin, 2004 yılı Hükümet Başkanları Zirvesi'nde ortak pazar oluşturulması için gerekli yasal düzenlemelerin yapılmasını teklif etmiştir. Rusya'nın bu öneriye karşılık vermemesi, pazarını Çin ekonomisine açmak istemediğini ortaya koymaktadır. Ayrıca Rusya, Çin'le Orta Asya'da doğrudan bir ekonomik rekabete girmekten kaçınmaktadır. “Energy outcome of SCO meeting in Dushanbe”, 20.09.2006, a.g.e.

abaları, Rusya tarafından engellemektedir. Bu tarz bir girişimin küçük ve orta ölçekli yerel işletmeleri ortadan kaldıracak ve ilerleyen süreçte de Çin'e tek taraflı bir ekonomik bağımlılığa neden olacağı değerlendirilmektedir.³⁸⁶ Bu nedenle yeni-işlevselcilik teorisinin ekonomik birlik olarak tanımladığı mal, hizmet ve teknolojinin serbest dolaşımını sağlayan yapı; her ne kadar örgüt içerisinde bir hedef olarak tespit edilmişse de bunun gerçekleşmesi, üye devletleri arasındaki fikir ayrılıkları nedeni ile mümkün görünmemektedir.

Örgüt içerisinde ekonomik ilişkilerin gerçekleştirilmesine Çin, Rusya'ya göre daha fazla önem vermektedir. Rusya ise Çin'in Orta Asya'da ekonomik etkinliğini örgüt aracılığıyla artırmasını engellemek için girişimlerde bulunmaktadır. Çin dışındaki diğer Şangay İş Birliği Örgütü üyelerini bünyesinde barındıran Eurasec, Rusya'nın bu amaçla geliştirmeye çalıştığı bir örgütlenme olmuştur. Rusya, bu örgüt aracılığı ile Orta Asya Devletleri ile olan ekonomik ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Ayrıca Rusya'nın getirdiği enerji kulübü önerisi, bölgede Çin'in artan enerji iş birliklerine karşı bir taktik değişimidir. Enerji stratejilerinin bölgede ortak kararlaştırılması amaçlanmıştır.³⁸⁷

2008 yılında yaşanan ekonomik krizle birlikte Çin'in örgüt üyeleri üzerindeki ekonomik etkinliğini güçlendirmesi sonrasında Rusya 2011 yılında Ukrayna ve Kazakistan arasında bir gümrük birliği oluşumuna öncülük etmiştir. Bu yapının Avrasya Ekonomik Birliği'ne dönüşmesi planlanırken, Kırgızistan ve Tacikistan'ın da birliğe katılması muhtemel görünmektedir.³⁸⁸

Proje Çin açısından göz ardı edilemeyecek bir konudur. Sovyet sonrası dönemde bölgedeki ilk ulus-üstü yapılanmayı hedefleyen projede, eski Sovyet cumhuriyetlerinin ekonomik birlik ve yarı-serbest ticaret bölgesi altında bir araya getirilmesi amaçlanmaktadır. Putin, birliğin ekonomi ve para politikalarını koordine edeceğini, doğrudan ekonomik faydalar sağlayacağını belirtmiştir. Böyle bir oluşumun Şangay İş Birliği Örgütü üyeleri arasında³⁸⁹ gümrük duvarlarının yükselmesine neden olarak Çin'in ekonomik çıkarlarının yanında örgütün içerisindeki ekonomi iş birliğini de olumsuz etkileyeceği değerlendirilmektedir.³⁹⁰

³⁸⁶ Marketos, a.g.e., s.46.

³⁸⁷ Pan Guang, "Bishkek: SCO's Success...", s.4.

³⁸⁸ Peyrouse, a.g.e. Rusya, Kırgızistan ve Tacikistan'ın tereddüdüne rağmen bu iki devletinde birliğe katılması için girişimlerde bulunmuştur. Yu Bin, "China-Russia Relations: Succession, SCO, and Summit Politics in Beijing", 2012, **Comparative Connections**, Vol.14, No.2, 131-141, s.135.

³⁸⁹ Çin ile birlik tam genişlemeye ulaşırsa sınırın diğer tarafında yer alacak olan Rusya, Kazakistan, Tacikistan ve Kırgızistan arasında...

³⁹⁰ Li Lifan and Raffaello Pantucci, "Clashing interests in Central Asia strain Sino-Russian co-operation", 06.06.2012, **China in Central Asia**, <http://chinaincentralasia.com/2012/06/06/clashing-interests-in-central-asia-strain-sino-russian-co-operation/>, (erişim tarihi: 09.05.2013).

Avrasya Birliği'nin henüz Şangay İş Birliği Örgütü dinamiklerinde nasıl bir etki yapacağı tam olarak belirgin olmasa da Çin'in dışarıda bırakıldığı bir ekonomik bütünleşme projesi olarak, Şangay İş Birliği Örgütü dinamikleri açısından olumlu gelişmeler yaratmayacağı ifade edilebilir.

Üye devletler arasındaki ekonomik ilişkiler örgüt bünyesinden çok ikili görüşmeler ve antlaşmalar üzerinden yürütölmektedir. Üyeler arasında ekonomik iş birliği üzerine geliştirilen projelerin ağırlıklı olarak ikili ilişkiler boyutunda olması üyelerin henüz bir ekonomik birlik oluşturma doğrultusunda hareket etmediklerini ortaya koymaktadır. Bu nedenle örgütün ekonomik anlamda AB tarzı bir ortak pazar yaratması da zor gözökmektedir. Ülkeler hâlâ ulusal pazarlarını koruma politikalarından vazgeçmemekte ve bütünleşme kavramını ekonomik etkileşimi artırma olarak görmektedirler. Ayrıca üye devletler arasında siyasetin yarattığı karşılıklı şüphe, AB tarzı bir ekonomik iş birliğinin önündeki önemli engellerden biridir. Temel aldığımız yeni-işlevselcilik teorisi açısından siyasi birlik oluşumunda, ekonomik birlik önemli bir adımdır. ŞİÖ içerisindeki gelişmelerin ekonomik birlik oluşumu için yeterli olmaması, örgütün bütünleşme sürecinin uzağında olduğunu ortaya koymaktadır.

ŞİÖ açısından uyguladığımız yeni-işlevselcilik bütünleşme modeli, Avrupa şartlarında oluşmuş, ekonomik ilişkilerle başlamış bir bütünleşme süreci üzerinde geliştirilmiştir. Çalışmanın sonucu bize örgütün henüz Avrupa modelinde siyasi birliğe doğru yol alacak bir bütünleşmeden uzak olduğunu göstermekte ve örgütün AB ile kıyaslanmasını geçersiz kılmaktadır. Ayrıca Avrupa örneğinde bütünleşmenin gerçekleşme aşamaları Asya, Afrika veya başka bir coğrafyada aynı sıra ile veya aynı adımları izleyerek gerçekleşmeyebilir. Şangay İş Birliği Örgütü içerisinde ilişkilerin siyasallaşması ekonomik yerine güvenlik alanında olma potansiyeline sahiptir. Ekonomi konusunda ortak bir mekanizma oluşturamayan üye devletler, güvenlik alanında devamlı bir organ olan Bölgesel Terörle Mücadele Yapısı'nı kurmuşlardır. Örgüt içerisinde güvenlik ilişkilerinin analizi ise bir sonraki bölümün konusunu oluşturmaktadır.

Bütünleşme sadece uygun koşulların sağlanması ve yayılma etkisi ile politik alanın genişlemesine bağlı bir oluşum değildir. Uygun koşullardan bütünleşmenin gerçekleşebilirliği için ele alınması gereken pek çok farklı konu vardır. Öncelikli konulardan biri aktörlerin siyasi kararlılıkları olmalıdır. Aktörlerin bütünleşme sürecine ve sonucuna inanarak adım atmaları ve sürece uyum sağlamaları, ekonomik yetersizlikler olsa da siyasi birlik oluşturma önündeki engellerin

aşılabilmesi için mutlaka gereklidir. Tüm koşulların uygun olmasına rağmen aktörler kararlılık sergileyemiyorlarsa, bütünleşme ihtimalinden veya varlığından söz etmek de mümkün olmayacaktır. Vurgulanmak istenen, başarılı bir bütünleşmenin gerçekleşebilmesi için pek çok koşul olduğu gibi farklı bölgelerde veya farklı topluluklarda, bu koşulların değişiklik gösterebileceğidir.

Bu nedenle hiçbir bütünleşme teorisi, uluslararası sistemdeki tüm bütünleşme hareketlerini kapsayacak genel kurallar koyamamıştır. Puchâlâ, bütünleşmeyi file, kuramları ve kuramcıları da kör insana benzeterek; kuramcıların bütünleşmeyi açıklamasını, doğuştan kör bir insanın filin yalnızca bir noktasına dokunarak fili tanımlamasına benzetmiştir.³⁹¹

³⁹¹ Donald J. Puchala, "Of Blind Men, Elephants and International Integration", *Journal of Common Market Studies*, 1971, Vol.10, 267-284.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİR GÜVENLİK TOPLULUĞU OLARAK ŞANGAY İŞ BİRLİĞİ ÖRGÜTÜ

3.1. GÜVENLİK TOPLULUĞU TEORİSİNİN GELİŞİMİ

1950'li yıllarda 2. Dünya Savaşı'nın yarattığı yıkımın etkileri henüz silinmemişken, Avrupa'da savaş ve barış konuları hayati öneme sahip olmuştur. Başka bir dünya savaşı yaşanmaması için gösterilen çabalarla, Fransa ve Almanya arasında Avrupa Birliği'nin temelleri atılırken, bütünleşme çabalarının kalıcı barışı sağlamada nasıl bir etki de bulunacağı, sosyal bilimciler açısından öne çıkan bir araştırma konusu olmuştur. Bu dönemde Karl Deutsch ve beraberindekiler uluslararası ilişkiler alanında, bilimsel ve gözlemlenebilen veriler üzerinden bir çalışma yürütmüşler ve "Güvenlik Topluluğu" teorisini oluşturmuşlardır.³⁹² Avrupa'da kurulan ulus-üstü yapılara odaklanmak yerine, geçmişte yaşanmış bütünleşme tecrübelerini inceleyerek, bunların Kuzey Atlantik Bölgesine uyarlanabilirliklerini değerlendirmişlerdir.³⁹³ Bu doğrultuda Soğuk Savaş güvenlik anlayışı doğrultusunda şekillendirilen teori, Kuzey Atlantik bölgesinde gelişmiş devletler arasında ortaya çıkan iş birliğine odaklanmıştır.

Deutsch ve diğerlerinin çalışmasında temel problematiği barışı sağlamak oluşturmaktadır. Güvenlik topluluğu bünyesinde gerçekleştirilecek başarılı bir bütünleşme, barışa giden yol olarak sunulmaktadır. Egemen devletler toplum hissi oluşacak kadar bütünleştğinde, aralarındaki uyuşmazlıkları savaş dışı yöntemlerle çözeceklerinin garantisini de yaratmış olacaktırlar. Bu şekilde bir devletler topluluğu oluşmasının kalıcı bir düzen yaratmanın yanında kalıcı barışı da sağlayacağı değerlendirilmiştir.³⁹⁴ Teori realizmin savaşın zorunlu ve kaçınılmaz olduğu görüşüne ilk karşı çıkışlardan birisi olmuştur.³⁹⁵

Deutsch'un teorisinde güvenlik topluluğu, üyeleri arasındaki uyuşmazlıkların, fiziki savaş dışında diğer yöntemlerle çözüleceğinin somut garantisini taşıyan bir topluluktur.³⁹⁶ Devletler aralarında etkileşimin arttığı bir bütünleşme sürecine girerler ve güvenlik topluluğu bu süreç sonunda son ürün olarak meydana gelir. (Şekil-4) Bütünleşme ile anlatılmak istenen toplum hissinin kazanılmasıdır. Bu süreçte resmi

³⁹² Karl Deutsch ve diğerleri, *Political Community and the North Atlantic Area: International Organizations in the Light of Historical Experiences*, Princeton University Press, Princeton, 1957.

³⁹³ Brent F. Nelsen ve Alexander Stubb, *The European Union Readings on the Theory and Practice of European Integration*, Lynne Rienner, London, 2003, ss.121-122.

³⁹⁴ Emanuel Adler ve Michael Barnett, "Security communities in theoretical perspective", *Security Communities*, Emanuel Adler ve Michael Barnett, (der.), Cambridge University Press, 2000, 3-28, s.3.

³⁹⁵ Amitav Acharya, "Collective identity and conflict management in Southeast Asia", *Security Communities*, Emanuel Adler ve Michael Barnett, (der.), Cambridge University Press, 2000, 198-227, s.200.

³⁹⁶ Deutsch ve diğerleri, a.g.e., ss.5-6.

veya gayri resmi kurumlar ve uygulamalar geliştirilmesi ve devletler arasında sorunların barışçıl yollarla çözüleceğine dair sağlam güvencelerin oluşması beklenmektedir.³⁹⁷

Şekil-4: Bütünleşme Süreci ve Güvenlik Topluluğu Oluşumu

“Güvenlik Topluluğu” bütünleşme süreci sonrasında oluşan bir son üründür. Bütünleşme süreci boyunca devletler topluluğun sosyal öğeleri inşa edilirken, güvenliği sağlayacak topluluk meydana geldiğinde “bütünleşik” veya “çoğulcu” bir yapı oluşması öngörülmektedir. (Şekil-5) Bütünleşik güvenlik topluluğu, bir siyasi birlik oluşumudur. Birimler, yeni yönetim altında toplanarak daha büyük bir üst birim oluştururlar. Bu yeni yapı federal veya üniter bir özellikte olabilir. Bu topluluğa örnek olarak ABD gösterilmektedir. Çoğulcu güvenlik topluluğu, devletlerin egemen yapılarını koruyarak –federal/üniter yeni bir ulus-üstü birim oluşturmada- birimleri bir araya getirmektedir. ABD ve Kanada arasında Kuzey Amerika’da bir güvenlik topluluğu oluşması örnek gösterilirken, iki farklı devlet biriminin bir güvenlik topluluğu oluşturabileceği ifade edilmiştir.³⁹⁸ Deutsch her iki topluluk oluşumunun da belirli bir miktar kurumsallaşma gerektirdiğini değerlendirmiştir. Kurumsallaşmanın kimi topluluklarda zayıf bir bağ seviyesinde kimisinde ise gelişmiş bir kurumlar sistemi şeklinde olabileceğini belirtmiştir.³⁹⁹

³⁹⁷ “Barışçıl gelişim”, Deutsch tarafından güvenlik topluluğu içerisinde tanımlanan bir kavramdır. Bu ifade, sosyal problemlerin kurumsallaşmış süreçlerle büyük miktarda fiziksel güce başvurulmadan çözülmesi anlamında kullanılmaktadır. İfade “barışçıl gelişim yönünde güvenilir beklentiler” kalıbı içerisinde kullanıldığında, bu beklentilere sahip topluluğun; bütünleşme sürecini tamamlamış, topluluk hissinin oluşturmuş olduğu ve artık savaşı bir araç olarak değerlendirilmeyecekleri bir yapının ve sağlam güvencelerin oluştuğu anlatılmak istenmektedir. Nelsen ve Stubb, a.g.e., ss.121-122.

³⁹⁸ Deutsch ve diğerleri, a.g.e., ss.5-6.

³⁹⁹ Alex J. Bellamy, *Security Communities and their Neighbours Regional Fortresses or Global Integrators?*, Palgrave Macmillan, New York, 2004, s.6.

Şekil-5: Karl Deutsh'un Tanımına Göre Güvenlik Topluluğu Türleri

Deutsch'un teorisi 1950 ve 1960'larda yeni-işlevselciliğin gölgesinde kalmış ve Soğuk Savaş döneminde pek fazla ilgi görmemiştir. 40 yıl sonra Adler ve Barnett teorii, Soğuk Savaş sonrası koşullarda güncelleyerek, yeniden şekillendirmişlerdir.⁴⁰⁰ İkili teorii inşacı bir yaklaşımla geliştirirken, güvenlik topluluklarının Avrupa-Atlantik eksenini dışında, farklı bölgelerde de yer alabileceğini ortaya koymuşlardır. Bu doğrultuda Güney Doğu Asya, Güney Amerika, Avustralya, Körfez Arap Ülkeleri gibi bölgelerde güvenlik topluluğu oluşumları değerlendirilmiştir. Çalışmalarını, "düşünülemediyi düşünüyor" şeklinde tanımlayan yazarlar; uluslararası alanda toplulukların var olduğunu, güvenlik politikalarını ciddi olarak etkilediğini, topluluk üyesi olmanın uzlaştırıcı bir yönü olduğunu belirtmişlerdir.⁴⁰¹ İnşacı yaklaşımla birlikte güvenlik topluluklarının sosyal inşasında, kurum, norm ve kimliklerin rolü değerlendirilmeye başlanmıştır.⁴⁰²

Adler ve Barnett, bu kapsamda güvenlik topluluğu kavramını detaylandırarak; federal veya üniter bir yapı hedefleyen bütünleşik güvenlik topluluğu çeşidini değerlendirme dışı bırakmış ve bireylerin egemen yapılarını koruyan çoğulcu güvenlik topluluğu yapısını, gelişim aşamaları ve topluluk içi bağları açısından daha ayrıntılı tanımlamışlardır. Bunların yanında üye devletler ve güvenlik topluluğu arasında, karşılıklı ve yapıcı özellikler taşıyan ilişki dinamiği ön plana çıkarılmıştır.⁴⁰³

Adler ve Barnett çoğulcu güvenlik topluluklarının gelişimini üç aşamaya ayırarak, başlangıç, yükselme ve olgunluk aşamaları olarak sınıflandırmışlardır. (Şekil-6) Başlangıç aşaması, ortak tehdit algısı üzerine bir araya gelen devletlerin, karşılıklı ticari fayda bekledikleri ve az bir miktarda ortak kimlik paylaşımının bulunduğu bir safhadır. Yükselme safhasında, daha sıkı askeri koordinasyon beklenmektedir.

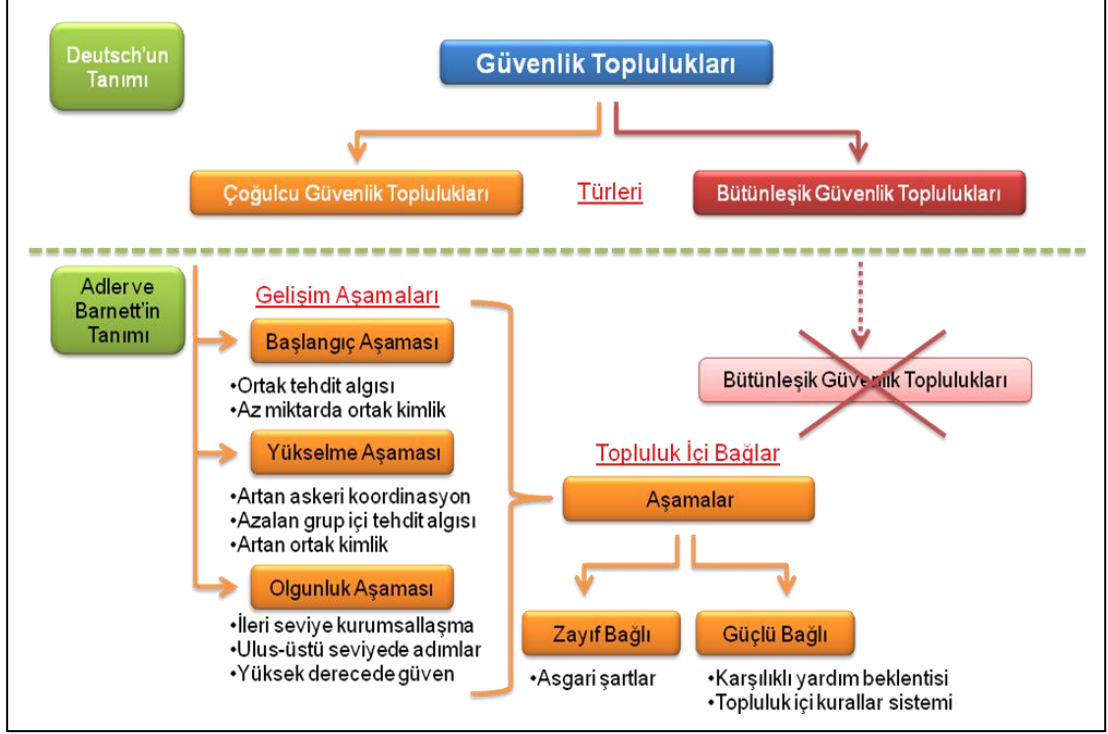
⁴⁰⁰ Emmanuel Adler ve Michael Barnett, *Security Communities*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.

⁴⁰¹ Adler ve Barnett, "Security communities in theoretical perspective", s.3.

⁴⁰² Amitav Acharya, *Constructing a Security Community in Southeast Asia ASEAN and the Problem of Regional Order*, Routledge, London, 2001, s.16

⁴⁰³ Bellamy, a.g.e., s.9.

Bunun yanında grup içinde birbirlerinden kaynaklanan tehdit algılamaları azalmış ve ortak kimlik bilincini oluşturan etkileşimlerde artışlar görülmüştür. Artık bu safhada savaş ve çatışmanın bir araç olarak değerlendirilmesinden kaçınılmaya başlanmıştır. Olgunluk safhası ise ileri seviyede kurumsallaşma, ulus-üstü seviyede adımlar, yüksek derecede güven ve askeri çatışma ihtimalinin tamamen ya da büyük oranda ortadan kalkmış olmasını gerektirir.⁴⁰⁴

Şekil-6: Adler ve Barnett'in Tanımına Göre Güvenlik Topluluğu Teorileri Aşamaları ve Örgüt İçi Bağlar Açısından Türleri

Bunun yanında diğer bir sınıflandırma, güvenlik topluluğu içerisinde üyeleri bir arada tutan bağların gelişme seviyesine göre yapılmıştır. Bu bağlar her aşama için geçerli olan "zayıf" ve "güçlü" olarak sınıflandırılmıştır. "Zayıf bağlı" bir güvenlik topluluğunda gerekli şartların asgarisi bulunmaktadır. Topluluk üyeleri sadece "barışçıl gelişim yönünde güvenilir beklentiler" içerisindedir. "Güçlü bağlı" bir güvenlik toplulukları ise iki yönüyle daha fazlasını vaat etmektedir. Güçlü bağlara sahip güvenlik toplulukları içerisinde üyeler bir miktarda olsa karşılıklı yardım beklentisi içerisindedir ve topluluk içerisinde bir yönetim yapılanması mevcuttur.⁴⁰⁵

⁴⁰⁴ Emanuel Adler and Michael Barnett, "A framework for the study of security communities", **Security Communities**, Emanuel Adler ve Michael Barnett, (der.), Cambridge Univesity Press, 2000, 29-66, s.30.

⁴⁰⁵ A.g.e.

Bu sınıflandırmalar arasındaki farklılıkların, özellikle üye devletlerin topluluk dışındaki devletlerle ilişkilerinde önemli etkileri olduğu değerlendirilmektedir.⁴⁰⁶

Bellamy, 2004 yılında yaptığı çalışmasında,⁴⁰⁷ güvenlik toplulukları içerisinde geliştirilen normlara ve bu normların üye davranışları üzerinde olan etkisine odaklanmıştır. Çeşitli bölgelerdeki güvenlik oluşumlarını incelerken, güvenlik topluluklarının küresel politikalara sağladığı katkıyı değerlendirmiş ve “içeridekiler” ile “dışarıdakiler” arasındaki ilişkileri nasıl etkilediğini açıklamaya çalışmıştır.

Bellamy, Adler ve Barnett’in geliştirdiği teoriye ek olarak, topluluk dışındaki devletlerle⁴⁰⁸ olan ilişkiler açısından üç tür güvenlik topluluğu tanımlamıştır. (Şekil-7) Birincisi, “bölgesel kaleler” olarak adlandırdığı, katı sınırlara sahip topluluklardır. İçeridekiler barışçıl gelişim yönünde güvenilir beklentiler içerisindeyken, dışarıdakiler normlar ve kimlikler açısından bir tehdit kaynağı olarak görülürler ve ortak hareket etme güdüsüne neden olurlar. Soğuk Savaş’ın “demir perdesi”, iki tarafı bölgesel kalelere ayıran katı sınırları oluşturmuştur.⁴⁰⁹

Şekil-7: “Dışarıdakiler” ile Olan İlişkiler Açısından Güvenlik Toplulukları

İkincisi, “kararsız topluluk”tur. Bu tür durumlarda, topluluk gelişim gösterse de sınırlarda nitelik olarak bir değişim görülmez. İki devlet arasında daha önceden gelişmiş olan ikili ilişkiler, bu devletlerden birisinin güvenlik topluluğuna katılması ile etkilendiği durumlarda, kararsız topluluk yapısının hakim olduğu ifade edilebilir. “Bütünleştirici topluluk”larda ise içeridekiler ve dışarıdakiler arasındaki sınır daha belirsizdir. Bu topluluklarda “biz duygusu”nu oluşturan ortak değerler, normlar ve elitlerin bağlantıları, dışarıdakilere topluluğu üye olmalarına gerek kalmadan

⁴⁰⁶ Bellamy, a.g.e., s.52.

⁴⁰⁷ Bellamy, a.g.e.

⁴⁰⁸ Çalışma boyunca “dışarıdakiler” olarak ifade edilecektir.

⁴⁰⁹ Bellamy, a.g.e., s.11.

yansıtılır. Dışarıdakiler bu bağlardan, üyelik bağı kurmadan istifade ederler.⁴¹⁰ Güvenlik topluluğunun hangi türe dahil olduğunun tespit edilebilmesi, dışarıdakilerle olan ilişkilerin anlamlandırılması açısından önem taşımaktadır.

3.2. GÜVENLİK TOPLULUĞU'NUN SOSYAL ÖĞELERİ

Bir devletler grubunun güvenlik topluluğu olarak tanımlanabilmesi için gerekli ilk şartlardan biri üyeleri arasında savaş yaşanmamış olmasıdır. Bunun yanında ikinci temel şart olarak birbirlerine karşı savaş hazırlığı içerisinde olmamaları gerektiği değerlendirilmektedir. Savaş veya savaş hazırlığı görülmemesi koşulları, topluluk üyeleri arasında farklılıklar bulunmasına, uyuşmazlıklar olmasına veya çıkarlarının çatışıyor olmasına engel bir tanımlama getirmemektedir. Topluluğun bir görevi de üyeler arası görülen bu farklılıkları, uyuşmazlık ve çatışma potansiyellerini yönetebilmektir. Bu açıdan bakıldığında güvenlik toplulukları savaşın tesadüfen görülmediği gruplanmalar olmaktan çok, uyuşmazlıkların barışçıl yollarla yönetilerek savaşların yaşanmasının önüne geçildiği bir yapı olarak ön plana çıkmaktadır.⁴¹¹

Bu noktada “bir güvenlik topluluğu nasıl oluşur?” sorusunun cevaplanması gerekir. Güvenlik topluluğunun kurulması ve gelişmesinde rol oynayan etkenler nelerdir? Deutsch'un teorisinde, güvenlik topluluğu *artan etkileşimin* bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Daha sonra teori üzerine yapılan çalışmalarda, daha *sosyal bir yaklaşım* sergilenerek; normlar, kurumlar ve üyeler arası kimlik oluşturma süreçlerinin de güvenlik topluluğu oluşumuna katkı sağladığı değerlendirilmiştir.⁴¹²

“Topluluk” anlayışı; ortak değerler, normlar ve semboller paylaşan ve bir arada yaşayan aktörler üzerine kurulmaktadır. Bu ortaklık, sosyal bir kimlik sağlar ve çeşitli etkileşimleri şekillendirici bir özellik taşır. Bunun yanında bireyler arası ilişkileri etkiler ve uzun dönem çıkarlara yansiyarak, karşılık verme anlayışını ortadan kaldırır, güven ortamının gelişimini sağlar, korku ve şüphe algılarını dağıtır.⁴¹³ Sıradan bir “topluluk” oluşumu için düşünülen kavramsal çerçeve, “güvenlik topluluğu” düşüncesinin teorileşmesi için de kullanılmıştır. Topluluk kavramındaki “bireyler” yerine güvenlik topluluğu teorisinde temel aktör olarak “devlet” düşünülmüş, bu aktörler arasında oluşan güvenlik sağlayıcı bağın yapısı açıklanmaya çalışılmıştır.

Uluslararası topluluklarda, uygun davranışların neler olduğu üzerinde devletler ortak bir anlayışa sahip olurlar. Sergilemesi beklenen davranış kalıbı dışına çıkan

⁴¹⁰ A.g.e.

⁴¹¹ Acharya, *Constructing a Security Community...*, s.16.

⁴¹² Acharya, *Constructing a Security Community...*, s.20.

⁴¹³ Adler ve Barnett, “Security communities in theoretical perspective”, s.3.

devletler, diğer topluluk devletleri karşısında eylemlerini meşrulaştırma gereği duyarlar. Devletleri bu şekilde sınırlayan kurallar ve kurumsallaşmış dinamikler bütünü *normlar* olarak adlandırılmaktadır. Bailey'e göre uluslararası toplumda normların üç işlevi bulunmaktadır. Bunlardan ilki aktörlere meşruiyet sağlamaktır. Politik bir birimin devlet olarak kabul edilebilmesi için topluluk normlarınca belirlenen özelliklere sahip olmalıdır. Normlar, devletlerin kimlikleri ve çıkarlarının inşa edilmesinde bir etkidir. İkinci işlevleri, aktörlerin davranışlarını sınırlandırmalarıdır. Uluslararası topluluk en güçlü devletin bile uyması gereken kurallarla yönetilir ve aktörler eylemlerinin meşruiyet kazanabilmesi için kurallar doğrultusunda hareket etmelidirler. Normların davranışlara yansıyan bu etkisi, devletlerin için uygun davranışı belirlemede ki sınırlandırıcı rolünden kaynaklanmaktadır. Son olarak normlar, topluluk içerisinde bireyler arasında anlamlı bir ilişki çerçevesi oluşturur. Sosyal davranış modelleri belirleyerek, tüm üyelerin kullandığı ortak bir dil geliştirirler. Normlar bu üç işlevi yerine getirirken zamanla değişebilir, gelişebilir, kimisi başka bir norma göre önemini yitirirken, kimisi devletlerin çıkar ve kimliklerinin içeriğine yerleşebilir ve kimisi de çıkar ve kimlikleri önemli derecede şekillendirecek etken rol oynayabilir.⁴¹⁴

Güvenlik topluluğu oluşumlarında önemli bir diğer etken kurumsallaşmadır. Deutsch tanımladığı iki tür güvenlik topluluğunun da belirli bir seviyede kurumsallaşma gerektirdiğini belirtmiştir. Ancak kurumsallaşma süreci sonunda oluşan kurum ve organizasyonlar güvenlik topluluğunu bir arada tutan araçlardan sadece bir tanesidir. Güvenlik topluluğu teorisinde sosyal boyut, resmi kurumsal yapılanmalara göre daha fazla önem taşımaktadır. Bu kapsamda ABD ve Kanada arasında uluslararası bir organizasyon yapılanması bulunmamasına rağmen, ikili ilişki dinamikleri üzerinden bir güvenlik topluluğu kurulu olduğu değerlendirilmektedir. İki ülke arasında oluşan güvenlik topluluğu resmi bir kurumsal yapı ile oluşmamıştır. Bu nedenle kurumlar, güvenlik topluluklarının sadece bir ögesi olarak gösterilmektedir.⁴¹⁵ Kurumlar, güvenlik topluluğunun kendisini oluşturmaktan çok "güvenlik topluluğu inşa eden kurumlar"⁴¹⁶ olarak aracı rol oynamaktadır. Uzunca bir süre NATO üyesi olmayan Avusturya'nın, Batı Avrupa Güvenlik Topluluğunun bireyi olarak kabul edilmesi bunun yanında NATO üyesi olan Türkiye'nin, Batı Avrupa Güvenlik Topluluğu içerisinde görülmemesi; kurumların her zaman üyeleri arasında oluşan güvenlik toplulukları ile eş değerde olmadığını ortaya

⁴¹⁴ Bellamy, a.g.e., ss.21-24.

⁴¹⁵ Acharya, *Constructing a Security Community...*, s.22.

⁴¹⁶ Emanuel Adler, "Seeds of peaceful change: the OSCE's security community-building model", *Security Communities*, Emanuel Adler ve Michael Barnett, (der.), Cambridge University Press, 2000, 119-160, s.119.

koymaktadır. Farklı bir ifade ile bir kuruma üye olmak doğrudan güvenlik topluluğuna üye olmak anlamına gelmeyebilir. Bu kapsamda NATO, AB ve AGİT gibi örgütlenmeler kendi içlerinde bir güvenlik toplulukları olarak değerlendirilmekten çok, Batı Avrupa Güvenlik Topluluğunun inşasına yardım eden kurumlar olarak görülmektedir.⁴¹⁷ Benzer şekilde ASEAN'ın Güney Doğu Asya'da oluşan güvenlik bölgesi için bir aracı kurum olarak değerlendirilmektedir.⁴¹⁸

Güvenlik toplulukları, temel değerler, paylaşılan dil ve kurumlar, ve “biz” duygusunu oluşturan belirli bir miktar ortak kimlikle üyeleri bir arada tutan bağı oluşturmaktadır.⁴¹⁹ “Biz” duygusunun oluşması için topluluğun sınırlarının şekillenmesi ve sınırlar içerisindeki varlığın tanımlanarak ortak kimliğin temel taşlarının oluşması önem kazanmaktadır. Sınırlar, topluluğun çerçevesini çizerek “içeridekiler”i belirlerken aynı zamanda “dışarıdakiler”in kimler olduğunu da ortaya koymaktadır. Güvenlik topluluğu oluşumu ile şekillenen ortak kimliğin “dışarıdakiler”le olan ilişkilere yansması bu noktada önem kazanmaktadır.

3.3. ŞANGAY İŞ BİRLİĞİ ÖRGÜTÜ BİR GÜVENLİK TOPLULUĞU MU?

Şangay İş Birliği Örgütü resmi olarak 2001 yılında faaliyete geçmiş olmasına rağmen; 1996 yılında ilk adımı atılan Şangay Beşlisi süreci, güvenlik topluluğu değerlendirmesi açısından göz ardı edilemeyecek etkilere sahiptir. Şangay Beşlisi, örgütün taşıdığı norm, kurum, değer ve ortak kimlik gibi pek çok özelliğin ilk adımlarının atıldığı dönemdir. Bu özellikler 2001 yılında Özbekistan'ın beşliye katılımıyla gelişmeye devam etmiştir.

Örgüt üyeleri arasında her hangi bir savaş yaşanmamış olması ve üyelerin birbirlerine karşı belirgin bir savaş girişiminin görülmemiş olması, örgütün bir güvenlik topluluğu olma yolunda temel şartları taşıdığını göstermektedir. Ancak örgütün bir güvenlik topluluğu oluşturup oluşturmadığını değerlendirmek için bu yeterli değildir. Şangay İş Birliği Örgütü, üyeler arası bir kurumsal bağ yaratmış ve üyelerin oluşturduğu topluluğun gelişimine katkıda bulunmuştur. Bu katkıları değerlendirebilmek için topluluğun, uyuşmazlıkları barışçıl yollarla yönetip yönetemediği ortaya koyacak bir analiz yapmak gerekmektedir.

⁴¹⁷ Bellamy, a.g.e., ss.9-10.

⁴¹⁸ Acharya, *Constructing a Security Community...*, s.22.

⁴¹⁹ Adler ve Barnett, “Security communities in theoretical perspective”, s.7.

3.3.1. Topluluk Oluşturma Nedenleri

Şangay İş Birliği Örgütü'nün kurucu üyelerini bir topluluk oluşturmaya iten saiklerin açıklanabilmesi için 1996 ve 2001 yıllarında atılan adımların ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekmektedir. 1996 yılında sınırlarda güven inşası üzerine imzalanan antlaşma, ilk bölümde de detaylı incelendiği üzere, beş devleti bir araya getiren Şangay Beşlisi oluşumunun ilk resmi adımı olarak değerlendirilebilir. Devlet liderleri sınırlı bir gündem maddesini görüşmek için toplanmıştır.⁴²⁰ Amaçları bir bölgesel bir örgüt oluşturmak olmadığından; beş devletleri ilk olarak bir araya getiren ortak nedenin, sınır bölgeleri üzerinde yoğunlaşan kaygıları olduğu görülmektedir.

Batı Avrupa Güvenlik Topluluğu değerlendirilirken, bu topluluğu ortaya çıkaran nedenlerden biri; üyesi devletlerin kendi tarihlerinden kaçınmaya çalışmasıdır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan düşmanca ortam sadece Sovyet tehdidinden değil aynı zamanda Avrupa'nın kendi tarihinden kaynaklanmıştır. Bu nedenle Avrupa Devletleri kendilerini ulusal egemenliklerini perçinleyecek şekilde yeniden inşa etmekten kaçınarak, Avrupa'da tekrar savaşın hakim olmasına engel olmaya çalışmışlardır. Bu doğrultuda gelişen "Avrupalılık" bilinci, Avrupa'nın kendi tarihine karşı bir duruşu şekillendirmiştir.⁴²¹ Şangay Beşlisi için de benzer bir değerlendirmede bulunulabilir. Şangay Beşlisi farklı dini, kültürel, sosyal sisteme ve ideolojiye sahip devletleri bir araya getirmiştir.⁴²² Bu devletleri bir araya getiren neden ortak tarih ve değerler birikimi değildir. Özellikle beşli aralarında ilk olarak 1996 antlaşmasını şekillendirebilmesi, bu devletlerin ortak kaygısının Sovyetler Birliği'nin dağılması ile kendilerine miras kalan sınır olduğunu düşündürmektedir. Bu sınır üzerinde 1960'ların sonlarında yaşanan çatışmalar, beş devletin içinde bulundukları şartlarda yeniden göze almaktan kaçınacağı bir tarihi gerçek yaratmıştır. Ayrıca 1996 antlaşmasının içeriği incelendiğinde sınır hattını belirleme üzerine maddeler içermediği, temel hedefini sınır bölgesinde güven artırmak olduğu görülmektedir. Bu yapısı ile üye devletlerin arasında ilişkilerin gelişmesini sağlayacak bir güven ortamı ihtiyacı karşılanmaya çalışılmıştır. 1997 yılında yine beş devlet tarafından imzalanan kuvvet azaltma antlaşması ile birleştirildiğinde; devletlerin birbirlerine karşı askeri güç kullanmamayı kabul etmesi ve artık savaşın uyuşmazlık çözümünde bir araç olmaktan çıkması, "güvenlik ikilemi"nin ortadan kalkmasını sağlamıştır.⁴²³

⁴²⁰ Jia, a.g.e.

⁴²¹ Ole Wæver, "Insecurity, security, and asecurty in the West European non-war community", **Security Communities**, Emanuel Adler ve Michael Barnett, (der.), Cambridge University Press, 2000, 199-160, s.90.

⁴²² P. Stobdan, "Shanghai Cooperation Organization: Challenges to China's Leadership", 2008, **Strategic Analysis**, Vol.32, No.4, 527-547, s.540.

⁴²³ Jia, a.g.e.

Sovyet-Çin eski sınırına odaklanan bu açıklama kurucu devletlerin neden bir örgüt oluşumuna imza attıklarını açıklamamaktadır. Özellikle beşliye 2000 yılında katılmış olan Özbekistan'ın bu sınır hattında yer almaması bu açıklamayı geçersiz kılmaktadır. Ayrıca bu dönemde Şangay Beşlisi sınır müzakereleri yürüten bir platform olma özelliğini çoktan terk etmiştir. Dolayısıyla örgütün kurulması arkasındaki temel nedenler bölgesel dinamiklerle ve altı devletin beklentileri ile açıklanabilir.

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında, Orta Asya'daki etnik çeşitlilik bölgede karmaşık bir durum ortaya çıkmıştır. Etnik çeşitlilik, büyük bir çatışma potansiyeli yaratarak, hem bölgenin hem de kenar kuşakta yer alan devletlerin istikrarı açısından tehdit oluşturmıştır. Ayrıca bu durum bölgenin, içeriden veya dışarıdan müdahalelere hassas bir hale gelmesine neden olmuştur. Durumdan çıkarları doğrultusunda faydalanmak isteyecek bir aktörün müdahalesinin, tüm bölgeye yayılacak bir çatışma başlangıcı olabileceği değerlendirilmiştir. Bunun yanında Afganistan'da 1996 yılında radikal dini bir yönetim kurulması, bölgede dini akımların yayılmasına ve siyasallaşmasına çanak tutmuştur. Özbekistan İslami Hareketi ve Hizb-ut-Tahrir gibi köktenci grupların belirmesi ve bu grupların mevcut yönetimlere karşı iktidar mücadelesine girişmesi bölgede köktencilüğün bir tehdit olarak görülmesine neden olmuştur.⁴²⁴ Bu köktenci akımların faaliyetleri terör eylemleri kapsamında değerlendirilmiştir.

Tacikistan, bağımsızlığının hemen sonrasında tüm bölgede tedirginlik yaratan bir iç savaş yaşamıştır. Beş yıl süren iç savaş, aynı etnik ve dini temellere dayanan gruplar arasında bile olsa yerel çatışmaların, ne kadar tehlikeli boyutlara ulaşabileceğini ve süratli bir şekilde şiddeti geniş alanlara yayabileceğini göstermiştir.⁴²⁵ Bağımsızlıkları sonrasında siyasi, ekonomik, sosyal ve güvenlik alanlarında gelişme göstermek yerine daha da kötüleşmesi; Orta Asya Devletleri'nin sosyal ve siyasal yapılarında kırılgan bir durum meydana getirmiştir. Bu hassas durumla beraber Tacikistan'da yaşanan iç savaş, bölgede istikrarı sağlama yönündeki kaygıları artırmıştır.⁴²⁶

Bölgede bir güvenlik sistemi oluşturulmasını tetikleyen bir diğer bölgesel özellik, Orta Asya'nın enerji kaynakları ve madenleridir. Sovyetler Birliği'ni dağılması ile bağımsızlığını yeni kazanmış olan Orta Asya Devletleri doğal kaynaklarını ekonomik bir girdiye dönüştürmeyi amaçlamıştır. Aynı zamanda bu kaynaklar büyük

⁴²⁴ Habova, a.g.e., ss.82-83.

⁴²⁵ F.Joseph Dresen, "Whose Rules Rule? Everyday Border Conflicts in Central Asia", *Wilson Center*, <http://www.wilsoncenter.org/publication/whose-rules-rule-everyday-border-conflicts-central-asia>, (erişim tarihi: 01.06.2013).

⁴²⁶ Hooman Peimani, *Conflict and Security in Central Asia and the Caucasus*, ABC-CLIO, California, 2009, ss.3-4.

güçlerin dikkatlerini bölgeye yoğunlaştırmasına neden olmuştur. Rusya, Orta Asya enerji kaynakları üzerinde Sovyet döneminden kalan etkinliğini korumayı ve mümkünse artırmayı hedeflemiştir. Etkinliği korumanın yolu ise diğer güçlerin bölgeye girmesini ve etkin olmasını engellemekten geçmektedir. Çin ise büyüyen ekonomi ve artmaya başlayan enerji ithalatı düşünüldüğünde, yeni bir kaynak olarak beliren Orta Asya'da etkinlik kurmayı amaçlamıştır. ABD, ise kendi çıkarları açısından bölge enerji kaynaklarının dünya piyasasına engelsiz bir şekilde aktarılması için mücadele etmektedir.⁴²⁷ Bu devletlerin yanında İran, Hindistan ve Pakistan özellikle enerji odaklı ekonomik amaçlarla bölgeye ilgi duymaktadırlar.⁴²⁸

Örgütün kuruluş ve gelişim aşamasında en belirgin etkenlerden biri de Rusya ve Çin arasında, 1990'ların başından itibaren gelişmeye başlayan ikili ilişkiler olmuştur. Soğuk Savaş dönemindeki gerginlikleri bir kenara bırakan iki devlet, 1990 sonrasında şekillenen yeni dünya düzeni içinde benzer görüşleri paylaşmaya başlamışlardır. İki ülke dış politika görüşlerinde uyum sağladıkları noktalarda, Şangay İş Birliği Örgütü'nün norm, kurum, değer ve kimlik oluşum süreçlerine etki eden başat aktörler olmuşlardır.

Örgütün dördüncü zirvesinin gerçekleştiği 1999 yılı terör olaylarının da artış gösterdiği bir yıldır. Köktenci grupların giriştiği terör faaliyetleri beşlinin sınır aşan terör bağlantılarına yoğunlaşmasına neden olmuştur. Bu kapsamda Şangay Beşlisi döneminde Bişkek'te bir terörle mücadele merkezi kurulması kararlaştırılmıştır. Güvenlik konularında üst-düzeyde irtibat kurma imkânı sağlayacak devamlı bir yapı kurma çalışmaları ve bölgede ulaşım ve ekonomik iş birliği imkânlarını artırma arayışları beşlinin bölgede etkin bir rol üstlenme potansiyelini artırmıştır. Özbekistan ise artan terör faaliyetleri karşısında destek arayışı içerisindeydi. Bu yüzden bölgede etkinliği ve rolü artmaya başlayan Şangay Beşlisine ilgi göstermiş, 2000 yılındaki zirveye gözlemci olarak katılmıştır. 2001 zirvesinde Özbekistan Devlet Başkanı Kerimov, Beşli'nin çıkar ve hedeflerinin ülkesinin ulusal çıkarları ile uyum sağladığını açıklamış ve bölgedeki hedeflerini Özbekistan'sız gerçekleştirmelerinin mümkün olmadığı konusunda Şangay Beşlisi'ni ikna etmiştir.⁴²⁹

Şangay İş Birliği Örgütü üyelerinin, örgütü kurma amaçlarının ortak kimlik veya ortak tarihi geçmişe dayalı olmadığı değerlendirilebilir. Örgütün ilk adımlarının ortak geçmişe dönük tecrübelerden çok, çağın gerekliliklerine dayandığı görülmektedir.⁴³⁰

⁴²⁷ Habova, a.g.e, s.83.

⁴²⁸ Norling ve Swanström, a.g.e., s.431.

⁴²⁹ Habova, a.g.e., s.87.

⁴³⁰ Örgütün kuruluş bildirgesinde, örgüt kurulması kararının Soğuk Savaş sonrası dönemde çağın gerekliliklerinden kaynaklandığı ifade edilmiştir. "Declaration on the Establishment of the Shanghai Cooperation Organization", a.g.e. Ayrıca Çin ve Rusya Devlet Başkanları örgütün onuncu kuruluş yıldönümünde yaptıkları konuşmalarda örgütün kurulma kararının çağın gereklilikleri karşısında

Bu durum örgüte iki farklı alanda etki etmektedir. İlki; ortak tarihi tecrübelerle sahip olamayan toplulukların, ortak dış tehdit tanımlama konusunda fikir birliği sağlamalarının güçleşeceği noktasındadır.⁴³¹ Şangay İş Birliği Örgütü'nün dış tehdit tanımlama gibi bir kaygısı bulunmamaktadır.⁴³² Ancak ortak bir tarihi birikime sahip olmamaları, örgüt yapısının katı sınırlara sahip bölgesel bir blok oluşturması önünde bir engel olarak durmaktadır. Bunun yanında geçmişe dönük ortak bir tecrübe birikimi veya ortak bir kimliğin hakim olmaması, örgütün norm ve kurumsal inşası gibi sosyal gelişiminde, geçmiş değer birikimlerinden çok güncel ve dönemsel gelişmelerin daha fazla etki etmesine neden olmaktadır. Şangay İş Birliği Örgütü'nün geliştirdiği kimlik, norm ve değerlerin analiz edilebilmesi için tarihi arka plan yerine dönemsel gelişmelerin örgüte yansımaları daha ayrıntılı değerlendirilmelidir.

3.3.2. Şangay Ruhu ve Örgüt Normları

Örgüt içerisinde gelişen ilk normun 1996 ve 1997 yılı antlaşmaları sonrasında ortaya çıkan ve örgüt içerisindeki ilişkilerin de temel taşlarından birini oluşturan, “birbirleri ile olan uyumsuzlukları barışçıl yöntemlerle çözme” anlayışı olduğu ifade edilebilir. Antlaşmaların uygulamaya konulmasıyla, Çin ve diğer dört devlet arasında uzanan 7000 kilometreden uzun sınırın güvenliği, yoğun miktarda askeri güç yerine; komşu devletler arasında oluşturulmaya çalışılan karşılıklı “güven, şeffaflık, öngörülebilirlik ve doğrulanabilirlik”⁴³³ ortamı ile sağlanmaya çalışılmıştır. Güvenlik ikilemini ortadan kaldıran bu iki antlaşma sonrasında beş devlet siyasi ve ekonomik iş birliğini geliştirme yönünde cesaret kazanmıştır.⁴³⁴ Bunun yanında aralarındaki iş birliğini artırmaları ve daha ciddi ve önemli ortak sorunlarda yoğunlaşmaları için imkân yaratmıştır.⁴³⁵

Antlaşmaların bir diğer katkısı, devlet başkanlarını bir araya toplayan zirve mekanizmasının kurumsallaşması yönündeki ilk adımları oluşturmalarıdır.

olduğunu belirtmişlerdir. Rusya Devlet Başkanı konuşması için bakınız; “Speech by Dmitry Medvedev at a meeting of the Shanghai Cooperation Organisation Council of Heads of State in expanded format”, 15.06.2011, *Russian Presidential Executive Office*, <http://eng.kremlin.ru/transcripts/2395>, (erişim tarihi: 03.05.2013). Çin Devlet Başkanı konuşması için bakınız; “For Peace, Development and Enduring Friendship”, 15.06.2011, *Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China*, http://www.fmprc.gov.cn/eng/topics/hjtcxshfh_2011/t833513.shtml, (erişim tarihi: 03.05.2013).

⁴³¹ Batı Avrupa Güvenlik Topluluğu'nun geçmişten gelen tecrübelerle bir bilinç birikimi sağlamış, ortak kimliğe sahip bir devletler grubu tarafından oluşturulduğu değerlendirilmektedir. Buna karşılık ASEAN örneğinin ise ortak kimliğe sahip olmayan devletler tarafından, aralarındaki ilişkileri düzenleyen bir normlar bütünü üzerine kurulduğu ifade edilmiştir. Bellamy, a.g.e., ss.88-89.

⁴³² “Şangay İş Birliği Örgütü diğer devletlere ve bölgelere karşı oluşturulan bir ittifak değildir ve açıklık ilkesine bağlı kalmaktadır.” Örgüt Kurulu Sözleşmesinde geçen bu ifade benzer kalıplar ve aynı anlam ifadeleri ile örgüt bildirileri ve açıklamalarında da genel olarak kullanılmaktadır.

⁴³³ 2000 yılında yapılan zirve sonrasında yayınlanan Duşanbe Deklarasyonu'nda 1996 ve 1997 yıllarında yapılan anlaşmaların katkılarına değinilirken bu ifadeler kullanılmıştır. Bakınız: “Dushanbe Declaration of the Heads of State of the People's Republic of China, the Republic of Kazakhstan, the Kyrgyz Republic, the Russian Federation and the Republic of Tajikistan”, 05.08.2000, a.g.e.

⁴³⁴ Karaca, “The New Example for Regionalism...”, s.703

⁴³⁵ Habova, a.g.e., s.85.

Antlaşmaların imzalanması esnasında oluşan iletişim ortamı devletler için uygun bir iş birliği platformunun başlangıcı olmuş⁴³⁶ ve devlet liderleri bu mekanizmayı yıllık toplantılar şeklinde sürdürmeye karar vermişlerdir.⁴³⁷ Devam eden zirveler devlet liderlerine bir iletişim imkânı sunarken aynı zamanda Çin ve diğer devletler arasında sınır uyuşmazlıkları üzerine ikili görüşmelerin tamamlanması için bir fırsat yaratmıştır. Bu sayede beş devlet ve Çin arasındaki sınır uyuşmazlıklarının barışçıl yollarla çözümünde önemli mesafeler kat edilmiştir.⁴³⁸ Karaca'nın da belirttiği üzere, çözülmesi en zor problemlerden biri olarak görülen sınır sorunlarının, kan dökülmeden çözülebildiği, tarihteki ender örneklerden birini oluşturmuştur.⁴³⁹

1998 zirvesi sonunda yayınlanan Alma Ata Bildirgesi, 1996 ve 1997 antlaşmaları ile atılan adımı, Soğuk Savaş sonrasında yaşanan gelişmeler karşısında yeni bir güvenlik anlayışı olarak nitelendirmiştir.⁴⁴⁰ Beş devlet, bu anlayış doğrultusunda, fikir farklılıklarını gidermede ve uyuşmazlıkların çözümünde “dostça danışma” yoluna başvuracaklarını açıklamışlardır. Ayrıca bu güvenlik anlayışının sadece beş devlete özel olmadığı ve diğer devletlere de açık olduğu belirtilmiştir. Açıklı prensibinin benimsenmesinin yanında, güvenlik sistemi oluşturma çabalarının diğer devletlere karşı bir girişim olmadığı özellikle vurgulanmıştır. Açıklık ve üçüncü bir devleti hedef almama yaklaşımı oluşturulan güvenlik topluluğunun dış tehdit odaklı olmadığını ortaya koymaktadır. Bunun yerine beş devlet güvenlik kaygılarının merkezine iç tehditleri oturtmuşlardır.⁴⁴¹

1998 yılı Alma Ata Zirvesi ile beraber, Şangay Beşlisi arasındaki güvenlik ortaklığına yeni boyutlar eklenmiştir. Ortak bir tehdit algısı oluşturmaya yönelik bir adım atılarak, bu kapsamda değerlendirilebilecek konuları sıralamışlardır. Uluslararası terörizm, ulusal ayrılıkçılık, etnik ayrımcılık, köktencilik, organize suçlar, silah ve uyuşturucu madde kaçakçılığı, uluslararası suç eylemlerinin ortak tehdit

⁴³⁶ 1996 ve 1997 antlaşmaları, beş devlet tarafından, aralarındaki iyi komşuluk, dostluk, karşılıklı güven ve iş birliğinin başlangıcı olarak ifade edilmiştir. “Joint Declaration by the participants in the Almaty Meeting – the People’s Republic of China, the Republic of Kazakhstan, the Kyrgyz Republic, the Russian Federation and the Republic of Tajikistan”, 03.07.1998, a.g.e.

⁴³⁷ Huasheng, “Security Building in Central Asia...”, s.283.

⁴³⁸ Jia, a.g.e.

⁴³⁹ Karaca, “The New Example for Regionalism...”, s.703

⁴⁴⁰ 2007 Bışkek Zirvesinde yeni bir güvenlik anlayışının tanımı yapılmıştır. Buna göre yeni güvenlik anlayışı, genel kabul gören yasal normlar üzerine kurulmalıdır. Uluslararası ilişkilerin tüm nesnelerinin çıkarları arasında bir denge sağlamalıdır. Her devletin, kendine has tarihi tecrübelerine ve ulusal özelliklerine dayalı bir gelişim yolunu bağımsız olarak seçmelerini, ulusal bütünlüklerini, haklarının hassasiyetlerini ve uluslararası ilişkilere eşit şartlarda katılma haklarını garanti altına almalıdır. Uluslararası ve bölgesel çatışma ve krizlerin, uluslararası hukukun norm ve prensiplerine sıkı şekilde bağlı ve tüm tarafların yasal çıkarlarını doğrultusunda politik ve diplomatik yollarla çözülmesi sağlanmalıdır. Medeniyetlerin ve kültürlerin farklılıkları muhafaza etmeli ve farklı dinler ve medeniyetler arasında diyalogun güçlendirilmesini cesaretlendirmelidir. “Bışkek Declaration”, 16.08.2007, a.g.e.

⁴⁴¹ “Joint Declaration by the participants in the Almaty Meeting – the People’s Republic of China, the Republic of Kazakhstan, the Kyrgyz Republic, the Russian Federation and the Republic of Tajikistan”, 03.07.1998, a.g.e.

olduğu konusunda beş devlet arasında mutabakat sağlanmıştır.⁴⁴² Bu tehditleri sıralarken kendi topraklarında gelişmelerine izin vermeyeceklerini açıklamaları; tehditlerin sınır aşan bağlantılarından kaynaklanmaktadır. Örgütün henüz ortak bir mücadele mekanizmasına sahip olmadığı bu emekleme aşamalarında, ortak tehditlere yönelik ortak bir algı yaratma ve bireysel mücadele etme anlayışı geliştirilmeye çalışılmıştır.

Ortak tehditlerinin tanımlanması, bu devletlerin bölge gelişmeleri üzerinde taşıdıkları ortak kaygıların bir neticesi olmuştur. Çin ve Rusya etnik milliyetçilik ve dini köktencilikğin önünü keserek bölgede politik istikrarı sağlamaya çalışmıştır. Ayrıca Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan, bölgede teokratik yönetimler kurmak için mücadele eden köktenci akımlardan, artan bir oranda endişe duymaya başlamışlardır. Bölgede giderek belirginleşen ve tanımlanması kolaylaşan ortak tehdit, bölgesel istikrarı temin edecek bir iş birliği mekanizmasının kurulması yönünde fikir birliği oluşmasını sağlamıştır.⁴⁴³

1998 zirvesi ile devlet başkanları zirveleri, 4+1 kalıbından çıkarak, çok yönlü bir mekanizma yapısına dönüşmüştür. Zirvede imzalanan Alma Ata Bildirgesi de iş birliğinin sadece güvenlik alanıyla sınırlı kalmayacağını göstermiştir. Beş devletin ekonomik ilişkileri geliştirme isteklerini yansıttıkları bildirge de “...21. Yüzyılda genel barış ve refahın sağlanabilmesi için yeni, adil ve rasyonel bir uluslararası politik ve ekonomik düzen kurmanın zorunlu olduğunu...” ifade edilmiştir. Bu ifade her örgüt bildirgesinde kendine yer bulan “çok kutuplu bir dünya düzenini savunma” anlayışının ilk adımları olmuştur. Aynı zamanda bildirmede, “...çok kutupluluk yönünde giderek belirginleşen bir eğilim...” olduğu belirtmiş; çok kutupluluk, uluslararası istikrar açısından önemli görülmüş ve birbirinden farklı özelliklere sahip devletlerin sosyal ve ekonomik gelişimleri için gerekli şartları sağladığı ifade edilerek savunulmuştur.⁴⁴⁴

Örgüt bildirgelerinde, “çok-kutupluluk eğilimleri” ifadesi, “ekonomik küreselleşme” ile beraber kullanılarak dünyada kaçınılmaz bir değişim yarattığı belirtilmektedir. Küreselleşmenin yarattığı karşılıklı bağımlılığa vurgu yapılarak, güvenlik ve gelişmenin iç içe geçtiği değerlendirilmektedir. Bu karşılıklı bağımlılık ortamında, günümüzün sorun ve tehditleri ile mücadelenin ancak ortak çaba, uzlaşa sağlanan ortak prensipler ve çok yönlü mekanizmalarla yürütülebileceği ve tek taraflı

⁴⁴² A.g.e.

⁴⁴³ Habova, a.g.e., ss.85-86.

⁴⁴⁴ “Joint Declaration by the participants in the Almaty Meeting – the People’s Republic of China, the Republic of Kazakhstan, the Kyrgyz Republic, the Russian Federation and the Republic of Tajikistan”, 03.07.1998, a.g.e.

girişimlerin mevcut problemleri çözemeyeceği savunulmaktadır.⁴⁴⁵ Ayrıca, her hangi bir devletin veya devletler grubunun kendi çıkarları doğrultusunda bölgesel ve küresel konularda karar mekanizmasının tek-kutuplaştırmasına ve devletler arası ilişkilerde BM güvenlik konseyi kararları dışında askeri güç kullanılmasına karşı çıkmışlardır.⁴⁴⁶ Bu söylemler üzerinden bir değerlendirme yapıldığında, örgüt bünyesinde çok kutuplu bir dünya düzeninin savunulmasının arkasında, tek taraflı girişimlerin ve tek taraflı müdahalelere karşı duran bir bakış açısı yer aldığı görülmektedir. Bu yaklaşım örgütün pek çok normunun oluşmasında baskın olan Çin ve Rusya'nın, dış politikalarında da uyum sağladıkları bir konudur. Batı'nın tek taraflı müdahalelerine karşı mücadele etmek ve kendi tek taraflı eylemlerini meşrulaştırmak için Rusya, çok-kutuplu bir dünya düzenini savunmaktadır.⁴⁴⁷ Çin ise çok kutuplu bir dünya düzenini; Rusya'daki gibi bir rekabet olarak değerlendirmekten çok fırsat olarak görmektedir.⁴⁴⁸ İki ülke aralarında imzaladıkları ortak bildirilerde çok kutuplu bir dünya düzeninin gerekliliğine atıf yapmışlardır.⁴⁴⁹

Çok kutupluluğu bir dünya düzeni görüşünü savunmaları, bu devletlerin "müdahale" anlayışına yaklaşımları ile paralellik göstermektedir. "İç işlerine müdahale etmeme" normu; beş devletin üzerinde uzlaşa sağladığı, devletler arası ilişki prensiplerinden biri olarak her örgüt bildirisinde yer almaktadır. Bununla beraber ulusal egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı gösterme ve eşitlik üye devletlerin önem verdiği diğer prensipler olarak belirtilmektedir. Bu konular aynı zamanda Rusya ve Çin'in uluslararası alanda savundukları dış politika prensipleridir ve iki devlet aynı prensipleri örgüt içerisinde de yerleştirmeye çalışırlar.⁴⁵⁰

⁴⁴⁵ "Bishkek Declaration", 16.08.2007, a.g.e.

⁴⁴⁶ "Dushanbe Declaration of the Heads of State of the People's Republic of China, the Republic of Kazakhstan, the Kyrgyz Republic, the Russian Federation and the Republic of Tajikistan", 05.08.2000, a.g.e.

⁴⁴⁷ Rusya'nın çok kutupluluk savunması, Batı'nın kolektif tek taraflılığına bir tepki olarak gelişmiş; Batı'nın müdahalelere imkân tanıyan dış politika yaklaşımları karşısında, kendi politikalarını meşrulaştırmak adına kullanılmıştır. Rusya'da çok kutupluluk görüşü, 1996 yılında dışişleri bakanlığı görevine başlayan Primakov'la bir politika olarak ortaya çıkmış ve NATO'nun Kosova müdahalesi sonrasında politik meşruiyet kazanmıştır. Putin döneminden itibaren ekonomik gücün artması, farklı kutupların oluşturulabilmesi adına daha fazla imkân sağlamıştır. Andrey Makarychev ve Viatcheslav Morozov, "Multilateralism, Multipolarity, and Beyond: A Menu of Russia's Policy Strategies", 2011, *Global Governance*, Vol.17, No.3, 353-373, s.355. 2007 yılında yaptığı bir konuşmada, Putin tek kutupluluğun tek bir otorite merkezi, tek bir güç, tek bir karar verme merkezi anlamına gelen tek bir durumu ifade ettiğini belirtmiştir. Tek kutupluluğu tek sahibin ve tek egemenin olduğu dünya olarak tanımlayarak, bu durumun demokrasi ile bağdaşmadığını değerlendirmiştir. Vladimir Putin, "Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy", 10.02.2007, *President of Russia's Website*, http://archive.kremlin.ru/eng/speeches/2007/02/10/0138_type82912type82914_type82917type84779_118123.shtml, (erşim tarihi: 01.06.2013).

⁴⁴⁸ Çin yeni bir dünya düzeni tanımı, üç temel kutba dayanan, çok yönlü bir yapıyı savunmaktadır. Çok yönlülüğü ve çok kutupluluğu birleştiren bu yapı süper-güç statülerini dışlamakta, jeopolitik konuların çözümünde yeni bir bakış açısı sunmaktadır. Çin'in çok kutupluluk savunması daha yüksek hedeflerin elde edilmesi için kullanılan araçlar olarak değerlendirilmektedir. Barthélémey Courmont, "Promoting Multilateralism or Searching for a New Hegemony: A Chinese Vision of Multipolarity", 2012, *Pacific Focus*, Vol.27, No. 2, 184-204.s.184.

⁴⁴⁹ Dipnot 52 ve Dipnot 141.

⁴⁵⁰ Habova, a.g.e., s.86.

“İç işlerine müdahale etmeme” prensibi, Batı’nın “müdahale”ye imkân tanıyan normları ile yaşanan çatışmanın, örgüte yansımaları oluşturmaktadır. İki norm arasındaki çatışma, uluslararası sistemin nasıl yönetilmesi gerektiği konusunda beliren politik ve felsefi bir anlayış farklılığından kaynaklanmaktadır. İki norm kalıbı uluslararası alanda farklı ve zıt politik adımları meşrulaştırmaktadır. 1990’lardan sonra Somali, Kosova ve Ruanda üzerine gerçekleştirilen tartışmalar sonrasında normlar çatışması giderek derinleşmiş ve uluslararası krizlerde diğer devletlerin müdahil olup olmama haklılığı üzerine yoğunlaşmaya başlamıştır. Müdahaleyi meşru kılan norm, kişisel hakları devletlerin egemenlik haklarından önde tutarken, müdahaleyi gayrimeşru gören norm Westfalyen dünya sistemi doğrultusunda devletin egemenlik haklarını ön planda tutmuştur. Rusya ve Çin müdahalenin gayri meşru olduğunu savunan tarafta yer alırken, Batı ise müdahalenin meşruluğunu sağlayacak koşulları savunmuş ve müdahaleyi BM kararları dışında da meşru kılacak girişimlerde bulunmuştur.⁴⁵¹ Şangay İş Birliği Örgütü, Rusya ve Çin’in uluslararası sisteme yönelik görüşlerine paralel olarak, müdahaleye imkân tanıyan R2P⁴⁵² ve insani güvenliğin liberal-müdahalecilik yorumlarını reddetmektedir.⁴⁵³

1999 yılında NATO tarafından BM kararı alınmadan Kosova müdahalesinin gerçekleştirilmesi, Çin ve Rusya’nın müdahaleye karşı yaklaşımlarını güçlendirmelerine ve ortak bir tutum geliştirmelerine neden olmuştur. Müdahalenin BM kararı dışında gerçekleştirilmesi iki devletin (veto hakkını kullanarak) müdahale kararı üzerinde etki göstermesinin önüne geçmiştir. Ayrıca benzer durumlarda, BM kararı ile meşruiyet sağlanmadan müdahale gerçekleştirilebileceği yönünde bir örnek oluşmuştur.⁴⁵⁴ Bunun yanında ABD’nin Orta Asya’daki etkinliğini geliştirme çabası ve Orta Asya’nın da müdahale için gerekli koşulların ortaya çıkmasına müsait kırılgan bir yapıda bulunması, bölgede müdahale karşıtı tutumların güçlenmesine neden olmuştur.

⁴⁵¹ Lauren Dunn, Peter Nyers ve Richard Stubbs, “Western interventionism versus East Asian non-interference: competing ‘global’ norms in the Asian century”, 2010, *The Pacific Review*, Vol.23, No.3, 295-312, s.295-305.

⁴⁵² R2P, (Responsibility to Protect) BM Genel Kurulu’nun 2005 Dünya Zirvesi’nde kabul edilen bir girişimdir. Buna göre devletlere bazı sorumluluklar getirilmiştir. Devletler, halklarını katliamlara, savaş suçlarına, etnik ve insani soykırımlara karşı ve bunların kısıtılmasına karşı korumak için birinci derecede sorumludurlar. Uluslararası toplum, devletleri bu sorumluluğu yerine getirmesi konusunda teşvik etmede ve desteklemede sorumluluk sahibidir. Uluslararası toplumun, halkları bu suçlardan korumak için gerekli diplomatik, insani ve diğer önlemleri alma konusunda sorumluluğu vardır. Eğer bir devlet açıkça kendi halkını korumada başarısız oluyorsa, uluslararası toplum, BM Sözleşmesi doğrultusunda, halkları korumaya yönelik kolektif bir eylem gerçekleştirmek için hazır olmalıdır. “The Responsibility to Protect”, *BM Resmi Sitesi*, <http://www.un.org/en/preventgenocide/adviser/responsibility.shtml>, (erişim tarihi: 06.06.2013). R2P doktrini ile şekillendirilen bu prensipler, Westfalyen egemenlik anlayışı ile çelişmektedir. Dunn, Nyers ve Stubbs, a.g.e., s.300.

⁴⁵³ Aris, “The Response of the Shanghai Cooperation Organisation...”, s.454.

⁴⁵⁴ Leksyutina, a.g.e.

Örgüt içerisinde gelişen iç işlerine müdahale etmeme normu, insan hakları ihlallerini söylemleri⁴⁵⁵ ve demokrasi getirme anlayışlarının meşruiyet kaynağı olarak kullanılmasına karşı çıkmaktadır. Örgüt 2008 yılında yayınlanan Bişkek Bildirisi'nde insan haklarının korunması ve geliştirilebilmesi adına temel amaçlar ve standartlar tanımlayarak, müdahale etme yerine yeni bir yaklaşım getirmeye çalışmıştır.⁴⁵⁶ Demokrasi yaratma müdahaleleri ise ABD'nin öncülüğündeki Afganistan ve Irak harekâtları sonrasında daha fazla tepki çeken bir girişim olmuştur.⁴⁵⁷ Örgüt üyeleri bu yaklaşıma bir tepki olarak "kültür ve medeniyet farklılıklarına saygı gösterme" ve "her devletin kendine özgü gelişim yolunu seçme hakkı" söylemlerini geliştirmiştir.

"İç işlerine müdahale etmeme" anlayışı, örgütün Afganistan konusunda da iç dinamiklere etki eden bir yapıya dönüşmesi önünde engel oluşturmaktadır. Örgüt Afganistan'dan dışarıya ihraç edilen tehdit unsurlarına odaklanmakta, bunlara yönelik çözüm arayışlarını Afganistan sınırları dışına yönelik sürdürürken, tehditlerin iç dinamiklerine yönelik bir çalışma yürütmemektedir. Mevcut durumda Afganistan'ın iç dinamiklerinde ABD öncülüğünde NATO etkindir. Şangay İş Birliği'nin iç dinamiklere müdahil olması ancak NATO ile iş birliği altında mümkün olabilir. Ancak böyle bir durumda bile örgütün Batılı Devletler'in Afganistan'da gerçekleştirdiği bir operasyona benzer bir müdahalede bulunması beklenmemelidir.⁴⁵⁸

Örgütün bilgi güvenliğine gösterdiği hassasiyetin geri planında "iç işlerine müdahale etmeme" normu yer almaktadır. İnternetin beklenmeyen olayların tetiklenmesinde ve organize faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde oynadığı etkin rol, üye devletlerin bu konuyu bir güvenlik tehdidi olarak değerlendirmelerine neden olmuştur. 2012 Pekin Zirvesinde yayınladıkları ortak bildiride, bilgi ve iletişim teknolojilerinin politik, ekonomik ve sosyal güvenliklerine tehdit oluşturacak şekilde kullanılmasına ve internetin terörizm, köktencilik ve ayrılıkçılık ideolojilerini provoke etmek amacıyla kullanılmasına karşı olduklarını açıklamışlardır.⁴⁵⁹ Bilgi teknolojilerinin yukarda ifade edilen amaçlarla kullanımı üye devletlerden tarafından

⁴⁵⁵ Rusya, insan hakları ihlalleri söyleminin, jeopolitik genişleme amaçlı olarak kullanıldığını değerlendirmektedir. Rus analistler ve siyasetler, Balkanlara gerçekleştirilen, NATO tarihinin ilk müdahalesini, Batı normlarının diğer devletlere empoze edilmesinin bir örneği olarak görmektedir. Makarychev ve Morozov, a.g.e., s.354.

⁴⁵⁶ Dipnot 201.

⁴⁵⁷ "Democracy index 2010", a.g.e., s.2. ABD açısından demokrasi ve insan hakları dış politikanın merkezi öğeleri haline gelmiştir. ABD'li yetkililer demokrasinin yayılmasını, ABD değerlerinin yangınlaşmasına ve ABD çıkarlarını geliştiren güvenli ve istikrarlı bir küresel ortam oluşturulmasına katkı sağladığını değerlendirmektedir. ABD öncülüğündeki Batı devletleri, "demokrasi"yi yaymak adına kimi zaman barışçıl kimi zamanda askeri yöntemleri kullanmaktadır. Ainur Nogayeva, "ABD'nin Orta Asya'daki Demokratikleştirme Politikaları: Araçlar, Devrim Denemeleri ve Sonuçlar", 2010, **OAKA**, Cilt.5, Sayı.10, 59-91, s.60.

⁴⁵⁸ A. Ahat Andican ile yapılan sözlü görüşme, 28.01.2013.

⁴⁵⁹ "Declaration of the Heads of State of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization on Building a Region of Lasting Peace and Common Prosperity", 07.06.2012, a.g.e.

iç işlerine müdahale etme ve devlet egemenliğine saygı göstermeme kapsamında değerlendirilmektedir.

Rusya'nın 2008'de Gürcistan'a gerçekleştirdiği askeri harekât, örgüt içerisinde normun etkisini sarsmıştır. Rusya'nın askeri müdahalesi; bu ülkenin başka devletlere benzer durumlarda müdahalelerde bulunabileceğini düşündürmüştür. İki yıl sonra Kırgızistan'da gerçekleşen olaylar karşısında, resmi talep gelse de Rusya olayları bastırmak üzere asker göndermek istememiştir.⁴⁶⁰ Rusya müdahaleci bir büyük güç olarak görülmekten çekinmiş⁴⁶¹ ve almış olduğu karar örgütün müdahale etmeme normu sınırlarında kalmıştır.

Müdahale etmeme anlayışı, örgütün, üye devletlerinin güvenliklerini tüm yönleriyle karşılayacak bir yapıya dönüşmesi önünde engel teşkil etmektedir. 2010'da Kırgızistan'da yaşanan olaylar, örgütün krizler karşısında sadece sınırlı bir destek sağlama mekanizmasının bulunduğunu göstermiştir. Üye devletler hem bireysel hem de toplu olarak müdahale edici bir güç oluşturmaktan kaçınmışlardır. Durumdan Kırgız-Özbek etnik çatışması ve büyük miktarda mülteci akını nedeni ile önemli derecede etkilenen Özbekistan bile sadece sınırı kapatmak ve sınırda önlemleri artırmakla yetinmiş, müdahaleye karşı bir tutum sergilemiştir.⁴⁶²

Örgütün bu olaylar karşısında çatışma ve krizin çözümünde etkin rol oynamadan, sadece siyasi ve maddi destek sağlamış olması; bölgede güvenlik konusunda etkin bir rol üstlenmeye çalışmasına rağmen, yeterli araçlara sahip olmadığının değerlendirilmesine neden olmuştur. Bu durumu sorgulayan Aris, örgütün verdiği sınırlı desteğin iç işlerine müdahale etmeme anlayışı ile uyumlu olduğunu belirterek, bu anlayışın örgütün bölgede ortaya çıkacak sorunları çözücü bir rol üstlenmesi önünde engel olduğunu ifade etmiştir. Bunun yanında örgüt içerisinde, krizler karşısında örgütün nasıl bir rol oynaması gerektiği konusunda ortak bir anlayış bulunmadığını da değerlendirmiştir. Bu nedenle üye devletlerin politik, askeri ve ekonomik kapasiteleri birleştirerek, güvenlik krizleri karşısında ortak bir güç oluşturmaları veya yaklaşım sergilemelerinin çok güç olduğunu ileri sürmüştür.⁴⁶³ Bu yapıda olan Şangay İş Birliği Örgütü, iç karışıklık içerisinde olan bir üyesine ihtiyacı olan desteği sağlama konusunda etkisiz kalmış, grup üyeleri arasında konuya dönük aktif bir koordinasyon gerçekleştirilememiştir.

⁴⁶⁰ Ingmar Oldberg, *Russia's Great Power Strategy under Putin and Medvedev*, Swedish Institute of International Affairs, Stockholm, 2010, s.17.

⁴⁶¹ Ahat Andican; Rusya'nın Kırgızistan'da yaşanan olaylar karşısında resmi yardım talebine asker göndererek cevap vermesinin, kısa vadede Rusya'nın kurtarıcı bir devlet olarak görülmesini sağlayabileceğini ancak bu durumun uzun vadede Rusya'nın müdahaleci bir askeri güç olarak algılanmasına neden olabileceğini değerlendirmiştir. A. Ahat Andican ile yapılan sözlü görüşme, 28.01.2013.

⁴⁶² Aris, "The Response of the Shanghai...", s.471.

⁴⁶³ Aris, "The Response of the Shanghai...", s.470.

Kırgızistan'da yönetim değişikliği karşısında örgütün sergilediği tutum, örgüte yönelik "Kutsal İttifak"⁴⁶⁴ benzetmelerini de boşa çıkarmıştır. Bakiyev yönetimine karşı başlayan tepki hareketlerine, örgüt tarafından müdahale edilmezken, Bakiyev sonrası muhalifler tarafından kurulan yönetime siyasi destek sağlanmıştır. Kırgızistan'da gerçekleşen olaylar yukarıda da ifade edildiği gibi Kırgızistan'ın bir iç meselesi olarak algılanmıştır. Örgüt bünyesinde bu olayları bastırmak için askeri boyutta bir tepki verilmesi, örgütün en temel prensipleri arasında yer alan ve ısrarla savunduğu iç işlerine müdahale etmeme prensibi nedeniyle mümkün olmamıştır. Tek neden bu prensip de değildir. Örgüt bölgede daha önce meydana gelen hiçbir kriz veya istikrarı bozucu büyük olaya askeri bir müdahalesi söz konusu olmamıştır. Bunun bir nedeni yukarıdaki prensip olsa da diğer nedeni de örgüt içerisinde bunu yapabilecek bir mekanizmanın kurulu olmamasıdır.⁴⁶⁵

Örgüt hakkında yapılan "Kutsal ittifak" benzetmesi örgütün otoriter rejimleri güçlendirmek ve desteklemek amacı ile hareket ettiği anlayışı üzerine yapılan bir tanımlamadır. Örgütün kuruluş amaçları arasında otoriter üye rejimleri güçlendirme ya da korumak gibi bir hedef bulunmamaktadır. Ayrıca Örgüt, kurulduğu günden bu yana bu alanda herhangi bir karar almamış veya uygulama gerçekleştirmemiştir. Örgüt üyeleri, ancak kendi rejimleri ile ilgili bir tehdidin bulunmaması ve kendi rejimlerinin aynı şekilde kalabileceği güvencesinin verilmesi nedeni ile örgüt çatısı altında toplanabilmişlerdir. Bu güvencelerin bulunmadığı bir yapılanmada nispeten daha zayıf durumda bulunan diğer üye devletler, Rusya ve Çin gibi iki büyük gücün rejimlere müdahil olabileceği düşüncesi ile bir örgüt oluşturmaya mesafeli yaklaşımları mümkün görünmektedir. Üye devletlerin rejimlerine karışılmaması, örgütün varoluş nedenlerinden birini oluştururken; güncel şartlarda örgüt faaliyetlerini bu amaca yönelik yürütmemektedir.⁴⁶⁶

Örgütün müdahale etmeme normunun merkezinde üye devletlerce, devletin egemen rolüne verilen önem yatmaktadır. Bu önem "egemenliğe saygı gösterme" ifadesi altında örgüt içerisinde normlaşmıştır. Bu konuda Çin ve Rusya'nın dış politika yaklaşımlarındaki uyum dikkat çekmektedir. İki ülke de Westfalyen bir

⁴⁶⁴ Rothacher, örgütün resmi bir ittifak olmasa da rejimleri korumaya yönelik karşılıklı destek anlaşması olduğunu değerlendirmiştir. Bu yapıyı Napolyon sonrası dönemde oluşturulan Kutsal İttifak'a benzeterek, örgütü Rus-Çin eş başkanlığında yönetilen bölgesel bir güç karteli olarak tanımlamıştır. Albrecht Rothacher, "Allying with an Evil Axis?: The Ambivalent Role of the Shanghai Cooperation Organisation in Central Asia", 2008, *RUSI Journal*, Vol.153, No.1, 69-73, s.69.

⁴⁶⁵ Tacikistan Devlet Başkanı Rakhmon, Taşkent Zirvesi'nde, Kırgızistan'da yaşanan olaylar sonrasında etkin bir örgüt müdahale mekanizması oluşturulması gerektiğini ifade ederek mekanizmanın eksikliğine dikkat çekmiştir. Wu Jiao ve Qin Yize, "SCO calls for regional security", 12.06.2010, *China Daily*, http://www.chinadaily.com.cn/china/2010sco/2010-06/12/content_9970066.htm, (erişim tarihi: 27.04.2013).

⁴⁶⁶ A. Ahat Andican ile yapılan sözlü görüşme, 28.01.2013.

egemenlik anlayışını savunmaktadır.⁴⁶⁷ Westfalyen egemenlik anlayışı, Westfalya Antlaşması'ndan beri uluslararası sistemi oluşturan temel yasal ve ideolojik anlayış olmuştur. Birleşmiş Milletler, bu anlayış doğrultusunda egemen devletleri örgütleyen bir yapıdır; ne bir dünya hükümeti oluşturmakta ne de halklar arası bir meclis görevi görmektedir. Ancak bu egemenlik anlayışının bazı istisnaları oluşmuştur. En belirgin örnek Avrupa Birliği'dir. Birliği oluşturan devletler egemenlik haklarından bilinçli ve gönüllü olarak feragat ederek yeni bir üst egemen yapı kurmuşlardır. Bunun dışında devletleri ortak yasal norm ve prosedürlerle sınırlandıran antlaşma yükümlülükleri devletlerin egemenlik haklarına kısıtlamalar getirebilmektedir. Devletlerin egemenlik haklarını zorunlu olarak devrettikleri örnekler de görülmüştür. Irak ve Haiti gibi insan hakları ihlalleri veya sosyal felaketler üzerine yapılan dış müdahaleler, Somali'de olduğu gibi sivil otoritenin kaybolması bunlara örnek gösterilmektedir.⁴⁶⁸

Örgütün geliştirdiği devlet egemenliğine saygı gösterme anlayışı, devletin kendi sınırları içinde kazandığı meşruiyete saygı gösterilmesini talep etmektedir. Bunun yanında, uluslararası sistemin westfalyen prensiplerinin Batı tarafından yeniden şekillendirilmesine ve bu argümanların çıkarlar doğrultusunda kullanılmasına karşı çıkmaktadır. Bu anlayışın örgütün barışı koruma operasyonlarına bakış açısını da etkilediği görülmektedir. Örgüt normları doğrultusunda barışı koruma operasyonları, operasyon yapılmasına rıza gösterilmesini gerektirmektedir.⁴⁶⁹ Bu rıza operasyonun gerçekleştirileceği ülkenin yapılacak harekâtı onaylaması anlamına gelmektedir. Örgüt bu düşüncesini Afganistan'da yapılan harekât konusunda açıkça dile getirmiştir.⁴⁷⁰ Ayrıca örgüte göre barışı koruma operasyonları tarafsız bir müdahale gerçekleştirmeli ve manevi desteği de kapsamalıdır. Bu yaklaşım barışı koruma operasyonlarına devletin güvenliğini ön planda tutan bir tanımlama getirirken, barışı koruma faaliyetlerinin bunun ötesine geçerek iç işlerine karışmasına karşı çıkmaktadır.⁴⁷¹ Bunların yanında üye devletlerce, barışı koruma operasyonlarına bölge devletlerinin de

⁴⁶⁷ Çin devlet egemenliğini korumaya özen göstermektedir. Güçlü devletlerin daha zayıf olanlara karşı egemen bir üstünlük kurmasına karşı çıkmaktadır. Uluslararası sistemde devletin en güçlü aktör olarak kalmasını savunmaktadır. Bu egemenlik anlayışı dışarıdan müdahaleleri kabul etmemektedir. Marc Lanteigne, *China and International Institutions Alternate Paths to Global Power*, Routledge, New York, 2005, s.15. Rusya ve Çin, hem ikili ilişkilerinde hem BM Güvenlik Konseyi gibi uluslararası platformlarda, devlet egemenliğine saygı gösterme anlayışını savunmaktadır. Aris, "The Response of the Shanghai Cooperation Organisation...", s. 454.

⁴⁶⁸ Bruce Russett, "A neo-Kantian perspective: democracy, interdependence and international organizations in building security communities", *Security Communities*, Emanuel Adler ve Michael Barnett, (der.), Cambridge University Press, 2000, 368-394, s.370.

⁴⁶⁹ Aris, "The Response of the Shanghai Cooperation Organisation...", s.455.

⁴⁷⁰ Afganistan'a yapılan operasyonların Afgan Hükümeti ile sıkı koordinasyon yapılarak yürütülmesi gerektiği belirtilmesi buna bir örnek teşkil etmektedir. "Declaration of the special Conference on Afghanistan convened under the auspices of the Shanghai Cooperation Organization", 27.03.2009, a.g.e.

⁴⁷¹ Aris, "The Response of the Shanghai Cooperation Organisation...", s.455.

katılım göstermesi gerektiği değerlendirilmektedir.⁴⁷² Bu düşünce bütünü, Şangay İş Birliği Örgütü'nün gelecekte oluşturabileceği bir kriz yönetim mekanizmasının olası yapısına dair ipuçları vermektedir.

Devlet egemenliği normuna verdikleri değer nedeni ile örgüt içerisinde egemenlik haklarını kısıtlayıcı bir organ gelişmesi mümkün görünmemektedir. Örgütün mevcut iki kurumsal organı olan Genel-Sekreterlik ve Bölgesel Terörle Mücadele Yapısı hükümet-üstü bir yapı oluşturmaktan çok hükümetler-arası özellikler göstermektedir. Örgüt sekreteri yaptığı bir açıklamada sekreterlik faaliyetlerinin devlet liderlerinin talimatları doğrultusunda yürütüldüğünü vurgulamıştır.⁴⁷³ Bunun yanında Bölgesel Terörle Mücadele yapısının görevi güvenlik konularında devletler arası koordinasyon sağlamaktır.⁴⁷⁴ Üye devletler bu organlara egemenlik haklarını kısmen de olsa devretmekten kaçınmışlardır.

Örgüt bünyesinde yürütülen güvenlik faaliyetleri de egemenliği koruma ve iç işlerine müdahale etmeme anlayışı etkisiyle gerçekleşmektedir. Güvenlik sağlamaya dönük ortak operasyon gerçekleştirecek bir mekanizma oluşturmayan örgüt üyeleri, özellikle üç şeytani güce karşı mücadeleyi devlet bazında bireysel olarak yürütmektedir.⁴⁷⁵ Bu mücadelenin önemli bir boyutunu diğer devletlerin egemenlik, toprak bütünlüğü ve toplum güvenliğini tehdit edici eylemlerde kendi topraklarının kullanılmasına engel olmaya çalışmaları oluşturmaktadır.⁴⁷⁶

⁴⁷² Yeni bir güvenlik sisteminin nasıl olması gerektiği yönünde bir açıklamada bulundukları Bişkek Bildirisinde, bölgesel çatışma ve krizlerin çözümünde ilgili devletlerin tamamının çıkarlarının gözetilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca aynı bildirmede Orta Asya'da güvenlik ve istikrarın bölge devletlerinin gücü ile sağlanması gerektiğini belirtmiş olmaları, krizlerde bölge devletlerinin dışlanmasına karşı çıktıklarını ve bölge devletleri katılımını savunduklarını düşündürmektedir. "Bishkek Declaration", 16.08.2007, a.g.e. "Bölgesel meseleler, bölgede ilgili devletler ve örgütler arasında danışma yoluyla çözümlenmelidir..." ifadesi, bölgesel krizlerde dışarıdan yapılacak müdahalelere karşı çıktığı gibi bölge devletlerinin katılımının dışlanmaması gerektiği anlamını taşımaktadır. "Declaration of the Heads of State of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization on Building a Region of Lasting Peace and Common Prosperity", 07.06.2012, a.g.e.

⁴⁷³ "Chronicle of Main Events at SCO in 2007", 31.12.2007, a.g.e.

⁴⁷⁴ Madde 6 organın hedef ve işlevlerini tanımlamaktadır. Tanımlamada kullanılan ifadeler koordine etmek, desteklemek, bilgi toplamak ve değerlendirmek, hazırlanmasına destek olmak ve katkıda bulunmak şeklindedir. Devletlerin egemenliği kısıtlayıcı maddeler yer almaması yapının hükümet üstü bir nitelik olmadığını ortaya koymaktadır. "Agreement between the Member States of the Shanghai Cooperation Organization on the Regional Anti-Terrorist Structure", 07.06.2002, a.g.e.

⁴⁷⁵ 2010 yılı içerisinde, üye devletlerin güvenlik güçlerince yapılan operasyonlarda, terörist sığınakları tespit edilmiş, 317 patlayıcı madde ve 1167 hafif silah ele geçirilmiştir. Ayrıca 50 kadar terör şüphelisi yakalanmıştır. "Shanghai Cooperation Organization mulls over unified list of terrorist groups", 22.02.2011, *TV-Novosti*, <http://rt.com/politics/shanghai-cooperation-terrorism-groups/>, (erişim tarihi: 01.06.2013). Örgütün ortak operasyon mekanizması bulunmamaktadır. Ele geçirilen malzeme ve yakalanan şahıslar devletlerin bireysel operasyonları sonucunda ele geçirilmiştir.

⁴⁷⁶ 2007 İyi Komşuluk, Dostluk ve İş Birliği Antlaşması 4. Maddesi, egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesini ve üyelerin kendi topraklarında bu prensipleri ihlal edici faaliyetlere karşı gerekli tedbirleri alması gerektiğini öngörmektedir. Madde 11'de üye devletlerin uluslararası yükümlülükleri ve ulusal yasaları doğrultusunda diğer üye devlet halklarının yasal hak ve çıkarlarının kendi topraklarında gözetilmesini kararlaştırmışlardır. "Treaty on Long-Term Good-Neighborliness, Friendship and Cooperation Between the Member States of the Shanghai Cooperation Organization", 16.08.2007, a.g.e. Üyeler kendi topraklarında diğer devletlerin çıkarlarına karşı girişilecek terör eylemlerini bastırmak konusunda mutabakat sağlamışlardır. Ayrıca diğer üye devletlerce terör, köktencilik ve ayrılıkçılık suçuyla şüpheli veya yükümlü görülen kişilere, kendi topraklarında destek vermemeyi kabul

Egemenlik ve müdahale etmeme anlayışına odaklanan normların, liberal-demokratik normların bölgede yayılmasına karşı rejimlerin devamlılığını korumaya çalıştığı değerlendirilmektedir. Bu yargı ASEAN ülkeleri örnek alınarak geliştirilmiştir. ASEAN ülkelerinin, demokratikleşme yönünde gelen dış baskılardan korunabilmek için bu normları geliştirdiği değerlendirilmektedir. Şangay İş Birliği Örgütü belgelerinde demokrasiden söz edilmekten kaçınıldığını vurgulayan Ambrosio, bunun yerine egemenlik ve iç işlerine karışmama ifadesinin ön planda olduğunu ifade etmiştir. Bu nedenle ASEAN'a benzerlik gösteren Şangay İş Birliği Örgütü'nün, üye devletlerini, demokrasinin geliştirilmesine ve politik yapılarının veya insan hakları politikalarının eleştirilmesine karşı koruduğunu değerlendirmiştir. "Şangay Ruh" bu yönüyle "ASEAN Tarzı"nı model olarak kurulan norm ve değerler olarak görülmektedir.⁴⁷⁷

Örgütün demokratik ve liberal norm kalıpları karşısında bir tutum geliştirdiğinin değerlendirilmesi, örgüt belgelerinde ve liderlerin söylemlerinde yer alan, "her devletin kendini gelişim yolunu seçme hakkı olduğu" ve "kültür ve medeniyet farklılıklarına saygı gösterilmesi" benzeri ifadelerin de bu paralelde kullanıldığını düşündürmektedir. Bu ifadeler, örgüt üyelerinin demokratik değerler dışında bir anlayışı, meşrulaştırma girişimleri olarak nitelendirilmiştir. Üyeler bu düşüncelerle, rejimlerinin birbirleri ile eşit değerde olduklarını ve farklı gelişim yolu seçtiklerini kabul etmekte ve bu kapsamda nasıl bir yönetim anlayışı geliştirildiği konusunda getirilen eleştirileri reddetmektedir.⁴⁷⁸ 2012 yılında yayınlanan devlet başkanları ortak bildirisinde "...sosyal sistem seçimi ve gelişim yolu seçiminin bağımsız olması..." gerektiği vurgulanırken, bu konuya getirilebilecek bir eleştiri veya yapılacak baskı, ifadenin devamında yer aldığı gibi "... iç işlerine müdahale..." olarak görülmektedir.⁴⁷⁹ Örgüt üyeleri "farklılıklara saygı" gösterme ifadesi ile "kültürel geleneklerde, politik ve sosyal sistemlerde, değerlerde ve tarihi geçmişe özgü bir gelişim modeli benimsemiş olmada" görülen farklılıkların iç işlerine müdahale için bir bahane oluşturmamasına ve meşruiyet sağlamasına karşı çıkmaktadırlar.⁴⁸⁰

Örgüt üyelerinin belgeler ve söylemlerde sıkça vurguladığı diğer bir norm "toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesi"dir. Toprak bütünlüğüne yönelik doğrudan bir dış tehdit algılaması oluşmayan bölgede bu konudaki hassasiyetin ağırlıklı olarak iç

etmişlerdir. "Declaration by the heads of State of the members of the Shanghai Cooperation Organization (Astana, 5 June 2005)", 05.06.2005, a.g.e.

⁴⁷⁷ Ambrosio, a.g.e., ss.1324-1328. "ASEAN Tarzı" ifadesi "ASEAN Way" kavramı yerine kullanılmıştır. Bu kavramın "ASEAN Yolu" olarak kullanımları da mevcuttur.

⁴⁷⁸ Ambrosio, a.g.e., s.1328.

⁴⁷⁹ "Declaration of the Heads of State of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization on Building a Region of Lasting Peace and Common Prosperity", 07.06.2012, a.g.e.

⁴⁸⁰ Bailes, Dunay, Guang ve Troitskiy, a.g.e., s.7.

tehditlere yönelik geliştiği görülmüştür.⁴⁸¹ Toprak bütünlüğü konusu, sınır sorunları ve ayrılıkçılık hareketleri ile doğrudan bağlantılı bir konudur.⁴⁸² Orta Asya Devletleri bağımsızlıklarının hemen sonrasında sınırlarda değişiklik talep etmeyeceklerini kabul ederek mevcut sınırları tanımışlar ve uyuşmazlıkları müzakereler yoluyla çözme kararı almışlardır.⁴⁸³ Çin, Tibet, Tayvan ve Doğu Türkistan'da ayrılıkçı hareketlere yönelik hassasiyet taşıırken bu bölgelerde gerçekleştirilen ayrılıkçılık olarak nitelediği eylemler karşısında örgütten diplomatik destek sağlamayı başarmıştır. Bunun yanında örgüt Çin'in dış ilişkiler kurmak için ön şart olarak öne sürdüğü "Tek Çin" politikasını desteklediklerini belirtmişlerdir.⁴⁸⁴ Diğer üyelerden farklı olarak Rusya'nın toprak bütünlüğü hassasiyeti büyük ölçüde doğuda Japonya ile yaşanan Kuril Adaları uyuşmazlığından kaynaklanmaktadır. Bu uyuşmazlık toprak bütünlüğü anlayışının Rus dış politikasında önemli bir süreklilik haline gelmesine neden olmuştur.⁴⁸⁵ Rusya açısından Çeçenistan meselesi bir ayrılıkçılık hareketi olarak nitelendirilmiş, örgütten bu konuda diplomatik destek alabilmiştir.⁴⁸⁶ Örgüt içerisinde güvenlik mekanizması, toprak bütünlüğünü korumayı güçlendirici bir yapıda gelişim göstermiştir.⁴⁸⁷

İç işlerine müdahale etmeme, egemenliğe ve toprak bütünlüğüne saygı gösterme normları birbiri ile iç içe geçmiş bir değerler bütünü oluşturmaktadır. Bu norm kalıbı bir bütün olarak Şangay İş Birliği Örgütü üyeleri arasındaki ilişkilerin temelinde yer almaktadır. Örgüt üyeleri bu temel üzerine "Şangay Ruhı" adı verilen yeni ilişki dinamikleri geliştirerek, devletler arası ilişkiler ve bölgesel iş birliği için yeni bir modeli kurumsallaştırmışlardır.⁴⁸⁸ Şangay Beşlisi döneminde ortaya çıkan "Şangay Ruhı" ifadesi, devletler arası ilişki ve iş birliklerinde temel prensipler olarak karşılıklı güven, karşılıklı fayda, eşitlik, ortak danışma, kültürel farklılıklara saygı gösterme ve ortak gelişimi kapsamaktadır. Bu prensipler, örgüt kuruluş

⁴⁸¹ Aris, "The Response of the Shanghai Cooperation Organisation...", s.454.

⁴⁸² Oldberg, a.g.e., s.11.

⁴⁸³ Bakınız dipnot 10. Buna rağmen Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan arasında sınır sorunları yaşanmaya devam etmektedir. Sınır sorunlarına rağmen bu ülkeler arasında toprak bütünlüğüne saygı gösteren yaklaşım örnekleri görülmektedir. "Border issues between Kazakhstan and Uzbekistan", 30.11.2005, *NewEurasia*, <http://www.neweurasia.net/politics-and-society/border-issues-between-kazakhstan-and-uzbekistan/#respond>, (erişim tarihi: 01.06.2013).

⁴⁸⁴ Bu destek Duşanbe Bildirgesi'nde dile getirilmiştir. "Dushanbe Declaration of the Heads of State of the People's Republic of China, the Republic of Kazakhstan, the Kyrgyz Republic, the Russian Federation and the Republic of Tajikistan", 05.08.2000, a.g.e.

⁴⁸⁵ Natasha Kurt, *Russian Policy towards China and Japan*, Routledge, New York, 2007, ss.93-94.

⁴⁸⁶ "Taraflar [örgüt üyeleri] Çeçen Cumhuriyeti'ndeki durumun çözümüyle ilgili Rusya Federasyonu'nun tutumuna olan desteklerini açıklarlar." İfadesi Duşanbe Bildirgesi'nde yer almıştır. "Dushanbe Declaration of the Heads of State of the People's Republic of China, the Republic of Kazakhstan, the Kyrgyz Republic, the Russian Federation and the Republic of Tajikistan", 05.08.2000, a.g.e.

⁴⁸⁷ Habova, a.g.e., s.99.

⁴⁸⁸ 2012 yılında yayınlanan bildirmede, Şangay Ruhı'nu uluslararası alanda örgütün önemli bir oyuncu ve yapıcı güç olmasını sağlayan, devletler arası ilişki ve bölgesel iş birliği modeli olarak tanımlamışlardır. "Declaration of the Heads of State of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization on Building a Region of Lasting Peace and Common Prosperity", 07.06.2012, a.g.e.

sözleşmesinde “Şangay Ruhı” adı altında tanımlanarak, somutlaştırılmıştır.⁴⁸⁹ “Şangay Ruhı” sadece örgüt üyelerine özgü bir norm kalıbı olarak kalmamış, özellikle Çin bu değerleri örgüt dışına yaymak için çaba göstermiştir. Çin, “...yeni bir güvenlik anlayışı ve devletler arası ilişkiler yaklaşımı...” olarak bu normları uluslararası topluma sunmaktadır.⁴⁹⁰

“Şangay Ruhı” tanımı altında belirtilen tüm değer ve normlar aynı zamanda Çin’in dış politika yaklaşımlarını konseptleştiren “Yeni Diplomasi”sinin önemli parçalarıdır. “Yeni Diplomasi” kavramı, Çin’in 1990’ların ortasından itibaren geliştirmeye başladığı Yeni Güvenlik Konsepti, Yeni Gelişim Yaklaşımı, Yeni Medeniyet Bakış Açısı ve Uyumlu Bir Dünya Konsepti için kullanılan gelen bir ifadedir. Bu konseptler bütünü, ortak güven ve fayda, eşitlik, kültürel farklılıklara saygı gösterme ve ortak gelişim arzusunu güçlendirmeye odaklanmasıyla, Şangay Ruhı ile büyük oranda benzerlik göstermektedir.⁴⁹¹ Çin’in geliştirdiği bu diplomasi ve güvenlik yaklaşımları, Şangay İş Birliği Örgütü aracılığı ile sadece teori bütünü olmaktan çıkarak, uygulama alanı bulmaktadır. Şangay İş Birliği Örgütü Çin’in öncülük ettiği ilk ve tek uluslararası örgüttür. Bu doğrultuda Çin, Şangay Ruhı’nun oluşumunda ve uygulanmasında aktif bir tutum sergilemektedir.⁴⁹² Örgüt içi normlarını şekillendirmekte aktif girişimi ve bu normların tanımlanmasında görülen etkisi, “Çin’in örgüt aracılığı ile uluslararası alanda liderlik rolünü denediği”⁴⁹³ yorumlarını güçlendirmektedir.

Yeni güvenlik konsepti, Çin’in güvenliğe Soğuk Savaş mantığı ile yaklaşımı terk etmek için geliştirdiği bir yaklaşımdır. Çin bu konsept altında, güvenliği diyalog ve iş birliği ile sağlamaya çalışmaktadır. Çok yönlü ilişkilere ve karşılıklı danışmaya önemli bir rol yükleyen konseptte, sadece askeri ve politik alanlara odaklanmak yerine ekonomik, teknik, sosyal ve çevresel alanlarda iş birlikleri geliştirilmesi faydalı görülmektedir. Güvenliği sağlamanın meşru yolu olarak güç kullanımı yerine kurumsal inşa benimsenmiştir.⁴⁹⁴ Bu güvenlik anlayışı Soğuk Savaş sonrasında önem kazanan geleneksel olmayan güvenlik tehditlerine odaklanmaktadır.⁴⁹⁵ Çin’in

⁴⁸⁹ “Declaration on the Establishment of the Shanghai Cooperation Organization”, 15.06.2001, a.g.e.

⁴⁹⁰ Çin Devlet Başkanı Astana Zirvesi’nde (2011) yaptığı konuşmasında Şangay Ruhı ile örgütün “...uluslararası toplumun yeni bir güvenlik ve devletler arası ilişkiler yaklaşımı arayışında, eşsiz bir tecrübe...” sunduğunu belirterek, normlar bütününün tüm sistem için bir alternatif oluşturduğunu ifade etmiştir. “For Peace, Development and Enduring Friendship”, 15.06.2011, a.g.e.

⁴⁹¹ Gao Fei, *The Shanghai Cooperation Organization and China’s New Diplomacy*, Netherlands Institute of International Relations, Clingendal, 2010, s.2.

⁴⁹² Zhang Deguang, “The “Shanghai Spirit” and Chinese Diplomacy”, 2011, *Foreign Affairs Journal*, Vol.101, <http://www.cpiia.org/en/q/listQuarterlyArticle.do?articleId=205>, (erişim tarihi: 01.06.2013).

⁴⁹³ Yuan, a.g.e., s.869.

⁴⁹⁴ Fei, a.g.e., s.3.

⁴⁹⁵ Masayuki Masuda, *China’s SCO Policy in the Regional Security Architecture*, The Tokyo Foundation, Tokyo, 2010, ss.1-3.

güvenlik kavramına bakış açısını yansıtan bu konsept, Çin'in örgüt içerisindeki güvenlik iş birliğine yaklaşımını da etkilemektedir.

Çin'in yeni güvenlik konsepti, ittifak ve kolektif güvenlik sistemlerine alternatif bir yaklaşım sunmaktadır. 2008 güvenlik belgesinde "askeri ittifakları genişlemesine karşı çıkacağını" açıklamış olması, Çin'in uluslararası sistemde ittifaklaşma ve kolektif anlayışla geliştirilen güvenlik modellerine sıcak bakmadığının bir göstergesidir.⁴⁹⁶ Yeni güvenlik konseptinin Şangay İş Birliği Örgütü içerisinde uygulama alanı bulduğunu göz önünde bulundurduğumuzda iki noktaya dikkat çekmek gerekmektedir. Birincisi, ABD'nin ittifaklara dayanan güvenlik sisteminin genişlemesine Çin karşı çıkmaktadır.⁴⁹⁷ Dolayısıyla Şangay İş Birliği Örgütü'nün ABD'nin ittifaksal güvenlik sistemi ile bütünleşmesi veya ABD'nin savunduğu güvenlik yaklaşımı ile örgüt güvenlik sistemine dâhil olması mümkün görünmemektedir. İkinci nokta KGAÖ ile ilgilidir. Çin'in ittifak sistemlerine karşı olan tutumu, Rusya'nın öncülüğündeki bu kolektif güvenlik yapılanmasının Şangay İş Birliği Örgütü ile iş birliğini ileri seviyelere taşımasını engellemektedir. 2007 yılında KGAÖ ile ŞİÖ arasında imzalanan mutabakat güvenliğin geleneksel olmayan boyutuna dönüktür ve askeri iş birliğini kapsamamaktadır.⁴⁹⁸ Bunun yanında Çin Rusya'nın iki örgüt arasındaki bağı güçlendirme çabalarına da engel olmuştur. Çin'in etkisi sadece örgütün diğer ittifak odaklı güvenlik sistemleri ile olan ilişkisini sınırlamakla kalmayacaktır. Bu bulgular ışığında Çin'in örgüt içerisinde etkin olduğu sürece, Şangay İş Birliği Örgütü'nün kolektif bir güvenlik yapılanmasına dönüşmesinin mümkün olmadığı değerlendirilebilir. Bu nedenle örgütün gelecekte NATO'ya alternatif, geleneksel güvenlik anlayışına hitap eden bir güvenlik yapılanmasına dönüşmesi beklenmemelidir.

Şangay İş Birliği Örgütü gelişen normlar ışığında bazı uluslararası konularda ortak bir yaklaşım sergilemektedirler. BM, BM Güvenlik Konseyi ve BM Sözleşmesinin uluslararası sistemdeki merkezi rolünü kabul etmekte ve güçlendirmeye çalışmaktadır. Bu tutum Çin ve Rusya'nın BM'nin rolüne yönelik dış politikalarını doğrudan yansıtırken⁴⁹⁹ aynı zamanda BM kapsamı içerisinde kalması

⁴⁹⁶ "I.The Security Situation - China's National Defense in 2008", **Chinese Government's Official Web Portal**, http://english.gov.cn/official/2009-01/20/content_1210227_3.htm, (erişim tarihi: 01.06.2013).

⁴⁹⁷ A.g.e.

⁴⁹⁸ "CSTO to strengthen cooperation with SCO", 29.09.2007, **People's Daily Online**, <http://english.people.com.cn/90001/90777/6273808.html>, (erişim tarihi: 01.06.2013).

⁴⁹⁹ Her iki ülkede, pek çok açıklama ve bildirimlerinde, BM'nin merkezi rolüne ve BM Güvenlik Konseyi'nin (BM GK) barış ve küresel istikrarı sağlamadaki önemine vurgu yapmışlardır. İki devlet BM'yi küresel karar mekanizmasının en önemli aktörü yapmaya ve otoritesini güçlendirmeye çalışmaktadırlar. Leksyutina, a.g.e., s.8. G-8 mekanizması Soğuk Savaş sonrasında BM Güvenlik Konseyi ilgi alanına giren konuları ele almaya ve sistem içerisindeki etkinliğini artırmaya başlamıştır. Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, Küre Yayınları, İstanbul, Ocak 2010, s.77. Çin ve Rusya G-8'in artan etkinliğine karşı, BM GK'nın rolünü güçlendirmeye çalışmaktadır.

örgüt faaliyetlerine uluslararası alanda meşruiyet sağlamaktadır. Bu nedenle örgüt içerisinde BM ile kurulan ilişkilere önem verilmektedir. BM Uyuşturucu ve Suç Ofisi ile imzalanan iş birliği mutabakatı buna bir örnek oluşturmaktadır.

Örgüt içerisinde BM'nin rolünü güçlendirmeye odaklanılmasının nedenlerinden biri, uluslararası sistemde tek taraflı atılan adımlardan duyulan endişedir. Özellikle Rusya ve Çin, ABD'nin gerçekleştirdiği tek taraflı yaklaşımlara karşı çıkmaktadır. Kosova'ya yapılan askeri müdahale, NATO'nun doğuya doğru genişlemesi, ABD'nin Anti-Balistik Füze Antlaşması'ndan (ABM) çekilmesi, ABD'nin füze savunma sistemi kurma ve yayma girişimlerine örgüt bildirilerinde getirilen yorumlar bu kapsamda değerlendirilebilir.

Şangay İş Birliği Örgütü içerisinde şekillenen temel normlar, üç işlevi yerine getirmektedir. İlk olarak, normların üyelere meşruiyet sağlamada destek olduğu görülmektedir. Üyeler arasında egemenliğe verilen önem, rejimlerin sağladığı iç meşruiyetten çok dış meşruiyete dayanmaktadır. Batı tarafından örgüt üye devletlerinin rejimlerine, otoriter oldukları gerekçesi ile eleştiri getirilse de bu rejimler, "kendi tarihlerine özgü gelişim modeli benimseme veya kültürel, politik ve sosyal sistem farklılıklarına saygı gösterme" gibi anlayışlarla örgüt içerisinde kabul görmekte ve geçerli gösterilmektedir. Ayrıca örgüt üye devletler içerisinde yapılan seçim ve referandumlara temsilciler göndererek, rejimlerin iç meşruiyeti sağlamalarına ve bu faaliyetlerin geçerliliğini artırmaya yönelik kurumsal katkıda bulunmaktadır.⁵⁰⁰ Normların devlet kimliklerini geliştirici etkisine rağmen, güçlü bir ortak kimlik geliştiğini söylemek mümkün değildir. Şangay İş Birliği Örgütü üyeleri, kendi aralarında ulusal yapılarını bozmaya ve egemenlik haklarına engel olacak bir üst kimlik tanımlamaya hazır değildir. Mevcut koşullarda devlet kimlikleri ve devlet sınırları, örgüt boyutunda olanlara göre daha baskındır. Bellamy, ASEAN örneğini değerlendirirken, normların toplumun çeşitli kademelerine hitap eden bir yapıda bulunmaması ve sadece yönetici elitlerin davranışlarını yönlendirmesini, ortak kimlik oluşmamasının bir nedeni olarak görmüştür.⁵⁰¹ Benzer bir değerlendirme Şangay İş Birliği Örgütü için de geçerlidir. Şangay İş Birliği Örgütü en önemli mekanizmasının zirveler olması nedeniyle, yönetici elitler arası bir forum olarak değerlendirilmektedir.⁵⁰² Dolayısıyla örgüt içerisinde gelişen normlar sadece elitler arası ilişkiler mekanizmalarında etkin olmaktadır. Toplumun çeşitli kademelerine yayılan ortak toplumsal norm ve değerler üretilmemesi, örgütün ortak bir örgüt

⁵⁰⁰ Seçim ve referandum gözlemciliği talebi üye devletlerden gelmekte ve örgüt bu faaliyetler için heyetler göndermektedir. Bu faaliyetler ve sonuç raporları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız. "Chronicle of Main Events at SCO in 2007", a.g.e.; "Chronicle of main events at SCO in 2008", a.g.e.; "Chronicle of main events at SCO in 2009", a.g.e.; "Chronicle of main events at SCO in 2010", a.g.e.

⁵⁰¹ Bellamy, a.g.e., s.97.

⁵⁰² Kerr, a.g.e., s.146.

kimliği geliştirmeklemedesinin en temel nedenidir. Ancak ortak bir kimliğin gelişmemiş olması, güvenlik topluluğu oluşması önünde bir engel teşkil etmemektedir.⁵⁰³

İkinci olarak şangay İş Birliği rgt normlarının, aktörlerin davranışlarını sınırlandırdığı görülmektedir. Bu devletler birbirlerinin iç işlerine müdahale etmekten kaçınmakta ayrıca toprak bütünlüğü ve egemenlik haklarına saygı göstermektedirler. Kırgızistan'da yaşanan rejim değişikliği örgüt üyelerince bir i mesele olarak görülerek, tüm bölgeye yayılma ihtimali taşımasına rağmen müdahale etmekten kaçınılmıştır. Ayrıca diğer bir üyenin egemenlik haklarını ihlal edici eylemler için kendi topraklarının kullanılmasına engel olmaya çalışmaktadırlar. Örgüt içi normlarının belirlediği uygun davranış kalıplarına genel olarak uyulduğu görülmektedir.

Normlar için gerekli olduğu n görülen son işlevi “şangay Ruhı” yerine getirmektedir. “şangay Ruhı” tüm üyelerin kullandığı anlamlı bir ilişki erevesi oluşturarak, ortak bir dil geliştirilmesini sağlamıştır. Bu norm altında belirlenen prensip ve ilkeler devletler arası sosyal davranış için bir model oluşturmaktadır. Normların  işlevi de yerine getiriyor olması, bu normları paylaşan ve benimseyen şangay İş Birliği rgt yelerinin, bir devletler grubu olmaktan öteye geçerek bir devletler topluluğu oluşturma aşamasında olduğunu göstermektedir.

3.3.3. Kurumsallaşma Seviyesi

şangay İş Birliği rgt kurumsallaşma süreci, şangay Beşlisi Döneminde başlamıştır. Beş devlet başkanını bir araya getiren zirveler, “şangay Beşlisi” adı altında kurumsallaşarak; 2001 yılında örgütün resmen kurulmasından sonra en önemli örgüt mekanizması olan Devlet Başkanları Konseyi'ni oluşturmuştur. Hükümet Başkanları ve Dışışleri Bakanları toplantıları benzer şekilde örgütün düzenli toplanan kurumsal yapılarını meydana getirmişlerdir. Devlet Başkanları ve Hükümet Başkanları Konseyi dışında bakanlar seviyesinde düzenli toplantılar gerçekleştiren 12 mekanizma bulunmaktadır.⁵⁰⁴ Bakanlıklar, parlamento başkanları, yüksek mahkeme başkanları, gibi yasama, yürütme ve yargı erklerinin çeşitli kademeleri düzenli/düzensiz toplantılarla bir araya gelerek, görüşmeler gerçekleştirmektedirler. Bu sayede örgüt ekonomi, ticaret, kültür, enerji, eğitim gibi farklı alanlarda etkileşimi kurumsallaştırma imkânı bulmuştur.⁵⁰⁵

⁵⁰³ Bellamy, a.g.e., s.98.

⁵⁰⁴ Masuda, a.g.e.,6.

⁵⁰⁵ Yeongmi Yun ve Kicheol Park, “An Analysis of the Multilateral Cooperation and Competition between Russia and China in the Shanghai Cooperation Organization: Issues and Prospects”, 2012, *Pacific Focus*, Vol.27, No.1, 62–85, s.62.

2004 yılında Pekin’de açılan Sekreterlik ve Taşkent’te kurulan Bölgesel Terörle Mücadele Merkezi, örgütün devletler-arası ilişkileri yürüten devamlı organlarını oluşturmuştur. Ayrıca üye devletler arası iş çevrelerini bir araya getiren İş Konseyi, bankalar arası akış ve iletişimi sağlayan Bankalar Arası Konsorsiyum, akademisyenler ve uzmanları örgütle ilgili çeşitli konuları tartışmak için bir araya getiren ŞİÖ Forumu, üye devlet üniversiteleri arasında ortak bir eğitim alanı yaratan ŞİÖ Üniversitesi, genç girişimcilere fırsat tanıyan ŞİÖ Gençlik Forumu, devletler arası ilişkileri çeşitli boyutlarda geliştiren hükümet dışı organizasyonlardır. Faaliyete geçen bu kurumsal yapıların yanında Enerji kulübü, Gelişim Bankası, Örgüt Özel Fonu gibi yapıların kurulması için çalışmalar devam etmektedir. Ayrıca kültürel iş birliğini kurumsallaştıran ŞİÖ Sanat Festivalleri düzenlenmekte ve üye devletler arasında dil öğrenimine ve turizme yönelik değişim programlar uygulanmaktadır. Sağlık ve doğal afetlerle mücadele alanlarında da iş birliğini kalıcı hale getirecek gelişmeler mevcuttur.⁵⁰⁶

Şangay İş Birliği Örgütü’nün en üst organı Devlet Başkanları Konseyi’dir. Konseyin başkanlığı sıra ile yıllık olarak yürütülmekte ve her zirve sonunda sıradaki devlete devredilmektedir. Konsey başkanı aynı zamanda o yılki zirveye ev sahipliği yapmaktadır. Konsey, örgütün en önemli karar mekanizmasıdır. Diğer organ ve mekanizmalar örgüt konseyinin imzalayacağı karar ve antlaşmaların taslaklarını hazırlamakta ve konsey gündemini oluşturacak görüşmeler için hazırlık yapmaktadır. Tüm kararlar oy birliği ile alınsa da üye devletler, kararları uygulamakta ve çıkarlarına uyuşmayan projelere katılmamakta serbest bırakılmıştır. Bu nedenle kararların ulusal yasalar üstünde bağlayıcılığı bulunmamaktadır.⁵⁰⁷ Örgütün karar sürecini temel normları üzerine kurumsallaştırdığı görülmektedir. Örgüt üyeleri arasında kurulan müzakere ve görüşme mekanizması, sorunların diyalog yöntemi ile çözülmesine imkân tanımaktadır. Bu sayede devletlerin farklı çıkarları arasında bir uyum sağlanabilmektedir.⁵⁰⁸

Örgüt devamlı organlarından genel sekreterlik, sadece çeşitli örgüt mekanizmalar arasında koordinasyonunu yürütmektedir ve karar verme sürecine katkısı bulunmamaktadır. Örgütün karar ve politikalarını geliştirmek üye devletlerin kontrolündedir.⁵⁰⁹ Bu özelliği örgütün ulus-üstü olmaktan ziyade uluslararası bir yapıda olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca örgütün karar mekanizmasının sürekli

⁵⁰⁶ Akiner, a.g.e., s.8.

⁵⁰⁷ “Charter of the Shanghai Cooperation Organization”, 07.06.2002, a.g.e.

⁵⁰⁸ Anna Matveeva ve Antonio Giustozzi, *The SCO: a Regional Organisation in the Making*, Crisis States Research Centre, London, 2008, s.4.

⁵⁰⁹ A.g.e.

bir organının kontrolünde olmak yerine yılda bir defa toplanan devlet başkanları konseyinde olması, örgütün yıldan yıla alınan kararlarla gelişme göstermesine neden olmaktadır. Bu yapılanma örgütün kurumsal gelişmesi önünde büyük bir engel olarak görülmektedir.⁵¹⁰

Örgütün diğer devamlı organı olan Bölgesel Terörle Mücadele Yapısı (RATS) sekreterlik gibi hükümetler arası bir kurumdur. İlgili antlaşmada belirtildiği şekilde faaliyetleri, üyeler arası koordinasyon sağlamaya ve bilgi paylaşmaya yöneliktir.⁵¹¹ RATS örgütün en belirgin güvenlik iş birliği sağlayıcısı olarak, istihbarat yapısı ve temel güvenlik araçlarına sahip olmaması nedeniyle terörle tehditleri karşısında operasyon gerçekleştirebilecek nitelikte değildir.⁵¹² Ayrıca üzerine kurulduğu güvenlik anlayışı geleneksel olmayan tehditleri kapsamaması nedeni ile de üye devletlerin güvenlik ihtiyaçlarını tüm yönleriyle karşılayacak bir mekanizma olmaktan uzaktır.

Örgütün NATO'ya alternatif bir yapı olarak değerlendirilmesinin temel nedeni üyeler arasında kurumsallaşan terörle mücadele tatbikatları olarak görülmektedir. Örgüt içerisinde 2002-2012 yılları arasında 14 tatbikat gerçekleştirilmiştir. Bu tatbikatlardan Barış Görevi serisi Rusya ve Çin'in stratejik ortaklığının askeri boyutu olarak görüldüğünden, tüm üyelerin katıldığı diğer ortak tatbikatlara göre daha çok dikkat çekmektedir. Üye devletler ortak tatbikatları yasal bir çerçevede gerçekleştirebilmek adına bu konuda bir antlaşma imzalamışlardır. Tatbikatlar üyeler arası askeri iş birliğini kurumsal bir boyuta taşısa da örgüt içerisinde gelişen bu iş birliği henüz NATO'nun askeri boyutu ile kıyaslanabilecek seviyede olmaktan uzaktır. Tatbikatlar yılda bir veya iki defa olmak üzere üye devletlerden belirli miktarda askeri birlikleri bir araya getiren faaliyetler niteliğindedir. NATO'nun kurumsal yapısında bulunan ortak askeri birlik veya karargâh yapılanmasına sahip değildir. Ayrıca politik ve askeri bir ittifak olan NATO'nun sivil ve askeri karar mekanizmaları, kriz yönetimi gerçekleştirebilecek ve gelişmeler karşısında gerekli görülen askeri ve politik tedbirleri süratle alabilecek kapasitededir. Şangay İş Birliği Örgütü'nün ani olaylar karşısında süratle tepki verebilecek ortak mekanizmaları bulunmadığı gibi sürekli organları olaylar karşısında askeri veya politik çözümler

⁵¹⁰ Kerr, a.g.e., s.146.

⁵¹¹ "Agreement between the Member States of the Shanghai Cooperation Organization on the Regional Anti-Terrorist Structure", 07.06.2002, a.g.e.

⁵¹² Ishtiaq Ahmad, "Shanghai Cooperation Organization: China, Russia, and Regionalism in Central Asia", 21-23 Şubat 2008, **Conference on 'Inter-Asian Connections'**, Dubai School of Government, Dubai, ss.3-4. Türkiye'de 2009 yılında bir Kongreye katılan Örgüt Genel Sekreteri konuşmasında; Bölgesel Terörle Mücadele Yapısını, güvenlik için iş birliği adına ana koordine edici kuruluşlardan biri olarak tanımlamıştır. Bolat Nurgaliyev, "Şanghay İşbirliği Örgütü ve Asya'nın Güvenliği", **IV. Uluslararası Türk Asya Kongresi Asya'da Bölgesel Örgütler, Kurumsallaşma ve İş Birliği**, TASAM, İstanbul, 2010, s.46.

getirme yeterliliğine de sahip değildir. Ayrıca örgütün yılda bir defa toplanan ana karar mekanizmasının, NATO'nun gösterdiği süratle tepkiler geliştiremeyeceği çok açıktır.

Beliren ani riskler ve tehditler karşısında, organize ve ortak eylemler gerçekleştirecek bir mekanizmaya sahip olmaması nedeniyle, Şangay İş Birliği Örgütü üyelerinin güvenlik alanında yürütebileceği iş birliği, koordinasyon ve bilgi paylaşımı gibi pasif tedbirlerle sınırlı kalmıştır. Daha etkin mekanizmalar geliştirme çabaları neticesinde *Bölgesel Barış, Güvenlik ve İstikrarı Tehlikeye Sokan Olaylara Siyasi Diplomatik Önlemler ve Tepki Mekanizma Düzenlemesi*, 2009 Yılı Yekaterinburg Zirvesi'nde yürürlüğe sokulmuştur. Devlet başkanlarınca yayınlanan ortak bildiride, bu düzenlemenin dışişlerine yönelik olarak danışma, tutumları belirleme ve etkileşim sağlamaya dönük bir mekanizma oluşturma amacı taşıdığı belirtilmiştir.

Şangay İş Birliği Örgütü'nün mevcut kurumsal yapısı Batı Avrupa Güvenlik Topluluğu kurumlarına göre henüz daha başlangıç seviyesindedir. Bu seviyesine rağmen üyeler arasında ilişkilerin ve iş birliklerin belirli bir resmi yapıda gerçekleşmesini sağlayan kurumsal zemini oluşturmaktadır

3.3.4. Şangay İş Birliği Örgütü İçin Güvenlik Topluluğunun Sınırları

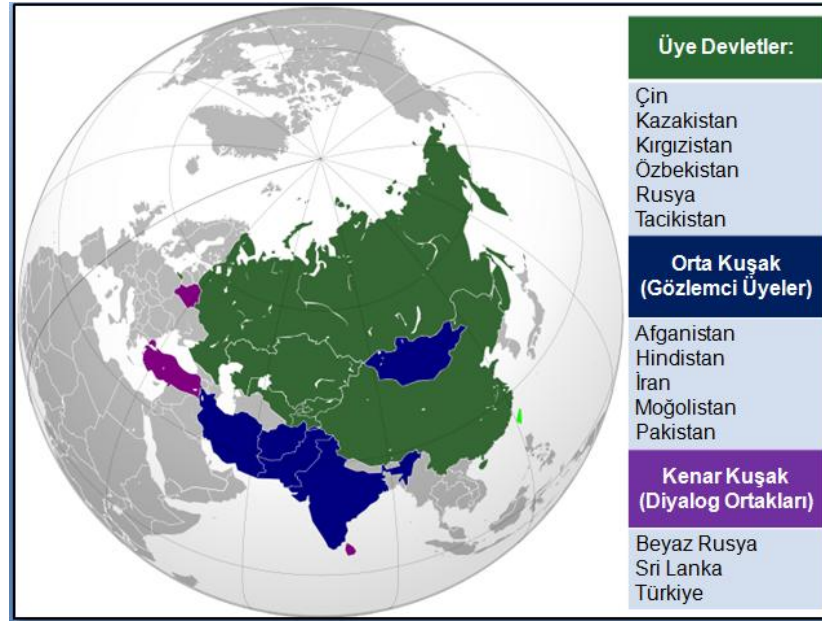
Yukarıda yaptığımız değerlendirmelerde, Şangay İş Birliği Örgütü bünyesinde bir topluluk oluşturma yolunda normatif ve kurumsal adımlar atıldığını ve bu yapıların belirli bir düzeyde geliştiği ortaya konmuştur. Her ne kadar örgüt üyeleri arasında güçlü bir ortak kimlik gelişmemiş olsa da örgüt içi ilişkilere yönelik kalıplar; davranışları ve beklentileri belirli yönlerde sınırlandırmakta ve bu üye devletleri kapsayan topluluk içerisinde uygun davranışın ne olduğunu belirleyen fikir kalıpları yaratmaktadır. Bu yapısı ile örgütün bir topluluk oluşturmaya katkı sağladığı ve üyelerinin davranışlarını barışçıl gelişim yönünde güvenilir beklentiler oluşturacak şekilde yönettiği değerlendirilebilir.

Bu yargının oluşması sonrasında ortaya konması gereken iki önemli olgu bulunmaktadır. Bu olgulardan biri güvenlik topluluğun sınırlarının nereden geçtiğidir. Güvenlik topluluğu sadece üye devletleri mi kapsamaktadır? Bu çalışmada “orta kuşak” olarak tabir edeceğimiz gözlemci üyeler ve “kenar kuşak”ı oluşturan diyalog ortakları güvenlik topluluğuna dâhil midir? Bu soruların cevap bulmasıyla örgütün sınırlarının, bölgede oluşan güvenlik topluluğu ile aynı olup olmadığı netlik kazanacaktır. Ayrıca sınırları tam olarak belirlemek, topluluğun “içeridekiler”i ve “dışarıdakiler”i tespit edebilmemizi sağlayacaktır. Bu noktada dışarıdakilerle olan ilişkilerde topluluğun etkisini belirlemek gerekmektedir. İçeridekiler ve dışarıdakiler

arasındaki ilişki nasıl şekillenmektedir? Diğer bir ifade ile güvenlik topluluğu bu ilişkiler üzerinde etkili olmakta mıdır? Bu soruların cevaplanması örgüt bünyesinde oluşan güvenlik topluluğunun uluslararası sistemde devletler arasındaki ilişkiler üzerinde etkilerini belirleyebilmek adına önem kazanmaktadır.

Şangay İş Birliği Örgütü, 6 daimi üyesinin yanında orta kuşakta İran, Hindistan, Pakistan, Moğolistan ve Afganistan olmak üzere 5 gözlemci üyeye, kenar kuşakta Türkiye, Sri Lanka ve Beyaz Rusya olmak üzere 3 diyalog ortağına sahiptir. Bunun haricinde bazı bölgesel ve uluslararası örgütlerle ilişki kurmuştur ancak bu ilişkiler henüz başlangıç seviyesindedir ve etkileşim çok sınırlıdır. Şangay İş Birliği Örgütü güvenlik topluluğu şu ana kadar 6 üye devlet arasındaki ilişkiler üzerinden değerlendirilmiştir. Kesin sınırlarını belirlemek için orta ve kenar kuşağa olan devletlerin güvenlik topluluğuna dâhil olup olmadığını değerlendirmek gerekmektedir.

Harita-1: Şangay İş Birliği Örgütü Üyeleri, Gözlemcileri ve Diyalog Ortakları⁵¹³

En dış halka olan kenar kuşak devletlerini oluşturan Sri Lanka ve Beyaz Rusya 2009 yılında, Türkiye ise 2012 yılında diyalog ortaklığına kabul edilmiştir. Diyalog ortağı statüsü 2008 yılında getirilen bir düzenleme ile oluşturulmuştur. Bu statüye kabul edilmek için bir aday devletin, örgütün hedef ve prensiplerini paylaşması, karşılıklı fayda sağlayan bir ortaklık kurmak istemesi, örgüt sözleşmesi ve antlaşmaları ile belirlenen faaliyet alanlarında örgütle iş birliği içerisinde olması gerekmektedir. Başvuruda bulunacak devlet, hangi alanlarda iş birliğinde bulunmak

⁵¹³ "File:SCO (orthographic projection).svg", **Wikipedia**, http://en.wikipedia.org/wiki/File:SCO_%28orthographic_projection%29.svg, (erişim tarihi: 11.06.2013).

istediğini belirleyen bir başvuru metni göndermelidir. Aday devlete ortaklık statüsü verilmesi, Devlet Başkanları Konseyinin kararına bağlıdır. Diyalog ortağı ile bir mutabakat imzalanarak, örgütle iş birliği kuracağı alanlar belirlenecektir. Diyalog ortağı statüsü kazanan devlet, sadece mutabakatta belirtilen alanlarda yapılan bakanlar, çalışma grupları ve devlet yetkilileri toplantılarına, sosyal ve kültürel alanda faaliyet ve toplantılara katılabilecektir. Uygun görülmesi halinde toplantılar “örgüt üyeleri + diyalog ortakları” formatında yapılabilecektir. Diyalog ortağı örgütün en önemli üç organı olan Devlet Başkanları, Hükümet Başkanları ve Dışişleri Bakanları Konseylerine katılamamaktadır. Ayrıca örgüt dokümanlarının hazırlanması ve imzalanması süreçleri ve örgüt organlarının karar süreçleri dışında bırakılmıştır.⁵¹⁴

Statü bu kapsamı ile örgütün kenar kuşağını oluşturacak devletlere örgüt hedef ve prensiplerini tanıma şartı getirmektedir. Örgütün belirlediği norm ve değerlerine karşı çıkan veya eleştirilerde bulunan bir devletin, örgütle diyalog ortağı bağı kurması mümkün görünmemektedir. Buna karşılık diyalog ortağı statüsü, örgütün tüm norm ve değerlerini bütün olarak benimsemeyi gerektirmemektedir. Türkiye’nin NATO üyesi olarak Batı normlarını ve güvenlik yaklaşımını benimsemiş bir devlet olmasına rağmen⁵¹⁵ Başbakanın yaptığı açıklamada, örgüt değerlerine duyulan yakınlığın ifade edilmiş olması;⁵¹⁶ bir devletin örgütün norm ve değerlerini benimsemeden bunları sadece tanıması ile örgüt kurumsal yapısı ile sınırlı bir bağ kurma imkânı elde edebileceğini göstermektedir.

Diyalog ortağı statüsü, örgütle kurulan sınırlı kurumsal bağ sayesinde iş birliği geliştirme imkânları sunmaktadır. Diyalog ortağı ve örgüt arasında imzalanan mutabakatın ortak iş birliği alanları belirlemek üzerine yoğunlaşmasının en temel nedeni budur. Bunun yanında örgütün sadece mutabakatla belirlenen iş birliği alanlarında gerçekleştirilen faaliyetlere katılabilmeleri, Devlet Başkanları ve

⁵¹⁴ “Regulations on the Status of Dialogue Partner of the Shanghai Cooperation Organisation”, 28.08.2008, a.g.e.

⁵¹⁵ Türkiye’nin diyalog ortağı olması sonrasında, Şangay İş Birliği Örgütü’ne olan ilgisini belirtmesi üzerine; ABD Dışişleri Bakanlığı da verdiği ilk tepkide ülkenin NATO üyeliğine ve buna bağlı sorumluluklarına vurgu yapmıştır. “Avusturya-Almanya Basını:Türkiye 'Şanghay Beşlisine' Katılmayı Düşünüyor”, 01.02.2013, **ABHaber.com**, <http://www.abhaber.com/manset-haber/manset-haber/avusturya-basini-turkiye-sanghay-beslisine-katilmayi-dusunuyor-047854>, (erişim tarihi: 01.06.2013). Sakaoğlu, Türkiye’nin diyalog ortaklığı statüsünü değerlendirdiği çalışmada, ülkenin NATO üyesi olması ve demokratik değerleri benimsemiş bir ülke olarak diğer örgüt üyelerinden farklı olduğuna dikkat çekmiştir. Emre Tunç Sakaoğlu, “Shanghai Cooperation Organization, the West and Turkey”, 14.03.2013, **Turkish Weekly**, <http://www.turkishweekly.net/op-ed/3079/shanghai-cooperation-organization-the-west-and-%20turkey.html%204>, (erişim tarihi: 01.06.2013).

⁵¹⁶ Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Şangay Beşlisi ile AB’yi alternatif olarak görüp görmediği sorusuna, “Şangay Beşlisi çok daha iyi, çok daha güçlü” cevabını vermiş ve “ortak değerlerimiz Şangay Beşlisi’nde” şeklinde örgütün norm ve değerlerine duyduğu yakınlığı dile getirmiştir. Cengiz Çandar, “Tayyip Erdoğan’ın ‘jeostratejik bombası’...”, 27.01.2013, **ABHaber.com**, <http://www.abhaber.com/makaleler/gorus-makaleler/makaleler/tayyip-erdoganin-jeostratejik-bombasi—047729>, (erişim tarihi: 01.06.2013).

Hükümet Başkanları Konseylerine katılamamaları, karar mekanizmalarının dışında bırakılmaları, sadece müsaade edilen örgüt dokümanlarına erişim haklarının bulunması nedenleri ile kenar kuşak devletlerinin güvenlik topluluğunun bir parçası olmadıkları değerlendirilebilir. Barışçıl gelişim yönünde güvenilir bir beklenti oluşturulmasını sağlayacak, topluluk hissini yaratacak normatif yapının dışında kalmaları bunun en temel göstergesidir.

Orta kuşağı şekillendiren gözlemci üye statüsü 2004 yılında şekillendirilmiştir. Moğolistan aynı yıl; İran, Pakistan ve Hindistan 2005 yılında ve son olarak Afganistan 2012 yılında bu statü ile örgüte kabul edilmiştir. Afganistan en son gözlemci üye kabul edilen devlet olmasına rağmen, 2005 yılından beri irtibat gurubu gibi özel bir statü ile örgütle ilişki içerisinde. Gözlemci statüsü aynı zamanda daimi üyelik için adaylık olarak da görülmektedir. İran, Pakistan ve Hindistan üyelik başvurularında bulunmuşlar, Moğolistan ise daimi üyelik yönünde bir girişimde bulunmamıştır.

Gözlemci statüsü, diyalog ortaklığında olduğu gibi örgütün hedef ve prensiplerini tanımanın yanında örgüt faaliyetlerini tanımayı da gerektirmektedir. Ayrıca aday bir devlet, egemenliğe, toprak bütünlüğüne üye devletlerin eşit haklarına saygı göstermesi gerekmektedir.⁵¹⁷ Gözlemci statüsü, diyalog ortağı olmak için gerekli olan şartları biraz daha geliştirmekte ve temel üç norma bağlı olmayı gerektirmektedir. Ancak topluluğu bağlayan tüm normların gözlemci üyelere benimsenmiş olması öngörülmemiştir.

Gözlemci statüsü, diyalog ortağına göre örgütle daha fazla kurumsal bağ kurulabilme imkânı sağlamaktadır. Bir diyalog ortağı, bakanlar seviyesinden yukarıdaki toplantılara katılamazken, gözlemci üye Devlet Başkanları Konseyinin açık toplantılarına⁵¹⁸ ve Hükümet Başkanları Konseyi'ne, Dışişleri Bakanları Konseyi'ne ve Bakanlıklar arası toplantılara katılabilmektedir. Ayrıca katılabilecekleri örgüt faaliyetleri, diyalog ortaklığında olduğu gibi belirli iş birliği alanları ile sınırlandırılmamıştır. Örgüt bildirilerinin hazırlanma sürecine ve karar alma süreçlerine katılamasalar da; her hangi bir oy hakkı bulunmadan, müzakere edilen konular üzerinde görüş bildirme ve toplantılarda konuşma yapma imkânı tanınmıştır. Örgüt dokümanlarına erişim hakları diyalog ortaklarında olduğu gibi sınırlıdır. Orta

⁵¹⁷ "The Regulations on Observer Status at the Shanghai Cooperation Organization", 24.04.2004, a.g.e.

⁵¹⁸ Devlet Başkanları Konseyinde, gözlemci ve davetlilerin de katıldığı bir "büyük grup toplantısı" ve sadece üye devlet başkanlarının katıldığı bir "kapalı toplantı" gerçekleştirilmektedir. Büyük grup toplantısı için bakınız; "Large group meeting of SCO Beijing summit convenes in Beijing", 07.06.2012, **Official Website of SCO Summit 2012**, http://www.scosummit2012.org/english/2012-06/07/c_131636702.htm, (erişim tarihi: 01.06.2013). Kapalı toplantı için bakınız; "SCO Beijing Summit Holds Small-Scale Meeting", 06.06.2012, **Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China**, <http://www.fmprc.gov.cn/eng/zxxx/t940060.htm>, (erişim tarihi: 01.06.2013).

kuşağı oluşturan bu halka ile üye devletler arasındaki bağlar, üye devletlerin kendi arasındaki bağlara göre daha kısıtlıdır. Dolayısıyla bu kuşakta yer alan devletlerin de güvenlik topluluğu içerisinde yer almadığı ifade edilebilir.

Bu devletlerin Şangay İş Birliği üyeleri arasında oluşan güvenlik topluluğu dışında kaldığının bir diğer göstergesi, Hindistan ve Pakistan arasındaki gergin ilişkilerdir. İki ülke arasındaki Keşmir Uyuşmazlığı, geçmişte savaş ve çatışmalara neden olmasının yanında, günümüzde bu ülkeler arasında bölgesel istikrarsızlığa, teröre ve silahlanma yarışına neden olmaktadır.⁵¹⁹ Ayrıca Hindistan, topraklarında gerçekleşen terör eylemlerinden dolayı, Pakistan'ı suçlamakta ve gerçekleşen terör saldırılarının kaynağında ise iki devlet arasındaki Keşmir uyuşmazlığı görülmektedir.⁵²⁰ İki devletin aralarında bulunan düşmanca ortam ve uyuşmazlıklarını savaş ve çatışma yöntemlerini de kullanarak çözmeleri, bir güvenlik topluluğuna üye olmadıklarını göstermektedir. Bunun yanında Hindistan Dışişleri Bakanı, Şangay İş Birliği Örgütü'nün Pakistan'ı üye kabul etmesi ile Pakistan'ın topraklarındaki terör kaynaklarını sonlandırmak zorunda kalacağını ifade etmiştir. Bu sayede bölgede daha istikrarlı bir yapı oluşacağı, bölgede eklemlenmenin artarak ekonomik faaliyetlerin gelişeceği değerlendirilmektedir.⁵²¹ Hindistan tarafından geliştirilen bu yaklaşım, güvenlik topluluğunun sınırlarının sadece Şangay İş Birliği Örgütü üyelerini kapsadığını göstermektedir. Hindistan'ın bakış açısından; Pakistan örgüte üye kabul edilmesiyle güvenlik topluluğunun bir parçası olacak ve uyuşmazlıkların çözümünde savaş dışı yöntemlere yönelmek zorunluluğu hissedecektir.

Topluluğun sınırlarını belirlemek içeridekiler ve dışarıdakileri tanımlamamızı kolaylaştırmıştır. İçeridekiler, örgütün daimi üyelerinden oluşurken, dışarıdakiler orta ve kenar kuşak ile diğer devletlerden oluşmaktadır. Bu aşamada belirlemeye çalışacağımız konu, topluluğun içeridekiler ve dışarıdakiler arasındaki ilişkileri nasıl etkilediğidir. Güvenlik toplulukları yukarıda daha önce belirtildiği gibi dışarıdakilerle olan ilişkileri açısından üç farklı şekilde tanımlanmıştır. "Bölgesel kaleler" olarak adlandırılan en katı sınırlara ve dışarı ile en az etkileşime sahip olan topluluklar, yoğun bir dış tehdit baskısı altında oluşmaktadır. Şangay İş Birliği Örgütü örneğimizde bir dış tehdit algılamasının bulunmaması, örgütün bölgesel bir kale olmadığı ortaya koymaktadır. Diğer bir güvenlik topluluğu türü bütünleştirici güvenlik topluluğudur. Bu topluluk türünde sınırlar en belirsiz halindedir. Topluluğu hissini

⁵¹⁹ *Rapor No:81 Büyük Güçlerin Afganistan Politikası*, ORSAM, Ankara, 2011, s.8.

⁵²⁰ "Mumbai attacks: Kashmir is source of long-running India-Pakistan dispute", 27.11.2008, *The Telegraph*, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/asia/india/3531803/Mumbai-attacks-Kashmir-is-source-of-long-running-India-Pakistan-dispute.html>, (erişim tarihi:06.06.2013).

⁵²¹ Dikshit, "India poised to join Shanghai grouping", a.g.e.

oluşturan ortak norm ve çıkarlar dışarıdakiler için de üye olmalarına gerek kalmadan sunulmaktadır. Bu ifade Şangay Ruhü'nün örgüt sınırları dışına da ihraç edilme çabasını düşündürmektedir. Ancak bütünleştirici topluluklarda, dışarıdaki devletler, elitler arası oluşturulan bağlantıları, toplulukla bütünleşmesine (kurumsal bağ kurulmasına) gerek kalmadan kullanabilmesi gerekmektedir. Şangay İş Birliği örgütü en yakın dış bağlantılar içerisinde olduğu orta kuşağa dahi sınırlı katılım imkanları sunmaktadır. Bu doğrultuda değerlendirildiğinde Şangay İş Birliği Örgütü'nün bütünleştirici bir topluluk olmadığı görülmektedir. Son güvenlik topluluğu türü kararsız topluluklardır. İçerideki ve dışarıdaki iki devlet arasındaki topluluk öncesi kurulan ikili ilişki bağının topluluğun gelişmesi ile etkilemediğinde kararsız bir topluluktan söz edilebilir. Rusya ve Türkiye arasında kurulan ikili ilişki, Şangay İş Birliği Örgütü kurulması ile etkilenmemiştir. Diğer bir ifade ile Çin, ABD ilişkileri Şangay İş Birliği Örgütü üzerinden şekillenmemektedir. Şangay İş Birliği Örgütü üyeleri arasında sınırları belirli bir topluluk oluşmuştur. Bu oluşumun içeridekilerin dışarıdakilerle olan ikili ilişkilerinde etkisiz olması nedeniyle, topluluk bir çoğulcu topluluk türü olan kararsız güvenlik topluluğu olarak nitelendirilebilir.

Kararsız bir güvenlik topluluğu olarak, üyelerinin topluluk dışı devletlerle kurduğu ikili ilişkiler üzerinde etkin değildir. Bu yargıyı daha iyi açıklayabilmek için 2005 yılındaki Astana Zirvesi'nde, örgütün koalisyon güçlerine üye devlet topraklarındaki askeri varlıklarını sonlandırma tarihlerini belirlemeleri için yaptığı çağrı örnek verilebilir. Bildiride kullanılan ifade bölgedeki yabancı askeri varlıklara yönelik örgütün ortak görüşünü yansıtmaktadır. Bu ifade üye devletlere veya koalisyon güçlerine askeri varlıklarını sonlandırmaları yönünde bir yükümlülük getirmemektedir. Bu yönde kesin sonuç, devletler arası yapılacak çok yönlü veya ikili görüşmelere bağlı kalmıştır.⁵²² Özbekistan, zirveden kısa bir süre sonra ABD'ye verdiği bir nota ile topraklarındaki üslerin boşaltılmasını talep etmiştir. ABD askerleri Özbekistan'daki üssü boşaltmalarından sonra bir miktar Alman askeri ise bu devlet topraklarında faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir.⁵²³ Örgütün yansıttığı ortak görüş tüm koalisyon güçlerini kapsarken, Özbekistan'ın talebi sadece ABD'ye odaklı olmuştur. Bu da örgüt ortak görüşünün tümüyle bu devlet üzerinde etkin olmadığını göstermektedir. Örgütün görüş bildirmesi ve Özbekistan'ın ABD'ye verdiği nota, Kırgızistan'ın kendi topraklarındaki üssü bir koz olarak kullanmasını kolaylaştırmış; yapılan müzakereler sonucunda Kırgızistan daha iyi şartlar elde ederek, üssün

⁵²² Guang, "The Astana summit. A new stage...", s.503.

⁵²³ Catherine Davids, "Uzbeks allow Germany to keep base", 11.12.2005, **BBC News**, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/4519872.stm>, (erişim tarihi: 01.06.2013).

kullanılmasına müsaade etmiştir. Bu örnekte de görüldüğü gibi topluluğun yansıttığı ortak görüş üye devletin ikili ilişkisi üzerinde sınırlayıcı bir etki yapmamıştır.

Yee, örgütün esneklik ve açıklık özelliklerine dikkat çekmektedir. Çatışmacı olmayan bir tutum sergileyen örgütün, üye devletlerin Batı ile ilişkileri geliştirmelerine engel olmadığını değerlendirmiştir. Kazakistan, aktif bir örgüt üyesiyken, Batı devletleri ile güçlü politik ve ekonomik bağlar geliştirebilmiştir. Aynı zamanda örgüt, ABD ve NATO ile Afganistan konusunda iş birliği yapılmasına da engel oluşturmamaktadır.⁵²⁴

Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan bir Batı kurumu olan AGİT üyesidir ve NATO'nun Barış İçin Ortaklık Programına katılmışlardır. Bu devletler aynı zamanda kendi aralarında, Çin'i dışarıda bırakan Eurasec, BDT, KGAÖ gibi örgütlenmeler içerisinde aralarında etkileşimi sürdürmektedir. Ayrıca topluluk üyelerinin ABD, AB, Japonya gibi ülkelerle farklı seviyelerde gelişen ikili ilişkilerinde esas etken topluluk kimliği değil, kendi kimlikleridir. Bu şartlar altında Şangay İş Birliği Örgütü üyeleri arasında kararsız bir güvenlik topluluğu olduğu ve ikili ilişkileri etkilemediği görülmektedir.

Topluluğun örgüt üzerinden yürüttüğü dış ilişkileri, örgütün bir ittifak oluşturmadığı ve herhangi bir devlete, bölgesel gruba ya da örgüte karşı olmadığı gerçeğine dayanmaktadır. Batı'da oluşan tedirginliğe rağmen, örgüt NATO karşıtı bir bloklaşma olduğu görüşlerini reddetmektedir.⁵²⁵ Her hangi bir dış tehdit tanımlaması olmaması, örgüt üyelerinin dış ilişkilerinde bir güvenlik kaygısı taşımadan hareket edebilmelerine imkân tanımıştır.

Orta ve kenar kuşak devletlerinin, Şangay İş Birliği Örgütü güvenlik topluluğunun dışında kaldığı değerlendirmesi, topluluğun sınırlarını ortaya koymaktadır. Güvenlik topluluğu üye devletleri kapsamakta ve topluluk sınırları bu devletleri çevreleyen sınırlardan geçmektedir. Bir diğer ifade ile topluluğun genişlemesi ancak örgüte yeni daimi üye kabul edilmesi ile mümkün olacaktır. Bunun yanında kavram karmaşası olmaması açısından yeni bir tanımlama oluşturmak gerekmektedir. Şangay İş Birliği Örgütü'nün bir "güvenlik topluluğu" olarak kabul edilmesi, bu topluluğa örgüt bağlantıları nedeni ile orta ve kenar kuşağın dâhil olduğu bir tanımlama getirmektedir. Ancak yukarıda da belirlediğimiz gibi güvenlik topluluğu sadece üye devletler arasında şekillendiğinden, bu devletlerin oluşturduğu topluluğa "Orta Asya Güvenlik Topluluğu" gibi farklı bir tanımlama

⁵²⁴ Andy Yee, "Engaging Central Asia:the EU-Shanghai Cooperation Organisation (SCO) axis", 07.11.2011, *East Asia Forum*, <http://www.eastasiaforum.org/2009/11/07/engaging-central-asia-the-eu-shanghai-cooperation-organisation-sco-axis/3/>, (erişim tarihi: 01.06.2013).

⁵²⁵ Fei, a.g.e., s.8.

getirmek daha uygun olabilir. Bu noktada Şangay İş Birliği'nin, Orta Asya Güvenlik Topluluğu'nun inşasında aracı bir kurum olarak rol oynadığı ifade edilebilir.

“Orta Asya Güvenlik Topluluğu”nun ayrı bir kavram olarak ortaya konmasının önemli bir nedeni, kurumların topluluk oluşturmadaki aracı rolünü ortaya çıkarmaktır. Güvenlik topluluğunun, devletleri arasındaki kurumsal düzenlemelerden ziyade, aktörler arasındaki ilişkilerle oluştuğu değerlendirilmektedir. Güvenlik toplulukları içerisinde topluluğu oluşturan sosyal bağlar, kurumlar aracılığı ile inşa edilirken,⁵²⁶ topluluk ise bu bağlar sayesinde bir araya gelen devletlerin oluşturduğu bir gruplanmadır.

Batı Avrupa Güvenlik Topluluğu daha önce de ifade edildiği gibi NATO, AB ve AGİT gibi aracı kurumlarla oluşmuştur. Benzer bir durum Şangay İş Birliği Örgütü'nde de geçerlidir. Örgüt, Orta Asya Güvenlik Topluluğu için sadece aracı bir kurumdur. Bu yargı Orta Asya'da oluşan güvenlik topluluğunda, tek etken olarak Şangay İş Birliği Örgütü'nün görülmesinin de önüne geçmektedir.

Orta Asya Güvenlik Topluluğu oluşumunda Şangay İş Birliği Örgütü dışında etkenler de bulunmaktadır. Orta Asya Nükleer Silahlardan Arındırılmış Bölge girişimi, KGAÖ ve BDT çatısı altında gelişen güvenlik ilişkileri, üye devletlerin örgüt dışında gelişen ikili ilişkileri,⁵²⁷ gibi örgüt dışı pek çok faktör ve ilişki mekanizması bu topluluğun oluşmasındaki diğer etkenler olarak sıralanabilir. Şangay İş Birliği Örgütü diğer etkenler içerisinde, normların inşasını, topluluk hissinin oluşmasını ve bu devletler arasında bir ilişki modeli oluşturulmasını sağlayan kurumsal bağları ile ön plana çıkmaktadır.

⁵²⁶ Adler, a.g.e, s.119.

⁵²⁷ Kazakistan-Çin petrol boru hattı ve Rusya-Çin petrol boru hattı gibi ticari etkileşimi artırıcı faaliyetler veya Çin-Rus stratejik ortaklığı vs.

3.4. ŞANGAY İŞ BİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NÜN ORTA ASYA GÜVENLİK TOPLULUĞUNA KATKISI

Şangay İş Birliği Örgütü bir kurumsal yapı olarak Orta Asya Güvenlik Topluluğu'nun sahip olması gereken temel işlevleri yerine getirmesine katkı sağlamaktadır.⁵²⁸ Topluluk, bireyler arasındaki güvenlik ikilemi ortadan kaldırarak, uyuşmazlıkların çözümünde askeri güç kullanımı bir seçenek olmaktan çıkarmıştır. Bireyler bu durumu güvence altına almak için antlaşmalar imzalamakla kalmamış,⁵²⁹ aralarındaki iş birliklerini örgüt bünyesinde kurumsallaştırarak, kendi ilişki modellerini oluşturmuşlardır. Topluluğun henüz güçlü bir ortak kimlik şekillendiremediği görülmektedir. Ancak birbirinden pek çok farklı özelliğe sahip olan topluluk üyeleri, bazı norm ve değerler üzerinde uyum sağlayarak, aralarında ortak bir iletişim dili oluşturabilmişlerdir. Bu özellikleri Orta Asya Güvenlik Topluluğu'nun savaşın görülmediği bir grup olmanın ötesine geçerek barışçıl gelişim yönünde güvenilir beklentilerin oluşturulduğu bir topluluk olduğunu göstermektedir.

Soğuk Savaş sonrası çatışmaların ağırlıklı olarak egemen aktörler arasında gerçekleşmediği, bunu yerine egemenliği elde etmek üzere devlet içi çatışmaların ön plana çıktığı görülmektedir. Bu doğrultuda güvenliğin kapsamını yeniden tanımlamak gerekmiştir. Kavram geliştirme arayışları, tehdit anlayışının da askeri alandan çıkarak, politik, ekonomik, çevresel ve sosyal alanlara da yayılmasını gerektirmiştir. Bu gelişmelerle birlikte güvenlik kavramı konusunda farklı görüş ve bakış açıları ortaya çıkmıştır.⁵³⁰ Uluslararası sistem ve güvenlik yaklaşımlarında farklılıkların şekillenmeye başladığı bu dönemde, Çin ve Rusya bu konular üzerinde uyum sağlayarak ilişkilerini stratejik ortaklık seviyesine çıkarmışlardır. Çin-Rus stratejik ortaklığı, uluslararası alanda tek taraflı girişimlere karşı çıkmakta, çok kutuplu/merkezli bir düzeni savunurken, egemenliğe karşılıklı olarak saygı göstermeye dayanmaktadır. Çin'in politik bir girişimi olarak başlayan çok kutuplu dünya anlayışına zamanla Rusya destek vermeye başlamıştır. İki devletin bu konudaki tutumları ABD'nin tek kutuplu dünya düzeni anlayışına ve Batı'nın küresel politika yaklaşımlarına karşı bir tutum olarak değerlendirilmektedir.⁵³¹

⁵²⁸ Bellamy'e göre güvenlik topluluklarının temel işlevi, güvenlik iş birliklerini geliştirmekten çok birimler arası güvenlik ikilemlerini ortadan kaldırıcı bir topluluk/toplum kimliği yaratmaktır. İttifak tarzı geçici veya ortak tehdide odaklı bir birliktelik yerine uzun ömürlü ve kalıcı bir toplum oluşturmak hedeflenmelidir. Bellamy, a.g.e., s.9.

⁵²⁹ Güvenlik topluluğu için ilk temel şartı 1996 ve 1997 antlaşmaları ile güvenlik ikileminin ortadan kalması ve savaşın uyuşmazlık çözümünde araç olarak görülmesinin önüne geçilmesi ile sağlamıştır. Bu iki antlaşmanın ulusal seviyelerde uygulanabilirliğini kontrol için ulusal koordinatörler konseyi oluşturulmuş ve güven sağlama amacı sadece antlaşmalarla somutlaşmakla kalmamış aynı zamanda kurumsal bir yapı ile de geliştirilmeye ve garanti altına alınmaya çalışılmıştır.

⁵³⁰ Svante E. Cornell, "Narcotics, Radicalism, and Armed Conflict in Central Asia: The Islamic Movement of Uzbekistan", 2005, *Terrorism and Political Violence*, Vol.17, 577-597, ss.577-578.

⁵³¹ Anna Kireeva, "Russia's East Asia Policy: New Opportunities and Challenges", 2012, *Perceptions*, Vol.17, No.4, 49-78, s.59.

Şangay İş Birliği Örgütü'nün güvenlik anlayışı Soğuk Savaş sonrasının geleneksel olmayan güvenlik tehditlerine yönelik gelişme gösterirken, devletler arası ilişkilere olan yaklaşımı Çin ve Rusya'nın stratejik ortaklığı paralelinde şekillenmiştir. Çin ve Rusya, kâğıt üzerinde de olsa topluluğun diğer üyelerine resmi bir eşitlik garantisi vermektedir. Bu eşitlik garantisi, iç işlerine müdahale etmeme ilkesi ile güçlendirilmektedir.⁵³² Diğer devletler için topluluk içi bazı garantiler sunan bu normlar, örgüt dışında da ABD öncülüğündeki Batı'nın kendi değer ve normlarını bölgeye yerleştirme çabalarına engel olmaktadır. Bu yapısı nedeni ile topluluk normları, özellikle ABD çıkarlarına karşı olarak nitelendirilmektedir.⁵³³

Topluluğun Batı karşıtlığı veya başka bir açıdan bakarsak Batı'ya alternatif oluşturduğu yapı, topluluğun normatif yapısıdır. Bunun dışında örgüt içerisinde gelişmekte olan askeri iş birliği henüz daha ortak tatbikat ve bilgi paylaşımından ibarettir. Ortak tehdit tanımlaması dış tehdit odaklı değildir. Tehdit tanımlamaları iç tehditlere yönelik olmuştur. Sürekli olarak örgütün bir gruplaşma oluşturmadığı, dışarıya açık olduğu, üçüncü devletlere yönelik olmadığı açıklamaları yapılmaktadır. Bu nedenle dış tehdit algısı üzerine kurulan ve kolektif bir politik ve askeri ittifak yapılanması olan NATO ile hem askeri hem de politik boyutlarda kıyaslanması mümkün değildir. NATO güncel durumda diğer bir devletten kaynaklanacak füze tehdidine karşılık, üyesi ülkelerden birinin sınırında askeri yığınağını güçlendirici adımlar atabilmektedir. Fakat ŞİÖ bu tarz askeri çözümler getirmekten çok uzaktır. Temel tehdit algısını oluşturan üç şeytani güce karşı bile henüz bir ortak operasyon mekanizması geliştirilememiştir. Bu kapsamda yapılan mücadele *ortak* koordine, bilgi ve tecrübe paylaşımı; *bireysel* mücadele seviyesindedir. Bu yapısı örgütün güvenlik sağlamaktan çok güvenliği destekleyici olduğunu göstermektedir.

Sovyetler Birliği sonrası dönemde şekillenen bölgesel tabloda, bölge devletleri, aralarındaki ilişkileri geliştirmek ve ortak çıkarları doğrultusunda iş birliği yapabilmek adına çeşitli örgütlenme girişimlerinde bulunmuşlardır.⁵³⁴ Ancak bu girişimlerden hiçbirisi bölgesel dinamiklere ve bölge devletlerinin beklentilerine cevap verebilecek şekilde gelişme gösterememiştir. Sadece Şangay İş Birliği Örgütü, yukarıda ifade edilen durumlar karşısında, bölge devletlerinin mücadelesini, uyuşmazlıklarını, çıkarlarını ve beklentilerini belirli bir noktaya kadar uyumlaştıracabileceği ve iş birliği

⁵³² Bailes, Dunay, Guang ve Troitskiy, a.g.e., ss.6-7.

⁵³³ Ariel Cohen, "After the G-8 Summit: China and the Shanghai Cooperation Organization", 2006, **China and Eurasia Forum Quarterly**, Vol.4, No. 3, 51-64, ss.53-54.

⁵³⁴ Bölgesel örgütlenme girişimlerinden günümüze kadar varlığını sürdüren BDT, KGAÖ ve Eurasec dikkat çekmektedir. Fakat bu örgütlenmeler bölge üzerinde etkili bir devlet olan Çin'i dışarıda bırakmaktadır. Bunun yanında Orta Asya Devletleri bağımsızlıklarının hemen sonrasında siyasi ve ekonomik bütünleşme çabaları göstermişlerdir. Bu çabalar beklenen sonuçları verememiştir. Orta Asya'da bütünleşme çabaları için bakınız: Ahmet Taşağıl, "Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin Politikaları", **Orta Asya'da Değişen Dengeler ve Türkiye**, SAREM, Ankara, 2007, 89-118, ss.90-94

sağlayabilecekleri bir platform yaratabilmiştir. Katkıları sadece bununla sınırlı değildir. Güvenlik alanında başlayan iş birliğinin ekonomi, kültür, eğitim, tarım, ulaşım, enerji, doğal afetler gibi pek çok alana yayılması ve bu iş birliklerinin gelişmesi, örgütün kurumsal kanalları sayesinde olmuştur. Bu yapısı ile Şangay İş Birliği Örgütü, sadece bir iş birliği kurumu olmanın ötesine geçerek üyeleri arasında barışçıl gelişim yönünde güvenilir beklentiler yaratan bir güvenlik topluluğu oluşmasına katkı sağlamaktadır.

SONUÇ

Şangay İş Birliği Örgütü, artan katılımlar ve iş birliği alanlarının giderek gelişmesi neticesinde uluslararası alanda etkinliğini arttırmış, aynı coğrafyadaki diğer örgütlenmeler içerisinde ön plana çıkmıştır. ŞİÖ'nün sınır güvenliği alanından, bölgesel ve küresel politikalar üzerinde etken bir konuma gelmesi, NATO veya Avrupa Birliği'ne alternatif bir oluşum olup olmayacağı tartışmalarını doğurmuştur. Bu tartışmaların ortaya çıkmasında örgüt üyeleri arasında Çin ve Rusya gibi iki büyük ülkenin bulunması ve örgütün gelişme sürecinde oluşturduğu normların, Batı-alternatifi veya Batı-karşıtı olarak görülmesi rol oynayıcıdır. Özellikle örgütün üyeleri, gözlemcileri ve diyalog ortaklarının; nüfus, yüzölçümü, doğal kaynaklar gibi bireysel istatistikleri bir araya getirilerek oluşturulan rakamların, NATO ve AB'yi geride bırakıyor olması,¹ örgütün taşıdığı potansiyelin Batı'da bir endişe kaynağına dönüşmesine neden olmaktadır. Türkiye'de ŞİÖ üzerine yapılan araştırma ve tartışmalar da benzer bir temelde yürütülmekte, örgütle kurulan diyalog ortaklığı, ağırlıklı olarak AB'ye veya NATO'ya bir alternatif olarak görülmekte; dış politikada bir eksen kayması ya da çok yönlü politika hamlesi olarak değerlendirilmektedir.

Çalışmada söz konusu tartışmalara ışık tutacak sonuçlar elde edilmiştir. Batı Avrupa merkezli kurumsal yapılar olan Avrupa Birliği (AB), Batı Avrupa'nın ekonomik iş birliğini temsil ederken; NATO ise güvenlik iş birliği için bir örnek oluşturmaktadır. Yeni-işlevselcilik ve güvenlik teorileri, liberal-demokratik normlar üzerine kurulmuş bu ekonomik ve güvenlik iş birlikleri temel alınarak geliştirilmiş, farklı bölgelerde uygulanabilirlikleri denenmiştir. Şangay İş Birliği Örgütü'nün bu iki teori ışığında ekonomik ve güvenlik iş birliği yapılanması araştırılmış; örgütün gelişim sürecinin analizi sonucunda, Batı Avrupa kurumları ile yapısal olarak kıyaslama yapılabilmesi için örgüt bileşenleri belirlenmiştir.

Şangay İş Birliği Örgütü yeni-işlevselcilik açısından incelendiğinde, örgütün henüz bir bütünleşme süreci içerisinde olmadığı görülmektedir. Örgüt ekonomik birlik oluşturma öncesi bir konumdadır. Örgüt üyelerinin ekonomik birlik safhasına; bu konuda ortak bir siyasi irade oluşmaması; iş gücü, mal, hizmet ve teknoloji gibi üretim araçlarının serbest dolaşımı önünde engellerin bulunması, serbest ticaret bölgeleri oluşturma yönünde beklentilerde uyum sağlanamaması; üyeler arası egemen yapıları ve ulusal değerleri muhafaza etmeye verilen önem gibi nedenlerle ulaşması mümkün görünmemektedir. Ayrıca Çin'in ekonomik verilerdeki üstünlüğü

¹ Yang Hongxi, "The Evolution of the U.S. Attitude towards the SCO", 14.03.2013, *China Center for Contemporary World Studies*, <http://www.cccws.org.cn/en/NewsInfo.aspx?NId=2311>, (erişim tarihi:01.06.2013).

diğer üye devletlerde bir endişe yaratmakta ve bütünleşme sürecinin olumsuz etkilemektedir. Rusya, bölgede Çin'i dışarıda bırakan ekonomik örgütlenme girişimlerinde bulunarak, Çin'in örgüt aracılığıyla elde ettiği ekonomik üstünlüğü dengeleme arayışındadır.

Örgütün gelişmesi önündeki engellerden biri, örgütün ana karar mekanizması –Devlet Başkanları Konseyi- yılda bir kez toplanması ve örgütün faaliyetlerinin sürekli yönlendirilmesini sağlayacak ulus-üstü nitelikte bir organının bulunmamasıdır. Bu yönde bir mekanizma oluşmamasının en büyük nedeni üye devletlerin egemenliklerini korumaya verdikleri önemdir. Örgüt bu yapısı ile birbirlerine eşit egemen birimler arasında bir iletişim kanalı görevi üstlenmektedir.

Örgütün sağladığı iletişimin yönetici elitler arasında sınırlı kalması, örgüt içerisinde şekillenen norm, değer ve beklentilerin sadece yönetim kademeleri üzerinde etkin olmasına neden olmaktadır. Ayrıca bu özellik örgütün güçlü bir ortak kimlik oluşturmamasının da önüne geçmektedir. Ortak sanatsal, kültürel ve sosyal faaliyetler düzenlenmesi, ŞİÖ Forumu ve ŞİÖ Gençlik Konseyi gibi oluşumları, üye devletlere, yönetim kademesi dışındaki çeşitli sivil toplum kademeleri arasında etkileşim imkânı sunsa da bu bağlar henüz ortak kimlik oluşumu için yeterli seviyede ve çeşitlilikte değildir. Ayrıca örgüt içerisinde güçlü bir dış tehdit algısı olmaması, “biz” ve “öteki” ayrımını keskinleştirecek bir örgüt sınırının belirginleşmesini mümkün kılmamaktadır.

Örgüt kimliği, ulusal kimliklere göre geri planda kalmaktadır. Ayrıca üyelerinin ortak bir tarihi arka plana da sahip olmamaları, ortak kimlik, değer ve tecrübe birikiminden çok, ulusal boyuttaki etmenlerin ve güncel gelişmelerin örgütün gelişim sürecinde etkili olmasına neden olmaktadır. Bu şartlar altında örgüt içerisinde, güncel durumlara uyum sağlayan, üyelerin mevcut ihtiyaçlarına yönelik, sadece ilgi duyan devletlerin çıkarlarını uyumlaştıran ve bağlayıcı olmayan bir iş birliği modeli gelişmiştir.

Bu iş birliği modeli sayesinde üye devletler bölge güvenliği sağlamaya dönük aktif bir tutum sergilemişler, ekonomik, ticari ve kültürel iş birliğini geliştirme imkânı bulmuşlar, hem Orta Asya hem de diğer bölgelerdeki gelişmeler üzerine ortak görüşler geliştirebilecek şekilde bir uyum sağlamışlardır. Ayrıca *pragmatik* yaklaşım, üye devletlerin örgüte olan ilgisinin azalmadan, örgüt ile olan bağlarını kendi beklenti ve çıkar alanlarındaki gelişmelere odaklanarak sürdürmelerine de imkan tanımaktadır. Ancak bu yapının nasıl bir gelişme göstereceği; gözlemci üyeler ve

diyalog ortaklarının potansiyellerini iş birliğini geliştirmek için kullanıp kullanamayacağı merak konusudur.

Örgüt yeni-işlevselcilik teorisinin ilk adımlarından biri olan ekonomik birlik yapısını henüz oluşturamamıştır. Bu nedenle teorinin ön gördüğü gibi ekonomik alanda başlayan iş birliğinin başka alanlarda siyasal kararlar alınmasını tetiklemesi ve bu sürecin yakın veya orta vadede AB örneğinde olduğu gibi bir siyasal birlik oluşumuna doğru evrilmesi beklenmemelidir. Bu değerlendirme örgütün AB ile benzer yapısal özellikleri taşımadığını ortaya koymakta ve AB ile kıyaslanmasını geçersiz kılmaktadır.

Ekonomik birlik özellikleri taşınamasına rağmen, örgüt ekonomik iş birliği imkânları sunmaktadır. Örgüt içerisinde ekonomik ve ticari iş birliğine dönük ortak bir program ve eylem planı oluşturulmuşsa da bu konularda iş birliğinin ortak girişimler şeklinde yürütülmediği görülmektedir. Örgüt, üyeleri arasında finansman akış ve desteğini sağlayacak kurumsal yapılar geliştirmiştir. Ancak bu yapılar örgüt bünyesinde ortak girişimler için değil, ikili-üçlü ortak projeleri desteklemek için kullanılmaktadır. İlişkilerin bu yapısı örgüt olmasa da benzer ortaklıkların ikili görüşmelerle kurulabileceği değerlendirmelerine neden olmaktadır. Ancak bu değerlendirmeler örgütün üyeler, gözlemci üyeler ve diyalog ortakları arasında iş birliği ve etkileşimi kurumsallaştıran bir mekanizma oluşunu göz ardı etmektedir. Günümüzde çeşitli hükümet ve yönetim kademeleri arasında düzenli/düzensiz toplanan 12 konsey, faaliyetlerini sürdüren 20 çalışma grubu, bölgesel finansman akışını sağlayan ve iş çevrelerini bir araya getiren hükümet dışı organları, bu devletler arasında kurulan kurumsal bağların en belirgin göstergeleridir.

Güvenlik topluluğu teorisi, örgütün bölgede geliştirdiği güvenlik yapılanmasına dair bulgular sunarken, gelişen güvenlik mekanizmasının NATO'nun politik ve askeri yapılanması karşısında bir alternatif veya karşıt olarak durmadığını, ikinci bir "Varşova Paktı"na dönüşmesinin beklenmemesi gerektiğini ortaya koymuştur. Örgüt, kurumsallaştırdığı ilişkiler ve normlar ile sadece üye devletleri kapsayan bir güvenlik topluluğu meydana gelmesinde aracı rol oynamıştır. Bu sayede üye devletler arasında barışın yönetildiği ve savaşın bir çözüm aracı olmaktan çıkarıldığı bir güvenlik sistemi kurulmasına katkı sağlamıştır. Ayrıca bu güvenlik topluluğu dış tehdit algılamasına dönük olmaktan çok, Soğuk Savaş sonrası güvenlik anlayışına hitap eden bir yaklaşım getirmiş ve iç tehditlere odaklı olarak gelişim göstermiştir. Örgüt üyelerinin temel ve ortak güvenlik kaygılarına hitap eden bu anlayış, ittifak, kolektif güvenlik, güvenlik rejimi yaklaşımlarını reddetmektedir.

Örgüt içerisinde iç tehditlere karşı ortak bir operasyon gerçekleştirebilecek mekanizma mevcut değildir. Bunun yanında NATO'nun politik ve askeri önlem mekanizmaları ile karşılaştırılabilecek bir organ ve yapılanması da bulunmamaktadır. Ayrıca kriz yönetim mekanizmasına sahip olmaması, bölgesel riskler karşısında etkin bir aktör konumuna gelmesine engel olmaktadır. Örgüt içerisinde güvenlik iş birliği ortak tehdit algısı oluşturma, ulusal kolluk kuvvetleri aracılığıyla bireysel mücadele yürütme, Bölgesel Terörle Mücadele Yapısı sayesinde koordinasyon ve bilgi paylaşımı gerçekleştirme ve tatbikatlar sayesinde tecrübe paylaşımında bulunma sayesinde yürütülmektedir. Bu yapısıyla örgüt üye devletlerin güvenliğini her yönüyle sağlamaya dönük olmaktan çok güvenlik desteği veren bir mekanizma işlevi görmektedir.

Üyeler arasında güvenlik anlayışları ve tehdit algıları etkisinde, ortak norm ve davranış kalıpları oluşmuştur. “İç işlerine müdahale etmeme”, “egemenlik” ve “toprak bütünlüğüne saygı gösterme” gibi norm kalıpları, Batı normları ile uyumsuzluk halindedir. Batı tarafından eleştirilere maruz kalan bu normlar, topluluk üyelerinin politikalarına meşruiyet sağlamaktadır. Normlar sadece üye devletler tarafından benimsenirken, diyalog ortaklarına ve gözlemcilerin bu normları sadece tanıması beklenmektedir. Kurulduğu günden bu yana yeni üye kabul etmemiş olan örgüt, bu nedenle bir bölgeselcilik örneği sergilemesine rağmen; norm ve davranış kalıpları, Batı ve diğer devletlerle olan ikili ilişkilere engel veya kısıtlayıcı bir yapı oluşturmamaktadır.

Şangay İş Birliği Örgütü'nü incelediğimiz yeni işlevselcilik ve güvenlik topluluğu teorileri, Batı Avrupa kökenlidir. Biri Avrupa Birliği'nin ekonomik ve siyasi bütünleşme sürecini ele alırken, diğeri de Kuzey Atlantik bölgesinde oluşan güvenlik bütünleşmesini teorileştirmiştir. Bu teoriler ışığında yapılan inceleme örgütün Batı kurumlarından farklı nitelikte bir yapılanma sergilediğini göstermektedir. Örgüt Batı karşıtı olarak değerlendirilmesine rağmen, Batı ile rekabet edebilecek kurumsal yapılara sahip olmadığı görülmektedir. Örgütün Batı'ya alternatif oluşturduğu yapı, ortak norm kalıbı olarak ifade edilebilir. Örgüt içi gelişen normlar, Batı'nın uluslararası sistem ve güvenliğe bakış açısına alternatif bir yaklaşım getirmektedir. Kısa vadede Batı'nın normlarının yerine geçebilecek kapasitede olmasa bile, Batı normlarının Orta Asya bölgesine yayılmasına engel olmaktadır. Örgütün otoriter rejimleri koruyan “kutsal ittifak”a benzetilmesinin temel nedeni bu noktadır.

Örgütün taşıdığı potansiyelin bir etkinliğe dönüşmesi önünde henüz engeller mevcut olsa da örgütü NATO ve AB'den üstün gösteren istatistikî rakamlar, örgütün

önemine dikkat çekmek için sıkça kullanılmaktadır. Örgütün coğrafi ve nüfussal büyüklüğünü ifade eden rakamsal veriler; örgütün sadece elitler arası bağlantılar sağlaması ve ortak bir örgüt kimliği ve değerleri gelişmemiş olması nedeniyle, örgütün etkinliğini ortaya koymaktan çok bir istatistiksel toplamı ifade etmektedir. Örgüt bu nüfusu ortak bir etkinlik/güç unsuru olarak kullanabilecek, belli bir irade doğrultusunda yönlendirebilecek yapıda değildir. Örgütün yayıldığı alan (üyelerin toplam yüzölçümü), örgütün coğrafyayı ve bu coğrafyadaki kaynakları ancak ortak bir irade altında yönetmesi ile anlam bulacaktır. Üye devletlerin topraklarındaki enerji kaynakları örgütün değil, devletlerin kendi siyasi iradeleri altındadır. Örgüt bu kaynaklar üzerinde strateji geliştirebilecek bir enerji kulübü kurmayı başaramamıştır. Bu nedenle İran da örgüte katılırsa, örgütün sahip olacağı doğal gaz ve petrol rezervleri miktarı, sadece rakamsal bir ifadeden ibarettir. Aynı yaklaşım, üye veya gözlemcilerin askeri birlikleri ve nükleer silahları veya cephaneleri birleştirilerek oluşturulan veriler için de geçerlidir. Özellikle Çin, Rusya, Hindistan ve Pakistan'ın sahip olduğu nükleer silahlar, örgütün bir etkinlik unsuruymuş gibi yansıtılabilmektedir. Uyuşmazlık halinde bulunan Hindistan ve Pakistan'ın askeri imkânlarını, henüz üye bile olmadıkları bir durumda, örgüte ait bir unsurmuş gibi gösterilmesi, mevcut gerçeklere uymayan bir izlenim yaratmaktadır. Bu nedenle bu istatistikî veriler önemli bir potansiyel oluştururken, verileri etkinlik aracı olarak görmek henüz mümkün değildir. Buna rağmen üyeler arasındaki pragmatik iş birliğinin, güncel şartlara uyum sağlayarak gelişme gösterebilecek ve bağ kuran devletlere yeni imkanlar sunabilecek yapıda olduğu görülmektedir.

Bu düşünceler ışığında, elde ettiğimiz bulgular, örgütün hiçbir zaman bir bütünleşme gerçekleştiremeyeceği anlamına gelmemekte veya örgütün güvenlik yaklaşımına yönelik kesin yargılar taşımamaktadır. Temel alınan yeni-işlevselci bütünleşme modeli özdevinimselliği temel alan bir model olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Şangay İş Birliği Örgütü, mevcut dinamikleri dikkate alındığında, bu bütünleşme modeli açısından sonuca ulaşacak gerekli alt yapıya sahip olmasa da dinamiklerin değişmesi veya farklı bir bütünleşme modeli temel alınması sonucu değiştirebilecektir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- ACHARYA Amitav, Constructing a Security Community in Southeast Asia ASEAN and the Problem of Regional Order, Routledge, London, 2001.
- ADLER Emmanuel ve Michael BARNETT, Security Communities, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.
- ANDİCAN A. Ahat, Osmanlıdan Günümüze Türkiye ve Orta Asya, Doğan Kitap, İstanbul, 2009.
- BABAK Vladimir, Demian VAISMAN and Arhey WASSERMAN, Political Organization in Central Asia and Azerbaijan, Frank Cass Publishers, London, 2004.
- BELLAMY Alex J., Security Communities and their Neighbours Regional Fortresses or Global Integrators?, Palgrave Macmillan, New York, 2004.
- DAVUTOĞLU Ahmet, Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu, Küre Yayınları, İstanbul, Ocak 2010.
- DEUTSCH Karl ve diğerleri, Political Community and the North Atlantic Area: International Organizations in the Light of Historical Experiences, Princeton University Press, Princeton, 1957.
- GILL Bates ve Matthew Oresman, China's New Journey to the West, Center for Strategic and International Studies, Washington, 2003.
- HAUGEN Arne, The Establishment of National Republics in Soviet Central Asia, Palgrave Macmillan, New York, 2003.
- HAAS Ernst B., The Uniting of Europe: Political, Social and Economic Forces, 1950-1957, Stanford University Press, Stanford, 1958.
- HE Henry Yuhuai, Dictionary of the Political Thought of the People's Republic of China, M.E.Sharpe, New York, 2001.
- IWASHITA Akihiro, A 4,000 Kilometer Journey Along the Sino-Russian Border, Slavic Research Center, Hokkaido, 2004.
- KARACA R. Kutay, Dünyadaki Yeni Güç Çin Tek Kutuptan, Çift Kutuba, IQ Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- KURT Natasha, Russian Policy towards China and Japan, Routledge, New York, 2007.
- LACOSTE Yves, Büyük Oyunu Anlamak, Çev. İsmet Akça, NTV Yayınları, İstanbul, 2008

LANTAIGNE Marc, China and International Institutions Altenate Paths to Global Power, Routledge, New York, 2005.

MARKETOS Thrassy N., China's Energy Geopolitics The Shanghai Cooperation Organization and Central Asia, Routledge, New York, 2009.

NELSEN Brent F. ve Alexader STUBB, The European Union Readings on the Theory and Practice of European Integration, Lynne Rienner, London, 2003.

NYE Joseph S. ve David A. WELCH, Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak, Çev. Renan Akman, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.

OMELICHEVA Mariya Y., Counterterrorism Policies in Central Asia, Routledge, New York, 2011.

PEIMANI Hooman, Conflict and Security in Central Asia and the Caucasus, ABC-CLIO, California, 2009.

ROUX Jean-Paul, Orta Asya Tarih ve Uygarlık, Kabalcı, İstanbul, 2001.

RUMER Boris, Central Asia: A Gathering Storm?, M. E. Sharpe, New York, 2002.

TURAN Güngör, Sovyet Sonrası Orta Asya Sosyalist Devletten Sosyal Devlete Geçiş, TASAM Yayınları, İstanbul, 2006.

MAKALELER

Derleme Kitaplarda Makaleler:

ACHARYA Amitav, "Collective identity and conflict management in Southeast Asia", Security Communities, Emanuel Adler ve Michael Barnett, (der.), Cambridge Univesity Press, 2000, 198-227.

ADLER Emanuel, "Seeds of peaceful change: the OSCE's security community-building model", Security Communities, Emanuel Adler ve Michael Barnett, (der.), Cambridge Univesity Press, 2000, 119-160.

ADLER Emanuel ve Michael BARNETT, "Security communities in theoretical perspective", Security Communities, Emanuel Adler ve Michael Barnett, (der.), Cambridge Univesity Press, 2000, 3-28.

ADLER Emanuel ve Michael BARNETT, "A framework for the study of security communities", Security Communities, Emanuel Adler ve Michael Barnett, (der.), Cambridge Univesity Press, 2000, 29-66.

AKIMBEKOV Sultan, "The Conflict in Afghanistan: Conditions, Problems, and Prospects", Boris Rumer, (der.), Central Asia: A Gathering Storm?, M.E.Sharpe, New York, 2002, 69-113.

ARSLAN Mehmet, "Rusya Federasyonu'nun Federatif Yapısı ve Demografik Nitelikleri", Eyüp Büyüakıncı ve Eyüp Bacanlı, (der.), Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Yirmi Yıl Sonra Rusya Federasyonu, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2012, 13-66.

DİKKAYA Mehmet, "Sovyet Sonrası Dönemde Orta Asya'nın Sorunları ve Uluslararası Ekonomik Sisteme Entegrasyonu", M. Savaş Kafkasyalı, (der.), Bölgesel ve Küresel Politikalarda Orta Asya, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Ankara, 2012, 448-469.

HABOVA Antonina, "The Shanghai Cooperation Organization: A New Regional Mechanism for Combating Terrorism, Ethnic Separatism And Religious Extremism", Marin Lessenski, (der.), The War on Terror: Policy Implications, Institute for Regional and International Studies, Sofia, 2003, 79-110.

KARACA R. Kutay, "Çin Halk Cumhuriyeti'nin Dış Politikasında Orta Asya", M.Turgut Demirtepe ve Güner Özkan, (der.), Uluslararası Sistemde Orta Asya Dış Politika ve Güvenlik, USAK Yayınları, Ankara, 2013, 59-81.

KARACA R. Kutay, "Çin'in Dış Politika Anlayışı ve Türkiye – Sorunlar ve Öneriler", Mekan, Kimlik, Güç ve Dış Politika, S.Güliden Ayman, (der.), Yalın Yayıncılık, İstanbul, 2012, 151-176.

NIEMANN Arne ve Philippe C SCHMITTER, "Neofunctionalism", Antje Wiener and Thomas Diez, (ed.), European Integration Theory, Oxford University Press, Oxford, 2009, 45-66.

RUSSET Bruce, "A neo-Kantian perspective: democracy, interdependence and international organizations in building security communities", Security Communities, Emanuel Adler ve Michael Barnett, (der.), Cambridge Univesity Press, 2000, 368-394.

TELLAL Erel, "Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası: 'Yakın Çevre' ve 'Askeri Doktrin'", Baskın Oran, (der.), Türk Dış Politikası Cilt: II, İletişim, İstanbul, 2002.

TÜTEBAYEV Ruslan Ermekuli, "Kazakistan ve Çin İlişkilerinin Tarihi ve Bugünü", M. Savaş Kafkasyalı, Dr. (der.), Bölgesel ve Küresel Politikalarda Orta Asya, Ahmet Yesevi Üniversitesi, Ankara, 2012, 429-444.

WAEVER Ole, "Insecurity, security, and asecurity in the West European non-war community", Security Communities, Emanuel Adler ve Michael Barnett, (der.), Cambridge Univesity Press, 2000, 199-160.

Süreli Yayın Makaleleri:

ALLISON Roy, "Russia resurgent? Moscow's Campaign to 'Coerce Georgia to Peace'", 2008, International Affairs, Vol.84, No.6, 1145-1171.

- AMBROSIO Thomas, "Catching the 'Shanghai Spirit': How the Shanghai Cooperation Organization Promotes Authoritarian Norms in Central Asia", *Europe-Asia Studies*, 2008, Vol.60, 1321-1344.
- ARIS Stephen, "The Response of the Shanghai Cooperation Organisation to the Crisis in Kyrgyzstan", 2012, *Civil Wars*, Vol.14., No.3, 451-476.
- ATLI Altay, "The Role of Xinjiang Uyghur Autonomous Region in the Economic Security of China", *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, Cilt.6, Sayı.11, 111-133.
- BIN Yu, "China-Russia Relations: Succession, SCO, and Summit Politics in Beijing", 2012, *Comparative Connections*, Vol.14, No.2, 131-141.
- BIN Yu, "Reset under Medvedev: Zapad-Politik and Vostok 2010", 2010, *Comparative Connections*, Vol.12, No.2, 135-148.
- BLANK Stephen, "Xinjiang, China's Pressure Cooker", 2008, *Central Asia-Caucasus Analyst*, Vol.10, No.8, 3-5.
- BOZKURT Saynur Giray, "Bağımsız Devletler Topluluğu'nda Renkli Devrimler-Kırgızistan Örneği", 2006, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt:1, 118-138.
- COHEN Ariel, "After the G-8 Summit: China and the Shanghai Cooperation Organization", 2006, *China and Eurasia Forum Quarterly*, Vol.4, No. 3, 51-64.
- CORNELL Svante E., "Narcotics, Radicalism, and Armed Conflict in Central Asia: The Islamic Movement of Uzbekistan", 2005, *Terrorism and Political Violence*, Vol.17, 577-597.
- COURMONT Barthélémy, "Promoting Multilateralism or Searching for a New Hegemony: A Chinese Vision of Multipolarity", 2012, *Pacific Focus*, Vol.27, No. 2, 184-204.
- DITTMER Lowell, "Central Asia and the Regional Powers", *China and Eurasia Forum Quarterly*, 2007, Cilt:54, 7-22.
- DUNN Lauren, Peter NYERS ve Richard STUBBS, "Western interventionism versus East Asian non-interference: competing 'global' norms in the Asian century", 2010, *The Pacific Review*, Vol.23, No.3, 295-312.
- FERGUSON Chaka, "The Strategic Use of Soft Balancing: The Normative Dimensions of the Chinese-Russian 'Strategic Partnership' ", 2012, *The Journal of Strategic Studies*, Vol.35, No.2, 197-222.
- GLEASON Gregory, "The Russo-Georgian War and Great Power Politics", 2008, *Central Asia-Caucasus Analyst*, Vol.10, No.8, 6-8.
- GUANG Pan, "Bishkek: SCO's Success in the Hinterland of Eurasia", 2007, *China and Eurasia Forum Quarterly*, Vol.5, 3-6.

- GUANG Pan, "The Astana summit. A new stage in the development of the Shanghai Cooperation Organization", 2005, *Asia Europe Journal*, Vol.4, 501-506.
- GUANG Pan, "Shanghai Cooperation Organization in the Context of the International Antiterrorist Campaign", 2003, *Central Asia and the Caucasus*, Vol.21, No.3.
- HAAS Ernst B. and Philippe SCHMITTER, "Economics and Differential Patterns of Political Integration: Projections about Unity in Latin America", *International Organization*, 1964, Vol.18, 705-737.
- HUASHENG Zhao, "Security Building in Central Asia and the Shanghai Cooperation Organization", *Slavic Eurasia's Integration into the World Economy and Community*, 2004, Vol.2, 283-314.
- HYER Eric, "The Sino-Russian Boundary Settlement", *IBRU Boundary and Security Bulletin*, 1996, Cilt:4, 90-94.
- IWASHITA Akihiro, "The Shanghai Cooperation Organization and Its Implications for Eurasian Security: A New Dimension of 'Partnership' after the Post-Cold War Period", 2004, *Slavic Eurasia's Integration into the World Economy and Community*, Vol.2, 259-281.
- KERR David, "Central Asian and Russian Perspectives on China's Strategic Emergence", 2010, *International Affairs*, Vol.86, 127-152.
- KIREEVA Anna, "Russia's East Asia Policy: New Opportunities and Challenges", 2012, *Perceptions*, Vol.17, No.4, 49-78.
- LAURSEN Finn, "Theory and Practice of Regional Integration", *Jean Monnet/Robert Schuman Paper Series*, 2008, Vol.8, 2-23.
- LEWIS David, "Who's Socialising Whom? Regional Organisations and Contested Norms in Central Asia", *Europe-Asia Studies*, 2012, Vol.64, 1219-1237.
- LUKIN Alexander, "The Shanghai Cooperation Organization: What Next?", 2007, *Russia in Global Affairs*, Vol.5, 140-156.
- MAKARCHEV Andrey ve Viatcheslav MOROZOV, "Multilateralism, Multipolarity, and Beyond: A Menu of Russia's Policy Strategies", 2011, *Global Governance*, Vol.17, No.3, 353-373.
- MATUSOV Artyom, "Energy Cooperation in the SCO: Club or Gathering?", 2007, *China and Eurasia Forum Quarterly*, Vol.5, No.3, 83-99.
- MENON Rajan, "The New Great Game in Central Asia", *Survival*, 2003, Cilt:45, 187-204.
- NYE Joseph S., "Comparing Common Markets: A Revised Neo-Functionalist Model", *International Organization*, 1970, Vol.24, 796-835.

- NOGAYEVA Ainur, "ABD'nin Orta Asya'daki Demokratikleştirme Politikaları: Araçlar, Devrim Denemeleri ve Sonuçlar", 2010, OAKA, Cilt.5, Sayı.10, 59-91.
- NORLING Nicklas and Niklas SWANSTRÖM, "The Shanghai Cooperation Organization, trade, and the roles of Iran, India and Pakistan", Central Asian Survey, 2007, Vol.26, 429-444.
- ORESMAN Matthew, "Catching the Shanghai Spirit", Journal of Social Sciences, 2003, Vol.12.
- PUCHALA Donald J., "Of Blind Men, Elephants and International Integration", Journal of Common Market Studies, 1971, Vol.10, 267-284.
- RASMOND Ben, "The uniting of Europe and the foundation of EU studies: Revisiting the neofunctionalism of Ernst B. Haas", Journal of European Public Policy, 2005, Vol.12, 237-254.
- ROY Meena Singh, "Role of the Shanghai Cooperation Organisation in Afghanistan: Scope and Limitations", 2010, Strategic Analysis, Vol.34, No:4, 545-561.
- ROTHACHER Albrecht, "Allying with an Evil Axis?: The Ambivalent Role of the Shanghai Cooperation Organisation in Central Asia", 2008, RUSI Journal, Vol.153, No.1, 69-73.
- SILITSKI Vitali, "Survival of the Fittest: Domestic and International Dimensions of the Authoritarian Reaction in the Former Soviet Union Following the Colored Revolutions", Communist and Post-Communist Studies, 2010, Vol.43, 339-350.
- SMITH Dianne L., "Central Asia: A New Great Game?", Asian Affairs: An American Review, 1996, Cilt:23, 147-175.
- STOBDAN P., "Shanghai Cooperation Organization: Challenges to China's Leadership", 2008, Strategic Analysis, Vol.32, No.4, 527-547.
- SWANSTRÖM Niklas, "Editors Note – The SCO and the Bishkek Summit", 2007, China and Eurasia Forum Quarterly, Vol.5, No.3.
- WEITZ Richard, "Averting a new great game in central Asia", The Washington Quarterly, 2006, Cilt:29, 155-167.
- WEITZ Richard, "The Shanghai Cooperation Organization The Primakov Vision and Central Asian Realities", 2007, The Fletcher Forum of World Affairs, Vol.31, 103-118.
- YUAN Jing-Dong, "China's Role in Establishing and Building the Shanghai Cooperation Organization (SCO)", Journal of Contemporary China, 2010, Vol.19, 855-869.
- YUN Yeongmi ve Kicheol PARK, "An Analysis of the Multilateral Cooperation and Competition between Russia and China in the Shanghai Cooperation

Organization: Issues and Prospects", 2012, Pacific Focus, Vol.27, No.1, 62–85.

İnternet Kaynaklarında Makaleler:

AKULOV Andrei, "The SCO 2012 Shanghai Summit – on the Way to New World Order", 08.06.2012, Strategic Culture Foundation, <http://www.strategic-culture.org/news/2012/06/08/sco-2012-shanghai-summit-way-new-world-order.html>, (erişim tarihi: 09.05.2013).

ARUNOVA Mariam ve Vladimir Goriunkov, "The Shanghai Cooperation Organization: An Analysis of Its Sustainability and Development", CA & CC Press, <http://www.ca-c.org/journal/2004-06-eng/15.aruprimen.shtml>, (erişim tarihi: 23.02.2013).

BAKSHI Jyotsna, "Russia and Uzbekistan Sign 'Treaty of Alliance Relations'", 27.12.2005, Institute for Defence Studies and Analyses, http://www.idsa.in/idsastrategiccomments/RussiaandUzbekistanSignTreatyofAllianceRelations_jbakshi_271205, (erişim tarihi: 18.03.2013).

BHADRAKUMAR Melkulangara K., "China and Russia Embrace the Shanghai Spirit", 16.06.2006, Asia Times Online, <http://www.atimes.com/atimes/China/HF16Ad01.html>, (erişim tarihi: 17.01.2013).

BIN Yu, "China-Russia Relations: Politics of Two Anniversaries", 2011, Comparative Connections, Vol.13, No.2, <http://www.isn.ethz.ch/isn/Digital-Library/Publications/Detail/?lng=en&id=134927>, (erişim tarihi: 03.05.2013).

BIN Yu, "Guns and Games of August: Tales of Two Strategic Partners", 2008, Cooperative Connections, Vol.10, No.3, http://csis.org/files/media/csis/pubs/0803qchina_russia.pdf, (erişim tarihi: 12.04.2013).

BIN Yu, "Peace Mission 2010 and Medvedev's Visit to China", Ekim 2010, Comparative Connections, http://csis.org/files/publication/1003qchina_russia.pdf, (erişim tarihi: 27.04.2013).

BIN Yu, "Summitry: Between Symbolism and Substance", Temmuz 2009, Comparative Connections, http://csis.org/files/publication/0902qchina_russia.pdf, (erişim tarihi: 20.04.2013).

BISSENOVA Alima, "SCO Foreign Ministerial Meeting Kicks off in Tajikistan", 20.08.2008, Central Asia-Caucasus Institute, <http://old.cacianalyst.org/?q=node/4925>, (erişim tarihi: 12.04.2013).

BLAGOV Sergei, "Russia, CSTO, SCO Struggle to Settle Kyrgyz Unrest", 28.06.2010, The Jamestown Foundation, [http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews\[tt_news\]=36539](http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews[tt_news]=36539), (erişim tarihi: 27.04.2013).

BLAGOV Sergei, "Shanghai Cooperation Organization Prepares for New Role", 29.04.2002, Eurasia Insight, <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav042902.shtml>, (erişim tarihi: 18.01.2013).

BLANCHARD Ben, "Iran's Ahmadinejad to visit as China slams new sanctions", 23.05.2012, Reuters News Agency, <http://www.reuters.com/article/2012/05/23/us-china-iran-idUSBRE84M05A20120523>, (erişim tarihi: 09.05.2013).

BLANK Stephen, "Peace-Mission 2009: A Military Scenario Beyond Central Asia", 20.08.2009, The Jamestown Foundation, [http://www.jamestown.org/programs/chinabrief/single/?tx_ttnews\[tt_news\]=35433&cHash=34ba0dd17](http://www.jamestown.org/programs/chinabrief/single/?tx_ttnews[tt_news]=35433&cHash=34ba0dd17), (erişim tarihi:06.06.2013).

BOLAND Julie, "Learning from the Shanghai Cooperation Organization's 'Peace Mission-2010' Exercise", 20.10.2010, Brookings Institution, <http://www.brookings.edu/research/opinions/2010/10/29-asia-war-games-boland>, (erişim tarihi: 27.04.2013).

CARLSON Charles, "Central Asia: Shanghai Cooperation Organization Makes Military Debut", 05.08.2003, Radio Free Europe, <http://www.rferl.org/content/article/1103974.html>, (erişim tarihi: 23.02.2013).

CHOSSUDOVSKY Michel, "Russia and Central Asian Allies Conduct War Games in Response to US Threats", 24.08.2006, Global Research, <http://www.globalresearch.ca/russia-and-central-asian-allies-conduct-war-games-in-response-to-us-threats/3056>, (erişim tarihi: 23.03.2013).

DAVIDS Catherine, "Uzbeks allow Germany to keep base", 11.12.2005, BBC News, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/4519872.stm>, (erişim tarihi: 01.06.2013).

DEGUANG Zhang, "The "Shanghai Spirit" and Chinese Diplomacy", 2011, Foreign Affairs Journal, Vol.101, <http://www.cpifa.org/en/q/listQuarterlyArticle.do?articleId=205>, (erişim tarihi: 01.06.2013).

DIKSHIT Sandeep, "India poised to join Shanghai grouping", 15.06.2011, The Hindu, <http://www.thehindu.com/news/national/india-poised-to-join-shanghai-grouping/article2107005.ece>, (erişim tarihi: 03.05.2013).

DIKSHIT Sandeep, "Plans to upgrade Afghanistan in SCO of interest to India", 15.06.2011, The Hindu, <http://www.thehindu.com/news/national/plans-to-upgrade-afghanistan-in-sco-of-interest-to-india/article2101859.ece>, (erişim tarihi: 03.05.2013).

DRESEN F.Joseph, "Whose Rules Rule? Everyday Border Conflicts in Central Asia", Wilson Center, <http://www.wilsoncenter.org/publication/whose-rules-rule-everyday-border-conflicts-central-asia>, (erişim tarihi: 01.06.2013).

FENENKO Alexei, "Obama`s Central Asian strategy", 27.08.2012, Russian International Affairs Council Website, http://russiancouncil.ru/en/iner/?id_4=715, (erişim tarihi:22.02.2013).

HAAS Marcel de, "Russian-Chinese Military Exercises and Their Wider Perspective: Power Play in Central Asia", Ekim 2005, The Clingendal Institute,

http://www.clingendael.nl/publications/2005/20051000_cscp_haas.pdf, ss.1-2, (erişim tarihi: 23.02.2013).

HILDRETH Steven A. ve Carl EK, "Long-Range Ballistic Missile Defence in Europe", 21.01.2009, Congressional Research Service, <http://fpc.state.gov/documents/organization/117795.pdf>, (erişim tarihi: 12.04.2013).

HOULTON Susan, "First BRIC summit concludes", Deutsche Welle, <http://www.dw.de /first-bric-summit-concludes/a-4335954>, (erişim tarihi: 20.04.2013).

JIA Qingguo, "The Success of the Shanghai Five: Interests, Norms and Pragmatism", Commonwealth Institute, <http://www.comw.org/cmp/fulltext/0110jia.htm>, (erişim tarihi: 16.01.2013).

JIAO Wu ve Qin YIZE, "SCO calls for regional security", 12.06.2010, China Daily, http://www.chinadaily.com.cn /china/2010sco/2010-06/12/content_9970066.htm, (erişim tarihi: 27.04.2013).

KACZMARSKI Marcin, "Russia Attempts to Limit Chinese Influence by Promoting CSTO-SCO Cooperation", 10.17.2007, Central Asia-Caucasus Institute, <http://www.cacianalyst.org/?q=node /4716/print/071017Analyst.pdf>, (erişim tarihi: 27.03.2013).

KIMMAGE Daniel, "Central Asia: SCO -- Shoring Up The Post-Soviet Status Quo", 08.06.2005, Radio Free Europe, <http://www.rferl.org/content/article/1059771.html>, (erişim tarihi: 23.02.2013).

KIRBETOV Talgat ve Yelena SOROKINA, "SCO summit calls for aid to Afghanistan, more co-operation", 15.06.2011, Central Asia Online, http://centralasiaonline.com/en_GB/articles/caii/features/politics/2011/06/15/feature-02, (erişim tarihi: 03.05.2013).

KOSYREV Dmitry, "Afghanistan will join SCO - eventually", 16.05.2011, RIA Novosti News Agency, <http://en.rian.ru/analysis/20110516/164058413.html>, (erişim tarihi: 03.05.2013).

KULIKOVA Nina, "Economic Cooperation Within SCO", 03.05.2006, RIA Novosti News Agency, <http://en.rian.ru/analysis/20060503/47173696.html>, (erişim tarihi: 23.02.2013).

LEKSYUTINA Yana, "Russian-Chinese Relations: Rapprochement or Rivalry", Chair IBL Working Papers Series, <http://soc.kuleuven.be/web/files/11/74/WP37-Leksyutina.pdf>, (erişim tarihi: 12.01.2013).

LIFAN Li and Raffaello PANTUCCI, "Clashing interests in Central Asia strain Sino-Russian co-operation", 06.06.2012, China in Central Asia, <http://chinaincentralasia.com/2012/06/06/clashing-interests-in-central-asia-strain-sino-russian-co-operation/>, (erişim tarihi: 09.05.2013).

LIU Kin-Ming, "The Most Dangerous Unknown Pact", 13.06.2006, The New York Sun, <http://www.nysun.com/opinion/most-dangerous-unknown-pact/34366/>, (erişim tarihi: 13.02.2013).

LUKIN Alexander, "Should the Shanghai Cooperation Organization Be Enlarged?", 22.06.2011, Russia in Global Affairs, <http://eng.globalaffairs.ru/number/Should-the-Shanghai-Cooperation-Organization-Be-Enlarged---15245>, (erişim tarihi: 27.04.2013).

LUKIN Alexander, "Should the Shanghai Cooperation Organization Be Enlarged?", 22.06.2011, Russia in Global Affairs, <http://eng.globalaffairs.ru/number/Should-the-Shanghai-Cooperation-Organization-Be-Enlarged---15245>, (erişim tarihi: 23.03.2013).

MAKSUTOV Ruslan, "The Shanghai Cooperation Organization: A Central Asian Perspective", 08.2006, Stockholm International Peace Research Institute, <http://archives.sipri.org/contents/worldsec/Ruslan.SCO.pdf>, s.12, (erişim tarihi: 04.12.2012).

MALIKOVA Anna, "Uzbek Islamic Movement considered a threat to Central Asian security", 23.04.2009, Central Asia Online, http://centralasiaonline.com/en_GB/articles/caii/features/2009/04/23/feature-02, (erişim tarihi: 20.04.2013).

MANNONOV Bahrom, "Tajik Leader Offers Establishment of SCO Regional Antidrug Center in Dushanbe", 26.07.2008, Asia Plus Media Grup, <http://news.tj/en/news/tajik-leader-offers-establishment-sco-regional-antidrug-center-dushanbe>, (erişim tarihi: 12.04.2013).

MASUDA Masayuki, "China's SCO Policy in the Regional Security Architecture", 21.12.2010, The Tokyo Foundation, <http://www.tokyofoundation.org/en/articles/2010/china2019s-sco-policy>, (erişim tarihi: 27.03.2013).

MCDERMOTT Roger, "China Showcases Expeditionary Military Power in Peace Mission 2010", 28.09.2010, The Jamestown Foundation, [http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews\[tt_news\]=36955](http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews[tt_news]=36955), (erişim tarihi: 27.04.2013).

MCDERMOTT Roger, "Uzbekistan Hosts SCO Anti-terrorist Drill", 14.03.2006, The Jamestown Foundation, [http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews\[tt_news\]=31474](http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews[tt_news]=31474), (erişim tarihi: 20.03.2013).

MCDERMOTT Roger, "Uzbekistan Snubs SCO Peace Mission 2012", 19.06.2012, The Jamestown Foundation, [http://www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnews\[tt_news\]=39512&cHash=1cc07b4763a665f2fc68ad93ef7dd250](http://www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnews[tt_news]=39512&cHash=1cc07b4763a665f2fc68ad93ef7dd250), (erişim tarihi: 09.05.2013).

MCDERMOTT Roger, "Kyrgyzstan Hosts SCO Anti-Terrorist Exercises", 05.06.2007, The Jamestown Foundation,

[http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews\[tt_news\]=32786](http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews[tt_news]=32786),
(erişim tarihi: 27.03.2013).

ORESMAN Matthew, "The Moscow Summit: Tempered Hope for the SCO", 04.06.2003, Central Asia Caucasus Analyst, <http://www.cacianalyst.org/?q=node/1205>, (erişim tarihi: 22.01.2013).

PALMER Ines F. Ruiz, "China's Perceptions of Post-Soviet Russia and Central Asia: The Evolving Role of the Shanghai Cooperation Organization", Shanghai Institutes for International Studies, http://www.siis.org.cn/Sh_Yj_Cms/Mgz/200804/2009326155541I DOB.PDF,
(erişim tarihi: 04.12.2012).

PANDA Jagannath P., "The Beijing SCO Summit: Not a Routine One for China", 29.05.2012, Institute for Defence Studies and Analyses, http://www.idsa.in/idsacomments/TheBeijingSCO_Summit_jppanda_290512,
(erişim tarihi: 09.05.2013).

PEYROUSE Sébastien, "Central Asia's Long-Term Questions Remain Unanswered After the Shanghai Cooperation Organization Summit", 2012, The German Marshall Fund of the United States, http://www.gmfus.org/wp-content/blogs.dir/1/files_mf/1342192327Peyrouse_ShanghaiSummit_Jul12.pdf, s.1, (erişim tarihi: 09.05.2013).

RADYUHIN Vladimir, "Afghanistan may join SCO", 15.05.2011, The Hindu, <http://www.thehindu.com/news/international/afghanistan-may-join-sco/article2021578.ece>, (erişim tarihi: 03.05.2013).

RADYUHIN Vladimir, "SCO: 10 years of evolution and impact", 14.06.2011, The Hindu, <http://www.thehindu.com/opinion/lead/sco-10-years-of-evolution-and-impact/article2101857.ece>, (erişim tarihi: 03.05.2013).

ROY Meena Singh, "The 9th Shanghai Cooperation Organisation Summit: An Assessment", Institute for Defence Studies and Analyses, http://www.idsa.in/strategiccomments/The9thShanghaiCooperationOrganisationSummit_MSRoy_240609, (erişim tarihi: 20.04.2013).

SAIDAZIMOVA Gulnoza, "Uzbekistan: Andijon Prompted International Power Shift", 12.06.2006, Radio Free Europe, <http://www.rferl.org/content/article/1068365.html>, (erişim tarihi: 25.02.2013).

SAKAOĞLU Emre Tun , "Shanghai Cooperation Organization, the West and Turkey", 14.03.2013, Turkish Weekly, <http://www.turkishweekly.net/op-ed/3079/shanghai-cooperation-organization-the-west-and-%20turkey.html%204>, (erişim tarihi: 01.06.2013).

STEIN Matthew, "Rereading Charters: Security Organizations' Responses to the June 2010 Conflict in Kyrgyzstan", Foreign Military Studies Office, <http://fmso.leavenworth.army.mil/documents/Rereading-Charters.pdf>, ss.8-10, (erişim tarihi: 27.04.2013).

STEIN Matthew, "Revolutions of Kyrgyzstan Timeline: An Open Source Look at Key Events", Foreign Military Studies Office, <http://fmso.leavenworth.army.mil/documents/Kyrgyzstan-Timeline-of-Events.pdf>, ss.8-10, (erişim tarihi: 27.04.2013).

WEITZ Richard, "Assessing China's SCO Chairmanship", 31.10.2012, China-United States Exchange Foundation, <http://www.chinausfocus.com/foreign-policy/assessing-chinas-sco-chairmanship/>, (erişim tarihi: 05.05.2013).

WEITZ Richard, "China's Growing Clout in the SCO: Peace Mission 2010", 08.10.2010, The Jamestown Foundation, [http://www.jamestown.org/program/chinabrief/single/?tx_ttnews\[tt_news\]=37018&cHash=0af06e912a](http://www.jamestown.org/program/chinabrief/single/?tx_ttnews[tt_news]=37018&cHash=0af06e912a), (erişim tarihi: 27.04.2013).

WEITZ Richard, "Global Insights: The SCO's Expansion Dilemma", 15.11.2011, World Politics Review, <http://www.worldpoliticsreview.com/articles/10668/global-insights-the-scos-expansion-dilemma>, (erişim tarihi: 09.05.2013).

WEITZ Richard, "The SCO's Failure in Afghanistan", 16.02.2011, Central Asia-Caucasus Institute, <http://old.cacianalyst.org/?q=node/5494>, (erişim tarihi: 12.04.2013).

XING Li and Wang LINYAN, "Economy, security top SCO agenda", 15.06.2009, China Daily, http://www.chinadaily.com.cn/china/2009-06/15/content_8282231.htm, (erişim tarihi: 20.04.2013).

YEE Andy, "Engaging Central Asia:the EU-Shanghai Cooperation Organisation (SCO) axis", 07.11.2011, East Asia Forum, <http://www.eastasiaforum.org/2009/11/07/engaging-central-asia-the-eu-shanghai-cooperation-organisation-sco-axis/3/>, (erişim tarihi: 01.06.2013).

ZHARKAYA Anna, "Integration of the SCO Humanities Universities", 02.06.2009, The Central Web Portal of the SCO, <http://infoshos.ru/en/?idn=4322>, (erişim tarihi: 04.12.2012).

ZHUANGZHI Sun, "SCO facts nail the Western lie", China Daily, http://www.chinadaily.com.cn/china/2010sco/2010-06/10/content_9958909.htm, (erişim tarihi: 27.04.2013).

RAPORLAR

AKINER Shirin, The Shanghai Cooperation Organisation: A Networking Organisation For A Networking World, Global Strategy Forum, London, 2010.

ARIS Stephen, Russian-Chinese Relations through the Lens of the SCO, Russia/NIS Center, Paris, 2008.

- FEI Gao, The Shanghai Cooperation Organization and China's New Diplomacy, Netherlands Institute of International Relations, Clingendal, 2010.
- FLIKKE Geir ve Julie WILHELMSEN, Central Asia: A Testing Ground for New Great-Power, Norwegian Institute of International Affairs, Oslo, 2008.
- BAILES Alyson J. K., Pál DUNAY, Pan GUANG ve Mikhail TROITSKIY, "The Shanghai Cooperation Organization", Mayıs 2007, Stockholm International Peace Research Institute, http://www.voltairenet.org/IMG/pdf/SIPRI-Shangai_Coop_Org.pdf, (erişim tarihi:11.06.2013).
- HAAS Marcel de, The Shanghai Cooperation Organisation Towards a Full-Grown Security Alliance?, Netherlands Institute of International Relations, the Hague, 2007.
- HAAS Marcel de, The 'Peace Mission 2007' Exercises: The Shanghai Cooperation Organisation Advances?, Defence Academy of the United Kingdom, Shrivenham, 2007.
- HUASHENG Zhao, China and Afghanistan China's Interests, Stances, and Perspectives, CSIS, Washington, 2010.
- MASUDA Masayuki, China's SCO Policy in the Regional Security Architecture, The Tokyo Foundation, Tokyo, 2010.
- MATVEEVA Anna ve Antonio GIUSTOZZI, The SCO: a Regional Organisation in the Making, Crisis States Research Centre, London, 2008.
- MCDERMOTT Roger N., The Rising Dragon: SCO Peace Mission 2007, The Jamestown Foundation, Washington, 2007.
- OLDBERG Ingmar, Russia's Great Power Strategy under Putin and Medvedev, Swedish Institute of International Affairs, Stockholm, 2010.
- Rapor No:81 Büyük Güçlerin Afganistan Politikası, ORSAM, Ankara, 2011.
- "The situation in Afghanistan and its implications for international peace and security", 10.03.2009, Official Documents System of the United Nations, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N09/256/04/PDF/N0925604.pdf?OpenElement>, (erişim tarihi: 12.04.2013).
- "World Economic Outlook October 2012", International Monetary Fund, Washington, 2012.
- ZIKIBAYEVA Aigerim, What Does the Arab Spring Mean for Russia, Central Asia, and the Caucasus?, Center for Strategic and International Studies, Washington, 2011.

SÖZLÜ GÖRÜŞMELER

ANDİCAN A. Ahat, Sözlü Görüşme, 28.01.2013.

BİLDİRİLER

AHMAD Ishtiaq, “Shanghai Cooperation Organization: China, Russia, and Regionalism in Central Asia”, 21-23 Şubat 2008, Conference on ‘Inter-Asian Connections’, Dubai School of Government, Dubai.

NURGALİYEV Bolat, “Şanghay İşbirliği Örgütü ve Asya’nın Güvenliği”, IV. Uluslararası Türk Asya Kongresi Asya’da Bölgesel Örgütler, Kurumsallaşma ve İş Birliği, TASAM, İstanbul, 2010.

KARACA R.Kutay, “The New Example for Regionalism; Shanghai Cooperation Organization”, Üç Deniz Havzası Ülkeleri Ortak Yönetim Kültürü ve Yeniden yapılanma Sempozyumu, Kav Yayınevi, Temmuz 2012, 702-713.

RESMİ BELGELER

“Agreement between the Member States of the Shanghai Cooperation Organization on the Regional Anti-Terrorist Structure”, 07.06.2002, Human Rights in China, <http://www.hrichina.org/content/5205>, (erişim tarihi: 20.01.2013).

“Agreement Between the Russian Federation, the Republic of Kazakstan, the Kyrgyz Republic, the Republic of Tajikistan and the People’s Republic of China on Confidence Building in the Military Field in the Border Area”, 26.04.1996, Official Documents System of the United Nations, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N96/126/02/PDF/N9612602.pdf?OpenElement>, (erişim tarihi: 15.01.2013).

“Agreement on the Procedure for Organizing and Conducting Joint Anti-Terrorist Exercises by Member States of the Shanghai Cooperation Organization”, 28.08.2008, Human Rights in China, <http://www.hrichina.org/content/5229>, (erişim tarihi: 12.04.2013).

“Astana Declaration of the 10th Anniversary of the Shanghai Cooperation Organisation”, 15.06.2011, Şangay İş Birliği Örgütü Resmi Sayfası, <http://www.sectesco.org/EN123/show.asp?id=294>, (erişim tarihi: 03.05.2013).

“Bishkek Declaration”, 16.08.2007, Official Documents System of the United Nations, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N07/556/52/PDF/N0755652.pdf?OpenElement>, (erişim tarihi: 26.03.2013).

- “Bishkek Declaration of the Heads of State of the People’s Republic of China, the Republic of Kazakhstan, the Kyrgyz Republic, the Russian Federation and the Republic of Tajikistan”, 25.08.1999, Official Documents System of the United Nations, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/255/65/PDF/N9925565.pdf?OpenElement>, (erişim tarihi: 17.01.2013).
- “Charter of the Shanghai Cooperation Organization”, 07.06.2002, şangay İş Birliği Örgütü Resmi İnternet Sayfası, <http://www.secsco.org/EN/show.asp?id=69>, (erişim tarihi: 20.01.2013).
- “China-Russia Joint Statement on 21st Century World Order”, 01.07.2005, Political Affairs, <http://politicalaffairs.net/china-russia-joint-statement-on-21st-century-world-order/>, (erişim tarihi: 23.02.2013).
- “Concept of Cooperation between SCO Member States in Combating Terrorism, Separatism, and Extremism”, 05.06.2005, Human Rights in China, <http://www.hrichina.org/content/5225>, (erişim tarihi: 23.02.2013).
- “Cooperation between the United Nations and the Shanghai Cooperation Organization”, 18.12.2009, Official Documents System of the United Nations, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N09/472/81/PDF/N0947281.pdf?OpenElement>, (erişim tarihi: 23.02.2013).
- “Declaration by the heads of State of the members of the Shanghai Cooperation Organization”, 07.01.2002, Official Documents System of the United Nations, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N02/429/84/PDF/N0242984.pdf?OpenElement>, (erişim tarihi: 20.01.2013).
- “Declaration by the heads of State of the members of the Shanghai Cooperation Organization”, 05.06.2005, Official Documents System of the United Nations, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/429/96/PDF/N0542996.pdf?OpenElement>, (erişim tarihi: 23.02.2013).
- “Declaration by the heads of State of the members of the Shanghai Cooperation Organization, Moscow, 29 May 2003”, 29.05.2003, Official Documents System of the United Nations, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N03/396/58/PDF/N0339658.pdf?OpenElement>, (erişim tarihi: 22.01.2013).
- “Declaration by the heads of State of the members of the Shanghai Cooperation Organization (Astana, 5 June 2005)”, 05.06.2005, Official Documents System of the United Nations, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/429/96/PDF/N0542996.pdf?OpenElement>, (erişim tarihi: 23.02.2013).
- “Declaration of the Heads of State of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization on Building a Region of Lasting Peace and Common Prosperity”, 07.06.2012, Ministry of Foreign Affairs of the People’s

Republic of China, <http://www.fmprc.gov.cn/eng/zxxx/t939149.htm>, (erişim tarihi: 05.05.2013).

“Declaration of the special Conference on Afghanistan convened under the auspices of the Shanghai Cooperation Organization”, 27.03.2009, şangay İş Birliği Örgütü Resmi İnternet Sayfası, <http://www.sectsco.org/EN123/show.asp?id=98>, (erişim tarihi: 12.04.2013).

“Declaration of the Tenth Meeting of the Council of the Heads of the Member States of the Shanghai Cooperation Organisation”, 11.06.2010, şangay İş Birliği Örgütü Resmi İnternet Sayfası, <http://www.sectsco.org/EN123/show.asp?id=255>, (erişim tarihi: 27.04.2013).

“Declaration on the Establishment of the Shanghai Cooperation Organization”, 15.06.2001, Official Documents System of the United Nations, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/446/36/PDF/N0144636.pdf?OpenElement>, (erişim tarihi: 16.01.2013).

“Declaration on the Occasion of the Fifth Anniversary of the Shanghai Cooperation Organization”, 15.06.2006, Official Documents System of the United Nations, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/463/62/PDF/N0646362.pdf?OpenElement>, (erişim tarihi: 23.02.2013).

“Dushanbe Declaration of the Heads of the Member States of the Shanghai Cooperation Organisation”, 28.08.2008, şangay İş Birliği Örgütü Resmi İnternet Sayfası, <http://www.sectsco.org/EN123/show.asp?id=90>, (erişim tarihi: 12.04.2013).

“Dushanbe Declaration of the Heads of State of the People’s Republic of China, the Republic of Kazakhstan, the Kyrgyz Republic, the Russian Federation and the Republic of Tajikistan”, 05.08.2000, Official Documents System of the United Nations, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N00/532/53/PDF/N0053253.pdf?OpenElement>, (erişim tarihi: 16.01. 2013).

“General Assembly, Sixtieth session, 8th plenary meeting, 16 September 2005”, 16.09.2005, Official Documents System of the United Nations, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/429/96/PDF/N0542996.pdf?OpenElement>, (erişim tarihi: 23.02.2013).

“Interim Scheme of Relations Between the Shanghai Cooperation Organization and Other International Organizations and States”, 23.11.2002, The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, <http://www.ln.mid.ru/bl.nsf/900b2c3ac91734634325698f002d9dcf/fc954f16bebfee4643256c7c005adf8c?opendocument>, (erişim tarihi: 20.01.2013).

“Joint Communiqué of Meeting of Council of Heads of Government of SCO Member States”, 21.11.2007, Ministry of Foreign Affairs of the People’s Republic of China, <http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjdt/2649/t384191.htm>, (erişim tarihi: 26.03.2013).

- “Joint Communiqué of Meeting of the Council of the Heads of Government (Prime Ministers) of the SCO Member States”, 14.10.2009, Şangay İş Birliği Örgütü Resmi İnternet Sayfası, <http://www.sectsco.org/EN123/show.asp?id=145>, (erişim tarihi: 20.04.2013).
- “Joint Communiqué of meeting of the Council of the Heads of the Member States of the Shanghai Cooperation Organisation commemorating the 10th anniversary of the SCO”, 15.06.2011, Şangay İş Birliği Örgütü Resmi Sayfası, <http://www.sectsco.org/EN123/show.asp?id=293>, (erişim tarihi: 03.05.2013).
- “Joint Communiqué of Meeting of the Council of the Ministers of Foreign Affairs of the SCO Member States”, 22.05.2010, Şangay İş Birliği Örgütü Resmi İnternet Sayfası, <http://www.sectsco.org/EN123/show.asp?id=221>, (erişim tarihi: 27.04.2013).
- “Joint Communiqué of Meeting of the Council of the Heads of the Member States of the Shanghai Cooperation Organisation”, 28.08.2008, Şangay İş Birliği Örgütü Resmi İnternet Sayfası, <http://www.sectsco.org/EN123/show.asp?id=91>, (erişim tarihi: 12.04.2013).
- “Joint Communiqué of Meeting of the Council of the Heads of the Member States of the Shanghai Cooperation Organisation”, 16.06.2009, Şangay İş Birliği Örgütü Resmi İnternet Sayfası, <http://www.sectsco.org/EN123/show.asp?id=88>, (erişim tarihi: 20.04.2013).
- “Joint communiqué of the meeting of the Council of Ministers for Foreign Affairs of the States members of the Shanghai Cooperation Organization”, 25.02.2005, Official Documents System of the United Nations, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/273/01/PDF/N0527301.pdf?OpenElement>, (erişim tarihi: 23.02.2013).
- “Joint Communiqué of the Tenth Meeting of the Council of the Heads of the Member States of the Shanghai Cooperation Organisation”, 11.06.2010, Şangay İş Birliği Örgütü Resmi İnternet Sayfası, <http://www.sectsco.org/EN123/show.asp?id=255>, (erişim tarihi: 27.04.2013).
- “Joint communiqué on the outcome of the meeting of the Foreign Ministers Council of the Shanghai Cooperation Organization”, 23.11.2002, Official Documents System of the United Nations, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N02/726/68/PDF/N0272668.pdf?OpenElement>, (erişim tarihi: 20.01.2013).
- “Joint Declaration by the Ministers for Foreign Affairs of the States Members of the Shanghai Cooperation Organization”, 07.01.2002, Official Documents System of the United Nations, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N02/222/45/PDF/N0222245.pdf?OpenElement>, (erişim tarihi: 19.01.2013).
- “Joint Declaration by the participants in the Almaty Meeting – the People’s Republic of China, the Republic of Kazakhstan, the Kyrgyz Republic, the Russian Federation and the Republic of Tajikistan”, 03.07.1998, Official Documents System of the United Nations, [http://daccess-dds-](http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/037/01/PDF/N9803701.pdf?OpenElement)

ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/202/53/PDF/N9820253.pdf?OpenElement, (erişim tarihi: 16.01.2013).

“Joint Declaration on SCO/UN Secretariat Cooperation”, şangay İş Birliği Örgütü Resmi İnternet Sayfası, <http://www.sectsco.org/EN123/show.asp?id=198>, (erişim tarihi: 27.04.2013).

“Memorandum of Understanding Between the Secretariat of ASEAN and the Secretariat of SCO”, 21.04.2005, Official Website of ASEAN, <http://www.asean.org/images/ASEAN-SCO-MOU.pdf>, (erişim tarihi: 23.02.2013).

“Observer status for the Shanghai Cooperation Organization in the General Assembly”, 02.12.2004, Official Documents System of the United Nations, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/479/14/PDF/N0447914.pdf?OpenElement>, (erişim tarihi: 23.02.2013).

“Plan of Action of the Shanghai Cooperation Organization Member States and the Islamic Republic of Afghanistan on combating terrorism, illicit drug trafficking and organized crime”, 27.03.2009, şangay İş Birliği Örgütü Resmi İnternet Sayfası, <http://www.sectsco.org/EN123/show.asp?id=99>, (erişim tarihi: 12.04.2013).

“Protocol on Establishment of the SCO-Afghanistan Contact Group between the Shanghai Cooperation Organisation and the Islamic Republic of Afghanistan”, 04.11.2005, şangay İş Birliği Örgütü Resmi İnternet Sayfası, <http://www.sectsco.org/EN123/show.asp?id=70>, (erişim tarihi: 20.01.2013).

“Regulations on the Status of Dialogue Partner of the Shanghai Cooperation Organisation”, 28.08.2008, şangay İş Birliği Örgütü Resmi İnternet Sayfası, <http://www.sectsco.org/EN123/show.asp?id=64>, (erişim tarihi: 12.04.2013).

“Request for the inclusion of an item in the provisional agenda of the fifty-ninth session; Observer status for the Shanghai Cooperation Organization in the General Assembly”, 03.02.2004, Official Documents System of the United Nations, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/250/34/PDF/N0425034.pdf?OpenElement>, (erişim tarihi: 23.02.2013).

“SCO Joint Initiative on increasing multilateral economic cooperation in the field of tackling the consequences of the global financial economic crisis”, 14.10.2009, şangay İş Birliği Örgütü Resmi İnternet Sayfası, <http://www.sectsco.org/EN123/show.asp?id=146>, (erişim tarihi: 20.04.2013).

“Sino-Russian Joint Statement”, 10.12.1999, Ministry of Foreign Affairs of the People’s Republics of China, <http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjdt/2649/t15793.htm>, (erişim tarihi: 11.03.2013).

“Statement by the Shanghai Cooperation Organization Member States and the Islamic Republic of Afghanistan on combating terrorism, illicit drug trafficking and organized crime”, 27.03.2009, şangay İş Birliği Örgütü Resmi İnternet

Sayfası, <http://www.sectsco.org/EN123/show.asp?id=100>, (erişim tarihi: 12.04.2013).

“Statement on the Outcome of the First Meeting of Heads of Government of Member States of the Shanghai Cooperation Organization”, 14.09.2001, Official Documents System of the United Nations, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/537/97/PDF/N0153797.pdf?OpenElement>, (erişim tarihi: 19.01.2013).

“Tashkent Declaration by the Heads of State of the Members of the Shanghai Cooperation Organization”, 17.06.2004, Official Documents System of the United Nations, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/415/02/PDF/N0441502.pdf?OpenElement>, (erişim tarihi: 22.01.2013).

“The Convention on Counter-Terrorism of the Shanghai Cooperation Organization”, 16.06.2009, Human Rights in China, <http://www.hrichina.org/content/5230>, (erişim tarihi: 20.04.2013).

“The Regulations on Observer Status at the Shanghai Cooperation Organization”, 24.04.2004, Human Rights in China, <http://www.hrichina.org/content/5223>, (erişim tarihi: 23.02.2013).

“The Shanghai Convention on Combating Terrorism, Separatism and Extremism”, 16.06.2001, Şangay İş Birliği Örgütü Resmi İnternet Sayfası, <http://www.sectsco.org/EN/show.asp?id=68>, (erişim tarihi: 18.01.2013).

“Treaty on Long-Term Good-Neighborliness, Friendship and Cooperation Between the Member States of the Shanghai Cooperation Organization”, 16.08.2007, Şangay İş Birliği Örgütü Resmi İnternet Sitesi, <http://www.sectsco.org/EN123/show.asp?id=71>, (erişim tarihi: 26.03.2013).

“Yekaterinburg Declaration of the Heads of the Member States of the Shanghai Cooperation Organisation”, 16.06.2009, Şangay İş Birliği Örgütü Resmi İnternet Sayfası, <http://www.sectsco.org/EN123/show.asp?id=87>, (erişim tarihi: 20.04.2013).

“I.The Security Situation - China's National Defense in 2008”, Chinese Government's Official Web Portal, http://english.gov.cn/official/2009-01/20/content_1210227_3.htm, (erişim tarihi: 01.06.2013).

İNTERNET KAYNAKLARI

“Afghanistan wants to join 6-nation Shanghai alliance as observer”, 14.05.2011, RIA Novosti News Agency, <http://en.rian.ru/world/20110514/164023393.html>, (erişim tarihi: 03.05.2013).

“All Branches of Armed Forces Taking Part in Russian-Chinese Military Exercise”, 18.08.2005, RIA Novosti News Agency, <http://en.rian.ru/russia/20050818/41178025.html>, (erişim tarihi: 23.02.2013).

- "Avusturya-Almanya Basını:Türkiye 'Şanghay Beşlisine' Katılmayı Düşünüyor", 01.02.2013, ABHaber.com, <http://www.abhaber.com/manset-haber/manset-haber/avusturya-basini-turkiye-sanghay-beslisine-katilmayi-dusunuyor-047854>, (erişim tarihi: 01.06.2013).
- "Background: Cultural Exchanges Among SCO Members", 06.07.2012, China Central Television, <http://english.cntv.cn/program/cultureexpress/20120607/105716.shtml>, (erişim tarihi: 23.02.2013).
- "Backgrounder: Basic Facts About China-Russia Relations in Past Decade", 15.06.11, Xinhua News Agency, http://news.xinhuanet.com/english/database/2011-06/15/c_13931519.htm, (erişim tarihi: 23.02.2013).
- "Border issues between Kazakhstan and Uzbekistan", 30.11.2005, NewEurasia, <http://www.neweurasia.net/politics-and-society/border-issues-between-kazakhstan-and-uzbekistan/#respond>, (erişim tarihi: 01.06.2013)
- "Bush calls Russia's recognition of rebel regions 'irresponsible' ", 27.08.2008, RIA Novosti News Agency, <http://en.rian.ru/world/20080827/116309835.html>, (erişim tarihi: 12.04.2013).
- "Central Asia: SCO Leaders Focus On Energy, Security, Cooperation", 15.08.2007, Eurasinet, <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/pp081607.shtml>, (erişim tarihi: 23.03.2013).
- "China offers 900 million US dollars in credit loans to SCO members", 18.06.2004, Xinhua News Agency, http://news.xinhuanet.com/english/2004-06/18/content_1532560.htm, (erişim tarihi:23.02.2013).
- "China offers 10-bln-USD SCO loan", 07.06.2012, Xinhuanet, http://news.xinhuanet.com/english/china/2012-06/07/c_131637089.htm, (erişim tarihi: 04.03.2013).
- "China, Kazakhstan to Hold Anti-terror Drill", 21.08.2006, Chinese Government's Official Website, http://www.gov.cn/misc/2006-08/21/content_366672.htm, (erişim tarihi: 23.03.2013).
- "China, Kyrgyzstan, Tajikistan conduct joint anti-terror drill", 06.05.2011, Xinhua News Agency, http://news.xinhuanet.com/english2010/china/2011-05/06/c_13862763.htm, (erişim tarihi: 03.05.2013).
- "China-Russia Oil Pipeline Sees One Year Anniversary of Cooperation", 01.01.2012, Xinhua News Agency, http://news.xinhuanet.com/english/china/2012-01/01/c_131338672.htm, (erişim tarihi: 04.12.2012)
- "China's Actions for Disaster Prevention and Reduction", Chinese Government's Official Website, http://english.gov.cn/official/2009-05/11/content_1310629_7.htm, (erişim tarihi: 12.04.2013).
- "Chinese news agency carries full text of SCO joint communique.", 26-27.11.2005, Access My Library Website, http://www.accessmylibrary.com/coms2/summary_0286-9824054_ITM, (erişim tarihi: 23.02.2013).

- “Chinese President Calls for Joint Efforts in Fighting Terrorism in Central Asia”, 17.06.2004, Xinhua News Agency, http://news.xinhuanet.com/english/2004-06/18/content_1532578.htm, (erişim tarihi:23.02.2013).
- “Chinese president makes proposal on regional peace, common prosperity among SCO members”, 28.08.2008, Xinhua News Agency, http://news.xinhuanet.com/english/2008-08/28/content_9730025.htm, (erişim tarihi: 12.04.2013).
- “Chronicle of Main Events at SCO in 2007”, 31.12.2007, şangay İş Birliği Örgütü Resmi İnternet Sitesi, <http://www.sectsco.org/EN123/show.asp?id=71>, (erişim tarihi: 26.03.2013).
- “Chronicle of main events at SCO in 2008”, 31.12.2008, şangay İş Birliği Örgütü Resmi İnternet Sayfası, <http://www.sectsco.org/EN123/show.asp?id=66>, (erişim tarihi: 12.04.2013).
- “Chronicle of main events at SCO in 2009”, 31.12.2009, şangay İş Birliği Örgütü Resmi İnternet Sayfası, <http://www.sectsco.org/EN123/show.asp?id=182>, (erişim tarihi: 20.04.2013).
- “Chronicle of main events at SCO in 2010”, 31.12.2010, şangay İş Birliği Örgütü Resmi İnternet Sayfası, <http://www.sectsco.org/EN123/show.asp?id=255>, (erişim tarihi: 27.04.2013).
- “Chronicle of main events at SCO in 2011”, şangay İş Birliği Örgütü Resmi Sayfası, <http://www.sectsco.org/EN123/Yolder.asp>, (erişim tarihi: 03.05.2013).
- “Chronology of Events: the South Ossetia Conflict of August 2008”, 04.08.2009, RIA Novosti News Agency, <http://en.rian.ru/analysis/20090804/155726775.html>, (erişim tarihi: 12.04.2013).
- “Construction on third line begins for Central Asia-China Gas Pipeline”, Mart 2012, Pipelines International, http://pipelinesinternational.com/news/construction_on_third_line_begins_for_central_asia-china_gas_pipeline/066998/, (erişim tarihi: 04.12.2012).
- “Countries under UN sanctions cannot join SCO – Medvedev”, 11.06.2010, RIA Novosti, <http://en.rian.ru/world/20100611/159390139.html>, (erişim tarihi: 27.04.2013).
- “CSTO to strengthen cooperation with SCO”, 29.09.2007, People’s Daily Online, <http://english.people.com.cn/90001/90777/6273808.html>, (erişim tarihi: 01.06.2013).
- “Declaration on the Strategic Partnership and Cooperation Framework Between the United States of America and the Republic of Uzbekistan”, 12.03.2002, Federation of American Scientists, <http://www.fas.org/terrorism/at/docs/2002/US-UzbekPartnership.htm>, (erişim tarihi: 01.04.2013).
- “Delimitation and Demarcation of State Border”, Window on Kazakhstan, http://www.wok.kz/en/diplomatic_club/general/issues/delimitation, (erişim tarihi: 16.01.2013).

- "Demarcation of the Kyrgyz-Kazakh border will be considered in 2013", 05.11.2012, Kabar National News Agency, <http://www.kabar.kg/eng/society/full/5455>, (erişim tarihi: 16.01.2013).
- "Democracy Index 2010", 2010, The Economist Intelligence Unit, http://graphics.eiu.com/PDF/Democracy_Index_2010_web.pdf, (erişim tarihi: 04.12.2012).
- "Energy Outcome of SCO Meeting in Dushanbe", 20.09.2006, RIA Novosti News Agency, <http://en.rian.ru/analysis/20060920/54104304.html>, (erişim tarihi: 20.03.2013).
- "Expert: Interest in working with SCO growing", 09.06.2010, China Daily, http://www.chinadaily.com.cn/china/2010sco/2010-06/09/content_9956261.htm, (erişim tarihi: 01.06.2013).
- "EU Bilateral Trade and Trade with the World", 2011, Eurostat, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/international_trade/data/database, (erişim tarihi: 02.02.2013).
- "File:SCO (orthographic projection).svg", Wikipedia, http://en.wikipedia.org/wiki/File:SCO_%28orthographic_projection%29.svg, (erişim tarihi: 11.06.2013).
- "For Peace, Development and Enduring Friendship", 15.06.2011, Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, http://www.fmprc.gov.cn/eng/topics/hjtcxshfh_2011/t833513.shtml, (erişim tarihi: 03.05.2013).
- "Full Text of Shanghai Cooperation Organization Joint Communiqué", 18.09.2006, The Journal of Turkish Weekly, <http://www.turkishweekly.net/news/38515/full-text-of-shanghai-cooperation-organization-joint-communiqué.html>, (erişim tarihi: 20.03.2013).
- "Gas 'killed Moscow hostages'", 27.10.2002, BBC News, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2365383.stm>, (erişim tarihi: 20.01.2013).
- "GDP per capita, PPP > Current International By Country", 2010, http://www.nationmaster.com/graph/eco_gdp_per_cap_ppp_cur_int-per-capita-ppp-current-international, (erişim tarihi: 04.12.2012).
- "Gilani's firm stance at SCO forum to benefit Pakistan seeking full membership", 28.11.2008, Associated Press of Pakistan, http://app.com.pk/en_/index.php?option=com_content&task=view&id=123051, (erişim tarihi: 12.04.2013).
- "Good-Neighborly Ties Between China, Kyrgyzstan Develop Rapidly", 05.09.2003, Xinhua News Agency, http://news.xinhuanet.com/english/2003-09/05/content_1065031.htm, (erişim tarihi: 20.01.2013).
- "History of Development of SCO", 21.08.2008, Xinhua News Agency, http://news.xinhuanet.com/english/2008-08/21/content_9572869.htm, (erişim tarihi: 22.01.2013).

- “Hu Jintao Attends the Shanghai Cooperation Organization (SCO) Summit and Delivers an Important Speech”, 05.07.2005, Ministry of Foreign Affairs of the People’s Republic of China, <http://www.fmprc.gov.cn/eng/topics/hzxcfels/t202787.htm>, (erişim tarihi: 23.02.2013).
- “International Contributions to the War Against Terrorism”, 07.07.2002, US Department of Defense Website, <http://www.defense.gov/news/Jun2002/d20020607contributions.pdf>, (erişim tarihi: 23.02.2013).
- “Iranian president heads to SCO summit in Tajikistan”, 27.08.2008, Xinhua News Agency, http://news.xinhuanet.com/english/2008-08/27/content_9723646.htm, (erişim tarihi: 12.04.2013).
- “Iranian president rejects invitation to SCO summit — Lavrov”, 11.06.2010, RIA Novosti, <http://en.rian.ru/world/20100611/159381127.html>, (erişim tarihi: 27.04.2013).
- “Kyrgyz Official Criticizes Foreign Partners”, 11.08.2010, Radio Free Europe, http://www.rferl.org/content/Kyrgyz_Official_Criticizes_Foreign_Partners/2125164.html, (erişim tarihi: 27.04.2013).
- “Kyrgyzstan wants to resume border delimitation”, 12.03.2011, Central Asia Online, http://centralasiaonline.com/en_GB/articles/caii/features/main/2011/01/29/feature-01, (erişim tarihi: 16.01.2013).
- “Large group meeting of SCO Beijing summit convenes in Beijing”, 07.06.2012, Official Website of SCO Summit 2012, http://www.scosummit2012.org/english/2012-06/07/c_131636702.htm, (erişim tarihi: 01.06.2013).
- “Medvedev calls for rules to admit new SCO members“, 16.06.2009, RIA Novosti News Agency, <http://en.rian.ru/russia/20090616/155263660.html>, (erişim tarihi: 20.04.2013).
- MEDVEDEV Dmitry, “Speech at a Meeting of the Council of Heads of State of the Shanghai Cooperation Organisation (SCO)“, 28.08.2008, President of Russia Official Website, http://archive.kremlin.ru/eng/speeches/2008/08/28/1821_type82914_205843.shtml, (erişim tarihi: 12.04.2013).
- “Medvedev says core of SCO summit to focus on security, crisis“, 15.06.2009, RIA Novosti News Agency, <http://en.rian.ru/world/20090615/155256444.html>, (erişim tarihi: 20.04.2013).
- “Medvedev Urges SCO to Open Account to Finance Major Projects“, Interfax: Central Asia&Caucasus Business Weekly, 2011, June 21, (erişim tarihi: 01.03.2013).
- “Military and Law Enforcement Cooperation between Member States of the Shanghai Cooperation Organization: Chart“, Human Rights in China, <http://www.hrichina.org/content/5239>, (erişim tarihi: 12.04.2013).

- "Moratorium on Admission to Shanghai Six to Hold - FM Lavrov", 16.08.2007, RIA Novosti News Agency, <http://en.rian.ru/world/20070816/71927153.html>, (erişim tarihi: 23.03.2013).
- "Moscow slams Iran sanctions", 06.06.2012, The Voice of Russia, http://english.ruvr.ru/2012_06_06/77249763/, (erişim tarihi: 09.05.2013).
- "Moscow to Host First Meeting of SCO Parliamentarians", 11.04.2006, The Journal of Turkish Weekly, <http://www.turkishweekly.net/news/29595/moscow-to-host-first-meeting-of-sco-parliamentarians.html>, (erişim tarihi: 23.02.2013).
- "Mumbai attacks: Kashmir is source of long-running India-Pakistan dispute", 27.11.2008, The Telegraph, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/asia/india/3531803/Mumbai-attacks-Kashmir-is-source-of-long-running-India-Pakistan-dispute.html>, (erişim tarihi: 06.06.2013).
- "'Norak-Antiterror' is a Military Training for SCO Anti-Terrorist Forces", 23.04.2009, The Central Web Portal of the SCO, <http://infoshos.ru/en/?idn=4086>, (erişim tarihi: 20.04.2013).
- "Overview of the Shanghai Cooperation Organization", 17.06.2004, RIA Novosti News Agency, <http://en.rian.ru/onlinenews/20040617/39763065.html>, (erişim tarihi: 23.02.2013).
- Özdevinim, Büyük Türkçe Sözlük, <http://tdkterim.gov.tr/bts/>, (erişim tarihi: 04.12.2012).
- "Peace Mission 2007", 27.07.2007, People's Daily Online, <http://english.people.com.cn/90002/91620/91644/6225832.html>, (erişim tarihi: 27.03.2013).
- "'Peace Mission-2009' improves anti-terror response, Chinese military officer", 24.07.2009, People's Daily Online, <http://english.people.com.cn/90001/90776/90883/6709137.html>, (erişim tarihi: 20.04.2013).
- "Prime ministers' meeting of SCO member states fruitful, says premier Wen", 14.10.2009, Xinhua News Agency, http://news.xinhuanet.com/english/2009-10/14/content_12232078.htm, (erişim tarihi: 20.04.2013).
- "Putin, Karimov Sign 'Unprecedented' Alliance Treaty", 14.11.2005, Radio Free Europe Ana Sayfası, <http://www.rferl.org/content/article/1062937.html>, (erişim tarihi: 22.03.2013).
- "Putin pushes SCO countries to form energy forum", 14.10.2009, RIA Novosti News Agency, <http://en.rian.ru/russia/20091014/156460382.html>, (erişim tarihi: 20.04.2013).
- PUTIN Vladimir, "Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy", 10.02.2007, President of Russia's Website, http://archive.kremlin.ru/eng/speeches/2007/02/10/0138_type82912type82914type82917type84779_118123.shtml, (erişim tarihi: 01.06.2013).

- "Russia Initiates SCO Energy Club", 21.06.2006, RIA Novosti News Agency, <http://en.rian.ru/analysis/20060621/49855458.html>, (erişim tarihi: 23.02.2013).
- "Russia, Kyrgyzstan's bargain suits both", 20.09.2012, The Voice of Russia, http://english.ruvr.ru/2012_09_20/Russia-Kyrgyzstan-s-bargain-suits-both/, (erişim tarihi: 23.02.2013).
- "Russia's Medvedev, Afghanistan's Karzai to talk cooperation", 15.06.2011, RIA Novosti News Agency, <http://en.rian.ru/world/20110615/164618652.html>, (erişim tarihi: 03.05.2013).
- "Russian FSB warns of terrorist threat in Russia, Abkhazia, and South Ossetia", 05.09.2008, REGNUM News Agency, <http://www.regnum.ru/english/1050844.html>, (erişim tarihi: 12.04.2013).
- "Russia's President Putin Proposes SCO 'Energy Club'", 15.06.2006, RIA Novosti News Agency, <http://en.rian.ru/world/20060615/49512082.html>, (erişim tarihi: 20.03.2013).
- "Security Alliances Led by Russia, China Link Up", 06.10.2007, Daily Times, http://www.dailytimes.com.pk/default.asp?page=2007\10\06\story_6-10-2007_pg4_3, (erişim tarihi: 27.03.2013).
- "SCO Beijing Summit Holds Small-Scale Meeting", 06.06.2012, Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, <http://www.fmprc.gov.cn/eng/zxxx/t940060.htm>, (erişim tarihi: 01.06.2013).
- "SCO Culture Ministers gather in Beijing", 07.06.2012, şangay İş Birliği Örgütü Resmi İnternet Sayfası, <http://www.sectsco.org/EN123/show.asp?id=335>, (erişim tarihi: 03.04.2013).
- "SCO holds 2006 summit in Shanghai", 15.06.2006, Chinese Government's Official web Portal, http://english.gov.cn/2006-06/15/content_310527_3.htm, (erişim tarihi: 20.03.2013).
- "SCO launches regional anti-terrorist body", 17.06.2004, Xinhua News Agency, http://news.xinhuanet.com/english/2004-06/17/content_1531485.htm, (erişim tarihi: 23.02.2013).
- "SCO PMs Vow to Strengthen Co-op in Customs, Agriculture", 03.11.2007, Xinhua News Agency, http://news.xinhuanet.com/english/2007-11/03/content_7002311.htm, (erişim tarihi: 26.03.2013).
- "SCO Secretary-General Bolat Nurgalijev's Speech at the Summit in Yekaterinburg", 18.06.2009, The Central Web Portal of the SCO, <http://infoshos.ru/en/?idn=4411>, (erişim tarihi: 20.04.2013).
- "SCO seeks common ground on Afghanistan", 13.04.2009, Oxford Analytica Daily Brief Service, <https://www.oxan.com/display.aspx?ItemID=DB150402>, (erişim tarihi: 09.04.2013).

- “SCO sets up Entrepreneurs' Committee”, 15.06.2006, Chinese Government's Official Web Portal, http://english.gov.cn/2006-06/15/content_310795.htm, (erişim tarihi: 23.02.2013).
- “SCO Structure and Decision-Making Bodies”, Human Rights in China, <http://www.hrichina.org/content/5197#IICv>, (erişim tarihi: 23.02.2013).
- “SCO Summit in Tashkent”, 17.06.2004, RIA Novosti News Agency, <http://en.rian.ru/onlinenews/20040617/39763071.html>, (erişim tarihi: 23.02.2013).
- “SCO summit shows there is no alternative to international cooperation”, 16.06.2009, RIA Novosti News Agency, <http://en.rian.ru/analysis/20090616/155269503.html>, (erişim tarihi: 20.04.2013).
- “SCO Summit to Approve Midterm Development Plan”, 23.05.2012, RIA Novosti News Agency, <http://en.rian.ru/world/20120523/173634241.html>, (erişim tarihi: 09.05.2013).
- “SCO Summit to Enhance Anti-Terror Cooperation: Russian Deputy”, 13.06.2006, Xinhua News Agency, http://news.xinhuanet.com/english/2006-06/13/content_4686971.htm, (erişim tarihi: 22.01.2013).
- “Shanghai Cooperation Organization”, 07.01.2004, Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, <http://www.fmprc.gov.cn/eng/topics/sco/t57970.htm>, (erişim tarihi: 02.04.2013).
- “Shanghai Cooperation Organization ministers to meet in Kazakhstan”, 28.04.2011, RIA Novosti News Agency, http://en.rian.ru/military_news/20110428/163745669.html, (erişim tarihi: 03.05.2013).
- “Shanghai Cooperation Organization mulls over unified list of terrorist groups”, 22.02.2011, TV-Novosti, <http://rt.com/politics/shanghai-cooperation-terrorism-groups/>, (erişim tarihi: 01.06.2013).
- “Shanghai Cooperation Organization Seeks to Strengthen Anti-Terrorism Component”, 07.01.2002, Eurasia Insight, <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav010802.shtml>, (erişim tarihi: 19.01.2013).
- “Shanghai Cooperation Organization set to curb U.S. influence in Central Asia – Nikonov”, 29.06.2005, RIA Novosti News Agency, <http://en.rian.ru/russia/20050629/40816328.html>, (erişim tarihi: 23.02.2013).
- “Shanghai Cooperation Organization Summit Starts”, 17.06.2004, Xinhua News Agency, http://news.xinhuanet.com/english/2004-06/17/content_1531543.htm, (erişim tarihi: 23.02.2013).
- “Shanghai security group agrees on \$6 bln common investment pool”, 14.10.2009, RIA Novosti News Agency, <http://en.rian.ru/business/20091014/156464760.html>, (erişim tarihi: 20.04.2013).

- “Special Report: SCO at 10: Charting a modern Silk Road of security and prosperity”, 15.06.2012, Xinhua News Agency, http://news.xinhuanet.com/english2010/china/2011-06/15/c_13931506_2.htm, (erişim tarihi: 09.05.2013).
- “Speech by Dmitry Medvedev at a meeting of the Shanghai Cooperation Organisation Council of Heads of State in expanded format”, 15.06.2011, Russian Presidential Executive Office, <http://eng.kremlin.ru/transcripts/2395>, (erişim tarihi: 03.05.2013).
- “Tajikistan defines border with China”, 29.01.2011, Central Asia Online, http://centralasiaonline.com/en_GB/articles/caii/features/main/2011/01/29/feature-01, (erişim tarihi: 16.01.2013).
- “Tayyip Erdoğan'ın 'jeostratejik bombası'...”, 27.01.2013, ABHaber.com, <http://www.abhaber.com/makaleler/gorus-makaleler/makaleler/tayyip-erdoganin-jeostratejik-bombasi—047729>, (erişim tarihi: 01.06.2013).
- “The Business Council of the Shanghai Cooperation Organisation”, 28.04.2012, Official Website of SCO Summit 2012, http://www.scosummit2012.org/english/2012-04/28/c_131558680.htm, (erişim tarihi: 23.02.2013).
- “The Main Points of the Speech of Russian Minister of Foreign Affairs Sergey Lavrov at the ‘International Conference on Afghanistan: a Comprehensive Strategy in a Regional Context,’ The Hague, March 31, 2009”, 07.04.2009, Ministry of Foreign Affairs of Russian Federation, http://www.un.int/russia/new/MainRoot/docs/off_news/070409/newen1.htm, (erişim tarihi: 12.04.2013).
- “The Manas Challenge”, 28.05.2010, Second Line of Defence Website, <http://www.sldinfo.com/weitz-on-kyrgyzstan/>, (erişim tarihi: 23.02.2013).
- “The Responsibility to Protect”, BM Resmi Sitesi, <http://www.un.org/en/preventgenocide/adviser/responsibility.shtml>, (erişim tarihi: 06.06.2013).
- “The Summit of Shanghai Cooperation Organization Is Held in Bishkek Hu Jintao Delivers an Important Speech”, 16.08.2007, Ministry of Foreign Affairs of the People’s Republic of China, <http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjdt/zyjh/t353202.htm>, (erişim tarihi: 26.03.2013).
- “Trade Profiles”, 2012, World Trade Organization, <http://stat.wto.org/CountryProfile/WSDBCountryPFReporter.aspx?Language=E>, (erişim tarihi: 04.12.2012).
- “Unemployment, total (% of total labor force)”, 2010, Dünya Bankası, <http://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.ZS>, (erişim tarihi: 02.03.2013).
- “US considers Polish missile base”, 17.11.2005, BBC News Agency, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4445284.stm>, (erişim tarihi: 12.04.2013).
- “VP says Iran willing to win SCO membership”, Khabar Online, <http://www.khabaronline.ir/detail/111172>, (erişim tarihi: 12.04.2013).

“Why does South Ossetia want independence?”, 19.08.2008, Georgian Daily
http://georgiandaily.com/index.php?option=com_content&task=view&id=6233&Itemid=6520, (erişim tarihi: 12.04.2013).

“Yekaterinburg gears up for SCO, BRIC summits”, 14.06.2009, Xinhua News Agency,
http://news.xinhuanet.com/english/2009-06/14/content_11540845.htm, (erişim tarihi: 20.04.2013).

**HAAS VE SCHMITTER'İN ÇALIŞMASINDA LAFTA ÖRNEĞİNİN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

	LAFTA Örneği
Arka Plandaki Koşullar	
1)Ekonomik birliğe katılan birimlerin büyüklükleri	Karışık
2)Karşılıklı işlem/etkileşim oranı	Karışık
3)Çoğulculuk	Karışık
4)Elitlerin tamamlayıcılığı	Karışık
Genel Sonuç:	Karışık
Ekonomik Birlik Dönemindeki Koşullar	
5) İdari Amaçlar	Düşük
6) Birliğin Güçleri	Düşük
Genel Sonuç:	Düşük
Süreç Koşulları	
7) Karar Verme Modeli	Karışık
8) Etkileşim Oranı	Karışık
9) Yönetimlerin Uyum	Karışık
Genel Sonuç:	Karışık
Özdevinimsel Siyasallaşma Şansı	Muhtemelen - Şüpheli

**ŞANGAY İŞ BİRLİĞİ ÖRGÜTÜ ÜYELERİNİN TİCARET ORTAKLARI VE ÖRGÜT
BÖLGESİNDE TİCARET**

ÇİN TİCARET ORTAKLARI (2010)											
İthalât Yaptığı Ülkeler				İhracat Gerçekleştirdiği Ülkeler				Ticaret Hacmi (İthalât + İhracat)			
Sıra	Ülke	Mio Euro	%	Sıra	Ülke	Mio Euro	%	Sıra	Ülke	Mio Euro	%
1	Japonya	133 365,1	13,80	1	EU27	235 699,5	20,10	1	EU27	363 224,3	17,00
2	EU27	127 524,7	13,20	2	ABD	214 984,5	18,30	2	ABD	291 972,6	13,60
3	Güney Kore	104 363,2	10,80	3	Hong Kong	165 184,5	14,10	3	Japonya	224 263,0	10,50
4	ABD	76 988,1	8,00	4	Japonya	90 897,9	7,80	4	Hong Kong	172 371,4	8,10
5	Avustralya	45 203,8	4,70	5	Güney Kore	52 051,2	4,40	5	Güney Kore	156 414,4	7,30
10	Rusya	19 492,6	2,00	8	Rusya	22 422,6	1,90	11	Rusya	41 915,2	2,00
20	Kazakistan	8 337,7	0,90	24	Kazakistan	7 022,1	0,60	24	Kazakistan	15 359,8	0,70
48	Özbekistan	978,7	0,10	34	Kırgızistan	3 082,9	0,30	48	Kırgızistan	3 135,8	0,10
ŞİÖ Toplam:		28 809	3	ŞİÖ Toplam:		32 527,6	2,80	ŞİÖ Toplam:		60 410,8	2,80
Genel Toplam:		966 863,0	100	Genel Toplam:		1 172 452,0	100	Genel Toplam:		2 139 315,0	100

RUSYA TİCARET ORTAKLARI (2010)											
İthalât Yaptığı Ülkeler				İhracat Gerçekleştirdiği Ülkeler				Ticaret Hacmi (İthalât + İhracat)			
Sıra	Ülke	Mio Euro	%	Sıra	Ülke	Mio Euro	%	Sıra	Ülke	Mio Euro	%
1	EU27	70 438,3	43,10	1	EU27	138 560,6	49,40	1	EU27	208 998,8	47,10
2	Çin	29 577,5	18,10	2	Çin	14 918,0	5,30	2	Çin	44 495,5	10,00
3	Ukrayna	10 596,2	6,50	3	Türkiye	10 549,6	3,80	3	Ukrayna	20 887,8	4,70
4	Japonya	7 783,3	4,80	4	Ukrayna	10 291,6	3,70	4	Japonya	17 228,1	3,90
5	ABD	7 453,8	4,60	5	Japonya	9 444,8	3,40	5	ABD	16 512,3	3,70
9	Kazakistan	1 958,9	1,20	10	Kazakistan	3 853,1	1,40	9	Kazakistan	5 812,0	1,30
12	Özbekistan	1 152,6	0,70	16	Özbekistan	1 257,1	0,40	13	Özbekistan	2 409,7	0,50
28	Kırgızistan	295,6	0,20	22	Kırgızistan	736,7	0,30	24	Kırgızistan	1 032,3	0,20
40	Tacikistan	112,1	0,10	32	Tacikistan	508,5	0,20	34	Tacikistan	669,4	0,20
ŞİÖ Toplam:		33 096,7	20,30	ŞİÖ Toplam:		21 273,4	8,60	ŞİÖ Toplam:		54 418,9	12,20
Genel Toplam:		163 380,0	100	Genel Toplam:		280 539,4	100	Genel Toplam:		443 919,4	100

KAZAKİSTAN TİCARET ORTAKLARI (2010)											
İthalât Yaptığı Ülkeler				İhracat Gerçekleştirdiği Ülkeler				Ticaret Hacmi (İthalât + İhracat)			
Sıra	Ülke	Mio Euro	%	Sıra	Ülke	Mio Euro	%	Sıra	Ülke	Mio Euro	%
1	Çin	7 724,3	34,10	1	EU27	13 601,1	37,80	1	EU27	18 990,3	32,40
2	EU27	5 389,2	23,80	2	Çin	7 579,7	21,10	2	Çin	15 304,1	26,10
3	Rusya	4 238,4	18,70	3	Rusya	1 780,8	4,90	3	Rusya	6 019,2	10,30
4	Ukrayna	1 083,5	4,80	4	Türkiye	1 690,9	4,70	4	Türkiye	2 373,4	4,00
5	Türkiye	682,5	3,00	5	Kanada	1 671,1	4,60	5	ABD	1 951,2	3,30
9	Özbekistan	383,1	1,70	10	Özbekistan	338,6	0,90	10	Özbekistan	721,7	1,20
11	Kırgızistan	170,5	0,80	11	Kırgızistan	288	0,80	13	Kırgızistan	458,4	0,80
32	Tacikistan	16,5	0,10	15	Tacikistan	200,9	0,60	16	Tacikistan	217,5	0,40
ŞİÖ Toplam:		12 532,8	55,40	ŞİÖ Toplam:		10 188	28,30	ŞİÖ Toplam:		22 720,9	38,80
Genel Toplam:		22 629,7	100	Genel Toplam:		36 006,6	100	Genel Toplam:		58 636,3	100

ÖZBEKİSTAN TİCARET ORTAKLARI (2010)											
İthalât Yaptığı Ülkeler				İhracat Gerçekleştirdiği Ülkeler				Ticaret Hacmi (İthalât + İhracat)			
Sıra	Ülke	Mio Euro	%	Sıra	Ülke	Mio Euro	%	Sıra	Ülke	Mio Euro	%
1	Rusya	1 382,8	21,40	1	Rusya	1 047,8	24,10	1	Rusya	2 430,6	22,50
2	EU27	1 321,5	20,50	2	Çin	889,7	20,50	2	Çin	1 868,6	17,30
3	Güney Kore	1 195,5	18,50	3	Türkiye	593,1	13,70	3	EU27	1 677,6	15,60
4	Çin	978,9	15,20	4	Bangladeş	391,1	9,00	4	Güney Kore	1 210,6	11,20
5	Kazakistan	372,5	5,80	5	EU27	356,1	8,20	5	Türkiye	828	7,70
7	Kırgızistan	215	3,30	6	Kazakistan	348,3	8,00	6	Kazakistan	720,8	6,70
20	Tacikistan	7,2	0,10	7	Kırgızistan	122,4	2,80	8	Kırgızistan	337,4	3,10
				12	Tacikistan	49,3	1,10	17	Tacikistan	56,5	0,50
ŞİÖ Toplam:		2 956,4	45,80	ŞİÖ Toplam:		2 457,5	56,50	ŞİÖ Toplam:		5 413,9	50,10
Genel Toplam:		6 447,6	100	Genel Toplam:		4 339,1	100	Genel Toplam:		10 786,7	100

KIRGIZİSTAN TİCARET ORTAKLARI (2010)											
İthalât Yaptığı Ülkeler				İhracat Gerçekleştirdiği Ülkeler				Ticaret Hacmi (İthalât + İhracat)			
Sıra	Ülke	Mio Euro	%	Sıra	Ülke	Mio Euro	%	Sıra	Ülke	Mio Euro	%
1	Çin	3 391,2	62,70	1	Rusya	268,7	32,10	1	Çin	3 439,3	55,00
2	Rusya	810,4	15,00	2	Özbekistan	195,4	23,40	2	Rusya	1 079,1	17,30
3	Kazakistan	316,8	5,90	3	Kazakistan	155	18,50	3	Kazakistan	471,7	7,50
4	EU27	223,5	4,10	4	Çin	48	5,70	4	Özbekistan	330,1	5,30
5	Özbekistan	134,6	2,50	5	B.A.E.	41,4	5,00	5	EU27	237,8	3,80
17	Tacikistan	5,7	0,10	9	Tacikistan	10,6	1,30	16	Tacikistan	16,3	0,30
ŞİÖ Toplam:		4 658,3	86,20	ŞİÖ Toplam:		677,7	81,10	ŞİÖ Toplam:		5 336,5	85,40
Genel Toplam:		5 413,0	100	Genel Toplam:		4 339,1	100	Genel Toplam:		6 248,9	100

TACİKİSTAN TİCARET ORTAKLARI (2010)											
İthalât Yaptığı Ülkeler				İhracat Gerçekleştirdiği Ülkeler				Ticaret Hacmi (İthalât + İhracat)			
Sıra	Ülke	Mio Euro	%	Sıra	Ülke	Mio Euro	%	Sıra	Ülke	Mio Euro	%
1	Rusya	646,8	32,20	1	Çin	335,5	37,30	1	Rusya	723,6	24,90
2	Kazakistan	221	11,00	2	Türkiye	283,7	31,50	2	Çin	516,1	17,80
3	EU27	197,4	9,80	3	Rusya	76,9	8,50	3	Türkiye	329	11,30
4	Çin	180,6	9,00	4	İran	45	5,00	4	Kazakistan	236,1	8,10
5	Ukrayna	143,1	7,10	5	Afganistan	39,5	4,40	5	EU27	230,3	7,90
9	Özbekistan	54,2	2,70	8	Kazakistan	15	1,70	11	Özbekistan	60,7	2,10
18	Kırgızistan	11,6	0,60	11	Özbekistan	6,5	0,70	19	Kırgızistan	16,8	0,60
				12	Kırgızistan	5,2	0,60				
ŞİÖ Toplam:		1 114,2	55,50	ŞİÖ Toplam:		439,1	48,80	ŞİÖ Toplam:		1 553,3	53,50
Genel Toplam:		2 007,1	100	Genel Toplam:		899,3	100	Genel Toplam:		2 906,4	100

Kaynak: EUROSTAT

(BU SAYFA BOŞ BIRAKILMIŞTIR.)